

A hajdúdorogi gör. kat. magyar püspökség felállításának ellenzéki sürgetése és kormányzati emlékirata¹

A

1911 dec. 18

Rákosi Viktor felszólalása a hajdúdorogi gör. kat. magyar püspökség felállítása és a magyar nyelvű liturgia bevezetése ügyében az 1912. évi közoktatásügyi költségvetés képviselőházi vitájában
Képv. Napló, 1910–15, XIII. 403–4. l.

Rákosi Viktor felszólalása első részében annak a véleményének ad kifejezést, „...ha két vidéki egyetem működik, a másodikat a debreceni mellett Szegeden vagy más ilyen magyar helyen kell felállítani”. Pozsony és Temesvár ilyen szempontból nem jöhetnek számításba, még Pozsonyról is az a véleménye, hogy „bizony még eléggé német város...” (uo., 401. l.). –A továbbiakban kifejti: a tanítók anyagi követeléseit rendezni kell, s jöllehet az országos tanítói gyűlés kissé szenvedélyes hangon terjesztette elő követeléseit, az igazság az ő oldalukon van (uo., 403. l.).

¹ A közölt miniszterelnökségi emlékirat-fogalmazvány (B) egyházmegyei táblázata szerint a felállítandó hajdúdorogi gör. kat. „magyar püspökség” területén mindössze 15337, a magyar nyelvet egyáltalán nem beszélő görög katolikus él. A való helyzet azonban – mint ez a közölt táblázatból is kitűnik – az volt, hogy a nem magyar ajkú, bár magyarul beszélő, tehát nemzetiségi görög katolikusok száma – a hivatalos emlékirat-fogalmazvány adatai szerint is – meghaladta a magyar ajkú görög katolikusokét. Ez a közel háromötöd részben nemzetiségi görög katolikus területen önkényesen elrendelt egyházmegyei átszervezés kivált román egyházi és nemzetiségpolitikai körökben váltott ki éles ellenzést. A hajdúdorogi gör. kat. magyar püspökség (előbb Debrecen, majd 1918 után Nyíregyháza székhellyel) így már a tervezés időszakában újabb elkeseredett nemzetiségpolitikai vita kiindulópontja lett, s már ezen a szakaszon magában hordozta – az 1914. febr. 24-i debreceni pokolgépes merényletig sodródó – kiegyenlíthetetlen nemzetiségi-politikai gyűlölködés csíráit. – A hajdúdorogi gör. kat. „magyar püspökség” felállítását egyébként az 1912. júl. 8-i pápai bulla rendelte el. Ebben X. Pius pápa kánonjogilag megengedte, hogy a görög katolikus magyar hívek számára a görög nyelvű liturgia mellett magyar nyelvű istentisztelet is tartható. – A hajdúdorogi magyar gör. kat. püspökség körüli vitát egyébként a világháború alatti években tovább folytatták a kérdésben érdekelt gör. kat. egyházi és világi politikusok: Szabó Jenő főrendiházi tag, Melles Emil budapesti gör. kat. apátplebános és társai. Az általuk létrehozott gör. kat. magyar akcióbizottság 1917. jún. 8-án, öt évvel a bemutatott emlékirat-fogalmazvány szövegezése után – Tisza 1913. dec. 5-i képviselőházi beszédére hivatkozva – emlékirattal fordult a magyar közvéleményhez a hajdúdorogi egyházmegyén kívül maradt görög katolikus magyarok egyházi beosztása tárgyában. (Nyomtatvány. – OSzK Kézirattár. Fol. hung. 1900. 2. köt.) – Röviddel Rákosi Viktor felszólalása előtt, 1911. dec. 16-án Herczeg Ferenc a munkapárti *Magyar Figyelő* folyóiratban hosszabb, támadó hangú cikket írt Jászi Oszkárnak a *Huszádik Század* hasábjain Seton Watsonnak a magyarországi választásokról írt könyve ismertetéséről. (*Scotus Viator és a budapesti radikálisok*. – Magyar Figyelő, 1911. IV. 523–527. l.) Hasonló hangnemben ír Herczeg a radikális nemzetiségi politika támogatóiról egy további, szintén a Tisza-irányzat ideológiai szemléjének számító folyóiratban közölt cikkében, a „keleti Svájc” elképzelés „utópisztikus”, „magyar szempontból kedvezőtlen” voltát fejtegetve. („Keleti Svájc”. – Uo. 1912, II. 373–377. l.) – Érdemes – ha vázlatosan is – nyomon követni az író nemzetiségpolitikai felfogásának változását. Még 1902-ben – a szabadelvű kormányzat iránti feltétlen lojalitását hangsúlyozva ugyan – gyakran él kritikai különvéleménnyel *Német nemzetiségi kérdés* című, négy korábbi idevágó cikkét tartalmazó röpiratában. Később is a kérdés méltányos megoldása hívének mutatkozik. Egyik megértő nyilatkozatát, melyben felhívja a magyar közvéleményt, indítson akciót a „nemzetiségi izgatás” címén elítélt Vlád Aurélné szabadonbocsátása érdekében, a román nemzetiségi sajtó is elismeréssel kommentálta. (Vö. *Spre pace? – A béke felé?* – Unirea 1909. febr. 6; 5. sz. – Vcikk.) – Ez a méltányosságra szólító állásfoglalás későbbi publicisztikai és szépirodalmi tevékenységében nem mutatható ki. A kétségtelen népszerűségét és kedvező kormányzati kapcsolatait féltő író nem vállalkozik többé a hivatalos nemzetiségi politika bírálatára. A dualizmus bukásáig bezárólag nem foglalkozott többé érdemben a nemzetiségi kérdéssel. – A hajdúdorogi gör. kat. püspökség felállításának előzményei nemcsak a hazai nemzetiségi társadalmakban, kivált az itteni román közvéleményben váltottak ki széles körű ellenhatást. Kezdetől tiltakozott a „hajdúdorogi ügy” ellen a romániai közélet és publicisztika, mint arra a továbbiakban – *Iorgának* az ügygel foglalkozó korai röpirataival kapcsolatban – visszatérünk.

...T. képviselőház! Még egyet szeretnék felhozni, és őszintén megvallom, nem tehetek róla, ez már az én kerületemhez tartozik, amit most fogok elmondani (*Haljuk! Halljuk! a bal- és a szélsőbaloldalon.*), de ez oly dolog, hogy azt hiszem, bátran mondhatom, hogy ezen a párton is, azon a párton is teljesen egyformán gondolkozunk róla, ez pedig a magyar liturgia kérdése és a görög katolikus magyar püspökség felállítása. (*Halljuk! Halljuk! Taps a szélsőbaloldalon.*) Évszázados, százötvenéves küzdelemre tekintünk vissza. Itt egy maroknyi lelkes ember szembeszállt a legnagyobb hatalmakkal, akik Magyarországon léteznek.

Barta Ödön: Magyarországon kívül vannak!

Rákosi Viktor: Nem voltak képesek elérni azt, amit elérték Magyarországon a ruténok, oláhok, hogy egy püspökséget állítsanak fel, és hogy magyar rítus szerint imádhassák az Istent, pedig érthetetlen és hihetetlen, hogy magyar zászlósurak, főpapok ellenálljanak ezzel szemben. Most ez ugyan nincs meg, mert jóindulattal vannak a mozgalom iránt, de megvolt. Hiszen az ki van zárva, hogy a latin rítushoz visszatérjenek, ha tehát a magyar rítust nem engedik meg, kényszerítik őket, hogy vagy oláh, vagy orosz rítusra térjenek. A rítus után jön az oláh pap, azután jön az oláh tanító, az oláh iskola. Nagy mulasztást követtünk el, hogy nem csináltuk meg eddig is, és legalább 150.000 magyar embert veszítettünk el.

Lengyel Zoltán: És mennyit nyertünk volna! Milliókat!

Rákosi Viktor: Sokat veszítettünk, sokat nyerhettünk volna. A római pápa megengedte a római katolikus szlávoknak a szláv liturgiai nyelv használatát, akiknek semmiféle joguk erre nem volt, mert római katolikusok voltak; hogyan engedné meg a magyaroknak?

És mivel engedte meg VIII. János pápa? „Nemcsak három nyelven: latin, görög és héber, de mindenféle nyelven illik dícsérni az urat” – ez volt az engedélyben. És csinálják ma is a horvátok, jól tudjuk. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Fiumében!*) Tudjuk, Fiumében is élénk harc volt, de a magyarok még nem kapták meg.

Éppen azért ez tiszta, igazságos, jogos követelés, és azért voltam bátor mondani, hogy pártkülönbség nélkül kívánjuk. (*Élénk helyeslés.*)

És fontos a dologban és szoros kapcsolatban van vele a magyar püspökség felállítása, mert szimpátiával ilyen dolgot biztosítani nem lehet, csak intézménnyel lehet, és itt e kérdésben a görög katolikus püspökség az az intézmény, amellyel a dolgot biztosíthatjuk.

Százezreknek odaadó háláját és köszönetét kínálom a t. miniszter úrnak és mindazoknak, akik e kérdésben döntő szerepet játszanak, és az ő javukra dönti el a kérdést.

Azt kínálom a miniszter úrnak, aki talán nagy súlyt fektet erre, hogy hálaadó imájába foglalja be száz és százezer ember, ha ezt a kérdést nekik megcsinálják.

Azután – és itt már igazán kerületi dolgot kell szóba hoznom, mert az előbb említett kérdés nem volt az, mivel görög katolikusok mindenütt vannak, nemcsak az én kerületemben – annak a kívánságnak adok kifejezést, hogy ez a püspökség abban a városban állíttassák fel, amely város ezt a mozgalmat százötven esztendővel ezelőtt megindította, ott mindig fenntartotta, s amelynek köszönhetjük, hogy ez a kérdés el nem aludt, hanem meg volt a mai napig, s ha diadalra jut, ebből övé az oroszlánrészt; s ez Hajdúdorog, amely a leghithűbb görög katolikus magyar hitközösség egész Magyarországon.

Polónyi Géza: Szabó¹ János a főrendiházban támogatta!

Rákosi Viktor: És hogyha Magyarország hercegprímása ellakhatik Esztergomban, a görög katolikus püspök ellakhatik Hajdúdorogon bátran.

Ezt akartam röviden előadni a képviselőháznak. (*Helyeslés balfelől.*) A mi pártunk nem fogadja el a költségvetést, természetesen pártállásomnál fogva én sem fogadom el azt; ellenben a miniszter úrnak minden olyan intézkedését, törekvését és munkáját, amelyet úgy ítélünk meg, hogy az hazánk javára, a közoktatás fejlesztésére és a kultúra emelésére szolgál, mindig kész örömmel fogjuk támogatni, úgy én, mint pártom is. A költségvetést azonban mint mondtam, nem fogadom el. (*Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.*)

¹ Szamosújvári gör. kat. püspök (1879 óta).

B

[1912 máj. 6 előtt¹]

Miniszterelnökségi emlékirat-fogalmazvány a hazai magyar ajkú gör. katolikusoknak „egy újonnan szervezendő gör. kat. püspökség kötelékébe leendő tömörítéséről”

ME 1915–XXV–2855
(Gépírásos fogalmazvány)

Emlékirat

a magyarországi magyar ajkú gör. kat. hívőknek egy újonnan szervezendő gör. kat. püspökség kötelékébe leendő tömörítéséről

A magyar ajkú gör. kat. híveknek majdnem félszázad óta hangoztatott vágya az, hogy amiként a hazai szerbek és románok nemzetiségük ápolására alkalmas külön egyházi szervezetet élveznek, azonképpen ők is egy önálló gör. kat. magyar püspökség keretében tömörülhessenek, hogy ezen szervezet segítségével a nemzetiségi egyházaknak nemzetiségi politikát célzó beolvasztási kísérleteitől szabaduljanak.

A gör. kat. magyarság e vágyának teljesezésbe menése érdekében már több ízben mozgalmat indított, s bár nemzeti szempontból nagy érdekek fűződnek e kérdés megnyugtató megoldásához, sajnos még a mai napig az ügy csak a vajúdas áldatlan stádiumában van...

A kérdés valódi mibenállásának megismerése végett rövid történelmi visszapillantást kell vetnünk az ügy keletkezésére, és azután a statisztikai adatok világánál kell konstatálni azt, hogy a történetileg kialakult helyzet ma miben áll.

A magyarországi katolikus és keleti egyházak, amint azokat a török hódoltság után Magyarország nagy egyházi szervezője, Mária Terézia újból megalkotta, a központosítás elvén sarkallott.

Az egész országban csupán 3 érsekség volt, úm. az esztergomi és kalocsai katolikus, valamint a karlócai keleti egyháztartomány, melyeknek mindegyike több nemzetiséget ölelvén fel, különleges nemzeti jelleggel egyik sem bírt. Nemzeti szempontból rendkívül előny volt az egyházaknak illetén szervezete, mert távol tartotta a nemzetiségi elemet az oltártól és a szószéktől.

A múlt század közepén azonban a magyarországi egyházi szervezet képe lényegesen megváltozott. Az esztergomi tartományból a román ajkú gör. kat. hívek kihasítottak és IX. Pius pápa 1853. évi november hó 26-án kelt „Ecclesia Christi” kezdetű bullájával megalakította a külön gör. kat. román egyháztartományt.

Hasonló sors érte a kalocsai érsekséget is, amelyből a zágrábi érsekség hasított ki. Ez a szervezet pedig, a horvát papság szelleme és a délszláv liturgia érdekében kifejtett nagyszabású agitáció folytán, ellentétben a kat. egyház universális jellegével tiszta horvát nemzeti tartománnyá alakult át.

Végül a karlócai keleti egyháztartomány is nemzetiségek szerint oszlott meg, amennyiben a szerbek közül kivált a kü...* nagyszebeni gör. kat. román nemzeti metropolia, mely a román nemzetiségi politikának azóta majdnem bevehetetlen váravá fejlődött.

Miután pedig a magyarországi egyházak szervezeti egysége ekként megbomlott, és helyébe a nemzetiségi elv lépett, az így előállott helyzetnek természetes következménye lett az, hogy ezen egyházak missziójukat nem fogták fel többé merőben egyházi szempontból, hanem nemzetiségi célokat is szolgáltak, aminek azután az volt a gyakorlati folyománya, hogy a szervezetükbe beszorult idegen ajkú hívőket, még a magyar ajkúakat sem véve ki, beolvasztani törekednek, vagy legalábbis nincsenek ezeknek anyanyelvére kellő tekintettel...

Az emlékirat szerint a „zágrábi horvát érsekség területén majdnem 100 ezer főnyi magyarság él”, de sokkal kedvezőtlenebb még ennél is „a gyulafehérvári-fogarasi gör. kat. egyháztartomány kötelékében és némileg a gör. kat. rutén egyházmegyék területén... elő magyar ajkú népesség helyzete”. Miután

¹ Az irat beérkezésének időpontját, 1915. aug. elsejét nem vehettük alapul, miután az emlékirat még a hajdúdorogi gör. kat. püspökség megszervezése (1912. máj. 6.) előtti időből való. – Fejlécén piros ceruzával megjegyzés: „Csiky-féle”, majd a címben pirossal aláhúzza: „Emlékirat... újonnan szervezendő gör. kat. püspökség kötelékébe.”

* A kézirat szakadt volta következtében a szövegrész pontosan nem állapítható meg, feltehetően: külső.

ezekben a liturgikus nyelv „a román, illetve a ruthén”, „...minden szertartás a nevezett nemzetiségi egyházak kezében a faji asszimiláció... hathatós eszközévé válik”. – A legsúlyosabb – a szerző szerint – a gör. kat. román egyháztartományban élő hetvenezres (70 414 főnyi) magyar görögkatolikusság helyzete. Ennél jóval kedvezőbb a mintegy százhetvenezres lélekszámú, a gör. kat. ruthén egyházmegyék területén élő magyar görög katolikusoké, mert itt nem áll fenn az asszimiláció, a beolvasztó tendencia. – Az emlékirat ezután a hajdúdorogi görög szertartású ún. magyar görög katolikus püspökség felállítását célzó akciókat ismerteti. A magyar görög katolikusok 1881. évi kérvényét a minisztertanács pártolólág felterjesztette, és az uralkodó is hozzájárult az érdemi tárgyalások elindításához. Az ügy azonban nem járt további eredménnyel, és hasonlóan eredménytelenül távozott Rómából az 1900. évi magyar gör. kat. küldöttség: „a Curia a magyar liturgiát nem engedte meg”, sőt vizsgálatot rendelt el a magyar liturgiát „hallgatólagosan” bevezető akció egyik szervezője, *Melles Emil* apátplébános ellen. – Ezután „azzal tisztában kell lennünk – állapítja meg az emlékirat –, hogy magyar liturgiát expressis verbis a Szentszék-től kieszközölni lehetetlenség – ... önként kínálkozik az új gör. kat. püspökség nyelvűül az ógörög nyelv, amely ellen Rómának sem lehetne kifogása”, s amely csökkentené, megszüntetné az asszimiláció veszélyét. – Ami most már a hajdúdorogi új gör. kat. egyházmegye kialakítását illeti – a tervet *Vályi János* eperjesi és *Szabó János* szamosújvári gör. kat. püspökök „megnyugvással vennék” – ezt a gör. kat. magyarság elhelyezkedése (az emlékirat szerint) szerencsésen teszi lehetővé, mert aránylag kevés nem magyar görög katolikus kerülne ennek egyházi fennhatósága alá.

...A magyar ajkú gör. kat. hívek ugyanis jórészt a magyar–román és magyar–ruthén nyelvhatáron és az úgynevezett Székelyföldön vannak elhelyezkedve. Úgy, hogy ha Budapestről az említett nyelvhatárokig alkottatnék meg az új püspökség, s ha e[nnel a] püspökségnek a Székelyföldön vikariátusa szerveztetnék, ez a két szervezet felölelné azokat a magyar gör. kat. egyházközségeket, melyeket kívánatos az egyes nemzetiségi egyházmegyék fennhatósága alól kivonni.

Az egyes egyházközségek kihatását illetőleg az a rendszer volna szem előtt tartandó, hogy a román egyházmegyékből lehetőleg minden teljesen magyar és vegyes ajkú (tehát román és magyar) egyházközség kivetessék.² Ezeknél ugyanis nem változtatna az egyházmegyék nemzetiségi voltán az, hogy tartoznak-e alájuk magyar egyházközségek vagy nem, mert hiszen a nagyváradi, szamosújvári, gyulafehérvár-fogarasi most is román nemzetiségűeknek tekintetnek.

Másképpen áll azonban a helyzet a munkácsi gör. kat. egyházmegyével szemben, honnét csak annyi gör. kat. magyar hívő volna kiveendő, hogy azért az egyházmegyének ne legyen tiszta ruthén jellege.²

Végül az eperjesi egyházmegyéből, amely amúgy is a legkisebb, csak annyi egyházközség volna kihatandó, amennyit az új egyházmegye földrajzi határa megkíván.²

Számszerűleg kifejezve az egyes egyházmegyéknek az új püspökséghez való hozzájárulását az alábbi táblázat tünteti fel:²

	Plébánia	Összes g. k. hívők száma	Magyar ajkú g. k. hívők	Magyarul beszélő g. k.
1. eperjesi egyházmegye	7	8 905	7 671	8 372
2. munkácsi egyházmegye	70	110 608	106 869	109 021
3. szamosújvári egyházmegye	7	7 327	1 072	4 394
4. nagyváradi egyházmegye	50	48 099	24 727	41 519
5. esztergomi	1	6 267	4 085	5 322
együtt	135	181 103	144 369	168 538
6. gyulafehérvár-fogarasi egyházmegye, azaz a székelyföldi vikariátus	38	18 992	10 535	10 080
összesen	173	200 095	154 904	184 618

A fenti kimutatásból kitűnik, hogy olyan gör. kat. hívő, ki a magyar nyelvet egyáltalán nem bírja, az új gör. kat. egyházmegyében csak 15.377 volna, tehát oly elenyészően csekély szám, amelyet az új egyházmegye határainak kiegyenesítése végett minden nagyobb scrupulus nélkül be lehetne vonni a tervbe vett szervezetbe. Ha ugyanis százezrekre menő gör. kat. magyarságot év-

² A bekezdés a lapszálon ceruzával megjelölve.

tizedeken át nemzetiségi egyházmegyék kormányoztak, semmiféle atrocitás nem esnék a nemzeti-ségeken, ha 15 ezer nemzetiségi hívőt átengednének az új püspökségnek.

Hogy melyek volnának azok a plébániák, amelyekből az új egyházmegye és a vikáriátus megalakulna, azt Melles Emil apátplébános által készített a m. kir. központi statisztikai hivatal által számadatokkal kiegészített két kimutatás pontosan feltünteti.^{2, 1}

Már most, ami magának az új püspökség székhelyének a kérdését illeti, e tekintetben kétféle megoldás érdemel figyelmet. Az egyik az, hogy a gör. kat. magyar püspökségért folytatott küzdelem tradícióira való tekintettel *Hajdúdorog*^{II} legyen a székhely, ami mellett az a körülmény is szól, hogy e város az új püspökségnek inkább fekszik a központján, mint Budapesten.

A *másik megoldás* pedig az volna, hogy székhelyül *Budapest* jelöltessék ki, mint amely kulturális fejlettségénél fogva az egyházmegye papnevelésére jótékony befolyást gyakorolna. Ezt a megoldást az a körülmény is javasolja, hogy a papnevelés kérdése sokkal olcsóbban oldható meg Budapesten, mint Hajdúdorogon, hol egy püspöki seminárium szervezése nagy áldozatokat követelne.

A székelyföldi vikáriátus székhelyül legcélszerűbbnek látszik Székelyudvarhelyt figyelembe venni, mint amely város központi fekvésénél fogva erre igen alkalmas.²

Ami már most úgy az önálló plüspökség, mint a vikáriátus szervezésével és fenntartásával járó pénzügyi következmények kérdését illeti, e tekintetben a fedezetről két forrásból lehetne gondoskodni, éspedig tekintettel a püspökséghez (vikariatushoz) fűződő nemzeti érdekekre, részben az állami költségvetés terhére, részben pedig ugyancsak a fenti kérdésnek vallási fontosságára, a kat. vallásalap terhére.

A költségeket e két forrás között akként lehetne megosztani, hogy a szervezéssel járó költségek, melyek között a szükséges építkezések a legjelentősebbek, az állami költségvetésbe volnának akár egy összegben, akár egy megfelelő nagyságú kölcsön törlesztési részleteiben beállítandók, az évi fenntartási költségeket és a személyi kiadásokat pedig a vallásalap hordozná.

Az új püspökség papnövédekének a stipendiumát át lehetne venni arányosan azon egyházmegyéktől, amelyeknek egyházközségeiből az új püspökség kialakulna.

Hogy az amortizacionális kölcsön milyen nagyságú lenne, s hogy így a törlesztési részletek milyen mérvben terhelnék az állami költségvetést, azt ma még, míg a tervek és az ezek alapján készülő költségvetés rendelkezésre nem áll, megállapítani nem lehet.

Az évi fenntartási költségek és a személyi kiadások azonban, ha az alábbi táblázat elfogadtatnák, már most számszerűleg kifejezhető:²

I. Püspök

a) évi fizetése	24 000 K	
b) udvartartás ellátása	6 000 K	
együtt		30 000 K

II. Káptalan

a) nagyprépost fizetése	12 000 K	
b) olvasókanonok fizetése	10 000 K	
c) éneklőkanonok fizetése	9 000 K	
d) örkanonok fizetése	8 000 K	
e) iskolakanonok fizetése	7 000 K	
f) kancellár fizetése	6 000 K	
együtt		52 000 K

III. Püspöki udvar

a) titkár fizetése	4 000 K	
b) jegyző fizetése	2 000 K	
c) iktató fizetése	1 600 K	
d) levéltáros fizetése	1 200 K	
együtt		7 200 K*

¹ A lapszálon kérdőjel is.

^{II} A kiemelések ceruzával aláhúzva.

* Helyesen: 8800 K (Az egykori irat összeadási hibája.).

IV. Papnevelő

a) vicerektor fizetése	2 400 K	
b) spirituális fizetése	2 000 K	
c) praefektus fizetése	1 000 K	
együtt		6 000 K**

A fenti kiadások összegezve 96.200 koronát tennének ki, amely összeghez, ha az épületek fenntartási és előre nem látható kiadásokra néhány ezer korona hozzáadatik, úgy megállapítható, hogy 100.000 korona évi összeggel a püspökség kérdése megoldható volna.

Végül még csak annyit vagyok bátor megjegyezni, hogyha Felséges Urunk legk[egyesebben] hozzájárulni méltóztatnék a tervbe vett szervezéshez, s a Szentszék sem háritana a kérdés megoldása elé elháríthatatlan akadályokat, a szervezés törvénybe iktatandó volna.

100

Röpiratok az annektált tartományok közjogi és gazdasági kérdéseiről, valamint „a Bálkán félszigeten végbement változások következtében” magyar részről („Thallóczy- emlékirat”) javasolt gazdasági és kultúrpolitikai reformokról

A

[1912 jan. ?]

Részlet Tihanyi Lajos „Bosznia–Hercegovinát érintő viszonyaink jogi természete” című röpiratából az annektált tartományok ügyéről mint „közös érdekű ügyeink új külön kategóriájáról”¹

...Noha Bosznia–Hercegovina – természetesen az 1880. évi VI. tc. 5. §-ában megállapított feltétel mellett² – magyar államterület, jogi helyzetében is lényegesen különbözik a magyar szent korona többi területétől, gyakoroltassák bár azokban a magyar szent korona szuverenitása akár közvetlenül központi főszervei útján, akár pedig, mint Horvát–Szlavonországban, partikuláris szervek útján is. Mert a magyar birodalom többi területén a szent korona fenségével semmi más államé nem konkurrálhat, míg Bosznia–Hercegovina a mai tényleges állapotban egyszersmind osztrák államterület. Két állam szuverenitásának ugyanazon területen való konkurrálását a szuverenitás kizárólagosságának elve csupán látszólag teszi lehetetlenné. Hiszen a szuverenitás kizárólagossága csupán annyit jelent, hogy a legfőbb hatalom kizárólag maga állapítja meg akaratának tartalmát, kizárólag maga szabja meg cselekvésének fizikai, etikai és jogi viszonyok által szükségképivé vagy célszerűvé vált határait. S így a magyar és osztrák állami hatalom konkurrenciája Bosznia–Hercegovina területén még nem jelentheti ipso facto e két állam szuverenitásának, akár csak ebben a vonatkozásban is való csorbulását és ezzel, egy a kettőjük szuverenitását kiegészítő, de az övékből összetett s a két külön állami főhatalomtól független harmadik főhatalom kialakulását. Csupán célszerűvé és szükségessé teszi, hogy ez államok mindegyike az annektált tartományokat érintő akarata tartalmának, cselekvősege korlátainak megállapításánál, a másik állam akaratát is számba vegye.

Már a kondominium pusztá ténye is viszonyt szül a jogalanyok között. Hiszen a condominiumnak tulajdonjoga érvényesítésében tekintettel kell lennie arra, hogy joga másnak ugyanilyen joggal konkurrál. Az államon belül ez a viszony a felek erre irányuló akaratnyilvánulása nélkül is,

** Helyesen: 5400 K.

¹ A közölt részlet lelőhelye Tihanyi Lajos: Bosznia–Hercegovinát érintő viszonyaink jogi természete. Közjogi tanulmány. Bp. 1912, Benkő könyvker. 15–23. l. (3. § Bosznia–Hercegovina a magyar birodalom és az osztrák birodalom viszonya szempontjából c. fejezetből.) – A röpirat-tanulmány (egyébként különnyomat a Magyar Jogászegyleti Értekezések c. sorozatból) szerzője fővárosi ügyvéd, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tb. tiszti ügyésze.

² „Bosznia és Hercegovinának az 1878. évi július 13-án kelt berlini szerződés által az osztrák-magyar monarchiára átruházott közigazgatása tekintetében szükséges intézkedésekről” szóló tc. 5. szakasza szerint „minden változtatásához azon viszonyoknak, melyben ezen tartományok jelenleg a monarchiához állanak, a monarchia két állama törvényhozásainak egyetértő jóváhagyása szükséges”.

mint jogilag szabályozott viszony jelentkezik, érvényesülvén reá azon jogszabályok, melyeket az állam ezen életviszonyra akár diszpozítíve is megállapított. S ott, hol a közösségből felmerülő kérdések megoldására nézve a felek nem tudnak egyetértő megállapodásra jutni, mindegyikük igénybe veheti egy fennsőség, a felettük álló állami hatalom döntését. Ez azonban az államközi életben hiányzik. A szuverén állam cselekvésének irányát, korlátait kizárólag maga állapítja meg. S ha akarata a kondominiális viszonyban egy másik államéval összeütközésbe kerül, e konfliktusnak csakis önmaga lehet a bírója. Ha tehát az egyik fél mindkettőjüket kötelezőleg akarja rendezni a kondomíniumból fakadó életviszonyokat, avagy azt az osztatlan állapot megszüntetésével fel akarja bontani, ez csakis úgy lehetséges, ha erre nézve közös megegyezésre jutnak, vagy ha az egyik félnek sikerül erejével a másik fél rendelkezésére álló szuverén hatalmat megsemmisíteni s a másik fél akarata helyébe a sajátját ültetni. Az államközi közös tulajdon kérdésének megoldása, az osztatlan állapot megszüntetése tehát csakis közös egyetértéssel vagy – ultima razione – háborúval lehetséges. Minthogy azonban Ausztria és a magyar állam közt a *pragmatica sanctio* érvényének idejére a háború lehetősége de iure ki van zárva, ebből szükségképpen következik, hogy Bosznia–Hercegovinára vonatkozó viszonyaink szükségképpen közös egyetértéssel intézendők, s azok közössége nem szüntethető meg másképp, mint közös egyetértéssel.

Bosznia-Hercegovina ügye – állapítja meg összefoglalásában a szerző – „közös érdekű ügyeink új külön kategóriája”, amely azonban sem a trializmus, sem az Ausztria és Magyarország közötti „szövetéséges állami kapcsolat” felvetését nem igényli.³

B

[1912 elején]

*Spaho Mehmed röpirata a kmet-megváltással kapcsolatban a boszniai agrárkérdésről*¹

A boszniai agrárkérdésre két szempont irányította a nagyközönség figyelmét. Az első szempont az, hogy egy országban, ahol a lakosságnak csaknem kilenctized része a mezőgazdaságból és állattenyésztésből él, a föld megosztása a legnagyobb jelentőséggel bír; ettől függ számos vonatkozásban az ország általános gazdasági helyzete és a lakosság jóléte is.

³ Hasonló közjogi érveléssel találkozunk Pál Alfréd országgyűlési képviselő, munkapárti politikus „Bosznia-Hercegovina politikai szervezete” című könyve (Bp., 1913, Eggenberger.) „Az annektált tartományok viszonya az osztrák és a magyar államokhoz” című fejezetében. – A könyvről több mint négy-száz oldalas, jórészt elmarasztaló bírálatot írt az ellenzéki velleitású Királyffy Árpád hasoncímű politikai értekezésében (Bosznia és Hercegovina politikai szervezete. Pál Alfréd könyve. Bp., 1913, 435 l.) – Ebben különös részletességgel ír Pál Alfréd könyvének az 1910. febr. 17-i bosnyák alkotmányt és az ezzel összefüggő vagy éppen ennek révén létrehívott intézményeket ismertető részéről. Királyffy kifogásolja, hogy Pál terjengősen foglalkozik ezekkel az intézményekkel, hogy felemlíti azok hibáit, fogyatékosait s az újabb tartományi-közigazgatási igényeket. Így a br. Burián István közös pénzügyminiszternek 1911. febr. 14-én Budapesten, a bosznia-hercegovinai tartományi tanács küldöttsége által átnyújtott emlékirat közelebbi ismertetését is helyteleníti. „Úgy tapasztaljuk – írja –, hogy a tartományi tanács a maga hivatását nem az alkotmány megalkotóinak [értsd: az udvar, a közös hadügy- és a közös külügyminisztérium vezető köreinek] intenciója szerint, hanem akként fogja fel, mintha az önálló boszniai állam előkészítésére volna rendelve, s olyan eszméket propagál, és olyan kívánalmakat terjeszt a két ország kormánya, valamint a közös külügyminisztérium elé, amely eszmék Bosznia közéletének és közvéleményének inficiálására alkalmasak”. – Az említett, megjelenésük idején is viszonylagos értékű politikai-közigazgatási értekezésekkel szemben időtálló gazdasági-történeti áttekintést ad Bálint Imre, korábban a Magyar Társadalomtudományi Szemle 1911. febr.-márc. számában, majd különlenyomatként is megjelent „Az ottomán birodalom és Bosznia-Hercegovina agrárviszonyai” című tanulmánya. A szerző rámutat, hogy a tartományok agrárhitelének két forrása van: a kerületi agrár segélypénztárak hálózata, illetve a bankhálózat, élén a *Bosnische Landesbank*-kal, melynek befolyására egész sor nemzetiségi jellegű: szerb, horvát, mozlím tőkeérdekeltségű pénzügyintézet keletkezett. Csak 1909-től működik a magyar banktőkével (Kereskedelmi Bank) dolgozó helyi agrár- és kereskedelmi bank mint tartományi agrárhitelket kihelyező pénzügyintézet (uo., 34–40. l.).

¹ A röpirat címe és lelőhelye: *A boszniai agrárkérdés*. Bp., 1912, Pesti Könyvnyomda Rt. kiad. (A Magyar Bosnyák-Hercegovinai Gazdasági Központ kiadása.) 1–2., 8–15. l. – A sorozat az első világháború idején, 1915 végén és 1916 elején „Magyar-Bosnyák és Keleti Gazdasági Központ kiadványai (Új sorozat)” címen folytatódott. – Szerzője török-bosnyák származású, boszniai kormánytámogató publicista és politikus.

Mégis a bosnyák agrárkérdésnél nem ez, hanem egy másik szempont volt a döntő fontosságú. Hasonló agrárviszonyok... másutt is vannak, és a kérdés mégsem bír olyan jelentőséggel, mint éppen Boszniában. Az igazi érdeklődés okát a bosnyák agrárkérdésnek [a] politikai részén kell keresni. Látható ez abból is, hogy a legnagyobb részét keresztény parasztlakosság elégedetlensége a török közigazgatással és különösen a fennálló agrárviszonyokkal már az ötvenes években intervencióra indította a hatalmakat Konstantinápolyban, és ez a török uralom utolsó éveiben többször megismétlődött. A berlini kongresszus szintén behatóan foglalkozott a bosnyák agrárkérdéssel. – A bosnyák alkotmány kihirdetése² óta ismét az agrárkérdés volt az, amely a tartománygyűlésben a pártok csoportosulásának alapjául szolgált...

A röpirat szerzője részletesen fejtegeti, hogy a feudális függő viszonyban levő, az egykori rabszolgasorból a paraszti félhűbéresség sajátos állapotába került *kmet* hűbértartóknak teljes jogú birtokosa kívánt lenni. Ezt a folyamatot a tartományok kormányzata – a kézenfekvő korszerű földbirtok-reform helyett – olyképpen igyekezett lassítani, hogy bár kisebb mértékig adott vagy biztosított a kmet-eknek állami vagy bankhitelt, nagyobb beruházásra már csak azért sem vállalkozott, mert a kmet-birtok tömeges megváltása – az előnytelen hitelviszonyok következtében – fokozta az önálló törpebirtokosokká előlépő egykori kmetek gazdasági romlását, s így egyre forradalmibb megnyilatkozású szociális elégedetlenségét, másrészt a megváltás meggyorsította a megváltott föld vételrával rendszerint Törökországba visszaköltöző boszniai török földbirtokosok, az agák, a tartományokban fenntartott feudális rendszer hasznélvezői és támaszai elvándorlását. – A közös kormányzat tehát mindenképp kényes helyzetbe került az akuttá vált boszniai agrárkérdés feltarthatatlan kieleződése következtében, miután a kmet-megváltás szélesebb alapú megoldására nem vállalkozott, a kérdést felszámoló földreformra pedig nem volt hajlandó. Inkább fenntartotta az 1848 előtti időkre emlékeztető feudális földbirtokviszonyokat az annexió utáni szakaszon is.

...Kezdetben az országos kormány úgy kívánt ezen a nehézségen segíteni, hogy a kmeteknek különböző tartományalapokból kiegészítő kölcsönöket nyújtott, később azonban elállott ettől az eljárástól.

Részleges megváltások az országos bank segítségével nem voltak eszközölhetők.

Hogy mindezek az akadályok elgördítenek a szabad kmetmegváltás útjából, a kormány utakat és módokat keresett, hogy a kmetre lehetővé tegye, hogy a megváltásnak egész összegét mérsékelt kamatláb mellett, egy forrásból szerezzék be. Ezek a kísérletek 1909-ben a Pesti magyar kereskedelmi bank által létesített „Bosnyák–hercegovinai agrár- és kereskedelmi bank” alapításához vezettek. Ez a kísérlet azonban részben meghiúsult a közvélemény ellenállásán, amely nem helyeselte a banknak nyújtott privilégiumot, hogy az országos kormány veszi át a garanciát a kmeteknek nyújtott kölcsönökért. Joggal felállították a követelést: megváltás a tartomány által, a kormánynak rendelkezésére álló eszközök igénybevétele. Ezt a követelést azzal indokolták, hogyha az ország átveszi a garanciát a kmeteknek nyújtott kölcsönökért, akkor úgy az országra, mint a kmetekre nézve előnyösebb, ha maga a kormány vállalja magára a kölcsönök nyújtását is.

E felfogásnak eredménye volt a legelső törvényjavaslatok egyike, melyet a kormány az 1910. júniusában összeült bosnyák–hercegovinai tartománygyűlés elé „a kmetbirtokok önkéntes megváltására nyújtandó kölcsönökről” beterjesztett.

Mint e törvényjavaslatnak már a címe mondja, a kormány a kmetbirtok önkéntes, fakultatív megváltásának álláspontjára helyezkedett. Noha eredetileg a tartománygyűlés többsége az agrárkérdés obligatorius megoldásának programja alapján választott meg, a tartománygyűlés hosszú előkészület és két ülésben történt tárgyalás után a kormány előterjesztését fogadta el, anélkül, hogy rajta lényegbe vágó módosításokat eszközölt volna. A javaslatot megszavazták az összes virilistáit, a mohamedán és [a] horvát képviselők és néhányan a szerbek közül. Az így elfogadott javaslat nemsokára szentesített.

Az új törvény nyomatékosan kiemeli, hogy a kmetbirtokok megváltása csak a földesúr és a kmet között történt szabad megegyezés alapján történhetik. Ezzel szemben új és jelentékeny könnyebbségeket biztosít a kmeteknek a megváltáshoz szükséges tőke megszerzésénél és egyébként is jelentékenyebb haladást mutat fel az eddigi helyzettel szemben. A kölcsönök a megváltási ár magasságáig nyújthatnak, magától értetődőleg nem haladhatják azonban túl a megváltandó birtoknak a hatóság által megállapított becsértékét. Ez az intézkedés az első pillanatra a kmetre nézve kedvezőtlennek látszik, mert hiszen a teljes megváltási árat nem kaphatja meg azon esetben, ha az ár a becsértéknél magasabban van megállapítva. Ez az aggodalom azonban teljesen alaptal-

² 1910 február.

lan, mert a kmetbirtok becsértéke, amely a megváltás által a kmetnek szabad tulajdonába megy át, tehát beglukká³ változik, rendesen jelentékenyen emelkedik, és ha a megállapított megváltási ár a kmetbirtok valóságos értékének csak megközelítőleg is megfelel, sőt esetleg azt felül is múlja, sohasem érheti el a birtoknak kmetviszony aluli felszabadulása utáni értékét. Az olyan megváltás pedig, amely a szabaddá vált birtoknak becsértékét is felülmúlná, a kmetnek is érdekei ellen van, és az országos kormánynak sem lehet feladata, hogy az ilyen megváltásokat a maga részéről előmozdítsa.

Az új törvény értelmében részleges megváltásokra is nyújthatók kölcsönök, ami azelőtt nem történt.

A kmetnek a begluk-telekre is nyújthatók kölcsönök, ha a földesúr neki a kmetbirtokon kívül az ugyanazon községben levő beglukot is el akarja adni. Hasonló kedvezmények nyújtanak a kmetnek akkor is, ha kmetbirtokok elidegenítésénél elővételi jogát akarja érvényesíteni.

A régebbi kmet[meg]váltások alapján nyújtott és visszafizetés alatt levő kölcsönök e törvény értelmében konvertálhatók.

A megváltáshoz szükséges összegek előmutatóra szóló kisorsolható „kmetmegváltási obligációk” nevet viselő adósságlevelek által szerzendők be. Kibocsátásuk a jóváhagyott megváltások kölcsönös szükségletének mértékéhez képest történik. Az obligációk Boszniában és Hercegovinában községek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek által tőkék gyümölcsöző befektetésére, továbbá letéti célokra, végül névértékükben szolgálati és üzleti óvadékok céljára fordíthatók.

Az új törvény legnagyobb értéke a kmetre az alacsony kamatlábban rejlik, melyen a kölcsön megszerezhető. A kölcsönök ugyanis ugyanazon kamatláb szerint kamatoztatnak, amelyet az országos kormány az ezen kölcsönök alapján kibocsátandó obligációkra nézve eladhatóságukhoz képest megállapít. A megváltási kölcsönökre vonatkozó összes beadványok, okmányok, iratok, telegkönyvi bejegyzések a teljes bélyeg- és illetékmentességet élvezik.

A kölcsönök visszafizetése félévi, az amortizációt és kamatokat magukba foglaló annuitások formájában történik. A visszafizetésnek szabály szerint 30 évnél nem rövidebb és 50 évnél nem hosszabb idő alatt kell történni. Rossz termés vagy elemi csapások alkalmával az annuitások fizetése az adósrá, amennyiben a tizedátalány alól is felmentetett, egy évvel meghosszabbíttatik. Ennek az évnél késedelmi kamatait a tartományi kormány fedezi.

A jelentékeny előnyök, amelyeket az új törvény a megváltás alkalmával a kmetre nézve megállapít, kétségkívül alkalmasak arra, hogy a megkezdett megváltási akció eddigi menetét lényegesen meggyorsítsák. Az utolsó évek óta számos földesúrnál hajlandóság mutatkozik kmetbirtokainak eladására, ami az 1909. és 1910. évben keresztülvitt megváltások statisztikai adataiból is világosan kitűnik. Hozzájárultak ehhez a kmetek és földbirtokosok közötti gyakori viszálykodások és a közigazgatási hatóságoknak az agrár-pereknél követett joggyakorlata is.

Ismételjük tehát, hogy az új törvény révén remélhető, hogy a cél, amelyet az obligatórius megváltás hívei kívánnak, szintén el lesz érhető, anélkül azonban, hogy a fennálló jogi és gazdasági rendszerben nagyobb rázkódtatások történnének. Ezt bizonyítja az új törvény alapján történt megváltások eredménye is. A kormány a múlt év decemberében kezdte meg a törvény alapján a megváltási kölcsönök nyújtását és 1911. év december hó elejétől 1912. évi március hó 8-ig 1721 esetben 3.121.800 korona kölcsönt engedélyezett. E három hónap alatt elért eredmény felülmúlja az előző legkedvezőbb 1909. és 1910. évek eredményét is. Eddigélé az egy évben megváltott kmetbirtokokra nyújtott kölcsönök összege a három millió koronát sohasem haladta meg, míg most ezt az összeget három hónap alatt elérte.

Végleges ítéletet a kmet[meg]váltások ezen legújabb formájáról, az akció gazdasági eredményeiről úgy a kmetekre, mint az ország általános gazdasági helyzetére, különösen azonban a tartomány büdzséjére vonatkozólag természetesen ma még mondani nem lehet, hanem hosszabb időnek a tapasztalatait kell bevárni.

Ez idő szerint az általános benyomás az, hogy a kedvező kölcsönfeltételek mellett is, a kmetekre az évi törlesztési hányad és a kamatok előteremtése nagyobb terheket fog róni, mint az eddig a földesuraknak természetben nyújtott hányad. A felszabadult kmetnek tehát intenzívebb munkát kell kifejtetni, hogy kötelezettségeinek megfelelhessen, mert harminc éves amortizáció mellett is évente a felvett kölcsönnek körülbelül 6 százalékát kell fizetnie. Ha rendkívül rossz évek következnek be, az adós igen nyomasztó helyzetbe kerül és nagyon kétes, hogy állami segítség nélkül gazdasági egyensúlyát helyre tudja-e állítani.

³ Saját birtok.

Az eddigi tapasztalatok szerint a megváltott birtokok intenzívebb művelése nem fog nyomban beállni. Erre csak fokozatosan, a parasztság kultúrnívójának emelkedéséhez képest lehet számítani. A közbeeső időben azonban minden valószínűség szerint még az államnak kell támogatólag közbelépnie, és ezen állami segítség mértékétől és milyenségétől függ az egész megváltási akció sikere...

Hosszabb vita alakult ki a kérdésben a közösügyi bizottság (magyar delegáció) 1912 május elseji ülésén is. *Batthyány* Tivadar a delegáció ideiglenes költségvetése vitájában a Bosznia-Hercegovinában észlelt törekvések korlátozása és a boszniai erdők védelme ügyében szólalt fel. (Közösügyi Biz. Naplója 1911/12. 57. l.) – Gr. *Pejacsevich* Tivadar ugyanezen az ülésen tiltakozott az osztrák delegációban elhangzott nyilatkozatok ellen, melyek szerint a horvát országgyűlés feloszlásával a magyar országgyűlésre kiküldött horvát-szlavon képviselők mandátuma és delegációs tagsága megszűnt volna. (Uo., 68. l.) – A delegáció „bosnyák vitá”-ja hozzájárult az uralkodói jogok Bosznia-Hercegovinára való kiterjesztéséről szóló törvényjavaslatnak 1912. jún. 19-én a Képviselőházi Irományokban történt közzétételéhez. (L. *Törvényjavaslat Ő császári és apostoli királyi Felsége szuverén jogainak Bosznia és Hercegovinára való kiterjesztéséről.* – Képv. Ir., 1910–15, XVII. 435. l.) Az irat a kilátásba helyezett, de meg nem valósított „alkotmányos autonómia” előkészületének deklarálásán kívül azért is figyelemre méltó, mert ez tulajdonképp „az 1908. évi annexióval kapcsolatos államjogi viszony rendezésének” befejező „közös rendszeri” okirata.

C

[1912 nov. ?]

*Thallóczy Lajos emlékirata a Balkán félszigeten végbement változások következtében követendő magyar gazdasági és kultúrpolitika tárgyában*¹

Közérzés úgy Magyarországon, mint Ausztriában, hogy az imént lefolyt balkáni háború következtében a monarchia keleti érdekkörében mélyreható fordulat állott be. Politikai, kereskedelmi, tudományos és gazdasági körök egyaránt tudatában vannak annak a körülménynek, hogy a törökség kiszorításával és a balkáni államok új fejlődésével egyfelől megszűnt az a politikai kvietizmus, amellyel déli határainkon túl mintegy 100 év óta szoktunk tekinteni minden mozgalmat, másfelől pedig mindenki érzi, hogy egy új kulturális fejlődés korszaka kezdődik, amelyből nekünk kell kivennünk az oroszlátrészt, ha nagy hatalmi érdekeinket és egyáltalában állásunkat meg akarjuk óvni. Azzal a dogmával, hogy csakis a török birodalom fenntartásában bízhatunk, le kell számolnunk. Az evolúció elvégezte azt az amputációt, amelyet az államférfiak egész sorozata előre látott. Elvégezte gyorsabban, mint ahogy azt az érdekelt felek magok hitték. Csak éppen az időpontot nem tudták megjelölni. A dolgok ilyenén állása mellett igen természetes, hogy nemcsak figyelmet kell fordítanunk az új államalakulásokra, hanem úgyszólván anyagilag és szellemileg is fegyverkezniük kell, hogy tényleg mi adjunk irányt azoknak, és közvetítsünk ott, ahol közvetíteni lehet.

Már 1878-ban érezte Magyarország, hogy a török birodalom szétdarabolási folyamata fel nem tartóztatható. De csak belsejében érezte, mert külsőleg attól való féltében, hogy a szláv elem a magyarságot elnyeléssel fenyegeti, a nemzeti ösztön rokonszenvével a török felé fordult, és mindent elkövetett, hogy ezt manifesztálja. Nem lehet tagadni, hogy a nemzeti ösztönnek megvan a maga jogosultsága, kivált akkor, amidőn olyan erőt sejtet a török nyomában felkerekedni, melyet magára nézve károsnak kellett tartania. A balkáni viszonyokat 1878-ban nálunk oly kevesen ismerték, külkereskedelmünk akkor úgyszólván pólós korában volt, hogy azokat, akik a szláv-sággal való intenzív foglalkozást ajánlották, még intelligens emberek is egyszerűen muszkavezetőknek nevezték. Messzire kellene visszanyúlnunk, hogy ezen ignorancia okait tüzetesen kifejtjük. Bosznia és Hercegovina okkupációja után, amely sajnos(!), a magyar közvélemény ellenére ment

¹ Az emlékirat címe és lelőhelye: *A Balkán félszigetben beállott változásokkal szemben Magyarország részéről követendő eljárás kulturális és gazdaságpolitikai téren. Emlékirat.* Bp., 1912, Állami ny. 12 l. – OSzK Kézirattár Fol. hung. 1900. 2. köt. – *Thallóczy Lajos* (1854–1916) történész, az Országos Levéltár tud. főmunkatársa, majd a közös pénzügyminisztérium főtisztviselője. Forráskiadványok szerkesztője, tanulmányai délkelet-európai tárgyak. Boszniai tárgyú nemzetiségpolitikai érdeklődéséhez l. még az 1914. szept. 2–11. közötti boszniai szolgálati útvjáról fennmaradt útleírása újabban megjelent adalék-közlését: *Hauptmann, Ferdinand* (Sarajevo): *Ein Reisebericht Dr. Ludwig Thallóczy's aus Bosnien.* – Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs (Wien) 1960, 405–450. l.

végbe, apránként öntudatlanul is a kelet felé fordult a figyelem. A Kereskedelmi Múzeum² kirendeltségei a Balkánon, az ifjabb generáció némely elemeinek a keleten való tartózkodása, továbbá azon államférfiúnak propagandája, aki Boszniát megteremtette, és a Balkán legjobb ismerője volt³, némi barázdákat vontak a magyar lelki életben, de mindez oly csekély volt, hogy egy-két röpiraton, egy csomó tudományos értekezésen kívül rendszeres munkáról, tehát érdemleges eredményről szó sem lehet.

Ez a szemlélet annál helytelenebb volt, mert elvonta a figyelmet azokról az irányzatokról, amelyek hatványozottan nagyobb problémát jelentettek a magyarság számára, mint az ún. szláv kérdés. Ilyen volt – Thallóczy szerint – a *románság* kibontakozó nyugati publicisztikai és tudományos offenzívája a francia egyetemeken megszervezett antagonista hadállásaival, s nem kevésbé a *német* tudományosság irányunkban kiélezett, céltudatos szlavisztikai érdeklődése, a magyar gazdasági és kulturális érdekeket elszigetelni igyekvő tendenciája, hirtelen kereskedelmi előretörése a Balkán-államokban. – Ausztriában, jóllehet szintén későn, de mindezt már a századvégen felismerték. Bécs a felsorolt törekvésekre már a hetvenes-nyolcvanas évektől határozott kultúrpolitikai és tudományos, illetve gazdasági intézkedésekkel válaszolt. Keleteurópai tanszékeket szervezett, és nagyhírű, a szláv tudományosság által nagyrabecsült tanárokat (Jagić, Jireček) hívott meg a bécsi egyetemre. A Ballhausplatz kezdeményezésére létrejött a *bécsi konzuli akadémia* 1895-ben, s ettől, de kivált 1908-tól kezdve a *bécsi kereskedelmi kamara* is behatóan foglalkozott Bosznia-Hercegovinával és a délkelet-európai államokkal általában. – *Thallóczy* figyelmeztet, hogy *Kállay* Béni már belgrádi főkonzul korában, a hetvenes évek elején, egy, a keleti kereskedelemről írt emlékiratában hangsúlyozta: rendszeresen kell foglalkoznunk a szomszédos Délkelet-Európa kérdéseivel, érdeklődnünk az ezen a területen élő népek gazdasági és kulturális fejlődése iránt. Úgy véli, hogy eziránt, a közép-délkelet-európai kölcsönös közvetítő szerep iránt a tízes évek elején nagyobb érdeklődés mutatkozik a magyar közvéleményben, mint korábban. „Ez oknál fogva – írja – a beállandó változások esetére megvalósítandó teendők sorozatát a következőkben foglaljuk össze”:

I. Állam

Kulturális program

a) Magyar Tudományos Akadémia

1. A Magyar Tudományos Akadémiának van egy könyvkiadó vállalata, amely a külföldön megjelent jelesebb munkák fordítását bocsátja előfizetőinek rendelkezésére. Újabban e bizottság tagjai maguk fölvetették azt az eszmét, hogy a Balkánt ismertető jelesebb történeti, politikai, közgazdasági munkák fordíttassanak le magyarra. Ez a cél helyes, de segélyezés útján ennek nagyobb és szélesebb keretet kellene adni.

2. A Magyar Tudományos Akadémiának volna feladata egy szerb–bolgár–oláh–görög–albán–magyar–német nagyszótárt szerkeszteni, amelyből azután külön támogatás mellett külön kéziszótárak készüljenek.

3. Nagy és talán igen nehezen megvalósítható vállalat volna a Balkán félsziget reálenciklopédiáját megírni, amelyben a félsziget egyes viszonylatai hazai és külföldi szakemberek által jó díjazás mellett megíratnának. E nagyszabású terv ellen szól, hogy rendkívül nagy költségbe kerül, és kevés nálunk az érdeklődő. Viszont, ha vesszük azt a hasznot, hogy balkáni írókat segélyezünk vele, akiket meg kellene válogatni, és esetleg a mű német fordítását is a piacra vethetjük, megelőzve vele a németeket, nem haladhatunk el szó nélkül a terv mellett sem.

4. Intenzíve kellene segélyezni azon oklevéltár-sorozatot, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia történeti bizottsága Boszniát, Horvátországot, a volt határőrvidéket, Oláhországot illetőleg – tekintettel az országoknak Magyarországgal való összeköttetésére – kiad.

5. A Magyar Tudományos Akadémiának sűrűbb összeköttetésbe kellene lépni a balkáni és orosz tudományos társulatokkal; egyes tagjait kiküldeni, hogy az ottani tudományos viszonyokról tájékozást szerezzenek, és viszont az ottani köröket felvilágosítsák a mi tudományos törekvéseinkről. Ezáltal a balkáni irodalmak ismerete is elterjedne, kivált, ha ezzel kapcsolatban tudományos társulataink is segélyeztetvén, terjedelmesebb ismertetésekre rászánnák magukat.

A továbbiakban ezt a programot *egyetemi-, közép- és kereskedelmi iskolai és szakintézményi* feladatokra bontja. – Az egyetemen balkántudományi tanszéket és külön egy, a balkáni népek történetével foglalkozó

² Állami intézmény a külkereskedelem előmozdítására, a közszállítások ellenőrzésére; kiállítási anyaggal rendelkezett.

³ Értsd: *Kállay* Béni.

tanszéket kellene felállítani. Intenzíven kellene tanítani a szerb, horvát, albán és a török nyelvet. Balkán tanulmányutakra költségvetési keretet kell biztosítani, főleg a magyar tanárjelölteknek. Hasonlóképp ösztöndíjak révén állandó tanulmányi helyeket kellene biztosítani magyar tanintézeteknél praktizáló délkelet-európai végzős hallgatók, tanárjelöltek részére. – Szükségesnek tartaná, hogy „legalább az orvosi karon balkáni nyelveken beszélő asszisztensek alkalmaztassanak”. Bármely balkáni nyelvet elsajátító tanárjelölt részesüljön külön tanulmányi pótlékban. – A reáliskoláknál tanításuk kötelező tantárgyként az iskola jellegének vagy helyének leginkább megfelelő valamelyik balkáni nyelvet. Hírlapírócserét ajánl – tanulmányutak keretében – Magyarország és az egyes délkelet-európai államok között. (Itt ajánlja, hogy Konstantinápolyban – kísérleti jelleggel – állítsanak fel egy magyar gimnáziumot.) – A kereskedelmi iskolákban írják elő valamelyik balkáni nyelv kötelező tanítását, és hasonlóképp iktassák a tantervbe a délkelet-európai államokra vonatkozó földrajzi, történeti, gazdasági alapfogalmak („Balkánizmus”) rendszeres tanítását. Brassóban, különös tekintettel Romániára és Dél-Oroszországra, kelet-európai tantárgyakkal kiegészített kereskedelmi akadémiát létesítsenek. – Az *Országos Geológiai Intézet*, az *Országos Statisztikai Hivatal*, a *Magyar Nemzeti Múzeum* s a *Néprajzi (Ethnográfiai) Múzeum* mélyítsék el és szélesítsék ki eddigi délkelet-európai kapcsolataikat. – A Szarajevóban működő *Balkán Intézet* széleskörű támogatásban részesüljön. A *Thököliánium* budapesti szerb főiskolai kollégium, az erdélyi román irodalmi társulat [értsd: az „*Astra*”] vezetőit nyerve meg a szomszéd népekkel való kapcsolatok magyar részvétellel való közös ápolására. Ennek feltétele az is – folytatja –, hogy „élénk figyelemmel kellene kísérnünk nemzetiségeink tudományos és irodalmi működését”. „A Bosznia-Hercegovinával való élénkebb relációk megteremtése külön expozénak a tárgyat képezi”. Kéri a Budapesten felállított *Magyar-Bosnyák Gazdasági Központ* kibővítését, tervszerű támogatását. – Nem szabad elhanyagolnunk – jelenti ki végül – a görög katolikus rutének (ruszinok) kulturális támogatását. A görög katolikus ruszin papok kongruája rendezését, a nép számára „parasztkaszinók” felállítását kéri. – A hatóságok eredményesebb közigazgatási gyakorlata érdekében nagyszámú, a délkelet-európai nyelveket beszélő fiatal munkaerő alkalmazását, a délkelet-európai nyelvek szótárainak kiadását kéri, továbbá balkáni lapokból készítenő rendszeres sajtószemlét sürget. – Befejezésül *Kállay* Béni, egykori, három pontból álló, a keleti kereskedelmet javító indítványa szellemében 15 pontból álló gazdasági-külkereskedelmi programot terjeszt elő:

1. A Balkán-királyságokkal és a Török-birodalommal kereskedelmi szerződések, illetőleg pótszerződések kötendők; különösen Szerbiával szemben a fennállott Duna-hajózási szerződések felmondása óta szabályozatlan folyamhajózási kérdések iránt mihamarabb új folyamhajózási szerződés is kötendő.

2. Különös gond fordítandó a vasútpolitikai kérdésekre, mert a szaloniki-larissai csatlakozás immár csak rövid idő kérdése lévén, Görögországba végre szárazföldön (vasúton) is, el lehet jutni, és a kontinentális forgalom Magyarország vasúti vonalainak igénybevételével Belgrád–Niš–Szaloniki görög földre irányulhat.

3. Az eddig fennállott török viszonyok tekintetében beállandó változás következtében immár a Balkán félsziget összes kikötőin keresztül a tengeri behozatal fel fog lendülni, már csak a kikötők mögött fekvő területek fokozottabb gazdasági és kulturális helyzete okából is. Fokozottabb figyelem fordítandó tehát a hajózási összeköttetésekre és a kombinált díjtételekre (hajóról vasútra).

4. A monarchia két államának pénzügyi érdekeit közelről érinti azon kérdés, hogy a dohánytermékek bevásárlása ugyanazon előjogokkal történhessenek, mint a török rezsim idejében.

5. Balkán-országbeli ifjak elhelyezése – amint azt ezen tervezet *f)* szakasza 8. pontja alatt is érintettük – ipari tanintézetekben elősegítendő részint megfelelő stipendiumok, részint internátusi helyek útján (tandíjmentesség stb.).

6. A m. kir. kereskedelmi múzeum lényegesen reformálandó, mert ma nem képviselheti sem az üzleti érdekeket, sem pedig bürokratikus szempontból elegendő számú és szakképzettségű munkaerővel nem rendelkezik. A Balkán-érdekű áruújterményekre is nagyobb gond fordítandó, és a közönségnek lehetővé kell tenni a múzeum részéről, hogy a mindennapra szükséges fluktuációit ezen a téren gyakorlatilag is láthassa.

7. A m. kir. államvasutak rendezzenek időszakonként balkán iparosok és kereskedők számára társasutazásokat Budapestre, illetőleg Magyarország nagyobb vidéki városaiba megfelelő kedvezmények mellett, mely célból ipari és kereskedelmi, valamint kulturális érdekű események alkalmasul veendők. A budapesti ún. tavaszi vásárra ebből a szempontból szintén súly helyezendő.

8. Honi iparcikkekből áruminta-kiállítások rendezendők a balkáni országokban, alapulvéve az 1912. év folyamán e téren szerzett hasznos tapasztalatokat.

9. A balkán sajtó egy alkalmas komoly budapesti könyvatos távirati tudósítóiroda útján úgy politikailag, mint gazdaságpolitikailag megfelelően befolyásolandó.

10. Letárgyalandó a néhány év előtt felmerült eszme, hogy Budapesten immár közelebbi időben egy nagyobb szabású kiállítás legyen rendezendő, amely elsősorban balkáni kiállítás is legyen oly értelemben, hogy a kiállítás nemzetközi volta részlegesen a balkáni országokra is kiterjedjen.

11. Fiumében egy állandó export mintaraktár létesítése ajánlatos a dalmát-montenegrói és görög szükségletek figyelembevételével, tekintettel arra a körülményre, hogy Fiumében az említett országok kereskedővilága megfordul.

12. Magyar-balkán érdekképviselői testületek alakulásának előmozdítása a gazdasági összeköttetések ápolása céljából.

13. A balkáni országok közül ma csupán Törökországnak van szabadalmi törvénye; csupán Szerbiának, Bulgáriának és Törökországnak van védjegy-törvénye, és csupán Szerbiának van mintaoltalmi törvénye. A három irányú ipari jogvédelmi törvényhozásnak teljessége előfeltételét képezi annak, hogy a balkáni országok az 1911-ben Washingtonban aláírt új ipari tulajdonjogi nemzetközi unióhoz csatlakozhassanak. Mihelyt ez megtörtént, ipari kivitelünk is fellendülhet ezen országokba, és nevezetesen ipari alapítás a mi részünkről ott könnyebben történhetik, ha a kellő jogvédelem lehetősége a mondottak szerint meglesz.

14. Csak pedzem azt az eszmét, hogy a Károlyváros–Száva–Duna–Feketetengeri vízi út mielőbb létesíttessék.

15. *Tanulmányozandó* lenne az osztrák–magyar–balkáni *vámunió* kérdése, noha tagadhatatlan, hogy ez az eszme a *mai* viszonyok közt aligha lesz megvalósítható.

Kétségtelen, hogy a mi monarchiánk és a Balkán között kötendő vámunió rendkívül kecsegtető kilátásokat nyújtana gazdasági és esetleg még politikai szempontokból is. Csakhogy természetes: a kilátások oly csábítók, hogy ezekkel szemben a hátrányokat is latba kell vetni.

16. Megszívlelendő volna az az eszme, hogy vajon ne létesítsünk-e a Balkánon egy osztrák–magyar bankot, mely a banküzlet mellett áruüzletet is folytatna. A banküzlet főága a hazai export-öröknek nyújtandó *delcredere*⁴ lenne. Ez a bank, mely hazai cégeinknek biztosítékot nyújthatna a szállított árukért, kivitelünkön nagyot lendítene, minthogy e feltétel mellett hazai köreink úgyszólván *belföldi* árakkal versenyezhetnének, és szomszédos fekvésünk következtében joggal számíthatnánk arra, hogy a külföldi versenyt sok téren esetleg kiszorítanánk vagy legalábbis szűkebb körre zsugoríthatnánk. Igaz, hogy két hazai bankunk is foglalkozik ez üzletággal, de nem oly belterjesen, ahogy mi ezt gondoljuk.

A bank központja esetleg Szófia lehetne, és a Balkánt behálózhatná fiókokkal. Természetesen módot kellene találni, hogy az osztrák és magyar verseny egymást ki ne szorítsa.

Befejezésül a *társadalmi* feladatokról szólva ajánlja, hogy Budapest is vegye ki a részét a feladatokból. Az emlékiratnak kivált ebben a záró részében nem kevés az irreális elem. Thallóczy török mecset, esetleg török negyed építését javasolja, továbbá Balkán-szeminárium felállítását és a főváros fürdőinek „keleti propagandáját”. – Ugyanakkor helyesen állapítja meg, hogy a fővárosi alkalmazottak körében el kell terjeszteni a balkáni nyelvek ismeretét. Ajánlja, hogy szervezzenek rendszeres tanulmányutakat, esetleg kölcsönös csereutakat – Budapest és a délkelet-európai fővárosok kölcsönös megismerése érdekében. – Végül kéri, hogy a miniszterelnök (az emlékirat feltehetően még Khuen-Héderváry kormányelnöksége idején készülhetett), illetve a mindenkori miniszterelnök álljon az emlékiratban előterjesztett program végrehajtását célzó társadalmi akció élére, hogy Magyarország valóban a kölcsönös nyugatkeleti kapcsolatok közvetítője lehessen. – Az „Emlékirat”-tal kapcsolatban l. még az 1914. ápr. 2.–júli. 17. között készült belügyminiszteri pro domo-t, melyben az érdekelt miniszteri főosztályok és előadók véleményezik Thallóczy tervezetét. Az emlékirat-tervezet fogadtatása – mint az alább idézett 1914. máj. 13-i, illetve jún. 12-i feljegyzésekből kitűnik – korántsem volt egyértelmű, s joggal következtethetünk ebből arra, hogy a tervezetet nemcsak a bekövetkezett háborús események, hanem szemléletének és mondanivalójának túlhaladott volta tette elsősorban tárgyalanná. Az említett feljegyzésekben – Janda s.k. aláírással, illetve Kiszely [Gyula] s. k. ellenjegyzéssel a többi közt ezeket olvassuk: „...A IIIc. [városfejlesztési] ügyosztály teljesen méltányolja egy olyan balkáni akciónak [a] jelentőségét, melynek nem annyira főbb vonásait, eszméit, mint inkább csak egyes eszméit, részleteit említi föl a bemutatott emlékirat... P. d. – A legújabb balkáni események [azonban – Szerk. megj.] egyáltalán nem látszanak az emlékiratban foglalt imperialisztikus eszméket igazolni. Különben is problematikus értékű az extenzív terjeszkedés és társadalmi (gazdasági) agresszivitás olyan részről, ahol intern bajok predominálnak”. – B. M. eln. 1913–713–19 (3319/914).

⁴ Kereskedelmi jogi kifejezés: különleges kezesség, az eladó ügynök felelőssége.

Melléklet:

1912 dec. 21 és 28

„A Pénzvilág” budapesti gazdasági szemle ankétja a Balkán-válságról
és a Monarchia nemzetiségi kérdéséről

I.¹

(Dr. K. M.) ...A Pénzvilág mindig eleven szolgálója volt a nagy társadalmi és gazdasági érdekeknek és értékeknek; nem mehet el közömbösen Magyarország és a monarchia legfőbb és legégetőbb, valósággal egzisztenciális kérdőjele előtt sem. Ez önmagával szemben tartozó kötelességének tudatában fordult a legilletékesebb osztrák és magyar politikusokhoz, tudósokhoz és írókhoz: s elkérte véleményüket a következő két pontra vonatkozólag:

1. A Balkán-krízisnek milyen hatásai lehetnek a magyarországi nemzetiségek gazdasági és politikai erőviszonyaira?

2. A Balkán-krízis a monarchia fejlődési irányát a dualizmus vagy a magyarságnak és németségnek a szlávok ellen való mesterséges egyesítése felé téríti-e el?

Alább adjuk közre a beérkezett nagybecsű és megtisztelő válaszokat, megjegyezvén, hogy több értékes véleményt, amely lapzárta után érkezett (köztük dr. Sustercic tartományi főnök, dr. Masaryk, dr. Renner, dr. Redlich és dr. Kramarz⁴ osztrák, dr. Maniu és dr. Vajda magyar képviselők, Kristóffy volt miniszter, Korač volt horvát képviselő, Goga Octavian, dr. Kunfi, dr. Ormos véleményeit) lapunk legközelebbi számában fogjuk nyilvánosságra hozni.

Az illusztris nyilatkozatok – amelyekért ehelyütt is különös köszönettel adózunk – itt következnek:²

Hodža Milán volt országgyűlési képviselő, a tót nemzetiségi kérdés legilletékesebb ismerője, a Budapesti Tagblatt főszerkesztője:

1. A Balkánon a nemzetiségi elv és a fejlettebb, a demokratikusabb gazdasági szervezet kerekedett felül a sovinizmuson és a feudális jellegű gazdasági formákon. Ez nem egyéb, mint egyik állomása az általános politikai, nemzetiségi és gazdasági fejlődésnek, mely 120 évvel ezelőtt Párizsból indult el, útjában a nemzetek problémáit azoknak a földrajzi fekvéséhez és számbeli erejéhez képest vagy nemzeti államok létesítésével oldotta meg, mint Piemontban, Berlinben, majd bizonyos részben a Balkánon vagy pedig – nagyobb poliglott alakulatokon belül – a nemzetiségi autonómia feltételeinek megteremtésével, mint az osztrák tartományokban.

Csak természetes, hogy a világtörténelmi folyamat e legújabb jelensége nem lehet csak helyi jelentőségű. Nem hiszem, hogy Brassótól Fiuméig lehessen építeni egy olyan kínai falat, mely a nemzetiségi és gazdasági fejlődés emez új lendületét Magyarország déli határain megakaszthassa.

Annál kevésbé tehető csak fel ez a csoda, mert a feltörekvő nemzetiségi alakulatok gazdasági struktúrája a Balkánon és nálunk lényegben azonos. Ez a parasztnak, illetve a kisbirtokosnak emancipálódása az avult gazdasági, illetve politikai formák nyúga alól. A bolgárok és a szerbek – Thráciában és Macedóniában is – éppannyira parasztnépek, mint a magyarországi románok, németek, tótok és szerbek. A különbség csak a fejlődési állomások elhelyezkedésében van: mi jócskán, egy pár főrával előbbre vagyunk – úgy a „possidentes”, mint a „contribuentes”. A Balkánon győzedelmeskedő parasztdemokráciának a magyarországi mása pedig nagyjában a nemzetiségi rész. A magyar parasztdemokrácia csak belsőleg gyarapodik erőben, a nemzetiségi parasztdemokrácia csak belsőleg gyarapodik erőben, a nemzetiségi parasztdemokrácia csak belsőleg gyarapodik erőben, a nemzetiségi parasztdemokrácia csak belsőleg gyarapodik erőben.

¹ Az ankét első részének címe és lelőhelye: *A Monarchia és a nemzetiségi kérdés*. (Federáció vagy dualizmus?) – *A Pénzvilág* 1912. dec. 21; 32. sz. 1206 – 1214. I. – Az ankétot bevezető kommentár szerzője (Dr. K. M.) feltehetően *Kósa* Miklós, a folyóirat belső munkatársa. – A bevezetőben említett tizenkét osztrák, horvát, cseh, román és magyar vélemény azonban – *Kramář* Károly és *Ormos* Ede válasza kivételével – nem jelent meg; a többi a nyilatkozók kérésére nem közölték.

² A nyilatkozatok közül szövegében csak a két gyűjtőkörünk szempontjából legfontosabbat: *Hodža* Milánét és *Karel Kramář*ét mutatjuk be. – Az ankét első részében a mérsékelt román irányzathoz tartozó (a Huszadik Században is publikáló) *Lascu* Demeter, a szerb *Isskruljev* Krsta író és tanár, valamint *Jászi* Oszkár, *Szende* Pál, *Aradi* Viktor és *Diner-Dénes* József nyilatkoztak. Mindannyian elvetik a dualista elképzeléseket és hangsúlyozzák a magyarországi nemzetiségi kérdés létfontosságú jelentőségét. *Jászi* érvelése összegezeként annak a véleményének ad kifejezést: „A monarchia fennmaradása egyesegyedül attól függ, hogy képes lesz-e a délszláv centrifugális törekvéseket egy nagystílű és becsületes home-rule törvényhozással leszerelni.”

demokrácia azonban expanzív is szemléletmást halad. A magyarországi nem magyarajkú nemzetiségek a múlt évtizedben (statisztika szerint) az összlakosságnak körülbelül csak 49%-át adták, 1910-ben állítólag csak 47%-át; a nem magyar ajkú földbirtokosok ellenben az összes föld birtokosainak 60%-át tették ki. Jászi Oszkár is utalt arra, hogy a parasztdemokrácia gerincét alkotó 10–50 holdas parasztkategóriában körülbelül csak 190.000 magyar, ellenben 290.000 nem magyar kisgazda szerepel. Hogy pedig ez a fejlődés tovább is a nem magyar ajkúak előnyére folyik, ezt legutóbb egy előadása során a statisztikai hivatal vezetője is megerősítette.

Ez annyit tesz, hogy Magyarországon a nemzetiségek gazdasági evolúciója az ország általános fejlődési vonalával, mely a kisbirtok kiművelése és az iparosítás felé kell, hogy haladjon, egybeesik, – holott a magyarosítás politikáját osztályérdekből képviselő középbirtok attól elmaradoz. Lényegben alig különbözik tehát a gazdaság[i] és osztálystatika és dinamika déli szomszédainkétól. Ki van tehát zárva, hogy a nemzetiségi irányzatot, mely a Balkánon oly erőre kapott, a mi helyzetünk szinte delejszerűleg magához is ne szögezzék.

Az úgynevezett lélektani mozzanatok csak eme fejlődésnek szimptomái. Nemesak a magyarországi „szláv testvér”, hanem a román is, a német is, szóval minden nemzetiség a Balkán új nemzetiségi formációjában önmagát és saját törekvéseit igazolva látja. A magyar államférfiak dolga, hogy úgy ezek a lélektani mozzanatok, valamint általában a nemzetiségi és demokratikus új hatalmas áramlat a magyar állam és a monarchia határain és érdekein belül érvényesüljön. Mi ennek a módja? Semmi esetre sem volna szabad hosszasan kísérletezni a nemzetiségi kérdéssel. A nemzetiségi törvény alapján való rendezés ma talán még elegendő.

A kérdésnek azonban a nemzetiségi politikán túlmenő kihatásai is vannak. Végső ideje felszámolni az eddigi vámháborús elzárkózást. „A megerősödött balkáni mezőgazdasági exportörökkel, – kik egy személyben a mi kereskedelmünknek és iparunknak a fogyasztói is – mi most már a gazdasági kölcsönösség viszonyába kell hogy lépjünk. A nagy agrárius túlzásoknak vége kell, hogy szakadjon...” Miután pedig a parasztdemokráciák példáját kell szem előtt tartani, s ezzel együtt a kisbirtok politikáját, ez elkerülhetetlenül mind a magyar parasztság, mind a nemzetiségi parasztság nagykorúsításához vezet.

2. Minél inkább lesznek általános politikánk urává a gazdasági politika eme szempontjai, annál tárgyaltalanabbá válik majd a vita arról, vajon a dualizmus vagy pedig a magyar–német szlávellenes védelmi szövetség fogja-e a monarchia fejlődését irányítani. Ameddig pedig a magyar–német közeledés a többi népek ellen való hadállást jelent, különben is kudarcot kell hogy valljon. Némileg elkésettnek kellene tartanom 45 évvel a kiegyezés után azt az akciót, mely a pozitív birodalmi politikától egyszerismindenkorra el akarná taszítani a gazdaságilag óriásilag fejlett cseheket és az ő példájuk után induló tótságot, vagy az északi külpolitika szempontjából annyira nélkülözhetetlen galíciai ruténeket, vagy a déli külpolitika szempontjából még nélkülözhetetlenebb románokat, horvátokat, szerbeket és szlovéneket, valamint azt a délmagyarországi németséget, amely immár úgy érzi, hogy a többi nemzetiséghez hasonló mértékű elbánásban részesül.

A monarchiának annak tudatára kell ébrednie, hogy „saját szlávjaiban nemcsak kulturális, hanem hatalmas politikai és kereskedelmi értékek lakoznak, melyek talán egyedül fogják képesíteni arra, hogy az új balkáni helyzettel szemben politikai színvonalát és gazdasági értékét megóvhassa. Ez természetesen nem a dualizmust jelenti. Ha igaz volna, hogy a dualizmus kettős baj, a dualizmus hármassal volna.” Éppen ezért „a lehető legtökéletesebb nemzetiségi egyensúlyra van szükség. Ezért a délszláv csoportról a monarchia keretében nem mint egy hármassal egész egyik csoportjáról lehet szó, hanem csak mint több rendbeli federatív csoportok egyikéről.”

II.³

Azok a megtisztelő válaszok, amelyeket írásbeli ankéteinken közreadtunk, szinte egyértelműleg hangsúlyozták az adott problémának elsőrendű kritikus voltát. A Balkán krízis és a monarchia jövő politikája kölcsönhatásainak épp ez a kivételes aktualitása (Cuvaj bukása, Lukács közeledése a nemzetiségekhez, a románok többirányú mozgolódása) okozta viszont azt is, hogy nyilatkozóink egy része, köztük a legsúlyosabb szavú osztrák és magyar politikusok is, arra kértek fel bennünket,

³ Az anket második részének címe és lelőhelye: *A Monarchia és a nemzetiségi kérdés*. (Federáció vagy dualizmus?) — A Pénzvilág 1912. dec. 28; 33. sz. 1258–1262. l.

hogy véleményüket, amelyeket rendelkezésünkre bocsájtottak vagy kilátásba helyeztek, egyelőre – reájuk, pozíciójukra és az ügyre való tekintettel – ne publikáljuk.

Bármennyire is nélkülözzük a sorozatban e politikai kitűnőségek megállapításait, kénytelenek vagyunk kívánságuknak eleget tenni, annál is inkább, mert egynéhányan közülük – aktív részt vesznek a nemzetközi és a nemzetiségi politika intézésében is. Azokat az érdekes nyilatkozatokat, amelyeknek közlésére fel vagyunk hatalmazva, alább adjuk s le kell szögeznünk, hogy az előzőkkel egyértelműleg hangsúlyozzák egy konciliáns, nagy perspektívájú és történelmi fontosságú új nemzetiségi politika kényszerű és célszerű voltát. Az egyelőre függőben tartott nyilatkozatok pedig, ha – remélhetőleg – legközelebb már felszabadulnak, érdekes perspektíváját fogják megadni azoknak a lehetőségeknek és módoknak, amelyek mellett ez az új politika már érvényesülni is kezd.

Dr. Karel Kramarz,⁴ osztrák képviselő, a cseh radikálisok vezére, a legtekintélyesebb osztrák politikusok egyike:

A Balkán-krízisnek a magyarországi nemzetiségekkel szemben kétségtelenül különös erkölcsi jelentősége lesz, miután a kisebb, de életrevaló és jól organizált népek önbizalmát általában kell, hogy emelje. A monarchia egész politikájának is számolnia kell az új hatalmi tényezővel, amely a szlávokra nézve tetemes pluszt jelent és vigyázni kell, hogy szlávellenes politikájával a szláv balkáni államoknak, különösen Szerbiának az etnikai összetartozáson felülemelkedő vonzóerőt ne kölcsönözzön. Ez áll elsősorban a szerbekkel és horvátokkal szemben.

Azáltal, hogy a modern gazdasági politika számára új területek szabadulnak fel, az egész monarchia, s így a magyarországi nemzetiségek is rendkívül sokat nyerhetnek, ha a monarchia külpolitikája nem oda irányul, hogy a szerbek felett olyan vértelen győzelmet arasson, amelyet a szerbek és a többiek azután gazdaságilag ezerszeresen meg fognak torolni.

Ami a dualizmust illeti, a Balkán-alakulások új fordulata sokak szemében kényszerű szükségessé teszi, de keresztülvitelének nehézségei sokkal nagyobbak, mintsem manapság gondolják s olyan körök részéről is határozott ellenállást fakasztana, amelyek, kivált Cislajtániában a dolgok jelenlegi állását sokáig már tarthatatlannak ítélik.

A magyar–német közeledés csak ijesztgetés marad vagy pedig a monarchiára nézve végtelen veszedelemmé válik. Már ma hasznos feladat hangsúlyozni, hogy a Balkán-béke nem fogja kielégíteni a balkáni népeket s éppen a szerbek fogják azt a monarchia részéről kapott vértelen vereségnek tekinteni. Egy nagy perspektívájú osztrák politika most egészen megnyerhette volna a szerbeket és az ellentéteket belátható időre kiküszöbölhette volna, ha a szerbeket és expanzív törekvéseit, amelyek Szerbiának életkérdései, éppen dél felé irányította volna. Ennek az osztrák politikának kényszerrel kellett volna Albánia felé nyomni a szerbeket, ha szabad akaratból nem oda gravitálnának. Most azt hisszük, hogy győzelmet ülhettünk Szerbia fölött, pedig épp ezért marad a Balkán-kérdés megoldatlanul, – de a megoldás nem fog évtizedekig késni.

Minden olyan kísérlet, amely ezt a győzelmet a magyarság és németységnek a szlávokhoz való felülkerekedéséről próbálja beállítani, valóságos bűn a monarchia ellen. Ez a kísérlet a szerb kérdést szláv kérdéssé tenné, aminek a következményeit nem is kell a falra festeni. Egyetlen lehetőségünk van ahhoz, hogy a Balkán népekkel való barátságos gazdasági politikát megmenthessük s ez: a monarchián belül a szlávokkal szemben való méltányos és igazságos politikával igazolni, hogy nálunk nincs szlávellenes tendencia és hogy a Szerbiával való magatartásunk indítéka régi előítéletek és szomorú tapasztalatok folyamánya s így a jövőtől való félelem volt, amelyet egyszerre nem lehetett lerázni magunkról s amelynek folytán bizonyos időre van szükség, amíg az új viszonyokba beletaláljuk magunkat. Természetesen: ha egyáltalán késő nem lesz.

Kramář figyelmet érdemlő nyilatkozata után egy magát megnevezni nem kívánó *munkapárti* képviselő szólt a kérdéshez. Szerinte alig van a kormányzat soraiban valaki „érzékkel és megértéssel... nemzetiségeink gazdasági és politikai státusa iránt”. Ha gyökeresen nem változtatják meg a monarchia belső politikáját, a nemzetiségi kérdésben sorra kerülő revízió „el fogja söpörni – írja – nem ugyan a magyarságot, hanem – a ma uralkodó kormányzellemet”. – Az ankét további részében a lap *Bakonyi* Samu, a függetlenségi párt alelnöke, dr. Aemilian *Schöpfer*, az osztrák delegáció tagja, valamint *Ormos* Ede szociáldemokrata szakíró nyilatkozatát közli. *Bakonyi* becsületes választójogi reformot és demokratikus törvényhozást sürget a „divergáló nemzetiségi törekvések” békés megoldása érdekében. *Schöpfer* elutasítja a dualizmust, sürgeti a monarchia népei közötti tartós közeledést és a magyarországi sovinizmus rendszerének felszámolását, mert „...ha ez a

⁴ É. Kramář.

⁵ É. osztrák birodalmi gyűlési.

rendszer tartós marad, úgy a magyar nemzet előbb-utóbb olyan szigetté lesz, amelyet egyfelől a szláv, másfelől a germán áradat elsöpör”. – *Ormos Ede* – az előzőkhöz hasonlóan – figyelmeztet arra, hogy „ha a Balkán szláv államainak nemzetközi súlya gyarapodik, ez mindenesetre erősíteni fogja a magyarországi szlávok politikai erejét”. Ez pedig kihat a hazai nemzetiségi mozgalmak további megerősödésére. Az egyetlen megoldás: a demokrácia, a demokratikus politika érvényesítése. A demokrácia – *Ormos* szerint – mind a dinasztikus hatalmi, mind a kapitalisztikus és kizsákmányolási érdekeket elnyomja: „ez tudja csak egyszersmind a nemzetiségi kérdést is megoldani”. – A *Pénzvilág* 1912. decemberi nemzetiségi ankétja – amelyben a radikális-demokrata részvétel mellett a trónörökshöz közelálló körök hatása is érzékelhető – minden ellentmondásossága mellett is az egykorú hazai nemzetiségi probléma vizsgálatának emlékezetes próbaköve volt, s kétségtávol hozzájárult a szövetséges és a szembenálló irányzatok közelebbi megismeréséhez.

101

Iratok a szlovák nemzetiségi mozgalmat érintő 1912. évi politikai, gazdasági és kulturális kérdések és események köréből¹

A

1912 jan. 6

Šrobár² Lőrinc radikális demokrata szlovák politikus hírlapi nyílt levele Hodža Milán budapesti szlovák napilapjában Hlinka Andrásához, a Szlovák Nemzeti Párt határozatával ellenkező személyeskedő polémiái ellen³

Rózsahegy, január 6.

A turócszentmártoni tanácskozáson⁴ egyhangúlag úgy határoztak, hogy a szlovák sajtóban meg kell szűnnie minden *személyes* élű polémiának, a személyi támadásokat le kell állítani. A tanácskozáson többek között a *Slovenské Ludove Noviny*⁵ szerkesztő urai is jelen voltak. A határo-

¹ A szlovák nemzetiségi mozgalomnak 1912 folyamán két, egymástól különálló fő ága volt. A szlovák polgári pártszervezkedés a szlovák nemzeti párton mint központi párton belül zajlott le. Ennek három csoportja, a párt jobbszárnyán kialakult, katolikus egyházi befolyás alatt álló (korábban a magyar néppárttal is kapcsolatot kereső) *néppárti frakció* (Hlinkákék), a túlnyomórészt evangélikus befolyás mellett működő turócszentmártoni, jórészt konzervatív elemeket tömörítő centrum (Mudroň Pál és párthívei), végül a balszárny, melynek ez idő tájt kettős elágazása is volt. Mindkét baloldali frakció budapesti szlovák sajtóorgánumok körül tömörült. A cseh-szlovák irányzatot támogató *polgári demokrata* csoport lapja a *Štefánek* Antal szerkesztésében, *Šrobár* Lőrinc közreműködésével megjelenő *Slovenský Denník* napilap, az agrárdemokratáké a *Hodža* Milán szerkesztette *Slovenský Týždenník* hetilap volt. – Ezzel a polgári nemzetiségi mozgalommal állt szemben a magyarországi szociáldemokrata párt szlovák tagozata, ennek hetilapja a Pozsonyban megjelenő *Robotnicke Noviny*. A lap szerkesztője, egyben a szlovák szociáldemokrata párt ügyintéző titkára Emanuel *Lehocký* volt. – A közölt iratok a szlovák nemzeti párt egyes frakcióinak egymáshoz való kapcsolatát és általában a szlovák társadalom egésze ekkori kulturális és politikai helyzetét érzékeltetik. Az iratokból kitűnik, hogy a mártoni párthatározat ellenére éles és személyeskedő küzdelem zajlik a párt jobb- és balszárnya között, amit *Šrobár* Hlinkához intézett hírlapi nyílt levele is tanúsít (A). Ugyanilyen személyeskedő és terméketlen vita zajlik az országgyűlésen a szlovák nemzetiségi mozgalom érdekeit képviselő *Juriga* Nándor ellen, kivált a baloldali ellenzék egyes levitézlett szereplőit, mint a Polónyiak (*Polónyi* Géza, az apa, a koalíció egykori rossz emléktű igazságügy-minisztere és ennek fia, a függetlenségi párti programmal megválasztott *Polónyi* Dezső) és a Kossuth-párti baloldal más nacionalista hangadói között. Az 1912. évi igazságügyi költségvetés keretében lezajló „Jurigavita”-ból kitűnik, hogy az egykori koalíciós kormányzatot milyen nagymérvű felelősség terheli a magyar-szlovák viszony megromlásáért (B). Aligha kisebb azonban a Khuen-féle munkapárti kormányzat felelősége a kérdésben. Hiszen ez még azt a tízes évek elején valósággal anakronizmusként ható, „minimum”-programot sem teljesíti, amit 1911. jún. 28-án *Mudroň* Pál vezetésével a szlovák nemzeti párt küldöttsége személyesen nyújt át Budapesten a miniszterelnöknek (E), s amelynek társadalompolitikai hiányosságait több-kevesebb joggal teszi bírálat tárgyává a magyar munkássajtó. (E/2. mell.) – A vigasztalan helyzetet a párt balszárnyán egybehangzóan ítélik meg, mint azt *Štefánek* szerkesztőnek a Huszadik Században közölt komor és kiélezett bírálata (G), illetve *Hodža* lapjának az eredetileg *Šrobár* által javasolt, a Morvaországban létesítendő szlovák gazdasági iskola tervét támogató cikke (F) mutatja. – Mindebből kitűnik,

zatot minden szlovák lapban közzé kellett volna tenni, ezért feltételezem, hogy Hlinka főtisztelendő úr is olvasta ezt a határozatot.

És mit tapasztalunk? A „Slovenske Ľudové Noviny”-ban Hlinka főtisztelendő úr „Alfa” aláírással támadja személyemet, tájékozatlan embereket izgat ellenem, pletykákat és valótlanságokat hirdetve, személyemben kíván leértékelni, saját, valamint családom egzisztenciáját tartathatatlanná akarja tenni. Tisztességes és művelt ember felfogásával már ez az alantas harcmodor is ellentétes, mert ebből semmiféle épülés, tanulság nem adódik, ezzel csak az öntudatlan tömeg legvisszataszítóbb ösztöneit ébresztik és élesztik fel: egy pap Isten szavának hirdetése helyett a harag, a gyűlölet és a gonoszság szenvedélyét éleszti!

Ezeket a fecsegéseket és rágalmakat a sajnálkozás érzésével viselem el egy olyan intelligens szlovákkal szemben, aki a vezető szintjéről a fékezhetetlen becsvágy és bosszúállás miatt mind lejjebb és lejjebb süllyed, egészen a tudatlan, szószátyár piaci kofa szintjére, – és ma sem szólaltam volna meg, ha erre komoly emberek fel nem szólítanak. Hiszen a személyi támadást személyesen szokták elintézni, és a nagy nyilvánosságra csak az tartozik, amiből az is tanulhat, vagy amellyel nemes cselekedetekre lehet bízni. De a tisztelendő úr a párthatározattal ellentétben állandóan a saját beteges rögeszméit viszi a nyilvánosság elé, s így visszaél azzal a sajtóorgánummal is, mely nem elsősorban az ő, hanem a szlovák nép kulturális felemelkedését hivatott szolgálni!

Néhány nappal ezelőtt O. J.⁶ útján az alábbiakat üzentem a főtisztelendő úrnak:

Közöld a főtisztelendő úrral, hogy a legnagyobb készséggel hajlandó vagyok vele magánúton és nyilvánosan is vitába szállni komoly, alapvető ügyekben. Olyan kérdésekről és eszmékről, amelyek akár a haladásra, akár a klerikalizmusra vonatkoznak. Mert az ilyen harc felemelő, megvilágítja a helyzetet, és olyan gondolatokat ébreszt, melyekből mind a két félnek haszna lehet. Az elvek harca szellemi munkát, elmélyülést jelent, s az igazság keresését jelenti. Közöld vele, hogy kész vagyok ilyen harcra bármikor.

Közöld azonban azt is vele, hogy mindeddig az ő magánéletéhez a leghevesebb harc közben sem nyúltam, s a legnagyobb mértékig kíméltem őt, mert minden ember magánéletét sérthetetlennek tartom. Barátként lépni a házamba, és holnap az ablakon keresztül, a családi fészekből gyalázkodó szavakat hangoztatni az utca felé... ez aljasság, mely nem méltó a társadalom utolsó elzüllöttjéhez sem, nemhogy egy paphoz, a nemzet „vezéréhez”.

Közöld vele azt is, hogy a család, a becsület és az ember jóhíre a világ minden kincsénél többet ér, s hogy azt az embernek élete árán is meg kell védenie... Egy falusi gazda még a szemétdombját sem engedí széttúrni, s ha az idegen jószág rendetlenséget okoz az udvarban, akkor azt „röviden elintézi”. Mondd meg a főtisztelendő úrnak, hogy ne alacsonyodjék le ilyen szerepre, mert... sajnálom benne az embert és a szlovákot.

Egyszer és mindenkorra lezárva a főtisztelendő úrral ezt az ízetlen személyi ügyet, az igen tisztelt olvasók elnézését kérem. Dr. V. Šrobár.⁷

hogy a szlovák nemzetiségi mozgalom ekkori jogos és indokolt célkitűzéseivel főként a kultuskormányzat állt szemben. Felidézve ezzel a szeparatista irányzat lassú, de fokozatos elterjedését. Pedig ugyanakkor a kulturális és a gazdasági közeledésre is volt komoly példa. A legnagyobb szlovák költőt, Hviezdoslavot (Hviezdoslav-Ország Pál) – Petőfi, Arany és Madách tolmácsolásaiért – ekkor választják a Kísfaludy Társaság levelező tagjává (C), s a szlovák központi gazdaszövetkezet is, az év első negyedében Budapesten tartja alakuló ülését (D). – Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy előbb a koalíció, majd a Khuen-féle munkapárti kormányzat fejlődésellenes, értelmetlen és elnyomó jellegű nemzetiségi politikája tovább fokozta a nemzetiségi ellentéteket a mind társadalmi-politikai, mind kulturális tekintetben rendezetlen szlovák kérdésben.

² Šrobár Lőrinc (Vavro Šrobár) cseh-szlovák irányzatú, polgári demokrata szlovák nemzetiségi politikus, orvos és publicista. A századfordulón a főleg fiatalokból álló rózsahegy-i Hlas (Hang) radikális demokrata folyóirat szerkesztője, a hírlapi nyílt levél közzétételekor a fővárosi Slovenský Denník szlovák napilap főmunkatársa. A továbbiakban a cseh-szlovák irányzat egyik vezető politikusa. 1918 őszén, az uralomváltás után Szlovenszkó teljhatalmú minisztere, majd csehszlovák egészségügyi miniszter.

³ A hírlapi nyílt levél eredeti címe és lelhelye: *Doslov. Na adresu Andreja Hlinku, farára v Ružomberku* – Utószó. Hlinka András rózsahegy-i lelkes úr elmére. – Slovenský Denník 1912. jan. 9; 4. sz. 1. l.

⁴ 1911 végén, a szlovák nemzeti párt plénuma az említett mártoni értekezleten a párt belső egységének megszilárdítása érdekében úgy döntött, hogy minden bomlasztó célzatú személyi polémiának elejét veszi, s ilyenektől a párt tagjait eltiltja.

⁵ Slovenské Ľudové Noviny (Szlovák Néplap), a szlovák nemzeti párt nacionalista-kerikális jobbszárnyának Hlinka irányítása mellett szerkesztett hetilapja.

⁶ A szíglát nem sikerült feloldanunk.

⁷ Értsd: Dr. Vavro Šrobár (Šrobár Lőrinc).

B*A „Juriga-ügy” vitája az 1912. évi igazságügyi költségvetés tárgyalásakor***1****1912. jan. 11***Juriga Nándor szlovák nemzetiségi képviselő felszólalása az 1912. évi igazságügyi költségvetés tárgyalásakor*

Képv. Napló, 1910–15, XIV. 26., 28., 31–33., 34–36. l.

T. képviselőház! Az előttem szóló igen t. képviselő úr¹ nagy buzgalommal látott hozzá ahhoz, hogy az igazságszolgáltatást emelje az által, hogy mindazoknak a közegeknek, akik az igazság keresésében és kiszolgáltatásában részt vesznek, a lehető legjobban emeltessék a fizetése, kezdve mindig felülről, a kúriai bírótól lefelé, a közjegyző uraktól a bírósági jegyzőig. Legfeltűnőbb az, hogy azon állás fizetésének emelését és díjszabásának rendezését kérte, amely közmeggyőződés szerint egyike a legjobb állásoknak az országban, ti. a királyi közjegyzői állását...

...Azzal szemben, hogy a képviselő úr inkább az arisztokratikus szférák érdekeit hangsúlyozta, én arra kérem a miniszter urat, hogy lefelé tekintsen a népre, és felhívom a figyelmét a községi bírói intézményre. Milyen jó volna, ha ez mindenütt megvolna, ha a falusi bíró a két esküdtel ítélné a nép azon kisebb ügyeiben, minők a becsületsértések, rágalmozások, kisebb lopások, verekedések, amelyek a falusi népnek, hogy úgy mondjam, házi bajai. A községi bíró volna az első fórum az ilyen kisebb ügyekben, s csak a rakoncátlanabbak, makacsabbak ügyeit kellene a járásbíróshoz terelni.

Ezen az alapon fel lehetne építeni a jövő eszményét, a demokratikus igazságszolgáltatást, ahol a nép önmaga szolgálat önmagának igazságot, s melyben hite sokkal rendületlenebb volna, mert nem viseltetnék akkora bizalmatlansággal a bíróság iránt, mint ma. Hiszen nem tagadhatjuk – s ez nem a bíróságok kritizálása –, hogy a népben nincs meg a kellő bizalom a bíróságok részrehajlatlansága iránt, mert a bíró nem ismeri a nép viszonyait, gyakran a nyelvét sem érti, csak egy-egy megértett szóból vagy tolmács útján tud vele érintkezni. Éppen ezért még arra is vagyok bátor kérni a miniszter urat, hogy egyes vidékekre olyan bírákat nevezzen ki, akik annak a vidéknek a gazdasági viszonyait és a nyelvét tökéletesen ismerik...

De nemcsak ezek a természetes, ésszerű és igazságszolgáltatásunk fejlődésének megfelelő argumentumok kívánják és követelik ezt, hanem maga a pozitív törvény is. Maga az 1868:XLIV. tc. 8. §-a azt mondja, hogy „az idézési végzés a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén fogalmazandó”.

Csermák Ernő: Ezen már túl vagyunk...

Juriga Nándor: Hasonlóképp ugyanez a törvény a 7. §-ban megadja a polgároknak azt a jogot is, hogy saját járási bírósága előtt saját községének ügykezelési nyelvét használhassa, tehát nemcsak az állam hivatalos nyelvén, hanem mindenki saját, hazai anyanyelvén is intézhet beadványokat, panaszokat. Ha ezt nem teheti, nemcsak hogy újból az igazság szenved kárt, hanem új költségei is vannak...

A továbbiakban bonyolult és eléggé homályos „közjogi okfejtéssel” bizonygatja, hogy „a magyar faj önmagában még nem nemzet, hanem csak a többiekkel együtt képezi a politikai magyar nemzetet. Tehát van magyar faj is, van német faj is Magyarországon. Ez így van, ez a közjogi felfogás, és ez az igazság” – véli. Kijelenti, hogy „a függetlenségi pártnak talán az álláspontjához tartozhatik, hogy az új szavazati jog megadását a magyar nyelv tudásához köti, természetes azonban, hogy ez csak utópia...” Kéri Székely Ferenc igazságügyminisztert, akinek hivatalba lépése óta nem folynak olyan nemzetiségellenes üldözések, mint *Polónyi Géza* igazságügyminisztersége idején (amikor tele volt Vác, Szeged és Pozsony, és új államfogházat akartak építeni Győrött is), hogy „emancipálja magát a köz-soviznizmus alól, és legyen annyi bátorsága, hogy megkívánja a bíraktól bármely hazai nyelvnek a tudását, ...[tehát] ne lehessen bíró az, aki a felek nyelvét nem érti”. – A büntetőtörvénykönyv (1878:V. tc.) nemzetiségi izgatásról szóló 171. szakasza nem pontos, az ügyészek többnyire csak arra hivatkoznak a nemzetiségi sajtóperek-

¹ *Ráth Endre* (uo., XIV. 10–26. l.).

ben, hogy a kifogás tárgyává tett közlemény nemzetiségi gyűlölet ébresztésére alkalmas. – Ha a szociáldemokraták ellen hasonlóképp járnának el, „akkor a Népszava minden egyes számának cikkeiért bezárhatnák a cikkírókat”. Kéri az igazságügyminisztert, akit szabadelvűbb joggyakorlatáért az adott viszonyok között is „az igazság meglehetősen örének” tekint, továbbra se engedjen semmiféle uralmi tendenciát érvényesülni az igazságszolgáltatásban, és hasson oda, hogy a nemzetiségi törvényt fokozatosan hajtásuk végre. – Végül tiltakozik az ellen, hogy a tolmácsot a felek terhére alkalmazzák – hogy az önkényesen, félrevezetően, hamisan tolmácsoljon. Kijelenti, hogy bár „a legnagyobb tisztelettel van az igazságügy-miniszter iránt”, – pártállásánál fogva nem fogadja el a költségvetést.

2

1912 jan. 13

Polónyi Géza „személyes kérdésben” elmondott beszéde Juriga Nándor szlovák nemzetiségi képviselő korábbi felszólalásával kapcsolatban

Képv. Napló, 1910–15, XIV. 81–83. l.

T. képviselőház! Legmélyebb sajnálatomra nem lehettem jelen, [a]mikor Juriga Nándor t. képviselő úr az igazságügyi költségvetés tárgyalása során egy olyan kérdést érintett személyemmel kapcsolatban, amely nem az én személyemre vonatkozólag fontos, hanem azért, mert az ismert tendenciának folyományaként a külföldön és a nemzetiségek lakta vidékeken oly módon használatik fel a magyar állam ellen, hogy én kötelességet vélek teljesíteni, ha ezen kérdésben a való tényállást a t. képviselőházzal megismertetem.

Jobban siettem volna a személyes válasz megadásával, ha nem fektettem volna súlyt arra, hogy [tőlem] telhetőleg az ügyiratok ismertetése alapján tájékoztassam a t. képviselőházat. Hogy a t. képviselőház belehelyezkedhessek abba a miliőbe, amelyről tájékoztatnom kell, hogy megértse az intenciót, méltóztassanak megengedni, hogy Juriga Nándor t. képviselő úrnak eddig szokatlan vakmerőséggel előterjesztett dolgait csak röviden a következőkben adjam elő...

Terjengős okfejtéssel támadja Jurigát, aki – szerinte – felszólalásában azzal vádolta a magyar államot, hogy hamis tolmácsokat alkalmaz a nemzetiségi perekben. Egyidejűleg tiltakozik Juriganak az ő személye ellen emelt vádja ellen, miszerint az ő igazságügyministersége alatt annyira megteltek volna nemzetiségi elítéltekkel a börtönök, hogy újabb államfogházat akartak építeni. Polónyi szerint ez pusztán izgatás, most már nemcsak a nemzetiségek, hanem a külföldi propaganda, a Scotus Viatorok felé. Kitér Juriga 1906. évi elítélésének körülményeire, amikor is a szlovák politikust a pozsonyi törvényszék nemzetiségi izgatás címén kétévi államfogházra ítélte. Juriga – Polónyi szerint – hiába hivatkozik a hamis tolmács szerepére, hiszen az ítélet tárgyául szolgáló cikk a Fáraók és Heródesek kegyetlenkedéseiről szól, „akik kirabolják a gyermeket a szülő kezéből, akiknek utódai ma a tót nemzet fáját akarják aláásni”. De ma már – folytatja nem kevésbé izzó antagonizmussal az inkriminált cikk ismertetését Polónyi – nem lehet a gyermekeket karddal elpusztítani és a Dunába fojtani, a népet deresre húzni, amiért is „a magyarok közt is feles számban levő bestiák – a cikkíró szerint – a népiskolákra vetették magukat, ahol a gyermekek neveltetnek”. Ezért ítélték el – Polónyi Géza elfogult interpretálása szerint – 1906 végén, két évre Jurigát.

Ez az úr, amikor elítéltetett, a büntetés elhalasztásáért folyamodott. A fennálló szokások értelmében a kir. ügyész felkérte, hogy becsületszó mellett vállaljon kötelezettséget az iránt, hogy sem szökést nem fog megkísérelni, sem pedig az alatt, míg büntetésének elhalasztása tart, sem a közpályán, sem másutt a magyar nemzet elleni gyűlölködésre újabb tényeket elkövetni nem fog. Ezt ő becsületszavára fogadta; a jegyzőkönyv itt van az iratok között. A képviselő úr ennek dacára, polgári becsületszavának dacára, újabban is izgatásokat követett el, és dacára, hogy a halasztás neki megadatott, ezzel visszaélt, úgy hogy a pozsonyi kir. ügyészség által szökési gyanú okából még külön vizsgálati fogságba is került.

De még nincsen vége. Mikor minden jogerőre emelkedett, akkor Juriga Nándor úr barátai, a nemzetiségi képviselők, kegyeleméért jöttek. Fájdalom, éppen én voltam a szerencsés, akihez fordultak. én a nemzetiségi képviselő uraknak a feleletet a következőkben adtam meg: A kegyelmezés fundamentuma az, hogy csak maga az illető elítélt folyamodhatik érte, nem pedig politikai elvtársai. Miután pedig a Felsőbíró úrnak kegyelmezési joga csak a büntetés elengedésére vagy annak átváltoztatására áll fenn, de sohasem mondhatja ki azt, hogy valaki ártatlanul ítéltetett el, ami csak perújítás útján lehetséges: a kegyelmezés tényének fundamentuma az, hogy aki kegye-

lemért folyamodik, lássa be, hogy bűnös volt, javulást ígérjen. (*Helyeslés a baloldalon.*) Ennek folytán én a nemzetiségi képviselőknek, akik nálam megjelentek, azt a feleletet adtam, hogy ha Juriga Nándor ezeknek az alapfeltételeknek megfelelően javulást ígérve, be fogja nyújtani személyesen a kérvényét, és ha a megfelelő hatóság kegyelemre ajánlja, részemről annak akadálya nem lesz.

Akkor – sajnálom, hogy ezt az aktát még nem értem rá kikeresni – kaptam egy nyilatkozatot, amely talán még rosszabb volt, mint az izgató cikk. Juriga úr azzal a fintáival akart élni, hogy továbbra is a mártír szerepét játszassa, aki ártatlanul ítéltetett el. Ennek folytán igen természetes, hogy én ilyen játékba bele nem mentem, és ragaszkodtam ahhoz, hogy a képviselő úr állja ki büntetését, ami az itt levő akták szerint meg is történt, a pénzbüntetés be is hajtatott.

Ez az oka annak, hogy a t. képviselő úr most, a büntetés kiállása után előáll, és engem s az én személyemmel együtt a magyar államot megvádolja azzal, mintha mi itt egy Szibériát csináltunk volna, mintha megtöltöttük volna – különösen az én időmben – az államfogházakat úgy, hogy elégtelenek voltak az elítéltek befogadására... De Magyarországon sohasem volt eset, hogy a nemzetiségi izgatók oly tömegben lettek volna elítélve, hogy azoknak helyük nem lett volna, vagy hogy egyáltalában ennek okából valaha új börtönöket vagy fegyházakat kellett volna építeni. Ez merőben valótlan és koholt rágalom. (*Úgy van! a jobb- és a baloldalon.*)

...Ezek után én a magam részéről csak annak konstatálására kívánok szorítkozni, hogy legyünk éberebbek az ilyen támadásokkal szemben. Én nekem régi meggyőződésem már, hogy az összeférhetetlenségi törvénynek itt kellene orvoslást szerezni, mert nem szabad nekünk megengedni és eltérni, hogy kétévi államfogházra ítélt emberek, itt, a nemzet színe előtt, a törvényhozás termében használják fel az alkalmat, hogy a magyar nemzet ellen újabban izgágáskodjanak, lázítsanak, és a magyar nemzet érdekeit a külföld előtt hamis színben állítsák oda. (*Általános helyeslés.*) Azzal fejezem be felszólalásomat, hogy újból és ismételten ezt mint vakmerő, valótlan rágalmat visszautasítom. (*Élénk helyeslés a jobb- és a baloldalon.*)

3

1912. jan. 18

Juriga Nándor szlovák nemzetiségi képviselő „személyes megtámadtatás címén” elhangzott felszólalása, Polónyi Géza viszontválasza és Juriga Nándor újbóli felszólalása ez ügyben
Képv. Napló, 1910–15, XIV. 210–214. l.

*Elnök*¹: Juriga képviselő úr a házszabályok 215. §-a alapján személyes megtámadtatás címén kért szót. Megadom a szót, megjegyezve, szorosán a házszabályok keretén belül maradni, és minden tárgyi polémiától tartózkodni.

Juriga Nándor: Folyó évi január 13-án Polónyi Géza mélyen t. képviselő úr és még mélyebben t. volt igazságügyminiszter úr igazán úgy támadott meg személyemben, s oly kifejezésekkel, amelyek még faluhelyen is becsületsértők és rágalmazók. „Szemérmetlen módon meghamisítva állítottam valamit oda” azt mondta; hasonlóképpen, hogy rágalmaztam, mind alávaló rágalmak az én állításaim, amelyeket visszautasít. Ilyen kifejezéseket és ilyen szavakat megfelelő műveltségi nívón álló úriember nemcsak képviselőtársával szemben nem szokott használni, de még polgártársaival szemben sem, sőt emberrel szemben egyáltalán nem...

Részletesen válaszol Polónyi személyeskedő vádjaira. Valótlanságnak mondja azt az állítását, hogy megszegte volna becsületszavát az állítólagos halasztási ügyben. Semmiféle vizsgálati fogságban nem volt. Ügyét Polónyi Géza szándékosan vitte a Ház elé, akkor amikor neki, a bukófélben levő miniszternek „népszerűsítés céljából” erre szüksége volt.

...Igen jól visszaemlékezhetik az igen t. képviselő úr, hogy amikor alatta az ingovány süppedezett, és amikor ő már süllyedni kezdett a Lengyel-Vázsonyi féle támadások folytán, amelyek őt ki akarták húzni az igazságügyminiszteri koturnusból, akkor hogy újra felragyogjon a hazafiasság verőfényében, meg akart enni egy nemzetiségit, éppen én voltam az, hogy így a süppedést fenn-

¹ A felszólalások idején a házelnökséget Návay Lajos látta el.

tartsa. (*Nagy zaj a baloldalon. Elnök csenget.*) Emlékezzék vissza, itt indult meg a vita, hogy vajon a Ház engem előzetes letartóztatásba, nem pedig vizsgálati fogságba kiadjon-e vagy nem. Akkor történt tulajdonképpen, hogy ő visszavonta indítványát, és annak dacára, hogy itt már a kapu alatt vártak a rendőrök, és vittek volna engem az előzetes letartóztatásba, mivel visszaszorították kissé a képviselő urat, a volt mélyen t. igazságügyminiszter urat, elmehettem szépen szabadon haza, és amikor jelentkeztem május 2-án, akkor mentem az államfogházba, semmiféle vizsgálati fogságba. Tessék tehát kissé felfrissíteni az emlékeit. (*Zaj a baloldalon.*)

Elnök: Csendet kérek!

Juriga Nándor: Engem nem terrorizálhat senki sem!

Hát, t. Ház, azért lettem volna én elítélve, mert azt mondtam a képviselő úr szerint (*olvassa*): „Ha akarjátok, tovább megyünk, késhegyre, életre-halálra ezért a mi tót nyelvünkért. Tót, készülő kegyetlen harcra a jogért, a szabadságért, amely a tót nemzetet megilleti.”

Hát, t. képviselő úr, itt van az ítélet, itt van a vádirat, itt vannak a cikkek; én ma háromszor is átolvastam, és ha megtalálja képviselő úr ezt a kifejezést, akkor azt mondom, hogy igazat mondtam, de míg meg nem találja, azt mondom, valótlan mondtam. Beszédem után, azonnal, ha méltóztatik kívánni rendelkezésére bocsátom.

Valótlan állított, amikor azt mondta, hogy a végzetes „nozse” szót úgy fordította a tolmács, hogy ez tulajdonképpen az én cikkemben fordult elő, velem történt, hanem én csalafintaságból másnak a nyakába sóztam. Hát én bátorkodom elhozni a Katolicke Novinének ezt a számát, ahol, szívesen rendelkezésére bocsátom, méltóztatnék megnézni ezt a cikket, ahol ez a végzetes „nozse”² szó előfordul, s amely cikknek a címe: „Vyslanceká vol'ba Ružomberku a jej dozvuky”³.

Ezt a cikket nem én írtam. A fordítása teljesen helytelen, amit bebizonyít maga a vádirat, az ügyészségnek a leirata és a védőügyvédek fordítása is. A fordítás kifogásolása azonban a leghatározottabban vissza lett utasítva azzal a megokolással, hogy a kir. törvényszéknél állandóan alkalmazott tót tolmács által fordítatván le, ennek helyességéhez kételyt nem lehet fűzni. Ez a szó tehát nem is az én cikkemben fordult elő; hogy pedig a fordítás dolga tényleg úgy áll, amint mondtam, rendelkezésére bocsátom a t. képviselő úrnak az ügyési iratot, amely 1456. szám alatt van kiadva.

Továbbá valótlan állított a képviselő úr – én nem védem magamat, hogy izgattam-e vagy sem, az már a múlt dolga –, mikor azt mondta, hogy én valótlan állítottam azzal, hogy cikkem miatt tulajdonkép újra hamis vádat emelt ellenem az ügyész, rossz fordítás alapján.

Ezt bebizonyítom egyrészt az ítélettel, másrészt a vádirattal, mert maga a vádirat rosszul adja vissza ezt a fordítást, ti. így (*olvassa*): „Igen, szeretett fajom, fellázítani akarunk téged a magyar törvény miatti jogtalanság ellen.” Így adja vissza a vádirat, ellenben az ítéletben a cikk szellemének és céljának teljesen megfelelőleg – mert a cikk nem másért, mint a nemzetiségi törvény végrehajtásáért íródott, ami kitűnik egész hangjából –, mondom, az ítéletben a fordítás egész helyesen így hangzik (*olvassa*): „igen, szeretett fajom, fellázítani akarunk téged a jogtalanság ellen a magyar törvényért.” (*Zaj a baloldalon.*) Tehát a magyar törvény végrehajtása érdekében írtam és az egész cikk végesvéig erről szól, igaz, hogy lelkes tónusban. (*Derültség.*) Bocsánatot kérek, újságírás közben nem szokás a tollat aludtfejbe mártani, hanem hévbe, lelkesedésbe. (*Zaj.*) De a tárgy, a cél maga nem bűnös. Lázítani és izgatni a törvény végrehajtásáért, erre jogom van, sőt ez kötelességem, és nincs joga senkinek engem ezért elítélni és pörbe fogni. (*Folytonos zaj.*) Ha én a legvehemensebben izgatok is egy törvény végrehajtásáért, azért engem nem lehet vádolni, sőt ellenkezőleg, kitüntetést érdemelnék azért. (*Nagy zaj balfelől. Felkiáltások balfelől: Beszéljen a miniszterelnökkel: Derültség. Elnök csenget.*) Igenis, mert mikor én egy törvény végrehajtásáért izgatok, akkor az ország tökéletesítését akarom, hogy legyen igazság és legyen törvény. (*Zaj és derültség.*)

Nadányi Gyula: Ha igazság volna, ön nem itt lenne!

Juriga Nándor: Bebizonyítottam tehát újra, – és ezt is rendelkezésére bocsátom a képviselő úrnak, hogy igazam volt, mikor azt mondtam, hogy az ügyész rosszul fordítva adta vissza azt a mondatot, amelyiken tulajdonképpen megfordult a dolog, mert ez volt a punctum saliens, ezen fordult meg az egész vád. Hogy ez rosszul lett visszaadva, az a hivatalos aktából konstatálható. (*Folytonos zaj.*)

Azt hiszem, t. Ház, többet felesleges rábizonyítani az igen t. képviselőre úrra. (*Zaj. Derültség jobbfelől.*)

² Kések (szlovák).

³ A rózsahegy-i képviselőválasztás és visszhangja (szlovák).

Bármikor rendelkezésére bocsátom az iratokat, tessék meggyőződést szerezni azokból, és elviselek bárminő következményeket, hogyha megcáfol.

Nem azért szólaltam fel, t. Ház, hogy személyemet védjem, bár ezekkel kapcsolatban azt is védhettem volna, és csak egyre akarom a t. Házat kérni ebben az ügyben: ne üljön fel soha semmi-féle képviselő úrnak... (*Mozgás balfelől.*)

Eitner Zsigmond: Eléggé ismerjük önt!

Juriga Nándor: ...aki identifikálni akarja magát az egész igazságszolgáltatással, avagy az igazságügyminisztériummal...

Elnök: Figyelmeztetem a képviselő urat, hogy ez már a személyes kérdés keretén túl terjedő polemikus beszéd, amely nem engedhető meg.

Juriga Nándor: Arról akarok beszélni, hogy megrálgalmaztak.

Elnök: Kérem a képviselő urat, tessék alkalmazkodni a házszabályokhoz.

Juriga Nándor: Rögtön befejezem; éppen csak egy megjegyzésem van még hátra. (*Mozgás a szélsőbaloldalon.*) Én éppen ellenkezőleg, a legnagyobb hálával és elismeréssel voltam a mostani igazságügyminiszter úr iránt. Tisztelet, becsület és hála illeti őt az ország igazságügye szempontjából....

Nadányi Gyula: Nem örül ő annak! Nem köszöni meg önnek. Sokkal jobb magyar ember!

Juriga Nándor: A különbség sokkal élesebb a mostani és a volt legmélyebben tisztelt miniszter úr között. (*Derültség a jobboldalon.*) Tehát én nem akartam az egész igazságügyet s legkevésbé egész Magyarországot támadni és annak hátgerincét, az igazságszolgáltatást, kompromittálni, hanem igen jól eltalálta az igen t. képviselő úr az én irányomat, hogy tulajdonképpen neki, az ő miniszterségének, az ő általa vezetett igazságügynek és főképp az egész koalíciónak szóltak az én megjegyzéseim, mert az egész ország, mióta csak a nemzetiségi törvény megvan...

Beck Lajos: Ez személyes kérdés? (*Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*)

Elnök: Utoljára figyelmeztetem a képviselő urat, hogy tessék a személyes kérdés keretében maradni, mert mindezek nem tartoznak oda. (*Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Juriga Nándor: Csak az ellen akarok tiltakozni...

Nadányi Gyula: Ez piacra vagy korcsmába, de nem képviselőházba való beszéd! (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Juriga Nándor: ...hogy az igen t. képviselő úr az egész magyar igazságszolgáltatás háta mögé bújik, és identifikálja magát egész Magyarországgal. Mikor én itt így disztinkvállok, és tagadom, hogy ő akár a magyar igazságszolgáltatás, akár egész Magyarország nevében nyilatkozhatik, és tagadom, hogy ő típus volt (*Derültség a jobboldalon.*), akkor azt hiszem, hogy nemcsak az igazságszolgáltatásnak, hanem egész Magyarországnak is hasznára voltam. (*Élénk derültség a jobboldalon. Mozgás balfelől.*)

Elnök: Polónyi Géza képviselő úr kíván szólni.

Polónyi Géza: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*)

Személyes megtámadtatás címén rövid időre kérem szíves figyelmüket. (*Halljuk! Halljuk!*) Először is kijelentem, hogy ami a műveltségemet és mondjuk a tehetségemet érhető megtámadtatást illeti (*Halljuk! Halljuk!*), ezt a kérdést bátran bocsáthatom a nemzet ítélőszéke elé. Elég alkalmat nyújtok annak ellenőrzésére, hogy vajon műveltség és tudás tekintetében milyen mérték alá vagyok helyezhető...

„Perújítási viszketeg”-nek mondja Juriga érvelését, ügyében felhozott védekezését. Megismétli, valótlanágnak tartja, hogy igazságügy-minisztersége alatt „nemzetiségi izgatókkal” töltötte volna meg a hazai államfogházakat. A tolmács szándékos félreértésének, a hamis fordításnak a vádját ismét cáfolni igyekszik.

...A t. képviselő úr... például felhozta azt, hogy ezen kifejezést „No že bratia hore sa”⁴ úgy fordították, hogy: „Késekre föl, testvérek!” Erre én kiemelttem, hogy aki a tót nyelvnek, a kulináris tót nyelvnek csak alapelemeit is ismeri, tudja, hogy egyszerű fizikai lehetetlenség és értelmi képtelenség az, hogy valaha ezt a tételt valaki úgy fordíthatta volna. Miután a „hore sa” a tót nyelvben személyre és nem dologra vonatkozó névmás, annak folytán egyszerűen lehetetlen, hogy azt valaki így fordíthatta volna. Hanem én azt mondtam, és ezt teljesen fenntartom – nagyon sajnálom, hogy ebben a pillanatban az iratok rendelkezésemre nem állanak...

Juriga Nándor: Tessék!

⁴ Nohát fel barátaim! (Szlovák)

Polónyi Géza: ...mert ne méltóztassék elfelejteni, hogy én hivatalos iratokból olvastam fel itt a Ház színe előtt –, hogy az a kérdéses kitétel, amelyre ráfogja a t. képviselő úr, hogy azt így fordította volna a tolmács, az ellene emelt vádban igenis benne volt, csak hogy ott kifejezetten és világosan „késre fel” szólította fel a közönséget, és ezért lett lázítás, illetve izgatás miatt elítélve...

Ismételten tiltakozik a vád ellen, hogy igazságügyminiszter korában ő töltötte volna meg nemzeti-ségiakkal a börtönöket. Érvelésére jellemzően kijelenti, hogy erre már csak azért sem volt ideje, mert rövid ideig volt hivatalban s „ezen idő alatt ezeket a pereket le sem lehetett volna tárgyalni”. Úgy véli, hogy két év nem volt Jurigának elegendő arra, hogy megállapítsa, hogy ezek a börtönök mennyire nem zsúfoltak. Hangsúlyozza, „illetékesebb lett volna a t. igazságügyminiszter úr ezen dolgok rektifikálására, miután azonban ez nem történt meg”, maga vállalkozik „a tényállás helyreállítására” és a magyar igazságszolgáltatás „nemzeti becsülete” megvédésére. – Visszautasítja, hogy becsületsértést követett volna el Juriga ellen. Az ügyet Juriga és nem ő hozta a Ház elé, „nékem – folytatja hetvenkedve – csak az a kötelesség jutott osztályrészül, hogy ne engedjem kompromittálni Magyarország igazságszolgáltatását”. – Tiltakozik az ellen, hogy olyanok bírálják a btk. nemzetiségi izgatásra vonatkozó szakaszát, akik maguk is „tevélegesen üzik ezt az izgatást”. – Befejezésül kijelenti, valóban ő rendelte el Juriga mentelmi ügyének annak idején a Ház elé hozatalát, nehogy feltételezzék, hogy saját felfogásának megfelelően akar érvényt szerezni az ítéletnek, – „egy nemzetiségi izgatóval szemben”. – Felszólalása befejező részében újabb támadást intéz Székely igazságügy-miniszter ellen a miniszternek nemzetiségi pörökben megnyilvánuló – szerinte – engedékeny magatartása miatt.

...Méltóztatik látni, hová vezet az, mikor egy nemzetiségi izgatás miatt elítélt képviselő itt a képviselőház színe előtt többször is valótlan színben tünteti fel az adatokat, melyek miatt elítéltetett, másodszer egy volt igazságügyminisztert csak azért, hogy nemzetiségi izgatásának bővebb táplálékot nyújtson, alaptalanul és vakmerően rágalmoz. A mélyen t. igazságügyminiszter úr merítsen ebből példát, vajon szerencsés volt-e, hogy azokat a pereket, amelyek még elődeim által tettettek folyamatba, beszüntette, mert méltóztatik látni, hogy ennek gyümölcse az, hogy nem szűnnek meg az izgatások (*Úgy van! a baloldalon*) hanem az izgató urak még idehozzák rágalmaikat a parlament elé. (*Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon*)

*Kovács János*⁵: Fegyházba!

*Fráter Loránt*⁶: Deresre!

Polónyi Géza: Kötelességemnek tartottam ezeket a tényállás helyreigazítása címén a képviselő ház előtt igazolni, ama meggyőződésemm kapcsán, hogy bizony nem eltörölni kell az izgatási paragrafust, hanem szigorítani (*Úgy van!*), mert látszik, hogy milyen eredménye volt annak a két esztendőnek, amelyet a képviselő úr a fogházban eltöltött. Egyéb szavam a dologhoz nincs. *Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Juriga Nándor: (*szólásra emelkedik. Felkiáltások a baloldalon: Üljön le!*) ...T. Ház! Én csak... (*Felkiáltások a baloldalon: Eláll!*)

Elnök: Csendet kérek. A képviselő úrnak, amennyiben a házsabályok 215. §-a alapján kér szót, joga van szólni, méltóztassék tehát csendben meghallgatni. Nekem kötelességem erre a képviselő urakat figyelmeztetni.

Juriga Nándor: ...tisztelve az előttem felszólalt képviselő úrban a kort, és tekintettel fiatal-ságomra (*Zaj.*)

Fráter Loránt (*közbeszól.*)

Elnök: Kérem Fráter Lóránt képviselő urat, szíveskedjék csendben maradni.

Juriga Nándor: ...megelégszem annak konstatálásával, Polónyi Géza képviselő úr nem cáfolta meg semmit sem; nem cáfolta meg, hogy valótlan állított, nem cáfolta meg, hogy rágalmozott, nem cáfolta meg, hogy becsületemben megsértett. (*Zaj.*)

⁵ Mádi Kovács János, a paksi ker. 48-as Justh-párti képviselője.

⁶ A székelyhídi kerület 48-as Justh-párti képviselője, a tízes évek ismert dalszerzője, ny. huszárkapitány.

C

1912 febr. 9

A „Slovenský Týždenník” tudósítása Hviezdoslav-nak a Kisfaludy Társaságba történt beválasztásáról¹

A Kisfaludy nevét viselő magyar irodalmi társaság a mi legnagyobb költőnk, Hviezdoslavot² szerdán levelező tagjává választotta. Örömmel üdvözljük a Kisfaludy Társaság határozatát, mert amit ezzel kifejezésre juttat, elismerés és tisztelet a szlovák költő, tehát egyben a szlovák művészet, a szlovák írásbeliség, a szlovák művelődés iránt. A határozat tehát tanúsága, alapvető bizonyítéka annak, hogy mégis van egy tiszteletre méltó szlovák kultúra, melynek forrásait oly szorgosan és minden eszközzel fojtogatja a magyar sovinizmus.³ Megint akadt a gondolkodó magyar emberek egy csoportja, mely a szlovák költőre tekintettel félretette a harci buzogányt, s pálmát és babérkoszorút tart a kezében.

Örömünk tiszta, mert tiszták és nevezetesen politikától mentesek azok az indító okok, amelyek a kisfaludystáknál Hviezdoslav megválasztásához vezettek. Ezen az a körülmény sem változtat, hogy Hviezdoslavot Pekár Gyulán kívül Kozma Andor, a lipótszentmiklósi képviselő is ajánlotta. Egy egész világ választ el bennünket Kozma politikai álláspontjától, de el kell ismernünk, hogy a politika fölé helyezi a kultúra szeretetét. Kozma tösgyökeres magyar ember, és szlovákul tanul, mert elismeri a szlovák irodalom magas szintjét. Ezért vagyunk hajlandók a Hviezdoslav érdekében való közbenjárást nem politikai lépésnek, hanem a szlovák kultúrtörékvésekkel szembeni tisztelet jelének minősíteni. Újabb bizonyítéka ez annak, hogy nem a született magyarok piszkolják a mi kulturális törekvéseinket, hanem csak a magyaron elfajzottak. (Ami pedig Kozma képviselőt illeti, ha következetes akar maradni, azért is exponálnia kell magát, hogy Hviezdoslav nemzete ne nélkülözze saját szlovák iskoláit és a kulturális szabadságot.)

A Kisfaludy Társaságnak már volt egy szlovák tagja. Ez néhai Miloslav Dumny – Bachát püspök volt. Lehet, hogy Bachát megválasztása nem történt minden politikai hátsó gondolat nélkül, mint most a Hviezdoslavé, de Bachát is méltóan képviselte a szlovák ügyet. Székfoglaló előadását Sládkovič költészetéről és remekműveiről, a „Detvan”-ról és a „Mariná”-ról tartotta.⁴

D

1912 febr. 22

A magyar munkássajtó tudósítása a szlovák gazdaszövetkezet budapesti alakuló üléséről¹

A tót gazdaszövetkezet, melynek tervéről már volt szó a Népszavában, már megalakult. Az alakuló gyűlést vasárnap tartották meg Budapesten, a „Slovenský Týždenník” szerkesztésé-

¹ A közlemény eredeti címe: *Hviezdoslav – členom madarskej literárnej spoločnosti* – Hviezdoslav – magyar irodalmi társaság tagja. – *Slovenský Týždenník* 1912. febr. 9; 6. sz. 3. l.

² Teljes nevén: *Hviezdoslav Ország* Pált, a kor legnagyobb szlovák lírai és epikus költőjét és műfordítóját. – Hviezdoslavot remekművű Arany-, Petőfi- és Madách-tolmacsolásai elismeréséül választották be a Kisfaludy Társaságba.

³ *Hodža* Milán budapesti szlovák hetilapja névtelen tudósítójának – talán éppen a lap szerkesztőjének – általánosító, a munkapárti kormányzat nemzetiségi politikájáért a magyar társadalmat, a magyar nép egészét elmarasztaló, jogosulatlan, ez esetben valóban nacionalista-soviniszta kitétele.

⁴ *Hviezdoslav* székfoglalója nem jelent meg a Kisfaludy Társaság Évlapjaiban, elhangzásáról nem számol be *Vargha* Gyula főtitkári jelentése. Ebben csak arról értesülünk, hogy 1912-ben *levelező taggá* választották. – *Kozma* Andor ajánlása viszont megjelent a Társaság Évlapjaiban; lelőhelye: Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új folyam. 46. köt. 1911–1912. 387–389. l. – Hviezdoslav beválasztásának történetéhez l. még *Úrhegyi* Emília: *Hviezdoslav a Spoločnosť Kisfaludyho*. (H. és a Kisfaludy Társaság). – *Studia Slavica* II. tom. 1956. 403–6. l.

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *A tót gazdaszövetkezet* – Népszava, 1912. febr. 22; 45. sz. – Az egykorú szlovák politikai és gazdasági mozgalom eseményeivel kapcsolatban l. még a szlovák munkássajtó beszámolóját a nagyszombati szlovák munkásgyűlésről (*Chýrnik. Za všeobecné volebne právo* – Híradó. Az általános választójogért. – Robotnicke Noviny, 1912. márc. 14; 11. sz.

gében². A gyűlésre több felvidéki és alföldi tót egyesület küldte el képviselőjét. Hodzsa Milán beszéde után a cseh szövetség³ küldöttje, *Kreihera* hosszabb beszédben ismertette a mozgalom jelentőségét. Buzdította a tót gazdákat, hogy a szövetség céljait tőlük telhetőleg támogassák és végre a cseh gazdaszövetkezetek szövetségének nevében a cseheknek segítségét és támogatását helyezte kilátásba. *Blaho* Pál a szövetkezetnek nagy fontosságát hangsúlyozza, de egyúttal rámutat a nehézségekre is, melyekkel meg kell küzdeni. A szövetkezetnek célját két pontban foglalták össze, 1. el akarják látni a tót gazdákat a szükséges gazdasági eszközökkel, műtrágyával, gépekkel, vetőmaggal, 2. alapítani akarnak különféle szövetkezeteket, és ezek segítségével a tótok organizációját akarják keresztülvinni. Elnöknek *Blaho* Pált választották meg, s azon kívül választottak egy több tagú bizottságot a jelenvolt földművesek bevonásával, hogy ezek segítségével az eszmének propagandát csináljanak a tótok lakta vidékeken.

E

Iratok a Szlovák Nemzeti Párt Khuen-Héderváry miniszterelnöknek átnyújtott kulturális emlékiratával kapcsolatban

1912 márc. 1

A „Slovenský Týždenník” híradása a szlovák iskolaiügy és a Matica slovenská tárgyában gr. Khuen-Héderváry miniszterelnöknek küldöttségileg átadott, majd a sajtóban közzétett emlékiratáról, 2 melléklettel¹

A múltkor már közöltük, hogy pártunk elnöke, Mudroň Pál elhatározta, emlékiratot terjeszt a közvélemény elé, melyben szlovák nép- és középiskolákat követel, valamint a Matica slovenská ügyében. Ezt az emlékiratot a nyáron² a Szlovák Nemzeti Párt Mudroň Pálból, Dula Mátéból, Juriga Nándorból, Szkicsák Ferencből, Hodzsa Milánból és Szlávik Jánosból álló küldöttsége nyújtotta át a miniszterelnöknek. A miniszterelnök akkor körülbelül olyan választ adott, hogy nem foghat hozzá semmi más kérdéshez addig, amíg az országgyűlés nem intézi el a véderőjavaslatot. És hogy azután mérlegelni fogja a mi szlovák követeléseinket is. Ez a határidő nagyon bizonytalanul mutatkozott, ezért helyénvaló volt, hogy pártunk elnöksége közzé tette az egész emlékiratot. Mi szlovákok tudjuk ugyan, hogy miért követelünk szlovák iskolákat, és miért követeljük a Slovenská maticát, de nagyon indokolt, ha azt a magyar közvélemény is megismeri. A budapesti lapok terjedelmes részletekben közlik emlékiratunkat.³

² Szlovák Hetilap, *Hodzsa* Milán Budapesten megjelenő hetilapja; a szerkesztőség helye VIII., Rökk Szilárd u. 19. volt.

³ Értsd: a cseh gazdaszövetkezetek szövetsége.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Pamätný spis o slovenskom školstve a o Slovenskej Matici* – Emlékirat a szlovák iskolaiügy és a Slovenská matica tárgyában. – Slovenský Týždenník 1912. márc. 1., 9. sz. 1. l.

² Az emlékiratot eredetileg 1911. jún. 28-án nyújtotta át a Szlovák Nemzeti Párt – az egykorú tudósítás szerint öt tagból álló – küldöttsége gr. *Khuen-Héderváry* Károly miniszterelnöknek. Hodzsa hetilapjának első oldalas kolumnás beszámolója az eseményt a következő bevezetéssel kommentálja: „Néhány szó a Szlovák Nemzeti Párt emlékiratához, melyet szerdán Khuen grófnak terjesztettek elő. – Június 28-án, szerdán volt gróf *Khuen-Héderváry* miniszterelnöknél a Szlovák Nemzeti Párt öttagú küldöttsége és egy emlékiratot nyújtott át neki, amely a szlovák iskolaiügyre vonatkozott. Pártunk a magyar kormányfőnél a szlovák [tanítási] nyelvet követelte a népiskolák, a szak- és középiskolák és a főiskolák vonatkozásában is.” – *Slovákom – slovenské školy!* – A szlovákoknak – szlovák iskolákat! – Slovenský Týždenník, 1911. jún. 30; 26. sz. 1. l. (A tárgyalat emlékirat szövegét l. Melléklet/1.)

³ A fővárosi sajtó általában meg nem értéssel és felszínesen foglalkozott a szlovák kulturális emlékirat ügyével. Még a Népszava sem ismerte fel a szlovák Memorandum jelentőségét, s kivált azt hibáztatta, hogy az a kulturális követeléseken túlmenően nem szól a társadalmi kérdésekről. (*A nemzetiségi gyermekek butítása. – A tót memorandum.* – Népszava, 1912. febr. 29; 51. sz. – Szövegét l. Melléklet/2.)

Melléklet:

1

[1911 jún. 28]¹

*A Szlovák Nemzeti Párt turócszentmártoni értekezlete megbízásából Mudroň Pál és társai által szerkesztett és gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöknek küldöttségileg átadott emlékirat a szlovák nemzet kulturális sérelmeinek orvoslása tárgyában*²

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!

Az állami budget-vitánk alkalmával f. évi március 24-én³ méltóztatott Nagyméltóságod azon kecsgetető kijelentéssel élni, hogy a nemzetiségek törvényes jogainak sérelmét mindenkor kész orvosolni, hanem, hogy ez iniciatívának az illető nemzetiségtől kell jönnie.

Bízva Nagyméltóságod ezen az ország színe előtt tett nyilatkozatában, alázatosan alulírottak a tót nemzetiség kulturális téren elszenvedett sérelmeit bátorkodunk jelen *emlékiratunkban*⁴ Nagyméltóságod elé kegyelmes orvoslás céljából előterjeszteni.

Elvi álláspontunk az, hogy a nemzeti egyenjogúság tárgyában hozott törvénycikk⁵ alkotmányunk egyik sarkalatos alaptörvénye, melyen változtatni alkotmányunk sérelme nélkül nem szabad.

Ezen teljes nemzeti egyenjogúság, az említett törvény bevezetésének második bekezdése szerint, „egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve eshetik külön szabályok alá”.

Annak 17. § [a] pedig ekkép szól: „De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja lévén, köteles ez (a közoktatási miniszter) az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidék közelében, anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.”

Ezekből világos, hogy az 1868:XLIV. t.-cikk megadja hazánk nemzetiségeinek kulturális téren a korlátlan egyenjogúságot, és a közoktatási miniszternek kötelességévé teszi, hogy állami tanintézetekben gondoskodjék arról, miképp a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai anyanyelvükön képezhessék ki magukat egészen az akadémiai tanulmányokig.

A tót nemzetiség nagy tömegben együtt élő polgárokból áll, mert hiszen hazánk egész Felvidékét tömören lakja Pozsonytól Kassáig, s lélekszáma meghaladja a harmadfél milliót.

Alkotmányunk ezen, a korona által egyenlően szeretett, hű nemzetiségei számára kivívott

¹ Az emlékirat küldöttségi átnyújtásának időpontja.

² Az emlékirat felzetén az alábbi nyomtatott felírást olvassuk: „Gróf Khuen-Héderváry Károly úr, m. kir. miniszterelnök, valóságos belső titkos tanácsos stb. Ó Nagyméltóságához Budapesten. Mudroň Pál, turócszentmártoni lakos és ben[n]írt társainak, mint a tót nemzetiségi párt tanácskozmánya kiküldötteinnek *Emlékiratuk* a tót nemzetiség kulturális téren szenvedett sérelmeinek kegyes orvoslása iránt. A) és B) alatti melléletekkel.” (Az emlékirathoz csatolt melléletek: A) Mélyen tisztelt képviselőház... (Az 1875. nov. 12-i belügyminiszteri rendelettel felfüggesztett Matica slovenská szlovák közművelődési egyesület vezetőségének felirata a képviselőházhoz az egyesület működésének további engedélyezése és a vagyona feletti szabad rendelkezés tárgyában.) Emlékirat... [7–12. l.] és B) *Pravidlá spolku pre založenie interkonnessionálného gymnásia s naukosdelnou rečou slovenskou* – Tót anyanyelvű interkonnessionális gimnázium alapítására összeállított egyesület szabályai (A szlovák tannyelvű felekezeti köznevelési gimnázium alapítására létrehozott iskolaegyesület 1895. aug. 23-án tartott értekezletén hozott alapszabályok. – Párhuzamos, szlovák-magyar szöveggel.) Emlékirat... [15–17. l.] – A gyűjteményünkben teljes szövegében közölt Emlékirat lelohelye: [Emlékirat...] Turócszentmárton, 1912., Turóc-Szt.-Mártoni Könyvnyomda Részvénytársaság, 3–6. l. – Az emlékirat és az ezzel együtt megjelent melléleteket közlő kiadvány magyarországi lelohelye: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 6321 könyvt. sz. a.

³ Pontosabban: 1911. márc. 27-én, a költségvetési vita során elhangzott felszólalásában (*Képv. Napló, 1910–15, VI. 242. l.*) – A hivatkozott kijelentés Khuen felszólalásában így hangzik: „A magam részéről azon vagyok, amennyiben ehhez most még idő marad, hogy azon tyúkszemrehágási politikát [utalás Tisza Istvánnak a nemzetiségeknek sérelmeket okozó politika felszámolására tett kijelentésére] lehetőleg elimináljam, de ezt csak akkor tehetem, ha konkrét esetekből kifolyólag alkalmam nyílik erre.”

⁴ Az eredeti szövegben kiemelve.

⁵ Értsd: 1868:XLIV. tc. a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában.

alaptörvényének teljes kiforgatását találjuk a kormánynak nem magyarajkú nemzetiségek kulturális fejlődése körül tanúsított eljárásában.

Éspedig:

I.

Az elemi iskoláknál sérelmesnek találjuk:

1. A nemzetiségi egyenjogúság szempontjából az 1907:XXVII. t.-cikk 17. §-át, mely az iskola feliratát is csak magyar nyelven engedi meg, s ennek 18. §-át, mely a nem magyar tannyelvű iskolákban is a közoktatási miniszternek megadja a jogot, hogy ha azokban van néhány magyar anyanyelvű növendék, vagy ha néhány nem magyar anyanyelvű gyermeknek atyjuk vagy gyámjuk kívánja a magyar nyelvű oktatást: ezek számára magyar nyelv használatát rendelhesse tannyelvűl. Tehát négy-öt gyermek okozhatja, hogy két tannyelv legyen ugyanazon elemi iskolában alkalmazva. De ezen privilégium csak a magyar nemzetiségnek adatik meg. Hol van itt az egyenjogúság? És miképp lesz az foganatosítható? Mert míg a 4–5 gyermeket magyar tannyelven oktatja a tanító, addig a többi 70–75 gyermek nem lesz oktatva. Az oktatási idő fele tehát elvész. Hogyan lehet ezt pótolni? Avagy a 4–5 gyermek számára köteles az iskolafenntartó külön tanítót alkalmazni?

Ha pedig a magyar anyanyelvű gyermekek száma 20, avagy a növendékek számának egy ötödrésze, akkor már ezek számára okvetlenül magyar nyelv használandó. Miért nem rendeli ezt a törvény megfordítva is, más nemzetiségekbeli gyermekekre nézve? Hogyan vihető ez ki a gyakorlati életben?

Mely népoktatási tanintézetekben egyedül a magyar nyelv van tannyelvűl bevezetve, ezen állapot többé meg nem változtatható. Miért nem áll ez más nemzetiségekre is?

Az összes elemi népiskolák ismétlő tanfolyamában a tanítási nyelv a magyar. Hol marad a nemzetiségi egyenjogúság?

2. Sérelmesnek találjuk a közoktatási minisztérium tantervét.

Az 1907:XXVII. 16. §-a köteles tantárgyaknak jelenti ki az elemi taniskolákra nézve az 1868:XXXVIII. 55. §-ban elősoroltakat. Amennyiben pedig ezen köteles tantárgy[ak] száma a nem magyar nyelvű iskoláknál eggyel szaporodik, miután az anyanyelven kívül a magyar nyelv tanítása is köteles tantárgy, felszaporodik a köteles tantárgyak száma tizenkettőre, melyek hetenkint legfeljebb 25 órában tanítandók az 1868:XXXVIII. 52. § értelmében.

Ezen hetenkinti 25 órából lefoglal a közoktatási miniszteri tervezet öt tantárgyra, vagyis a magyar nyelv, mennyiségtan, földrajz, történet, polgári jogok és kötelességek tanítására a tót nemzetiségi vidéken leginkább előforduló egy tanítós iskolákban 22 1/2 tanórát hetenkint. Fennmarad tehát a többi hét tantárgyra hetenkinti 2 1/2 tanóra. Hogyan lehessen már most sikeresen tanítani hét köteles tantárgyra 7–12 éves gyermekeket hetenkinti 2 1/2 óra alatt?

De egyenesen megdöbbentő az óraterv, ha megtekintjük, miképp van a tanórák száma megsztva a miniszteri rendeletben foglalt öt tantárgyra nézve. Az egytanítós iskolában, melyek a népiskoláknak összehasonlíthatatlan többségét képezik, a 22 1/2 hetenkinti tanórából 13 órát rendel a magyar nyelv tanítására, úgy hogy a többi négy tantárgyra csak hetenkint 9 1/2 tanóra esik.

Igy a népiskolák megszűnnek népképzési intézetek lenni, melyekben a nép gyermekei az életük fenntartására és a nehéz megélhetésre szükséges ismeretek megszerzésére képesítenének, és egyszerű magyar nyelv tanításának eszközeivé tétetnek, mely eszközök azonban a kitűzött célt nem érik el, hanem csak a tudatlanságot előidéznék, s így a nép nyomorát megalapítani lehetnek képesek.

A tót nép ugyanis tömören lakván együtt, a falukban nem hall a tótnál egyéb szót. A gyermek nem hallván az egész népiskolai idő alatt magyar szót az iskolán kívül, amit a nyolc havi szorgalmi idő alatt nagy nehezen bemagolt a magyar nyelvből, azt a bekövetkező négyhavi szünidő alatt ismét elfelejti. S újból magol, hogy a bemagoltakat a bekövetkezendő új négyhavi szünidő alatt ismét elfelejtse. S mire kikerül a hatévi népiskolából, azon veszi magát észre, hogy magyarul mégsem tud, más tantárgyakból pedig szintén vagy semmit vagy igen keveset, mert azok tanítására nem maradt fenn idő a népiskolákban.

A nép megtanulja azon nyelvet, amelyre életszükséglete van. Az árvai gyolcsos tót, aki árujával Alföldünkre jár, beszél kifogástalanul a magyar nyelvet. De nem azért, hogy azt Árva megyei iskolájában tanulta volna meg, hanem mivel gyolcsos kereskedésénél arra múlhatlan szüksége van. A trencsényi drótos tót beszél angolul, németül, franciául stb. De nem azért, hogy falujában tanított volna reá, hanem azért, mert drótos mesterségének gyakorlásánál arra okvetlen szüksége volt. Kár tehát kényszeríteni valakit oly nyelv megtanulására, amelyre életszüksége nem kényszeríti.

Ha életszükség megkívánja, hogy a nép valamely nyelvet megtanulja, meg fogja azt önszántából tenni.

3. De sérelmesnek találjuk az 1907:XXVII. t-cikket népiskolai tanítóink szempontjából is.

A lelkiismeretes néptanító ugyanis hivatásának fogja tartani, hogy a reá bízott gyermekeket azon közismeretekben minél alaposabban és behatóbban oktassa, melyekre a gyermeknek megélhetési és jólét biztosítási szüksége lesz az életben. S nagyobb súlyt fog erre fektetni, mint a pusztán nyelvtanításra. Ámde akkor az 1907:XXVII. 22. § 1. a) pontja szerint fegyelmi úton állomásától elmozdítatik, és családjával együtt koldusbotra jut.

Tehát lelkiismeretes tanító földönfutóvá tétetik hivatalához való hűsége s buzgósága miatt.

De különben is a fentnevezett törvénycikk értelmében minden falusi néptanító csak kegyelemből türetik állásában a tót vidéken. Mert, amint fentebb előadtuk, ettől a tanítótól lehetetlen-kívántatik. Nincs ugyanis a világon olyan tanító, aki 7–12 éves gyermekeket oly faluhelyen, ahol a gyermek az iskolán kívül soha sehol mást, mint tót nyelvet nem hall, és ahol évenként 4 havi szünet áll be, mely alatt az iskolában sem hallja a magyar szót, magyar nyelvre oly mérvben tanítsa, hogy a gyermek gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni. Már pedig ez a tanítónak elmozdítását vonja maga után.

II.

A középiskoláknál:

A fent idézett 1868:XLIV. 17. § már 43 esztendeje érvényben áll; s ezen hosszú idő alatt a közoktatási minisztérium a harmadfél milliónyi tót nemzetiségnek egyetlen tót tannyelvű középiskolát sem állított fel. Sőt többet mondunk, a tót nemzetiség saját erejéből állított fel egy tót anyanyelvű főgimnáziumot, összekötve tanítóképezdével Nagyrőcén, egy algimnáziumot Turócszentmártonban és egy algimnáziumot Znióváralján, hanem a kormány mindezen középiskolákat feloszlatta. Fennmaradt még a turócszentmártoni iparosok által fenntartott tót tannyelvű ipari tanonciskola, s a kormány ezen tanonciskolában is a tót tannyelvet eltiltotta.

Midőn ezek után 1895. évben tót nemzetiségű férfiak az 1868:XLIV. 26. § értelmében egyletté állottak össze, és az [alapszabály-tervezet szerinti] A/a szabályokat alkották,* hogy azok szerint egy tót tannyelvű, interkonfesszionális középiskola felállítására, az államkormány felügyelete alatt, pénzalapot gyűjthessenek, s ezen szabályokat a belügyminisztériumhoz helybenhagyás céljából felterjesztették: a helyben hagyás 18.830/1897 sz. a. hozott belügyminiszteri rendelvényvel egyszerűen megtagadtattott. S midőn ezen kérelem 1899. évben megismételtetett, az is 122.212/1899. sz. belügyminiszteri rendelettel visszautasított.

A harmadfél milliónyi, tömören együtt lakó tót nemzetiséget, mely vérrel és pénzzel hazánkban adózik, a kormány minden tót tannyelvű középiskolától távol tartja, s meg nem engedi, hogy saját anyanyelvén képezhesse gyermekeit.

Ennek visszas következmenyei mutatkoznak aztán a hitélet, közoktatás, közigazgatás és igazságszolgáltatás terén egyaránt, midőn a tót nemzetiségi vidékre kerülnek lelkészek, tanítók és tisztviselők, akik hivatásukban tót nyelven eljárni nem képesek.

Nem képtelen viszonyok ezek, midőn a lelkész a szószékről nem képes híveihez botránytalan tótsággal szólni? Midőn a néptanító nem bír az iskolai gyermekekkel tótul érintkezni? Midőn a tisztviselő nem érti meg tót vidéken a tót honpolgárt?

De indokolatlan gyanúsításokra is ad alkalmat azon tény, hogy a kormány nem állít fel maga, s nem is enged felállítani tót tannyelvű középiskolákat.

A tót szülők ugyanis áthatva azon általános elismert pedagógiai elv valóságától, hogy gyermekek csakis anyanyelvükön képezhetők ki legsikeresebben, miután ezt hazánkban nem érhetik el, gyermekeiket Morva- és Csehországba küldik a középiskolába, hogy ott a tóttal csaknem azonos nyelven képezhessék magukat. Az ily szülők és gyermekek aztán pánszlávizmussal szoktak vádoltatni. Pedig az egész dolog csak azon fordul meg, hogy hazánkban tót tannyelvű középiskola nincs.

A magyar, német, román, szerb nemzetiségeknek vannak anyanyelvű középiskolái, csak a tót nemzetiségnek nem ad a kormány tót tannyelvű középiskolát; a tót nemzetiség által saját erejéből felállított középiskolákat is betiltja; az 1868: XLIV. 26. § szerint okvetlen megengedendő pénzalapgyűjtést tót tannyelvű középiskolák alapítása céljából állandóan megtagad, s ha a tanu-

* Az emlékirat iratmellékletének jelzete.

lók önszántukból akarják megtanulni tót anyanyelvüket, és e célból gyülekezni mernek, kitiltatnak a középiskolákból, mint ez Pozsonyban, Eperjesen, Késmárkon, Selmecbányán, Losoncon, Szarvason stb. megtörtént.

III.

A tót Matica ügyénél:

A tót nemzetiség kultúráját emelni, s a többi nemzetiséggel ez iránt nemesen versenyezni óhajtván, „Matica Slovenská” név alatt irodalmi egyletet alapított, melynek alapszabályait a m. kir. helytartótanács 1863. május 31-án 38.441 sz. a. helybenhagyta.

Az irodalmi egylet serényen működött, míg az 1874. és 1875. évi romboló korszak be nem következett. Ezen korszakban kormányunk elhatározta a tót kultúra kiirtását. Miután ugyanis tót tannyelvű gimnáziumainkat az 1874. évben beszüntette, Tisza Kálmán belügyminiszter 1875. november 12-én 4873. eln. sz. a. kelt rendeletével ezen irodalmi egyletünket is feloszlatta. S ámbár az alapszabályok 35. §-a világosan rendeli, hogy ha ezen irodalmi egyletünk bármily okból feloszlattatnék, még egy utolsó rendes közgyűlés meg lesz tartandó, mely az irodalmi egylet vagyonának mire való fordításáról intézkedni fog, tehát ezen rendelkezési jog kikötése mellett járultak az irodalmi egylet alapítói s rendes tagjai anyagi áldozataikkal: a feloszlató rendelet eltiltja az egyletet ezen utolsó közgyűlés megtarthatásától s az egylet vagyona feletti rendelkezéstől, vagyonát egyszerűen elkobozza, hogy azt egy előre kiszemelt Magyarországi tót közművelődési egyletnek adományozza, melynek hivatalos nyelve választmányának ülésein a magyar, mert a választmány tagjai legnagyobbbrészt a tót irodalmi nyelvet nem is bírják.

Ezen vérfagyasztó eljárás ellen irodalmi egyletünk elnöksége peticionált az országgyűlésnél az ide B/a. zárt kérvény szerint, melyben a feloszlató miniszteri rendelet megokolása tüzetesen és alaposan cáfoltatik, de eredménytelenül. Felsőfolyamodvánnyal is éltünk, majdnem minden kormányváltozásnál kívántuk ezen nyilvánvaló erőszak orvoslását, de mindevvel célt nem értünk.

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!

Ha az elmondottak valóságáról egy külhoni író személyes tapasztalat alapján meggyőződést szerez, s ezt a civilizált világgal sajtó útján közli: lehet-e őt magyargyűlölőnek nevezni? S ha ezekkel szemben gróf Apponyi Albert, az 1907: XXVII. t.-cikk szerzője, a magyarországi nemzetiiségekről világszerte szónokol, hogy nincs ország, melynek nemzetiségei nagyobb jogokat élveznének, mint élveznek Magyarországon: nem lesz-e gúnyrá minden ily szónoklás?

Pedig csak a kulturális téren szenvedett sérelmeinket panaszoltuk el, melyekről a kormány részéről hangoztatva lett, hogy kulturális téren a nemzetiségeknek megadatik minden. Hát ha elpanaszolnák a politikai téren szenvedett sérelmeinket, ahol a kormány jelszava: „politikai téren a nem magyarok nemzetiségeknek nem engedünk semmit”, miféle képet szemlélne a civilizált világ a nem magyarok nemzetiségek egyenjogúságáról a szabad Magyarországon?

Nagyméltóságú m. kir. Miniszterelnök Úr!

Egész őszinteséggel panaszoltuk el kulturális sérelmeinket figyelemmel Nagyméltóságodnak az ország színe előtt tett ígéretére, hogy tényleges sérelmeinket orvosolni kész, ha azok általunk előterjesztetnek.

Kérjük tehát felhozott sérelmeinknek orvoslását:

I. Az elemi népiskoláink tekintetében az által, hogy azokban a tót tannyelv, mint az 1868: XLIV. 17. §-ban elismert egyedüli sikeres közoktatás eszköze, alkalmaztassék a magyar nyelv ismertetése mellett. S e végből az eddig hozott népiskolai törvényeknek ily szellemben való módosítását célba vevő törvényjavaslat az országgyűlés elé terjesztessék, a 133.704/1907, 106.267/1908 és 128.297/1909 sz. a. kibocsátott vallás- és közoktatási miniszteri rendeletek pedig hatályon kívül helyztessenek.

II. A középiskolák tekintetében az által:

1. hogy a kormány annyi tót tannyelvű középiskolát állítson fel, illetve a fennállókat ilyenekké alakítsa át az 1868: XLIV. 17. § értelmében, amennyi a tömören lakó harmadfél milliónyi tót nemzetiségű honpolgárok számának megfelel;

2. hogy addig is, míg ez tényleg foganatosítható lesz, az összes felső-magyarországi középiskolára nézve a tót nyelv és irodalom tanítása köteles tantárgynak rendeltessék;

3. hogy a tót nemzetiségbeliek azon törekvése, miképp tót tannyelvű középiskolák felállítására pénzalapot gyűjthessenek, nemcsak ne akadályoztassék, hanem előmozdítottassék.

III. A „Matica Slovenská” irodalmi egylet tekintetében az által, hogy a kormány azt állítsa vissza, kiadván neki a helytelenül elkobzott vagyonát.

A tót nemzetiség elpanaszolt sérelmeinek kegyes orvoslását bizton reménylven, mély tisztelettel maradtunk

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgálói*

mint a tót nemzetiség tanácskozmányának megbízottai

Melléklet:

2

1912 febr. 29

A magyar munkássajtó kétoldali bírálata a szlovák kulturális emlékirattal kapcsolatban a kormányzat elnyomó nemzetiségi iskolapolitikájáról és a Szlovák Nemzeti Párt állásfoglalásának társadalom-politikai elmaradottságáról¹

Khuen-Héderváry pártja összevásárlása idején fűt-fát ígért mindenkinek, hátha ígéret is elég a választóinak, és nem kell teljesen kiürítenie a választási kasszát. Többek között megígérte a nemzetiségieknek is sérelmeik orvoslását, s felhívta őket, álljanak elő a panaszukkal. A nemzetiségi pártok többsége föl is ült ennek az ígéretnek, s Khuen sok hasznos szolgálatot köszönhet a nemzetiségiek könnyen hívőségének. A kijózanodás folyamata azonban, ha lassan is, de előrehalad, s a tótságnak most végre eszébe jutott, hogy emlékiratban sorolja föl a panaszokat, és számonkérje Khuen ígéretét.

Az emlékirat túlságosan szerény: eszébe sem jutott a szerkesztőinek (úgy látjuk, hogy a konzervatív turóci pártárnyalat szerkesztette) a tót népnek kívánni jogot vagy gazdasági előhaladást. Nem, az emlékirat csak a nyelvi sérelmekkel törődik, és a tótság összes panaszait abban foglalja össze, hogy:

1. a tót vidéken magyar és magyarosító a népiskola;
2. nincs tót középiskola;
3. nem állítják vissza a tót kultúregyesületet, a Maticát.

Nem mondjuk, hogy mindez nem komoly sérelem. Csakhogy van mindennél komolyabb baja is a tót népnek, amely a határ mentén krumplin és káposztán tengődik bűzös kalyibákban, hihetetlenül gyalázatos közegészségügyi viszonyok közepette.

Az emlékirat egyik helye találón jellemzi a tótvidéki népiskolák helyzetét. Ez a jellemzés mentes minden nemzeti elfogultságtól, amit a helyzet vadmagyar ismerőinek is be kell ismerniök.

* Aláírások nélkül, a rendelkezésre álló kinyomtatott emlékirat szövege szerint.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *A nemzetiségi gyermekek butítása. – A tót memorandum.* – Népszava, 1912. febr. 29; 51. sz. – A Népszava egyébként rövidesen kiszélesíti a Szlovák Nemzeti Párttal szembeni társadalmi bírálását. Alig három héttel a kulturális emlékiratról írt fenti cikke után már nemcsak „a konzervatív mártoniakat”, hanem a párt Hodža Milán vezette radikális-demokrata szárnyát is megtámadja. – A lap egyik közleménye szerint alapvetően hibás Hodžának és párthíveinek a Justh-párt és a szociáldemokraták választójogi küzdelmétől való taktikai elkülönülése, amit a *Népszava* cikkírója szerint – a „*Slovenský Týždenník*” (Hodža pesti hetilapja) hasábjain azzal magyaráznak, hogy az ellenzéki választójogi blokk győzelme esetén 1 millió 260 ezer kisgazda közül 330 ezer elvesztené választójogát. A *Népszava* a Hodža-frakciótól ez idő szerint már balra álló fővárosi szlovák napilap, a „*Slovenský Denník*” véleményével igyekszik cáfolni Hodžáék aggályait. A szlovák napilap véleménye szerint ugyanis – jóllehet nyilvánvaló, hogy mind Justhék, mind a szociáldemokraták rákényszerülnek majd a nemzetiségek rovására történő engedelményekre, „mindazonáltal... Justh és a szociáldemokrata párt harca nekünk szimpatikus, mivel ez a kérdés csakis az ő harcuk folytán nyert aktualitást.” (*Tót nemzetiségiek a becsületes választójogi reform ellen.* – Népszava, 1912. márc. 19; 67. sz.) – Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy a magyar ellenzék elsősorúan foglalkoztatja a nemzetiségi kérdés szlovák vonatkozású része. S hogy ez nemcsak a *Népszava* és a magyar radikális sajtó (*Világ, Huszadik Század*) köreiben jelentkezik, bizonyítja a néppárti *Szmrecsányi György* 1912. jan. 26-i, Khuen-Héderváryhoz mint a belügyminisztérium vezetését ellátó miniszterelnökhöz intézett sürgős interpellációja a privigei pótválasztás kapcsán „a választókerület közsegeinek csendőrséggel való megszállása és egyéb visszaélések tárgyában”. (Képv. Napló, 1910–15, XIV. 391–394. l.)

De egyenesen megdöbbentő az óraterv, írja az emlékirat a népiskolai tantervről –, ha megtekintjük, miképp van a tanórák száma megosztva a miniszteri rendeletben foglalt öt tantárgyra nézve. Az egytanítós iskolában, amelyek a népiskoláknak összehasonlíthatatlan többségét képezik, a 22 és fél hetenkinti tanórából 13 órát rendel a magyar nyelv tanítására, úgy, hogy a többi négy tantárgyra csak hetenkinti 9 és fél tanóra esik.

Így a népiskolák megszűnnek népképzési intézetek lenni, amelyekben a nép gyermekei az életük fönntartására és a nehéz megélhetésre szükséges ismeretek megszerzésére képesítenének, és egyszerű magyar nyelv tanításának eszközeivé tétetnek, amely eszközök azonban a kitűzött célt nem érik el, hanem csak a tudatlanságot előidézni, s így a nép nyomorát megalapítani lehetnek képesek.

A tót nép ugyanis tömören lakván együtt, a falukban nem hall a tótnál egyéb szót. A gyermek nem hallván az egész népiskolai idő alatt magyar szót az iskolán kívül, amit a nyolchavi szorgalmi idő alatt nagy nehezen bemagolt a magyar nyelvből, azt a bekövetkező négyhavi szünidő alatt ismét elfelejti. S újból magol, hogy a bemagoltakat a bekövetkezendő új négyhavi szünidő alatt ismét elfelejtse. S mire kikerül a 6 évi népiskolából, azon veszi magát észre, hogy magyarul mégsem tud, más tantárgyakból pedig szintén vagy semmit, vagy igen keveset, mert azok tanítására nem maradt fenn idő a népiskolákban.

A nép megtanulja azon nyelvet, amelyre életszükséglete van. Az árvai gyolcsos tót, aki árujával Alföldünkön jár, beszél kifogástalanul a magyar nyelvet. De nem azért, hogy azt Árva megyei iskolájában tanulta volna meg, hanem mivel gyolcsos kereskedésénél arra múlhatatlan szüksége van. A trencsényi drótos tót beszél angolul, németül, franciául stb. De nem azért, hogy falujában tanítattott volna rá, hanem azért, mert drótos mesterségének gyakorlásánál arra okvetlen szüksége volt. Kár tehát kényszeríteni valakit olyan nyelv megtanulására, amelyre életszükséglete őt nem kényszeríti. Ha az életszükséglet megkívánja, hogy a nép valamely nyelvet megtanulja, meg fogja azt önszántából tenni.

De sérelmesnek találjuk az 1907:XXVII. t.-cikket népiskolai tanítóink szempontjából is.

A lelkiismeretes néptanító ugyanis hivatásának fogja tartani, hogy a reá bízott gyermekeket azon közismeretekben minél alaposabban és behatóbban oktassa, amelyekre a gyermekeknek megélhetési és jólét biztosítási szüksége lesz az életben. S nagyobb súlyt fog erre fektetni, mint a pusztá nyelvtanításra. Ámde akkor az 1907:XXVII. 22. § 1. a) pontja szerint fegyelmi úton állomásától elmozdítatik, és családjával együtt koldusbotra jut.

Tehát lelkiismeretes tanító földönfutóvá tétetik hivatalához való hűsége és buzgósága miatt.

De különben is a fennevezett tc. értelmében minden falusi néptanító csak kegyelemből tűretik állásában a tót vidéken. Mert amint fentebb előadtuk, ettől a tanítótól lehetetlenség kívánatik. Nincs ugyanis a világon olyan tanító, aki 7–12 éves gyermekeket oly faluhelyen, ahol a gyermek az iskolán kívül soha sehol mást, mint tót nyelvet nem hall, és ahol évenként 4 havi szünidő áll be, mely alatt az iskolában sem hallja a magyar szót, magyar nyelvre oly mérvben kitanítsa, hogy a gyermek gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni. Márpedig ez a tanítónak elmozdítását vonja maga után.

Ami itt van, – szóról szóra igaz. Az iskolai magyarosítás céltalan ott, ahol a népnek nem szüksége, ahol nem érintkezik a magyarsággal, és valósággal népbutítás az, amit ilyen helyen az iskola művel. (Az emlékirat nyelve is azt bizonyítja, hogy jól magyarul még az intelligencia sem tanul meg, ha nem akar.) De azért arról szó sincs, hogy ezt a sérelmet megszüntessék. A tót intelligenciának nincs erre elegendő politikai súlya: nem áll mögötte a nép, s ha ott állana is, mit érne vele, míg jogtalanok a tót nép tömegei? Éppen Turóc megyében tudhatnák legjobban a tót nemzetiségiek, hogy tisztességes választói reform nélkül az ilyen panaszkodás, az ilyen engedménykunyaerálás céltalan. Sőt férfiatlan is, megalázó is, mert nem jogokért folyó harc, hanem paktumos alamizsnakerés.²

² A *Népszava* bemutatott közleményének 9–15. bekezdése *szó szerint* idézi az *E/I* sz. iratban közölt szlovák közművelődési emlékirat 1. 2 és 3. pontja egyes megállapításait. A kismérvű ismételt szövegváltozást két okból tartottuk szükségesnek. Egyrészt azért, mert ez esetben indokolatlan lett volna a közlemény kivonatos közlése. Másrészt, s ez az előbbinél is fontosabb körülmény, – éppen ez a szöveg hív közlés bizonyítja, hogy a cikkíró álláspontját az emlékirat szövegének beható ismeretében alakította ki.

F

1912 márc. 29

A „Slovenský Týždenník” vezércikke a Morvaországban létesítendő szlovák tanítási nyelvű kereskedelmi és gazdasági szakiskola felállítása ügyében¹
(Részlet)

Egyes morva barátaink már hosszabb ideje felajánlották nekünk, hogy számunkra a szomszédos Morvaországban, például Uh[erské] Hradištěben² szlovák kereskedelmi iskolát állítanának fel. Most a szlovák ifjak cseh kereskedelmi iskolába járnak itten. A tannyelvben nem volna nagy hiba, de Magyarországon a kereskedőnek vagy egy kereskedelmi tisztviselőnek mégis csak sok olyan dolgot kellene tudnia, amit cseh iskolákban nem tanítanak. Tavalý már megtalálták azt a módot, hogy miképp fedezzék egy ilyen szlovák iskolának a fenntartási költségeit Morvaországban. Azóta azonban a morvaországi szlovák iskola gondolata valahogy elaludt, csak ezen a héten ébresztgeti a Denník³-ben dr. Šrobár Lőrinc. Többek között arra mutat rá, hogy milyen sürgősen szükségünk van egy új szlovák kereskedelmi nemzedékre, és azt kívánja, hogy a legrövidebb időn belül állítsák fel Morvaországban az említett iskolát.

(Azért Morvaországban, mert Magyarországon a magyar kormány nekünk szlovák iskolákat nem engedélyez. Tegyük már egyszer alaposan nevetségessé a magyar sovinizmust, és ha saját államunk nem engedélyez nekünk iskolákat, állítsunk csak fel, hacsak egyet is, a szomszéd államban, morvaföldön.)

*

Dr. Šrobár Lőrinc felhívása kapóra jött. Jóllehet számunkra, szlovákok számára, minden jog sürgős, és minden szlovák iskola sürgős, azonban éppen a kereskedelmi iskola talán a legsürgősebb. (Hadd tegyük ehhez mindjárt hozzá: nemcsak tisztán kereskedelmi, hanem egyúttal rövid mezőgazdasági tanfolyammal is.)

Nekünk szlovákoknak számos olyan munkaerőre van szükségünk, akik alaposan értik a gazdasági szervezést és azokat a feladatokat, amelyeket egy gazdasági szervezet tűz maga elé. Mi, szlovákok, lassan ébredünk öntudatra, nemcsak politikai és nemzeti, de gazdasági tekintetben is. És ez így van jól, mert egyik a másikkal összefügg. Mert hiába lennének jó és bátor szlovák hazafiak, ha a mi földünket nemzeti ellenségünk birtokolná, vagy ha a szlovák földművesnek lenne ugyan földje, de nem tudná azt alaposan megdolgozni, vagy annak termését eladni. És megint, mi hasznunk lenne a vagyonokból, ha a mi pénzünkért ellenségeinket emelnők föl a községben, a megyében és az országban, és ha az ő jármukba hajtánánk fejünket?

Éppen az a szerencse a mi nemzeti harcunkban, hogy a szlováknak sohasem kell a szlovákok ellen fordulnia. Ez annyit jelent, hogy gazdasági érdekeink is közösek. A magyaroknál ez másképp van. Ott nagybirtokosok, grófok és zsidók vannak, és ezek elveszik a földművesek kenyerét. A paraszt viszont a nemzeti és méltóságos uraknak útjában van. A kapitalista pusztítja az iparost, kiszákmányolja a munkást is. A magyar nagybirtokosok és kapitalisták saját vérük ellen csinálják a

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Slovenskú obchodnú a hospodársku školu na Morave* – Szlovák kereskedelmi és gazdasági iskolát Morvaországban. *Slovenský Týždenník*, 1912. márc. 29; 13. sz. 1. l. – A bemutatott, fontos szempontokat tartalmazó vezércikk két el nem hanyagolható körülményre hívja fel a figyelmet. Az egyik, hogy korántsem választja el olyan jelentős ellentét a részben egyébként is Hodža (gazdasági)-érdekeltségű budapesti szlovák napi- és hetisajtót, *Hodža* és *Šrobár* ekkori körét, mint azt a *Népszava* cikkírója (vö. E 1/6. irat) feltételezi. – A másik körülmény ezzel szemben az, hogy Šrobár csehszlovák irányzatú, radikális demokratizmusával szemben Hodžák agrárdemokrata felfogásában kétségkívül több a leplezetlen antagonista elem, mind a magyar társadalom iránt általában, mind a felekezeti-közéleti szólampolitika tekintetében. Abban azonban a cikkírónak kétségkívül igaza van, felháborító állapot volt a világháború előtt két évvel olyan erkölcstelen nemzetiségi tanügyi viszonyokat fenntartani, amelyek következtében a szlovák tanulóknak a szomszédos Morvaország cseh szakiskoláján kell folytatniuk tanulmányaikat, mert a szlovák megyékben nincs egyetlen szlovák tanítási nyelvű gazdasági szakiskola; még a túröcszentmártoni szlovák tannyelvű ipari tanonciskola szlovák tanítási nyelvét is betöltötték, mint azt a kulturális emlékirat is felemlíti.

² Város a szomszédos morvaországi területen.

³ Értsd: *Slovenský Denník*, budapesti szlovák napilap, a Szlovák Nemzeti Párt ellenzékének a Hodža frakciótól balra álló, ekkor Šrobár irányítása mellett szerkesztett napilapja.

politikát, a magyar földművesség, a kisipar és a munkásság ellen. Nem csoda tehát, ha ezek után a magyar paraszt, munkás és kisiparos osztályok egyáltalán nem lelkesednek a magyar nemzeti politikáért. Ez az oka annak, hogy a magyar nemzeti politika fénye észrevehetően fakul. Nálunk szlovákoknál ez másképp van. Nálunk még csak most kezdenek a széles néprétegek bekapcsolódni a nemzeti politikába. Mert nálunk ma még ezek az osztálykülönbségek nincsenek. Nekünk nincsenek ezer holdas grófi nagybirtokosaink és nagykapitalistáink. Mi demokratikus összetételű nemzet vagyunk, nálunk senki sincs a másoknak az útjában, gazdasági érdekeink nem keresztezik egymást jelentősen. A mi értelmiségünk nem áll a néppel szemben. Így tehát most minden erőnket közös célokra fordíthatjuk. (Aki mégis ellentétet támaszt sorainkban, például felekezeti alapon, az az elleniséget segíti.

Elvileg tehát így vagyunk kapcsolatban a közös gazdasági érdekekkel is. Csak arról van szó, hogy ezeket a gazdasági érdekeinket erősítsük. Amióta a szlovák nép gazdasági szervezkedésre gondol, félni kezdenek tőle a magyarónok, de a hatóságok is. Úri stallumokat, hivatalos szervezeteket kínálnak neki, csak hogy ne alapítson saját szervezetet. Olyan egyesületeket kínálnak neki, amelyek a magyar gazdaszövetséghez tartoznak, amelyekben azonban csak a magyar urak döntenek. Különböző magyar grófi és megyei egyesületeket ajánlanak neki. És amikor most a Központi Szövetkezetet alapítják, azt halljuk, hogy az egyik szlovák [nyelvű] kormánylapban⁴ cikket jelentettek meg a Központi Szövetkezet ellen, bizonyosan azért, mert a Szövetkezet valóban szlovák lesz, és semmilyen politikát nem fog csinálni, így tehát magyar politikát sem.⁵

Egyszóval a mi ellenfeleink már megérezték, hogy a mi Központi Szövetkezetünk nagyobb arányokban fogja fejleszteni a mi szlovák gazdasági érdekeinket, mint eddigi vállalatunk. Ez azért lesz, mert azokban a kicsiny gazdasági egyesületekben, amelyeket a Szövetkezet szándékozik alapítani, a legszélesebb földműves rétegek lesznek képviselve...

A kilátások nagyon szépek, de tulajdonképpen kiknek kell vezetniök a remélhető gazdasági szövetkezeteket? Bizonyos, hogy ezt minden jóeszű, becsületes és szorgalmas földműves megtanulhatja. Mi azonban mégis azt szeretnők, hogy a mi reménybeli vidéki gazdasági szövetkezeteink vezetőit külön iskola képezze ki. Ennek az iskolának a mezőgazdaságot és a kereskedelmet kellene tanítania, és egy megfelelő tanfolyamból állhatna a hradištei kereskedelmi iskola keretében. Lehet, hogy a mi központi szövetkezetünk szabályait már megerősítik, az ünnepek után elkezd működni, s egy éven belül néhány szövetkezetet fog alapítani. Ha ezek a szövetkezetek sikeresek lesznek, bizonyos, hogy a mi embereink egyszerre csak mindenfelől vidéki szövetkezeteket fognak követelni. És ezért azt kívánjuk, illetve javasoljuk, hogy e reménybeli szövetkezetek számára könyvelőket és pénztárosokat kell nevelni az ilyen hradištei tanfolyamon. Oda mennének tanulni a földművesek, az idősebbek és az ifjabbak is. Megtanulnák a könyvvitelt, gazdasági és kereskedelmi ismereteket szereznének és néhány héten vagy hónapon belül jó munkaerőkké válnának, és a mi gazdasági szervezetünk valóban mindenütt szilárd és megbízható oszlopokra támaszkodhatna. És ezzel a mi földműves osztályunk azt is elnyerné, hogy szervezete örök időkre saját, szlovák paraszti kezében maradhatna.

Šrobár javaslatához a következőket fűzzük. Állítsanak fel Morvaországban egy szlovák kereskedelmi iskolát két-három hónapos gazdasági tanfolyammal, amelyen egyszerre legalább húsz-harminc földművesünk tanulhatna, a 25–30, de legfeljebb a negyven éves korosztályból. Ha valaki hozzá kíván szólni ehhez az ügyhöz, lapunk hasábjain szívesen biztosítunk erre valamennyi helyet.

⁴ *Slovenské Noviny*, Pechány Adolf szerkesztésében megjelenő budapesti kormánysubvenciós szlovák nyelvű hírlap.

⁵ L. 101/D. irat.

G

[1912 júl.-aug.]¹

Štefánek² Antal, a Šrobár-csoportoz tartozó szlovák nemzetiségi politikus és publicista nemzetiség-politikai helyzetjelentése a Huszadik Század-ban³

Ismeretes, hogy a tótok, román honfitársaik példáját követve – ha nem tévedek – a nyolcvanas évek elején az ún. passzivitási politikát kezdeményezték a választásoknál, miután 1868 óta hiába állítottak fel jelölteket néhány tót kerületben. Az is ismeretes, hogy a passzivitási politika a tótoknak igen rosszul vált be. A kilencvenes évek végén változás állott be a tótságban. A passzivitási politikát feladták. Két tót képviselő jutott a parlamentbe: Ruziak Liptó-Szentmiklósról és Valasek Szenicről.⁴ Azután Hodzsa Milán következett, s végül 1906-ban összesen 7 tót képviselő került az országgyűlésbe. Sok év fáradságos politikai részletmunkájával meghódítottuk Pozsony megye egész tótságát, Nyitra, Árva és Liptó vármegye egy részét, s a kölpényi mandátumot Hodzsa Milán másod ízben is megtartotta.

A románokkal együtt a nemzetiségi képviselők egy bár nem nagy, de tekintélyes töredéket alkottak, akik amellet mint három néptörzs (tótok, románok, szerbek) képviselői, nagy erkölcsi tekintéllyel bírtak úgy a nem magyar lakosság előtt, mint Magyarországon kívül. Mint újoncok, még hozzá egy olyan sovíniszta milióban, aminő a régi magyar parlament volt, nem érhetek el nagyobb eredményeket, de el kell ismerni, hogy a nemzetiségi képviselők – Dr. Vajda egyetlen gixerét leszámítva⁵ – magukat okosan és előkelően viselték. Véleményünk szerint éppen ez a meggondolt fellépésük tette őket veszedelmesekké, annál is inkább, mivel Juriga, Dr. Ivanka Milán, Hodzsa Milán, Bella Metód⁶ és dr. Blaho Pál, valamint sok román képviselő üldözése azoknak óriási népszerűséget szerzett.

A koalíció ostoba politikája folytán a nemzetiségek nemcsak megerősödtek nemzeti öntudatukban, hanem erőszakkal felheccelték őket a magyarok ellen. Valóban a tótok sokat köszönhetek a koalíciónak. Ha Polónyi Géza, az akkori igazságügyminiszter és Andrassy Gyula – aki azt hiszi magáról, hogy nemcsak nagy diplomata és nagy tudós, de mérsékelt politikus is – a csernovai vérfürdőt megelőzték volna, vagy legalább is az azt követő pereket⁷ Hlinka, Dr. Šrobár és társai ellen igazságos szellemben vitték volna keresztül, sohasem hatolt volna be a tót nemzeti eszme viszonylag oly rövid idő alatt és csekély fáradsággal a legszélesebb, nemzetileg és szociálisan teljesen közömbös néprétegekbe. Magasabb szempontból nézve, mi hálásak vagyunk a néhai koalíciónak a váci, szegedi, pozsonyi, rózsahegy, budapesti és nyitrai fogházakért; de emberileg véve Andrassy, Polónyi, Rakovszky,⁸ Apponyi és Kossuth túlságosan súlyosan vétkeztek népünk ellen, semhogy velük egykönnyen kibékülhetnénk.

Gróf Khuen-Héderváry jobb politikus volt, mint a koalíció vezérei. Nem esett bele a koalíció hibájába: nem becsülte le Magyarország nem magyar nemzetiségeit, és miután tőlük, mint „magyar junker hazafi” szabadulni akart, nem szégyenlette a tót és román vezetőkkel tárgyalásokba bocsátkozni. Még ma sem tudjuk, hogy mi mindent ígért meg Khuen a mi főnökeinknek, hogy minő garanciákat adott nekik: de az az egy bizonyos, hogy a mi politikusaink mint becsületes emberek tárgyaltak vele, hátsó gondolat és hamisság nélkül. A következmények megmutatták,

¹ A politikai esszének beillő cikket közlő Huszadik Század nyári kettős számának dátuma.

² Štefánek Antal (Anton Štefánek), a Slovenský Denník budapesti szlovák nemzetiségi hírlap szerkesztője, Šrobár bizalmas párthíve és munkatársa, a csehszlovák irányzat, az elszakadási politika egyik meghatározottabb elvi támogatója. A Huszadik Század hasábjain való szerepeltetése Jászi nemzetiség-politikai tájékozatlanságának elsőrendű bizonyítéka. Ugyanakkor ez a radikális ellenzék felé irányzott diplomatikus írás módot nyújtott szerzőjének törekvései biztonságos folytatására.

³ A közlemény címe és leléhelye: *A tót nemzetiségi párt álláspontja a kormánnyal és az ellenzékkel szemben.* – Huszadik Század, XIII., 1912. 26. köt. 7–8. sz. 136–139. l.

⁴ Štefánek nem tartozik a pontos adatközlésükéről ismert politikai szerzők közé. Így is feltűnő azonban, hogy az 1901. évi választásokkal kapcsolatban csak két szlovák mandátumról tud. Kollár Márton és Veselovský Ferenc megválasztásáról és országgyűlési működéséről egyszerűen megfélekedezik.

⁵ Célzás Vajda ismeretes „naplóhamisítási” ügyére (25. sz. irat).

⁶ Helyesen: Metód Mátyás.

⁷ A cikkíró újabb tárgyi elírása. – A Hlinka-stb. pör jóval megelőzte a csernovai sortüzet.

⁸ Értsd: Rakovszky István, aki ellen türelmetlen házelnöki tevékenysége miatt – 1907. márc. 13-án – nemzetiségi részről bizalmatlansági indítvánnyal is éltek. (L. Képv. Ir. 1906, XII. 355. l.)

hogy Khuen-Héderváry és társai a legközönségesebb módon megcsaltak bennünket. Kitűnt, hogy a román és a tót ún. reálpolitikusok még csak kezdők nemcsak a nyílt parlamenti üléseken, de a kulisszák mögötti politikában is.

A Khuen-féle kompromisszumpolitika következményei rettenetesek voltak, s ma is érezhetők. Először is vezető politikusaink s főleg Hodzsa Milán tekintélyben sokat veszítettek. Másodszer nyilvános életünkben bizonyos korrupció elemek vergődtek felszínre, kikkel még ma is küzdenünk kell, s akik, hogy pozíciójukat megtarthassák, a felekezeti gyűlöletet skrupulus nélkül élesztik katolikusok és protestánsok között. A Khuen politikája nagyon ártott nekünk, de másrészt valami jót is eredményezett. A politikai iskolázás és felvilágosodás gyorsabban megy végbe. Politikusaink megtanulnak óvatosabbak lenni. A machiavellizmusnak azt a minimumát, mely nélkül Magyarországon nem lehet boldogulni, s amely művészetet minden aktív politikustól előre megkívánnak, a mi vezetőink is elsajátították, legalább is ami annak passzív alkalmazását illeti. Tévedve tanulnak. Kis nemzetnél, melynek vezetői ugyan műveltek, de a gyakorlati politikában járatlanok, a tanonchibákat el kell nézni, vagy legalább is meg kell érteni. Mindenesetre az utolsó pár évben rendkívül sokat tanultunk.

*

Ami most már az utolsó két év politikai eseményeit illeti, előre kell bocsátani, hogy a tótok a néhai koalíció erőszakos uralmának élénk emlékezetében nemigen csatlakozhattak a mai ellenzékhez, mely többségében a régi koalíció elemeiből áll. Különösen nehezünkre esett, hogy egész szívvel nem csatlakozhattunk Justh Gyulához, kinek nyílt és becsületes egyénisége, valamint az ország demokratizálásáért folytatott csodálatraméltó harca nálunk is nagy rokonszenvet ébresztett. Ugyan e sorok írója, aki egy befolyásos tót szlovák lapot (*Slovenský Denník*) szerkeszt, valamint a *Prudy* [Ármatlak] nevű havi szemle körül csoportosuló akadémiai fiatalság, nemkülönben sok előkelő ügyvéd és orvos (azt lehetne mondani, az intelligencia jobbik fele) azonnal állást foglaltak Justh Gyula mellett, mihelyst néhány hónapos küzdelme után e politikus becsületes szándékairól meggyőződtek. Persze bizonyos rezervával kellett élnünk. A megégett gyermek fél a tüztől. Eddigélé még minden magyar politikus megcsalt vagy becsapott bennünket⁹. És a Justh múltja sem volt aggálytalan a mi szemünkben. A horvátok obstrukciója és Vajda kidobása a parlamentből nagybetűkkel volt abban felírva. Végül pedig Justh sovinizta politikus¹⁰, aki szép szemeink kedvéért aligha fogja a választójogot a nemzetiségek javára megcsinálni. A magyar törvényhozók és törvény-végrehajtók rabulisztikája általánosan ismert. Tehát nem lehet tőlünk jogosan követelni, hogy nyíltan támogassunk egy olyan politikát – bármily igazságosnak és demokratikusnak lássék is az –, [a]melynek következményeit nem láthatjuk előre, s [a]melyek számunkra végzetesek is lehetnek.

Ami pedig Hodzsa Milán lapjának, a *Slovenský Týždenník*nek álláspontját illeti, meg kell jegyezni, hogy az kezdettől fogva a legnagyobb élességgel lépett fel Justh Gyula ellen. Vajon Hodzsa politikája csak taktikai okokból volt-e olyan ellenséges Justh-tal és szövetségeseivel, a szocialistákkal szemben – hogy ezzel a harcmodorral engedményeket erőszakoljon ki a tótok számára a választójogi reform megalkotásakor –, vagy személyes tapasztalatokból volt-e Justh „alattomoságáról” meggyőződve, erről nem adhatok felvilágosítást. Tény az, hogy a *Slovenský Týždenník* és néhányszor dr. Ivanka Milan volt képviselő lapja, a *Národný Hlásnik* is a Justh-féle választójogi program ellen lépett fel. Justh Gyula, szerintük épp oly dzsentri, mint Tisza vagy Apponyi, s ma csak azért agitál a szocialistákkal, kiknek valamit ígért, hogy hatalomra jusson. Mihelyst a mai liberális¹¹ párt szét lesz törve, és az ő pártja, illetőleg ő és az ő szövetségesei kerülnek uralomra, összes demokratikus ígéreteit el fogja feledni, miként eddigélé minden párt, amely

⁹ *Štefánek*, akinek be nem vallott, nyilvánvaló célja az egész magyar ellenzék elmarasztalása, így egy kalap alá veszi Mocsáryt, Jászit, Adyt, a radikálisok publicistáit és a szociáldemokrata vezető politikusokat Khuennal, a Rakovszkyakkal, Apponyival, Andrásyval és másokkal. (Sajátosan jellemző, hogy néhány diplomatikus szólam kedvéért, Jászi még egy szerkesztői jegyzet erejéig sem mond különvéleményt a nyilvánvaló destruálással szemben.)

¹⁰ Sajátos ezt így leírni a tízes évek elején, a szerb radikálisokkal folyó Justh-féle különtárgyalások szakaszán. Bizonyos, hogy azt még *Tisza* vagy *Khuen* sem mondta volna el Justhról, a legélesebb közéleti összecsapások alkalmával sem, amit *Štefánek* elismerő szólamok kíséretében aggat rá.

¹¹ Értsd: az uralmon levő, magát „Nemzeti Munkapárt”-nak nevező szabadelvű kormánypárt.

az ellenzékben kormányra jutott. Hodzsa antagonizmusa odáig megy, hogy azt követeli: a tót törvényhatósági bizottságok ne csak Lukácsnak, de Justhnak is bizalmatlanságot szavazzanak.¹²

Természetesen sokan vagyunk, akik Hodzsával nem értünk egyet. Még Túrócszentmártonban is mérsékeltebb álláspontot foglalnak el Justh-tal szemben. A szocialisták hevesen megtámadják Hodzsát, s emiatt a *Slovenský Denník*, a *Prúdy* és a *Slovenský Týždenník* között összeütközésre került a sor. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy nálunk senki sem tesz a kormánynak szolgálókat. Minden lapunk ellenzéki szellemben ír és a kormányférfiak közeledési kísérleteit udvariasan, de határozottan visszautasítja. Vagyis: a tótok abszolúte ellenzéki hangulatban vannak a mai kormánnyal szemben, s megvetik Tisza és Lukács törvénytelenégeit. Az ellenzékkel semleges állásponton vannak, mely Justh Gyula és szűkebb bajtársi körével szemben bizonyos rokonszenvedéssel megy át.

*

Ami végül az általános, egyenlő, titkos községenkénti választójogért való küzdelmet illeti, e tekintetben nincs véleménykülönbség a tótok között. Igaz, hogy a tótok az obstrukció kitörése után első hónapokban keveset nyilatkoztak. Ennek az az oka, hogy ép[p] akkor heves harc tört ki a mi táborunkban a pozsonyi klerikálisok és lapjuk a *Slovenské Ludové Noviny* ellen, amiről a *Huszadik Század* olvasói értesítve lettek. A mi közvéleményünk még ma is fel van háborodva amaz ájtatos urak alávalóságai felett. Május–június hónapokban azonban egy erőteljes népgyűlés-mozgalom vette kezdetét. Liptószentmiklóson, Mosócon, Zsolnán, Dobronyán, Pozsonyban, Tótrónán, Trencsénházon, Pincéden, Zohoron s egyébütt nagy népgyűlések voltak Liptó, Zólyom, Túróc, Pozsony, Bács és Trencsén vármegyékben. Lubinán (Nyitra vármegye) és Petrőcön a szolgabíró silány okokból betiltotta a gyűléseket. Legutóbb a turáni és a nagyszombati gyűléseinket tiltották be bárgyú ürügyekkel. Kristóffy József békéscsabai beszámolóbeszéde alkalmával dr. Bazovszky Lajos tót beszédet mondott és szintén az általános választójogért szállt síkra. Mindezekben a gyűléseken jórészt az általános választójogról volt szó, később pedig a parlamenti eseményekről is. Kivétel nélkül népünk az általános választójog mellett és a Lukács–Tisza-féle politika ellen foglalt állást. Ezenkívül a tót kisebbség Liptó vármegyében kétszer, Pozsony vármegyében pedig egyszer nyújtott be javaslatot az általános választójog érdekében, s emellett tiltakoztak Lukács politikája ellen.

Ebből látható, hogy a tótok tökéletesen fenntartották az általános választójog követelését s így azok a hangok, akik bennünket minden demokratikus haladás emez alapkövetelésének elárulásával vádoltak, félre voltak vezetve. Hisz a mi érdekünkben van, hogy az általános, egyenlő, titkos választójog követelésétől nem állhatunk el. A jelenlegi kormánnyal való paktálásról egyáltalán szó sem lehet, s egy olyan politika, amilyen Khuen-Héderváry alatt folyt, a belátható jövőben nem fordulhat újra elő. Népünk és intelligenciánk üres ígéretre nem kapható. Ennek következtében a demokratikus Magyarország teljes mértékben bízhat a tótság progresszív és demokratikus érzületében, tekintet nélkül arra, hogy viharosan vagy csendesen folynak-e nálunk a dolgok.

102

1912 jan. 7

George Grigorovici bukovinai román munkásdelegátus, birodalmi gyűlési román szociáldemokrata képviselő felszólalása¹ „az összes románok egyesülése” eszméjéről a Budapesten tartott VII. román szociáldemokrata kongresszuson²

...Dr. G. Grigorovici képviselő a bukovinai román munkásság nevében üdvözölte a kongresszust, és kijelentette, hogy néhány szóval kifejti, mit értsenek a szocialisták az összes románok egyesülése eszméjén. Egyúttal felhívta a kormánynak a kongresszuson megjelent képviselőjét

¹² Ez a kijelentés nyilvánvaló bizonyítéka, hogy a *Šrobár-Štefánek* irányzat nem tett különbséget Khuen, Tisza vagy Justh között. Ez a csoport már ekkor, sőt sokkal korábban is csak egy célt látott maga előtt: a teljes elszakadást.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Al VII-lea congres socialdemocrat român din Ungaria* – A magyarországi VII. román szociáldemokrata kongresszus. – Adevërul, 1912. jan. 21; 1. sz. (Dr. George Grigorovici képviselő beszéde című fejezet.)

² Az 1912. jan. 7-én és 8-án Budapesten tartott VII. román szociáldemokrata kongresszus bizottsági

(Orz kapitány urat), hallgassa meg figyelemmel szavait, és ne ijedjen meg az egyes kijelentésektől, mert legkevésbé sem kívánja megbántani a magyar államot.

Bámulatos – mondotta –, hogy a kegyetlen sors mennyi irányba szórt szertesét bennünket, románokat. Miként Lengyelországot is felosztották, több részre darabolták, és idegen uralom alá juttatták kapzsi uralkodó osztálya jóvoltából, ugyanígy a hajdani nagy Romániát is szét-darabolták a bojárok közötti veszekedések és a környező országok uralkodó osztályainak falánksága következtében. Még a Kárpátok hegyei is lehetővé tették a románok különválasztását.

A románoknak ez a szétválasztása okozta főként a magyarországi románok nemzeti szerencsétlenségét. Ha például az összrománok egyesülésének eszméjét tekintjük –, azt tapasztaljuk, hogy az eszme mind a magyar urak, mind a magyar munkások előtt érthetetlennek tűnik. Már csak abból az egyszerű okból következően is, mivel a magyar nép számára ennek az egyesülési eszmének nincs jelentősége, miután amúgyis egyesült, s mind a politikai, mind a kulturális egység birtokában van. Ezért a magyarok nem tudják megérteni más népek egyesülési vágyát.

Most, amikor összehasonlítást teszünk szocializmus és nacionalizmus között, – azt látjuk, hogy számosan követik el azt a hibát, hogy kijelentik, a nacionalizmus eszméje ellentmond a szocializmus eszméjének. Egyet le kell szögeznünk, mégpedig azt, hogy a szocialistáknak egyetlen ellenségük van, és ez a tőkés uralkodó osztály, s nem a nacionalisták vagy a nacionalizmus.

Mi, szocialisták, nacionalizmuson egy nemzet széles tömegei minden téren való érdekeit értjük. Ez széles értelemben az igazi nacionalizmus. Mi elsősorban a nép anyagi jólétét kívánjuk biztosítani. Azután azt kívánjuk, hogy lelkileg teljesen szabadon, anyanyelvén művelődjék. A munkásnépnek ugyanis nincs ideje arra, hogy két nyelven művelődjék. Ő csak a maga nyelvén tud bármit is elsajátítani. Ha arra kényszerítik, hogy más nyelvet tanuljon, – ezzel megnehezítik az előrehaladását. Ezért kérjük mi, szocialisták, a nyolc órás munkaidőt, hogy a munkásoknak legyen idejük a mindennapi kenyerükért vívott fáradtságos munka után az olvasásra, sőt egy más nyelv elsajátítására is.

beszámolójából George *Grigorovici* bukovinai román szociáldemokrata birodalmi képviselő közölt beszámolóján kívül a román tagozat szervezeti vitája és a K. D. *Teodorović* magyarországi szerb szociáldemokrata delegátus, az Újvidéken működő szerb-bunyevác agitációs bizottság képviselője által felvetett *nemzetiségi javaslat* érdemel külön figyelmet. – A bukovinai román szociáldemokrata politikus mind a munkásosztály és a nacionalizmus viszonya kérdésében, mind a román nemzeti egység fokozatos megvalósítása kérdésében olyan tárgykört állított az érdeklődés előterébe, és tett vitakérdéssé, melyről ettől kezdve mind az évi kongresszusokon, mind a román tagozat népgyűlésein és rendezvényein ismételtelen szó esik. Kétségtelen, hogy Grigorovicinek nincs igaza, amikor a nacionalizmust az egyes népmozgalmakban egyaránt előforduló nemzetközi kísérelésnek és erőtenyezőnek tünteti fel, kijelentve, hogy „minden nép megerősödére és fejlődésre törekszik”. Miután ezzel voltaképp elismeri a nacionalizmus létjogosultságát. Hasonlóképp vélekedik az összes románok egyesülése kérdéséről, melyet a jövő célkitűzésének tekint, jóllehet taktikailag ez idő szerint az egység megvalósítását célzó törekvést nem iktatja a román munkásmozgalom programjába. – A VII. román szociáldemokrata kongresszust egyébként áthatja a román szociáldemokrata tagozat önállósulási törekvése, amit kivált az aradiak vezette ellenzéki balszárny (I. M. *Epescu* és mások felszólalásait) sürget. A kongresszus ellenzéke kifogásolja, hogy a tagozat központi végrehajtó bizottságát megbízatása meghosszabbításával hivatalban hagyták, holott új bizottságot kellett volna az 1911. évi kongresszuson választani. Ezt az eljárást még az „aradiak”-at támogató George *Gradinaru*, a szóban levő bizottság tagja is elítéli, és a „magyar pártvezetés” taktikai befolyása következményének tartja. – A vita a *Teodorović*-féle indítvány elhangzása után tovább szélesedett. A szerb vendégdelegátus ugyanis felvetette, hogy a magyarországi nemzetiségek szocialistái üljenek össze negyedévenként értekezletre, hogy megtárgyalják „a szocialista propagandának a nem magyar népek közötti legmegfelelőbb eszközeit”. – Mint a kongresszusi javaslatokról szóló további tudósításból kiténik (*Catevă propunerii primite de congres* – A kongresszuson elfogadott néhány javaslat. Adeverul, 1912. febr. 18; 2. sz.), a javaslat körül keletkezett vitában az a vélemény alakult ki, hogy „a magyar szociáldemokrata párt, amely elismeri, hogy a magyar kormány mostohán bánik az ország nem magyar népeivel, maga is ugyanabba a hibába esik, mint a kormány... Ezért az ország nem magyar szocialistáinak közös megegyezéssel kell fellépniök, és el kell érniök – hangsúlyozza a beszámoló –, hogy a párt nagyobb tekintettel legyen irántuk.” Ez a felfogás nemcsak a tagozat ekkor még kisebbségnek számító ellenzékét, de az országos (ettől a kongresszustól kezdve: román központi) bizottság munkáját támogató funkcionáriusok többségét áthatotta. Így a nagyszebeni Ion *Crețu*, aki a kongresszuson a bizottság ügyét támogatta, a magyarországi és erdélyi román munkásmozgalom feladatairól írt cikkében maga is a szociáldemokrata pártvezetőség által szorgalmazott több nyelvű munkásgyűlések ellen nyilatkozott, kijelentve: „kizárólagosan román gyűléseket is kell tartanunk, ahová a jogaiért folyó harcra meghívjuk a román népet.” (*Chemare la datorință către secțiunile și tov[ărășilor] români* – Figyelmeztető a román tagozatok és elvtársak kötelességeire. – Adeverul, 1912. márc. 3; 3. sz.)

Az összes románok egyesülése ma még távoli csillag, amely nekünk szocialistáknak is átmelegíti a szívünket. Ez a cél azonban nem lehet egyike programpontjainknak, sem törekvéseinknek, vagy tevékenységünknek.

Ez hiba volna. Akik mindnyájunk egyesülésén fáradoznak, hiába pazarolják erejüket. Minket, román szocialista munkásokat más kell hogy foglalkoztasson. Mégpedig az, hogy szakszervezeteink, iparegyesületeink révén gazdaságilag megerősödjünk, és román tagozataink keretén belül művelődhessünk.

A szocializmus mint gazdasági és politikai mozgalom minden nemzetnél megvan, és éppen ezért nemzetközi.

A kapitalizmus is megvan minden nemzetnél és ugyancsak nemzetközi. A nacionalizmus is nemzetközi, mert minden népnél megvan. Ugyanis minden nép megerősödére, fejlődésre törekszik.

Én Bukovinából jövök, ahol összesen 300 ezer román él. A románoknak ott is több pártjuk van, és mindegyik párt rá akarja erőszakolni politikai uralmát erre a népre. Ne gondoljátok, hogy Bukovinában jobb sorsuk van a románoknak az osztrákok alatt, mint az itteni románoknak a magyarok alatt. Tudnotok kell, hogy az osztrák uralkodó osztály ravaszabb a magyarnál. A románoknak számos állást, jó megélhetést, kitüntetést és előnyöket ad, efféle mézesmadzaggal csapja be őket, miközben megöli a román nemzeti érzést, nemzeti vitalitásukat.

Éppen ezért őszintén kijelentem előttek, szeretném, ha Bukovina Magyarországhoz tartozna, mivel így az ottani 300 ezer románnak lehetősége volna arra, hogy egyesüljön a magyarországi és erdélyi három millióval; ezáltal megerősödne a szilárd nemzeti öntudatukban, és növelhetnék gazdasági és kulturális fejlődésük lehetőségét...

103

Képviselőházi bejelentések az 1907:XXVII. törvénycikkkel („lex Apponyi”) kapcsolatban az országgyűléshez intézett törvényhatósági feliratokról és az Apponyi-féle 1907. évi népiskolai törvény alapján indított tanítói fegyelmi ügyekről¹

A

1912 febr. 1

Blanár Béla előadó bejelentése Békés vármegye és tíz további törvényhatóságnak az országgyűléshez intézett, az 1907:XXVII. tc. („lex Apponyi”) 17. §-a értelmében „a felekezeti iskolákon az idegen nyelvű feliratok eltiltását kérő felirata” tárgyában¹

Képv. Napló, 1910–15, XIV. 491. l.

Elnök: ...Következnek Békés, Sáros, Komárom, Szabolcs, Győr, Baranya, Moson, Hont, Fejér, Szolnok-Doboka, Somogy és Vas vármegyék feliratait, felekezeti iskolákon az idegen nyelvű feliratok alkalmazásának megtiltása miatt.

Az előadó urat illeti a szó.

Blanár Béla előadó: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Békés vármegye és az ő megkeresése folytán számos törvényhatóság kérvénnyel fordult a képviselőházhoz, hogy a felekezeti iskolákon az idegen nyelvű feliratok alkalmazását tiltsa el. Hivatkoznak az 1907:XXVII. t.-cikkre, és ennél fogva az előző kormány kultuszminiszterének azt a rendeletét, amellyel megengedte, hogy a felekezeti iskolákon az ezen felekezeti minőséget kifejező felirat az illető vallásfelekezet egyházi nyelvén is alkalmazható legyen, sérelmesnek tartják.

¹ A házelnökséget az előadói bejelentés idején Návay Lajos látta el. – A közölt bejelentésekkel egyértelmű az 1912. jún. 25-én, az 1908:XLVI. tc. alapján előírt iskolai végbizonyítványok és törzskönyvek mintái kötelező használatát előíró vallás- és közoktatásügyi miniszteri körrendelet, melynek bevezető szakasza közli, hogy „az ingyenes népoktatásról szóló 1908. évi XLVI. tc. 7. §-a szerint minden elemi iskola fenntartója köteles az elemi iskola hat évfolyamát elvégzett minden tanuló részére magyar nyelven kiállított, bélyegmentes végbizonyítványt adni”. (Vö. *Magyarországi Rendéletek Tára*, 1912. 931–934. l.) – *Blanár Béla* a kassai kerület munkapárti képviselője, ügyész; a kassai munkás gimnázium megszervezője. – A javaslat a továbbiakban nem fordult elő.

Igaz, t. Ház, hogy az 1907:XXVII. t.-cikk 17. §-a világosan kimondja, hogy minden iskola és minden tanító, tekintet nélkül az iskola jellegére és arra, hogy az iskola állami segílyt élvez-e vagy nem, köteles a gyermekek lelkében a magyar hazához való ragaszkodás szellemét ápolni, és ennek külső kifejezéseül köteles az iskolán jellegkülönbség nélkül a főbejárat felett Magyarország címerét elhelyezni, a tantermekben a magyar történelemből vett falitáblákat alkalmazni, és nemzeti ünnepeken az épületen a magyar nemzeti címeres zászlót kitűzni. E jelvényeken kívül csak a törvényhatóság és község címere vagy az iskola községi, illetőleg felekezeti jellegét a törvényesen megállapított kitételekkel megjelölő magyar nyelvű külső felirat alkalmazandó.

A törvény ezen rendelkezéseire való tekintettel a kérvényi bizottság azt javasolja, hogy a t. Ház a törvényhatóságok ezen feliratait adja ki a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Elnök: Kérem a t. Házat, méltóztatik-e a kérvényi bizottság javaslatához hozzájárulni? *(Igen!)*

Ha igen, akkor ezt határozatképpen mondom ki.

B

1912 máj. 23

Gr. Tisza István házelnök és gr. Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter bejelentése az 1907:XXVII. tc. („lex Apponyi”) alapján indított tanítói fegyelmi ügyekről
Képv. Napló, 1910–15, XVI. 282. l.

Elnök: ...A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr kíván bejelentést tenni.

Gr. Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter: Van szerencsém az 1907:XXVII. tc. 22. §-a alapján a községi, illetőleg felekezeti elemi iskolai tanítók ellen az 1911. év folyamán indított fegyelmi ügyekről a képviselőház 1907. április 24-i ülésében hozott határozatának megfelelően szerkesztett jelentést tisztelettel bemutatni.

Kérem a t. Házat, méltóztassék a jelentést előzetes tárgyalás és jelentéstétel végett a közoktatásügyi bizottsághoz utasítani.

Elnök: A jelentés előzetes tárgyalás és jelentéstétel végett a közoktatásügyi bizottsághoz utasítatik.

104

1912 febr. 3

A horvát-szlavon országgyűlés feloszlátásának képviselőházi vitája¹
Polónyi Géza felszólalása és interpellációja gr. Khuen-Héderváry miniszterelnökhöz a horvát országgyűlés feloszlátása, a Zagorác-féle emlékirat és „a társországokban észlelhető trialisztikus üzelmek tárgyában”, Khuen-Héderváry válasza és Polónyi Géza újabb felszólalása ez ügyben
Képv. Napló, 1910–15, XIV. 521–526. l.

Polónyi Géza: ...T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Előrebocsátom, hogy szokásom ellenére mai interpellációmnak abszolúte semmiféle ellenzéki célzata nincs, hanem tisztán felvilágosításokra szorítkozik, hogy azután magának a képviselőháznak, többet mondok, talán ezen kérdések iránt érdeklődő külföldnek is módja és alkalma legyen a kérdések felett objektív ítéletet és véleményt formálni.

¹ A horvát szabor feloszlátása körül keletkezett képviselőházi vita visszanyúl a Návay Lajos (az ülés házelnökének) egyik korábbi, 1912. jan. 22-i, szintén házelnöki bejelentéséig, amelyben közli a Tomašić Miklós felmentését és Cuvaj Ede báni kinevezését tartalmazó miniszterelnöki átiratot. (Képv. Napló, 1910–15, XIV. 268. l.) – A február eleji vitát egyébként Polónyi Dezső (1875–1935) ügyvéd és függetlenségi képviselő, Polónyi Géza fia, 1912. jan. 25-i, az indemnitási vita keretében elhangzott „horvát” felszólalása érlelte meg. Polónyi Dezső – Cuvaj báni kinevezése alkalmából – részletesen taglalta a horvát-

A Horvát–Szlavon–Dalmátországok területén lefolyó események oly élénken tárgyaltak magyar és külföldi lapokban, hogy a tisztelt képviselőház talán megengedi nekem, hogy azokra utalva csupán azoknak sommázatát adom röviden elő. (*Halljuk! Halljuk!*)

Horvát–Szlavon–Dalmátországok területén a régi bán helyébe új bán nevezetett ki, akire vonatkozólag mindjárt szükségesnek tartom annak megjegyzését, hogy az eddig közzétett nyilatkozatai bizalomgerjesztők olyan tekintetben, hogy itt egy, az állameszme iránt hűséges és olyan bánnal állunk szemközt, akinél a jövő iránt szabad több bizalommal lennünk, mint a múlt iránt volt. De ha tekintem azután azokat az eszközöket, amelyeket röviden abban foglalok össze, hogy az országgyűlés feloszlátása, volt képviselők letartóztatása, a hírlapok terén az egész vonalon egy barbár és a végtelenbe menő cenzúra...

Sümegei Vilmos: Elkobzás.

Polónyi Géza: ...és elkobzások...

Gueth Gyula: Tessék a horvát lapokat elolvasni, hogy miket írnak a magyarokról!

Polónyi Géza: ...mindjárt azzal is fogok foglalkozni, s ha aztán látom ennek nyomán a jelenségeket, amelyek egyelőre csak forradalom egy pohár vízben, egy deákdemonstrációban nyilatkoznak meg, de amelynek háta megett ma már a publikációk szerint egész kétségtelenül Medákovic² vezérlete alatt az ellenzéki képviselők állanak: akkor a történelem tanúsága szerint olyan eszközről van szó, amelyek eddig sehol sem vezettek a kölcsönös békés megegyezésre, s különösen nem vezettek arra, hogy a védelmezni szándékolt állameszme, a közös állam eszméjének szolgálatot tehettek volna. Én ma az eszközök alkalmazása tekintetében abszolúte tartózkodom a véleménynyilvánítástól, éppen azért, mert interpellációmnak éppen az a célja, hogy tájékozást szerezzünk az iránt, forognak-e fenn oly körülmények, melyek e rendkívüli eszközök alkalmazását esetleg igazolhatókká, esetleg elfogadhatókká tudnák tenni.

magyar kiegyezési törvénycikk (1868:XXX. tc.) „csődjét” és magyar részről felvetendő revíziója szükségességét. (Uo., 346–353. l.) – Az „ifjabb” Polónyi ebben a kielezeten horvátellenes és a társországokkal fennálló feszültséget szükségtelenül fokozó beszédében Cuvajt – egyébként indokoltan – „a politikai alkalmazkodás prototípusának” mondotta, akit „Horvátországban a magyar kormány vak eszközének tekintenek, s aki végleg elmérgesíti majd a horvát-magyar viszonyt”. Polónyi Dezső beszédének másik érdekessége az a javaslata; ha horvát részről felvetnék az 1868:XXX. tc. revízióját, magyar részről erre azzal válaszoljanak, hogy „visszaveszik” az 1868. évi magyar-horvát kiegyezésig Magyarországhoz tartozott három horvát megyét: Szerém, Pozsega és Verőce megyéket. (Uo., 351–2. l.) – Fontos kísérőjelensége a szabor feloszlátása körül lezajlott országgyűlési vitának, hogy Khuen mint a horvát-szlavon-dalmát minisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök – amint ez a vonatkozó bejelentésből is kiténik – csak utólagosan, 1912. febr. 9-én jelentette be a minisztertanácson, hogy a „folyó évi február 7. napjára egybehívott horvát-szlavon országgyűlésnek királyi leirattal leendő legkegyelmesebb feloszlátása iránt legfelsőbb helyre legalázatosabb előterjesztés tételét, s a mondott országgyűlés a bekövetkezett legkegyelmesebb királyi leirat alapján fel is oszlattatott”. – MT 1912:3/4. – A horvát szaborvita idejéből ugyanakkor említést érdemel Beck Lajos ellenzéki szabadelvű képviselő 1912. jan. 24-én elhangzott felszólalása, melyben az kijelenti: Porosz–Lengyelország és Írország példája „mindennél fényesebben igazolja, hogy fegyverrel, csendőrszuronnal és erőszakkal a nemzetiségi kérdést nálunknál annyival erősebb államok sem tudták megoldani... És t. képviselőház – veti fel a kérdést a felszólaló –, micsoda veszedelem származhatnék a parlamentre és a magyar nemzeti államra abból, hogy ha azok a nemzeti ségek képviselőket nyernének ebben a parlamentben...” (Uo., 333. l.) – Ami végül a *Zagorac*-féle emlékirat ügyét illeti, *Polónyi Géza* provokatív célzatú felszólalása ellenére az ügy a továbbiakban elhallgatott, – egyszerűen azért, mert abban az esetben sem lehetett volna az uralkodó kabinetirodájához eljuttatott emlékirat ürügyén „hatósági üldözést” indítani a horvát-szlavon képviselő és birodalmi gyűlési képviselő-társa ellen, ha a beadvány ténye beigazolódnék. – *Khuen* válaszában jelentősége ennek a körülménynek elvi megállapításában van, – szemben *Polónyi Géza* „összeesküvést” és „hazaárulást” emlegető elvakult támadásával, amelyben az egyetlen, – bár szintén megalapozatlan – reális elem a horvát ellenzék és a trónörökös katonai irodája ekkor már fennálló kapcsolatának kimutatása volt. – *Khuen* tartózkodó válaszából viszont nyilvánvaló, hogy a munkapárti kormányzat óvakodott attól, hogy – koalíciós elődje példájára – részt vállaljon egy, a zágrábihoz hasonló „felségárlási pör” felidézésében. – A fentiek előrebocsátásával is hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ez az újabb (eddiggi tudomásunk szerint sorrendben a *második*) *Zagorac*-féle emlékirat – az elsőt, mint ismeretes még 1907 dec. 12-én (l. 34. sz. irat 2. sz. mell.) *Hodža* Milán társaságában, valóban bizalmas feljegyzésként juttatta el a trónörökös katonai irodájához –, korántsem volt olyan jelentéktelen mozzanat mint azt a dinasztikus érzelmeiről ismert *Khuen* nyilvánvaló taktikai meggondolásból feltünteti. Az adalék ugyanis szembeütően bizonyítja, hogy a trónörökös katonai irodája és egyes nemzetiségi politikusok kapcsolata – ha változott és körültekintőbb formában – ekkor is fennállt.

² *Medaković* Bogdan.

Igen természetes, hogy már eleve visszautasítanék az ellenzék részéről minden szolidaritást ezen eszközök alkalmazásáért annyival inkább, mert hiszen a t. Ház méltóztatik emlékezni arra, hogy mi eléggé figyelmeztettük a képviselőházat az ott forrongó veszedelmekre, és azt hiszem, hogyha annak idején a t. miniszterelnök úr több hitelérdemlőséget tulajdonított volna azoknak az adatoknak, amelyek innen előterjesztettek, és ha idejekorán nyúlt volna a megfelelő törvényes oltalomhoz, talán nem került volna oda a dolog, ahová került. Mindenesetre a most ott folyó események, azt hiszem, minden ellenzéki beszédnél fényesebben igazolták azokat az aggodalmakat, melyek erről az oldalról a t. Ház előtt ismételtelen megnyilatkoztak.

Már most, az én célom mai interpellációmmal főleg az, hogy e velleitásokat és a külföldről táplált ellenséges indulatú mozgalmakat a maguk tiszta valóságában és indokaik alapján ismerje meg a Ház, ismerje meg a külföld is. És azt hiszem, nem tévedek, hogyha ezen interpellációmmal bizonyára több szolgálatot kívánok és vélek tenni az országnak és magának a kormánynak, mint esetleg egy ellenzéki pártnak.

Már most rátérek a dologra. Két konkrét kérdés tekintetében kérem a t. miniszterelnök urat, hogy ha lehet, mentől előbb – az egyik kérdésre azt tartom, nyomban is adhat felvilágosítást – legyen szíves teljesen objektíve megadni azokat a felvilágosításokat, amelyek megnyugtatónak minket is, másokat is az iránt, hogy mi a való e kérdések tekintetében.

Az országgyűlés feloszlatott, a felosztatás indoka publikáltatott, és mindnyájunk előtt ismeretes, hogy hivatalos alakban az tétel közzé mint a felosztatás indoka, hogy az ottani pártviszonyok nem nyújtottak jogos alapot arra, hogy ott egészséges működést az országgyűlés kifejtethetett volna. Időközben azonban – és ez mindnyájunkat kell hogy nagyon érdekeljen – a hivatalosan publikált adatokon kívül a kormányhoz meglehetősen közel álló, Budapesten megjelenő Pester Lloyd hasábjain megjelent egy közlemény, mely amint látom, Horvátország területén nagy polémia tárgya lett, és e közlemény tartalmazta azt, hogy az országgyűlés felosztatásának egyik jelentősebb oka tulajdonképpen az volt, hogy a kormánynak tudomására jutott, hogy a t. szábor egy puccsal, egy coup-val, egy kormányelnökségi ülés tartama alatt határozatot akart hozni, amelyben a Magyarországtól való elszakadást akarta volna proklamálni.

T. Ház! Ha én, aki ismerem a történelmi előzményeket, vizsgálom ennek a kérdésnek valószínűségét, úgy minden bővebb indoklás nélkül felmenthetek engem, ha azt a konklúziót vonom le, hogy én nagyon plauzibilisnek és valószínűnek tartom, hogy ilyen áramlat és készülődés ott volt. De nem vagyok jogosítva arra, hogy tisztán az én esztimációm alapján ilyen kérdést már ma elintézettnek tekintsek, vagy azt valónak tartsam, hanem azt hiszem, hogy egészen másként fogja az ellenzék és az egész ország, az egész külföld megítélni a helyzetet, ha hivatalosan megerősítetik, hogy ez tényleg való, mintsem ha kisül, hogy itt tulajdonképp egy helytelenül informált lapnak a publikációjáról van szó.

De ha nem igaz ez a dolog, akkor is érdekünkben áll, hogy ez hivatalos formában konstatál-tassék. Oly fontos ez, hogy szinte sértésnek tartanám a mélyen t. Házzal szemben, ha bővebben akarnám ventilálni annak fontosságát, hogy mit jelent az, ha egészen délszláv metódu szerint, egy nem is legálisan megalakított házban, hanem kijátszva a legális elnökséget, egy ilyen puccs-szerű határozatot hoznak oly célból, hogy azzal az anyaországtól, illetve a Szent István koronájá-tól való elszakadást demonstrálják. Azt tartom tehát, helyeselni méltóztatnak azt az álláspontomat, hogy ezen találgatást feleslegessé teendő, mély tisztelettel fogom kérni a miniszterelnök urat, hogy ezen kérdésben adjon nekünk felvilágosítást, vajon igaz-e, hogy ilyen adatoknak birtokában volt a t. kormány, igen vagy nem?

Azt hiszem, hogy miután a felosztatás indoka gyanánt hozatik fel ez a tény, a t. miniszterelnök úr lesz abban a helyzetben, hogy minket ez iránt megnyugtasson, és [a] felvilágosítást vagy igenlő, vagy tagadó alakban megadhassa.

A másik, ami iránt felvilágosítást akarok kérni, és pedig ugyanazon célból, ti. hogy teljesen autentikus alakban szerezzünk tudomást a valóságról, az a tény, – talán méltóztatnak felmenteni attól, hogy a lapok híradását e tekintetben felolvassam, hogy Zagorac³, a felosztatott horvát országgyűlésnek volt képviselője egy osztrák képviselő társaságában, kinek nevét, ahányszor olvasom, annyiféleképpen olvasom, egyszer Szeferdicsnak, máskor Szurdicsnak írják, én azonban egy osztrák lap nyomán Szeferdicsnak nevezem, mert úgy hiszem, hogy az osztrákok mégis jobban tudják, hogy ki a Reichsrat képviselője, mint a magyar lapok –, tehát ennek a

³ Zagorac István kaproncai plébános, ottani képviselő, publicista, a fiumei rezolúciókor a horvát képviselők ötös bizottságának tagja.

Szefardicsnak [a] társaságában memorandumot adtak át Ő felségéhez a császárhoz címezve, a magyar kabinetirodában, és a memorandumnak egy másolatát Ő felségének, Ferenc Ferdinánd trónörökös úrnak katonai irodájában deponálták.

Az emlékirat – Polónyi szerint – tiltakozik a társországokban előforduló kormányzati „törvénytíprások” ellen, és Bosznia-Hercegovina Horvátországhoz való csatolását követeli. – Ennek ismertetése után az alábbi interpellációt intézi Khuen-Héderváry miniszterelnökhöz:

1. Való-e, hogy [a] Horvát–Szlavon- és Dalmátországok országgyűlését feloszlató királyi leiratot megelőzőleg a kormány olyan adatoknak birtokába jutott, amelyekből megállapította, vagy okszerűleg következtethette, hogy az összehívott országgyűlés a korelnök vezetése alatt, a magyar államtól való elszakadást kimondó határozatot akar hozni?

2. Van-e tudomása a kormánynak, vagy ha nem volna, hajlandó-e tudomást szerezni arról, hogy Zagorac plébános, volt Horvát–Szlavon–Dalmát országgyűlési képviselő[,] Sefardics vagy Scardics reichsrati képviselő társaságában egy emlékiratot nyújtott be Ő felségének kabinetirodájában és Ferenc Ferdinánd trónörökös Ő felségének katonai irodájában, amelyben Ő felségére mint császárra címezve, a magyar kormányt vagy az újonnan kinevezett bánt a törvényeknek és az alkotmánynak megszegésével vádolják, és Bosznia-Hercegovinának Horvát-Szlavon- és Dalmátországokhoz oly célból való csatolását kéri, hogy az így egyesített országok – mint külön állam – a magyar államtól elszakítsanak?”

Szmrecsányi György: Hisz ez hazaárulás!

Polónyi Géza: Hazaárulás, igen. Közönséges hazaárulás. Eddig nem akartam erősebb kifejezést használni. Itt van a felségsértési, a hűtlenségi, izgatási, rágalmozási paragrafus, ezek mind alkalmazhatók lesznek az esetre, ha hivatalosan meg lesz állapítva, hogy mi van azon beadványokban. De addig én tartózkodom még a sértés célzatától is, míg nem ismerem, hogy valóban mi van ezen aktákban; éppen azért céлом az, hogy ez hivatalosan állapítsák meg. *(Tovább olvassa):*

„3. Hajlandó-e a miniszterelnök úr a második kérdésben foglalt emlékiratnak tartalmáról és annak miként lett elintézéséről a képviselőházat tájékoztatni?” *(Helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Az interpelláció kiadatik a miniszterelnök úrnak.

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* A. t. képviselő úrnak most elhangzott interpellációjára részben rögtön is válaszolhatok, részben bizonyos felvilágosításokkal szolgálhatok, melyek talán nagyobb körvonalakban tisztázzák a dolgot, ha egyik kérdésére e pillanatban nem is adhatok választ.

A t. képviselő úr először is azt kérdezi, hogy a horvát országgyűlésnek feloszlatása azon indokokra vezethető-e vissza, hogy bizonyos lapok híre szerint félő lett volna, hogy a horvát országgyűlésen olyan határozat hozhatnák, amely egyenes ellentétben volna alaptörvényeinknek különösen Horvátországgal való viszonyunkra vonatkozó rendelkezéseivel, és hogy volt-e e gondolatnak szerepe az országgyűlés elnapolásában.

Nem habozom kijelenteni, hogy tényleg voltak erre vonatkozóan tudósításaink, melyeket annál is inkább komolyaknak kellett venni, mert ily szándék tekintetében egy előzménnyel is bírtunk. Ti. az 1908-ik évi horvát országgyűlés megnyitása alkalmával megtörtént, talán szelídebb formában ugyanaz, ami mostan, mondjuk, szándékoltatott és én abban a nézetben vagyok, és ebben a nézetben volt a bán is, és a magyar kormány ehhez hozzájárult, hogy jóllehet az ilyenformán hozott határozatnak semmi törvényes következményei nem lehetnének, mert ez nem volna egy forma szerint meghozott határozatnak tekintendő, de mégis az a demonstráció jellegével bírna, ami mindenesetre tápot adott volna azoknak, akik a magyar államiságot nem jó szemmel nézik, és megerősítette volna őket abban a felfogásukban, hogy a mi államunk egy részében olyan állapotok vannak, amelyek tűrhetetlenek, és abban is megerősítette volna őket, hogy erre vonatkozó üzeneteiket, ha szabad ezt a szót használnom, tovább is folytathassák és talán egész más célzattal, különösen a külföldön, mint idebenn...

Ilyen demonstráció nem felelt volna meg „a horvát lakosság nagy része felfogásának”. Khuen véleménye szerint még a demonstráció tervezőinek sem lett volna „más céljuk, mint a demonstráció, mert a tényleges elszakadás, azt hiszem – mondotta ekkor a miniszterelnök –, nekik sem igazi szándékuk”. „A kormányzatnak azonban – zárja le a vitát –, azt hiszem kötelessége volt az ilyen demonstráció lehetőségének is elejét venni.” – Ami az állítólagos *Zagorac-féle emlékirat* dolgát illeti – Khuen szerint –, „...mindig akadnak álmódzók és terveigetők, akik utolsó fórumként a kabinetirodát keresik fel”, amelynek – szerinte – „politikailag semmilyen hatásköre nincs”. Ha volt tehát ilyen emlékirat – véli –, ez vagy irattárba került, vagy visszaadták az illetőnek, amint ez az ügy természetéből következik.

...Mert abban igaza van a képviselő úrnak, hogy Ő fensége katonai irodája még azt sem teheti, amit a kabinetiroda tehet, mert ennek van módja, hogy érintkezzék a magyar kormánnyal, holott a trónörökös úr katonai irodája még ebben a helyzetben sincsen; hanem papírkosara az van. (*Élénk derültség.*)

Azt hiszem ez lesz az elintézés módja, mert nem tételezhető fel, hogy más legyen. A trónörökös úr Ő fenségének csak azóta van katonai irodája, amióta Ő felsége katonai ügyek elintézésére maga mellé rendelte őt, és bizonyos ügykört biztosított neki, amelynek ellátása éppen ezen katonai irodára van bízva. Ez tisztán katonai ügyekkel foglalkozik, és megnyugtathatom a t. képviselő urat, hogy egy esetben sem fordult elő, és nem is fordulhatott elő, hogy ilyen, mondjuk, politikai természetű ügyekkel bármi tekintetben foglalkozott volna.

Hogy érkezett-e oda ilyen beadvány, azt nem tudom, nem ismerem természetesen a tartalmát sem, de én azt hiszem, hogy az még nagyon messze menő dolog volna, hogy ilyen beadvány, amilyen igen sok van, alapul szolgálhatna arra, hogy az ellen nem tudom micsoda intézkedések történjenek. Azt hiszem, legjobb, ha az ilyesmi odakerül, ahova való, és ne csináljunk ebből kázust, mert akkor igen sokféle perünk lehetne, ami által csak növelnők azoknak az uraknak a tekintélyét, akik ilyenekkel előállnak (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*); ez pedig semmiképp sem lehet érdekünk. Ha a t. képviselő úr kívánja, én megtudom majd annak idején, hogy ez a memorandum tényleg beadatott-e, s erre vonatkozólag szívesen megadom a választ, egyelőre azonban ennek mellőzésével a többi pontra nézve kérem válaszom tudomásulvételét. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Elnök: Polónyi Géza képviselő úr kíván szólni.

Polónyi Géza: Teljesen igaza van a t. miniszterelnök úrnak; a kérdés első pontjára adott válasza sem öszinteség tekintetéből, sem egyéb tekintetből semmiféle kívánnivalót maga után nem hagy. (*Igaz! Úgy van!*) Én azt köszönettel veszem mint felvilágosítást tudomásul. A másik dolog tekintetében is tudomásul veszem szíves ígérését, mert ez csak ideiglenes válasz a második pontra nézve.

Csupán egyetlenegy tekintetben vagyok bátor más véleményt nyilvánítani, és ez a büntető úton való esetleges üldözés. Igaz, hogy az állam sokat engedhet meg magának egyes eltévelyedett polgáraival szemben, le is kicsinyelheti azokat; igaz az is, hogy vannak esetek, amikor az ilyenek üldözése esetleg még emeli a súlyát az ilyen lépésnek. Azonban kegyeskedjék, t. miniszterelnök úr, megengedni, ha felfüggesztem erre vonatkozó véleményemet addig, amíg annak a memorandumnak a tartalmát megismerem, mert én ezt nem bírálhatom meg, mint sporadikus eseményt, mint egyes eltévelyedett elmének, mondjuk, a meghibbanását, hanem kénytelen vagyok az előzményeket ismerve úgy kezelni, hogy ez egy formaszzerű, az osztrák–szláv képviselők és a horvát-szlavon-dalmátországi képviselők között folyó valóságos összeesküvésszerű agitációnak egyik jelensége.

Már most, ha és amennyiben az az én feltevésém helyes, hogy abban a memorandumban tényleg büntetendő cselekmények foglaltatnának, az esetben én tisztelettel kérném a miniszterelnök urat, hogy változtassa meg ezen felfogását, és gondoskodjunk majd arról, hogy azok megfelelő megtorlásban részesíttessenek. Mert van ám a dolognak másik oldala is, azt mondják azután a választásokon: hiszen láttátok, nem is mernek minket felelősségre vonni, lássátok, ezt elmondtuk mind, és ezért nekünk semmi bajunk nem történt.

Egy olyan országban, ahol naponként annyi cenzúrával jelennek meg a lapok, mint ott most történik, ez precedenst szolgáltathat arra, hogy szabad a magyar kormányt és a magyar államot büntetlenül megvádolni és rágalmazni, és szabad a magyar államközösség ellen büntetlenül izgatni, ha azt a kabinetiroda útján követjük el.

Nem oszтанám ezt a felfogást. Én azt tartom, miután ezt a választ is tudomásul akarom venni, hogy a t. miniszterelnök úr is meg fog velem egyezni abban, hogy majd felfüggeszti véleményét a tekintetben akkorra, amikor ismerni fogja annak tartalmát. Lehetséges, hogy én teljesen kontraúálok az ő felfogásához, ha azonban látni fogjuk, hogy itt egy merénylet tervezetik az állam integritása ellen, akkor ő sem fog elzárkózni, hogy a megfelelő intézkedések megtörténjenek. (*Helyeslés a baloldalon.*)

A választ köszönettel tudomásul veszem. (*Helyeslés a jobb- és baloldalon.*)

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök: T. Ház! Csak igen röviden kívánok a képviselő úr utolsó megjegyzésével foglalkozni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Azt hiszem, hogy bármi legyen is abban a memorandumban, azon kritériumok, amelyek a büntetendő cselekmény üldözésére vezetnek, nem lehetnek benne, mert aki a királyhoz fordul, az nem izgat.

Szmrecsányi György: Hát a kolozsvári memorandumper!⁴

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök: Ha sajtó útján közzé lesz téve vagy nyilvános ülésen történik, akkor megvan az ehhez szükséges tényálladék, és akkor lehet üldözni...

Szmrecsányi György: Megjelent a sajtóban!

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök: ...de azt nem lehet izgatásnak venni, ha valaki egy kérelemmel, egy tervvel fordul a királyhoz, mert hiszen ha a terv nem valósul meg, akkor elenyészik. De én azért nem akarom útját vágni annak, hogy meggyőzve annak tartalmáról, későbbben tisztázzuk e kérdést. (*Általános helyeslés.*)

Polónyi Géza: Csak egy másodpercre kívánom még igénybe venni a t. Ház türelmét, ti. annyiban akarom még a t. miniszterelnök úr megjegyzését megtoldani, hogy tévedésben méltóztatik lenni; a magyar törvény nemcsak nyomtatvány útján közzétett dolgokat üldözteti, hanem az irat útján való közzétételt is; többek között a 134. és a 142. §-okat méltóztatassék megnézni. Egyébként a miniszterelnök úr válaszát tudomásul veszem. (*Helyeslés.*)

Elnök: Azt hiszem, kimondhatom, hogy a t. Ház a miniszterelnök úr válaszát tudomásul veszi. (*Általános helyeslés.*)

105

1912 márc. 4

A „Zastava” tudósítása az 1912. márc. 4-én Budapesten, az itteni szerb egyetemi ifjúság részvételével megtartott szerb radikális párti gyűlésről¹

A szerb egyetemi ifjúság már régebben elhatározta, hogy a Szerb Radikális Néppárt keretén belül élénkebb tevékenységet fog kifejteni. Elhatározása azonban nemcsak az egyetemi ifjúságon belül folytatott tevékenységre, hanem valamennyi Budapesten és környékén élő szerb bevonására is vonatkozott. Rövid időn belül ez a tevékenység igen eredményesen alakult. Így csakhamar létrejött az itteni pártklub, melyben élénk társadalmi és politikai élet folyt. Amikor pedig híre járt, hogy a metropoliai tanács kidolgozta a nép érdekét erősen sértő új egyházi választói törvényt, a klub² elhatározta, hogy Budapesten gyűlést hív egybe a kérdés megvitatására. A gyűlést 1912. március 4-ére össze is hívták.

A tárgyhoz többen hozzászóltak. Köztük dr. *Miladinović Žarko*, aki felszólalásában elítélte a szerb [felső] klérus hazafiatlan törekvését a rendelettervezettel kapcsolatban, mert a szerb nép jogait sértik. Felszólalásában hangsúlyozta, hogy a szerb nép mint annyiszor, ez alkalommal is meg fogja védeni egyházi önkormányzatát. *Popović Daka* a radikális egyetemi hallgatók nevében szólalt fel. Felszólította a gyűlés résztvevőit, tanúsítsanak férfias ellenállást az egyháziaknak a nép jogait sértő eljárásával szemben. Dr. *Veselinović Iván* felszólalásában mint az általános és titkos választójog szakértője tájékoztatta a hallgatóságot. Felhívta a figyelmet arra, hogy a tervezet olyan emberek előtt nyitja meg a vezetés útját, akik felfelé engedelmeskednek és lefelé tehetetlenek. [Ugyanakkor] figyelmeztette hallgatóit, hogy amíg az országban nem vezetnek be a demokratikus, általános és titkos választójogot, addig az egyházi vonalon is nehezen lesz keresztülvihető. Dr. *Miletić Szlavko*³ örömmel üdvözölte a gyűlést az ifjúság részvételét és megelégedésének adott kifejezést a felett, hogy a szerb [egyetemi] ifjak is kiveszik a részüket a nép érdekeiért folytatott harcból...

⁴ *Szmrecsányi* megjegyzése elsőrendű jelentőségű. Az 1892–94. évi román Memorandum-per kiindulópontja az uralkodóhoz intézett memorandum volt. (L. Iratok II. 29. sz. irat.)

¹ A közlemény eredeti címe és leléhelye: *Srpski zbor u Budimpešti* – Szerb gyűlés Budapesten. – *Zastava* 1912. márc. 7; (esti lap) 53. sz. – A fővárosi szerb gyűlés mint az ellenzéki választójogi összefogás nemzetiségi manifesztációja is figyelmet érdemel a „vérvörös csütörtök” (1912. máj. 23.) előtti szakaszon. A szerb egyházi önkormányzat megsemmisítését célzó metropoliai rendelettervezet ellen tiltakozó budapesti szerb gyűlési határozat ugyanakkor beszédes bizonyítéka annak a körülménynek, hogy a választójogi küzdelem keretében ismét megélné a Szerb Matica és a szerb nemzetiségi sajtó, a „Zastava” 1862-ben, illetve a Matica 1864-ben Újvidékre való költözésével lehanyaglott fővárosi szerb kulturális és politikai élet.

² Értsd: a Szerb Radikális Néppárt budapesti klubja.

³ Szerb radikális párti politikus és publicista, M. Szvetozár fia.

A Budapesten összegyűlt szerbek 1912. márc. 4-én (17-én) a következő határozatot hozták: A magyar királyság állami életében sürgősen be kell vezetni az általános és titkos, községenkénti és választókerületenkénti választójogot, melyben a nemzetiségek is képviselket nyernének. Éppen ezért a gyűlés bizalmat szavaz mindazoknak a magyarországi pártoknak, amelyek az általános egyenlő és titkos választójogért küzdenek.

A javaslatot egyhangúlag elfogadták, majd dr. Veselinović Iván berekesztette a gyűlést, megköszönve a megjelenteknek a méltó magatartást. A gyűlés „Éljen az elnök! Éljenek a radikálisok!” kiáltások közben oszlott szét. Este a Sasfészekben⁴ radikális estet rendeztek, a megjelentek a fővárosi polgárság és az ifjúság soraiból kerültek ki. Itt lelkes pohárköszöntők hangzottak el, s a termék szerb daloktól és zenétől visszhangzottak. Az est folyamán táviratilag üdvözölték dr. Krasojević Djordjét, Tomić Jását és Djurdjević Nikolát. Hála az ifjúságnak, mely itt is teljes sikert aratott, de erről – később.

A gyűlést többen táviratilag is üdvözölték a Bácskából, Bánáttól, valamint a Szerémségből és Baranyából.

106

A „Gazeta Transilvaniei” közleményei a román nemzeti párti irányzatok egyezményéről és a Tribuna–Românu lapfűzióról („C. Stere¹-féle béke”)², 2 melléklettel

A

1912 márc. 5

„Aradi egyezmény” a román nemzeti komitè megbízottai és a „Tribuna” aradi román hírlap társulajdonosai között a Román Nemzeti Párt egysége és a lapfűzió tárgyában³

Alulírottak, a román nemzeti komitè megbízottai egyfelől és a „Tribuna” című lap irányítói másfelől, áthatva a normális pártélet helyreállításának kényszerítő szükségétől, bizonyítandó a nemzeti egységet és szolidaritást, valamint attól az óhajtól vezetettve, hogy biztosítuk a pártfegyelmet és a szolidaritást, és mindenki számára tisztességes békét kössünk, megszüntetve ily

⁴ Fővárosi étterem

¹ Stere, Constantin egy. tanár, publicista, romániai liberális párti politikus, az egyezmény előkészítője. Ekkor a *Viața Românească* irodalmi folyóirat szerkesztője, a liberális párt iași-i klubjának elnöke.

² A Román Nemzeti Párton belül a tízes évek elejétől, pontosabban 1911. januárjától kiélesedő sajtó- és politikai küzdelem zajlott a párt két aradi orgánuma: a „Tribuna” és az ekkor indult új aradi napilap, a „Românu” között. A két irányzatot, a „tribunisták”-at és a „Românu” csoportját nem annyira a román nemzeti párti politika elvi és gyakorlati célkitűzései, mint az választotta el egymástól, hogy a *Românu* és csoportja a *Goga* Oktávián, Oncu Nicolae és *Raicu* Sava irányította „tribunista” szerkesztést és a komitèhoz való állásfoglalást „meg nem felelőnek, jórészt elavultnak, módszerében és eszközeiben a fejlődés által túlhaladottak” minősítette, jóllehet Gogák mind az irodalmi népiesség felvetésével, mind konkrét demokratikus célkitűzéseiket tekintve haladóbbak voltak a „Românu” csoportjánál. Ez a csoport viszont fenntartás nélkül a hivatalos irányzat mellé állt, s erről a *Mihali* és *Maniu* által vezetett román nemzeti komitét, mint a párt végrehajtó szervét csakhamar meggyőzte. – A közölt „aradi egyezmény” (A) és a román nemzeti párt végrehajtóbizottsága üléséről kiadott ugyancsak Aradon kelt közlemény (B) tanúsága szerint a román nemzeti pártnak a *Românu* körül kialakult csoportja teljes győzelmet aratott. A *Tribuna* beolvadt a *Românu*-ba, viszont ugyanakkor *Goga* és társai: *Ivan* Nicolae, *Oncu* Nicolae (volt román nemzetiségi képviselő, az 1906. évi román pártalapítási kísérlet elindítója), valamint *P. Givulescu* visszatértek a komitè soraiba, mely *R. Ciorogariu*, a *Tribuna* egykori részulajdonosának behívásával is kiegészült. Egyidőben ezzel *Goga* Oktáviánt beválasztották a *Românu* szerkesztő bizottságába is. Látszólag tehát nagyobb veszteség nélküli „béke” született, mégis jelentős szakaszt zár le az aradi egyezmény. A *Tribunával* a *belső* harc útját járó régi nemzetiségi politika utolsó jelentős állomása szűnik meg, a *Românu* győzelmével a *szeparatista* irányzat kerül végleg előtérbe. – Érdemes röviden felidézni a párton belüli frakcióharc történetét. A több felől támadott *Tribuna*-csoport már 1910 végén hét pontba foglalt szerkesztőségi cikket tett közzé, melyben hangsúlyozta, nincs kapcsolata a „renegátok”-kai (értsd: Mangráékkal stb.), változatlanul az 1881. évi szebeni program alapján áll stb. Csak abban az esetben vonul ellenzékbe, ha Aradon román nemzetiségi félhivatalos ellenlapot indí-

módon a nemzeti párt és a „Tribuna” című lap között támadt nézeteltéréseket, megállapodtunk és a következő megegyezésre jutottunk:

1. A „Tribuna” című lap irányítói ezt a lapot, valamint a „Tribuna Poporului” című lapot és ennek minden vagyonát a nemzeti komité rendelkezésére bocsátják, kötelezván magukat az összes szükséges formások teljesítésére.

2. A nemzeti komité Oncu N., Ivan N., Goga O. és Givulescu P. urak lemondásának visszavonásával, valamint a megüresedett helyre Ciorogariu úr kooptálásával újra kiegészül.

3. A nemzeti komité átvállalja a „Tribuna” vállalkozói társaság aktíváit és passzíváit.

4. A „Tribuna” című lap fuzionál a „Românu” című lappal, a nemzeti komité egyetlen lapját képezve.

5. A komité lapjainak igazgatótanácsába belépnek: Oncu N. és Raicu S. urak, míg Goga O. úr belép a lapok szerkesztő bizottságába.

A jelen megállapodás megkötésével mindenkorra eltűnő a széthúzás minden oka, úgy rendelkezünk, hogy ez az örömdetes tény jelen jegyzőkönyv közzététele útján mindenkinek tudomására hozassék.

Arad, 1912. március 5-én

A komité megbízottai:

Dr. Mihali T. s. k.

Dr. Maniu Gy, s. k.

Dr. Veliciu R. s. k.

A „Tribuna” társtulajdonosai:

Ciorogariu R. s. k.

Raicu Sava s. k.

Dr. Oncu N. s. k.

tanának. (Redacția „Tribuniei”: *Cuvânt către cetitori* – A „Tribuna” szerkesztősége: Egy szó az olvasóhoz. – Tribuna, 1910. dec. 27. sz.) A Tribuna-csoport, melynek egyes vezető funkcionáriusai már az új cseh- és szlovák bankérdekeltség (Ustredná Banka učastinný spolok, Bp., V. Sas u. 24.) igazgatóságában is helyet foglalnak, azonban egyre nehezebben állta meg helyét a megújuló támadások sodrában. – A helyzet komolyságára jellemző, hogy Goga, akinek a lapban megjelent cikkei miatt sok támadás érte a Tribunát, már 1910. decemberében, Párizsból kelt levelében kiáll a „Tribuna intranszignens politikai vonala” mellett. Kijelenti, hogy írásában minden hátsó gondolat nélkül a való helyzet elemzésére törekedett. Nem kívánt vezető szerepet játszani s maga is elismeri, hogy új áramlatra van szükség a román nemzetiségi közéletben. (*O scrisoare a domnului Goga* – Goga úr leveléről. – Tribuna, 1910. dec. 3/16, 261. Sz.) A frakcióharc fordulópontja a Românu 1911. január eleji indulása volt. Ettől kezdve feltarthatatlanul romlott a Tribuna helyzete, s alig tizenöt hónap alatt alulmaradt a Românu ellenében. A közölt jegyzőkönyvvel a Tribuna vezetői – lapjuk feláldozása árán – visszatérhettek a komitéba, amelyben azonban már a végleges szeparatista irányzat vált hangadóvá. – A Românu fontos szerepét – ha nem is behatóan – felismerte Braun Róbert a részletében közölt glosszában. (1. sz. mell.) Hasonlóan érdekes politikai karcolatot hagyott az utókorra *Aradi* Viktor Gogáról, annak politikai cikkgyűjteménye megjelenése alkalmából. (2. sz. mell.) – Érdemes azt is feljegyeznünk, hogy a Huszadik Század ebben az időszakban sokat foglalkozott nemcsak a román nemzetiségi, de a romániai agrárkérdésekkel is. (L. Braun Róbert bírálatát *Dobrogeanu-Gherea* Az új jobbagység (Neoiobagia) című munkájáról (Huszadik Század, 1911. 23. köt. máj., 5. sz. 627–633. l.), *Szende* Pál ismertetését *Ionescu* B. Dimitrie Die Agrarverfassung Rumäniens, ihre Geschichte und ihre Reform című könyvéről (uo., 24. köt. júl. 7. sz. 84–88. l.) és *Székely* Artur *Kogalniceanu* Vasile M. könyve kapcsán írt ismertetését. (A román agrárkérdés... uo., 24. köt. aug.–szept. 8–9. sz. 239–241. l.) – A román nemzetiségi politika vázolt eseményeivel egyidőben a közös külügyminisztériumot az Egyesült Államokban havonként megjelenő *Lumea Libera* (Cincinnati, Ohio) román politikai lap egyik felhívása foglalkoztatja. – A felhívás a lap 1912. márc. 15-i 3. számában jelent meg a vezércikk helyén Románia miniszterelnökéhez címezve (*Excelenții Sale, Primulu Ministru al Rominieni, -petitiune*.) Ebben a lap igazgató-tulajdonosa, *Landesco* (Landescu) Sándor ügyvéd és bankigazgató, a helybeli városi bizottság volt tagja, „az amerikai románok nevében” az Egyesült Államokban élő románok érdekvédelmére (ideértve a felirat szerint mintegy 150 ezerre becsült magyarországi román is) a román kormány által felállítandó konzulátust igényel. A felirat szövegét és a clevelandi konzulátusnak ez ügyben a washingtoni osztrák-magyar nagykövethoz intézett átiratát I. ME 1913–XXV–629 (3698/912).

³ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Proces-verbal* – Jegyzőkönyv – *Gazeta Trans.*, 1912. márc. 14; 48. sz.

Melléklet:

1

1911 jan.

Részlet Braun Róbert az aradi „Românul” indulásakor közölt glosszájából¹

Az ónaptár újévtől kezdődőleg a *Tribuna* mellett Aradon egy új román napilap indult meg, a *Românul*. E lap a nemzeti komité hivatalos orgánuma és ismeretes, hogy megindulását éles harc előzte meg a *Tribuna* és a nemzeti komité közt. E harc belső részletei a kívülálló előtt ismeretlenek. Mendemondákban nincs hiány, különösen ami a harc személyi oldalát illeti, nagyobb elvi különbséget azonban egyelőre bajos a két lap politikai iránya közt megállapítani. Úgy látszik, a harcnak inkább temperamentumban és kultúrában levő ellentétek az okai. A románság régi politikai vezetői többnyire öregebb emberek, akik kvietisztikusabb vérmérsékletüknél fogva nem fejtettek ki egyes alkalmakkor (pl. legutóbb az Arad vármegyei törvényhatósági bizottsági tagválasztáskor), az újabb nemzedék nézete szerint, sem elég energiát, sem elég körültekintést. Egy másik vád ellenük, hogy túlságosan sokat politizálnak, ahelyett, hogy befelé igyekeznének a románságot gazdaságilag és műveltségben erősíteni. Olyanféle szemrehányás ez, mint nálunk.– *mutatis mutandis* – az örökösen közjog körül forgó politika vádjá. Végül vádolják a vezetők nagy részét azzal is, hogy kellő iskolázottság hiánya miatt magasabb politikai szempontjaik nincsenek, és hogy idegen (magyar) iskolában nevelkedvén, a román kultúrában tájékozatlanok.

Kétségtelen, hogy a két lap közti verseny nagy hasznára van máris a román hírlapírás színvonalának. Az új lap, a *Românul* ugyan még magán viseli annak bélyegét, hogy kellő előkészítés nélkül indult meg, de jeles munkatársai segítségével, kiket részben a *Tribuná*-tól hódított el, erősen fenyegeti versenytársa elsőbbségét.

Figyelemreméltó az új lap első számának vezércikke (valószínűleg Goldis László tollából), melyből hadd álljon e néhány szó:

„A szabad nemzeteknek nemcsak lehet, de kell is, hogy legyen több politikai pártjuk, melyek a kormányzatban egymást felváltva, a törvényhozás által az idő pillanatnyi kívánalmainak megfeleljenek, azonban egy elnyomott és nemzeti létben veszélyeztetett nemzetnek csak egy pártja lehet: az a párt, mely a nemzeti lét elismerését és biztosítását követeli azon állam keretein belül, ahol él.”

Mit jelent ez más szókkal? Azt, hogy bár vannak a románságon belül nagy és jelentős politikai, gazdasági és kulturális ellentétek, ezek megvitatásának háttérbe kell szorulnia addig, míg a nemzeti lét jogosultságának kérdése vitás. Vannak opportunusok és intranzigensek, klerikálisok és szabadgondolkozók, görög katolikusok és -keletiek, parasztnyúzóok és a szocializmus felé hajlók, de ugyan miért alakítanának ezek külön pártot, amikor a magyar sovinszta állam végpusztulással fenyegeti mindnyájukat? A közös nyomás összetartja őket, egyúttal pedig szinte lehetetlenné teszi számukra, hogy a nemzetiség kérdésén kívül bármily más kérdés is eljusson hozzájuk. Nagy európai gazdasági és kultúrproblémák őket érzéketlenül hagyva zúgnak el fejük fölött, vagy ha el is jutnak hozzájuk, csak a nemzetiség szempontjából érdeklik őket...

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *A „Românul” és a nacionalizmus átka.* – Huszadik Század XII, 1911. 23. köt. jan., 1. sz. 236–7. l. (Kortörténeti jegyzetek.)

1912 jan.

Aradi Viktor bírálata a Huszadik Század-ban O. Goga cikk- és tanulmánykötetéről¹

Több mint félszáz vezércikk egy kötetbe gyűjtve, valóságos okmánytára annak a szomorú, kétségbeesett harcnak, amelyet a magyarországi románság vív az úri Magyarországgal. Aktuális politikai cikkek, értekezések, amelyek kötetbe gyűjtve elvesztik ugyan az aktualitás zamatját, de azért jellemző fényt vetnek az utóbbi évek küzdelmeire és a jövő harcokra való készülődésekre. A poéta, a románság legnagyobb élő költője mint harcos mutatkozik be, és új irányt jelöl a románság vezetőinek, új színeket hoz az egyhangú sérelmi harcokba. A rideg pártpolitikussal szemben Goga, a poéta hangoztatja, hogy szakítani kell az eddigi érzelmi politikával, a dákoromán glória tirádáit statisztikai adatokkal kell helyettesíteni, rideg, száraz, de megdönthetetlen adatokkal, amelyek megösmertetik a nép sötét nyomorúságát... (38. l.)

Hogyha végiglapozzuk a vaskos kötetet, mint egy mozaikkép elevenedik meg szemünk előtt a három milliányi nép minden szenvedése, nyomora, keserősége. A költő Goga egy ideig csak a hegytetőről nézi a piszkos folyót (Pro domo), az acsarkodó küzdelmet, és a külvilágtól elzárkózva énekl meg népe szenvedéseit. De az élet forgataga magával ragadja Gogát is. Leszáll a küzdőtérre, bár tudja, hogy koszorúját megtépik, de nem tud csak poéta maradni, nem tud elzárkózni, amikor kint dúl a harc, üvölt a fájdalom... És a félszáz cikken keresztül elkísérhetjük abba a komor világba, ahol Gogát csak szenvedés, küzdelem várja, ahol babérkoszorújának levelei egymás után válnak tövisékké. Megösmertjük a kopár hegyek közé zárt, elhagyott román falu népét (Chemarea preotimii noastre), akik között a pápa a családapa, ő a nép vezére, együtt kapál, dolgozik, küzd, szenved velük, és ez a kép magyarázza meg, hogy míg a román papság teljesen közönyös a teológiai kérdések iránt, addig a nép legfontosabb kérdése a papi kérdés. A román pápa csak úgy mellékesen az isten szolgálja, a nép nem vallási vigaszt vár tőle, hanem útbaigazítást, védelmet a nagyon is világi dolgokban. Ebből értjük meg, hogy miért fogadta az állítólag bigott magyarországi románság abszolút közönnyel, sőt határozott ellenszenvvel az első román teológiai lapot. Nekik nem imádkozó, prédikáló lelkiatyák kellene, hanem harcosok, akik vezetnek őket az élet nehéz küzdelmeiben. A román pápa az egyetlen, aki a népé, képviselőik más légkörben élnek, azokat nem érti meg a nép és ők sem értik meg azt, a román ügyvéd csak keresetforrásnak tekinti az ügyes-bajos embereket. A pápa nélkül teljesen magára volna hagyva a nép, amelyet csakis az adókönyv köt az államhoz.

¹ A közlemény címe és leléhelye: Az új román irány (Goga, Octavian: Inseamnăre unii trecător. Arad, 1911, Tribuna. 287 l.) – Aradi Viktor bemutatott cikkének számos részletgazsága sem tudja feledtetni az újabb kutatás által már bebizonyított lényegét, hogy 1912 tavaszán, szegedi sajtófogsága heteiben, majd az aradi egyezmény révén a komité vezetőségébe visszatérve Goga, a politikus korántsem viszi magával az induló költő korábbi forradalmi elképzeléseit. Ettől kezdve ugyanis a szeparatista politikus határozta meg a költő állásfoglalását, még akkor is, ha olyan jelentős kapcsolatról is van szó, mint Goga és Ady ihletett levélváltásai, rövid költői barátsága. – Ismeretes, hogy Goga a szegedi börtönből köszöni meg 1912 tavaszán Ady hozzá intézett üdvözlését, hogy 1913-ban Ady kalauzolásával ismeri meg a Nyugat nagy nemzedékét. 1914. jan. 25-én a Világ-ban – a nemzetiségi politikában valóban kevéssé járatos Ady már bírálatban részesíti Gogát, mert az a komité tagjaként részt vett a Tiszával folytatott paktumtárgyalásokon. (Magyar és román. Levél Goga Oktaviánhoz. Világ, 1914. jan. 25. sz.) Mire Goga, a költő-politikus „Adynak, a költőnek” című, névtelenül közölt válaszában (Lucăferul, 1914. 2. sz. 61. l.) elutasító, zárkózott okfejtéssel válaszol. Ez már a román paktumtárgyalások bukása szakaszán íródott, s néhány héttel azelőtt, hogy Goga bemutatja magyar tárgyú, izzóan antagonista és nacionalista színművét a bukaresti színpadon. Erről a fiatal Emil Isac 1914 tavaszán a Nyugatban írt színi bírálatában úgy véli, hogy nem marad fenn az utókor számára, s hozzáfűzi, hogy Goga „a bukaresti színpadon mondatja el Scotus Viator vádjait”. (Domnul notar. Goga Octavian színdarabja. – Nyugat, 1914. I. 498–499. l.) – Goga tehát 1912. évi szegedi fogságától s az aradi egyezmény idejétől – minden lírai nyilatkozata, baráti gesztusa ellenére – szüntelenül a szétválásra gondolt. Ezt művelte írásban, szervezésben mint író és mint politikus egyaránt. – Ebből a belső változásból a kortárs Aradi Viktor nem ismert fel semmit, jöllehet Goga politikai írásai nem egy tanulságos vallomást tartalmaztak. Így a közölt bírálat mind a Huszadik Század s egyben a magyar radikálisok kétségtelen közleledési szándékára, mind az egykorú nemzetiségpolitikai kérdésekben való tájékozatlanságára egyaránt jellemző. – A fenti közlemény leléhelye: Huszadik Század XIII, 1912. jan., 25. köt. 1. sz. 103–6. l.

Azután elkíséri Goga, a román parasztfiú, akit bocskoros apja löcsös szekéren visz be a városba, hogy beírassa a magyar iskolába, a dzsentrifíúk közé. Jellemző színekkel festi azt a különös pedagógiai működést, amely a tanítás helyett a magyarosításra fekteti a fösúlyt, és így természetesen sem nem tanít, sem nem magyarosít, hanem ahelyett megteremti az izzó gyűlöletet a román és a magyar ifjúság között. Az iskola változtatja magyargyűlöletté az osztálygyűlöletet, mert az eke szarvánál maradt apa még csak az urat gyűlöli elnyomójában, míg a valódi magyargyűlöletnek megteremtésével a magyar iskolák dicsekedhetnek, azok a magyar pedagógusok, akik az ifjú Gogát üldözték, mert a tavasz szépségeiről írt költményeit „oláh lapban”, a Tribuná-ban merete leadni. „Bűn az iskolát elvonni eredeti hivatásától, a tanítástól”, írja Goga, és néhány szép cikkben magyarozza meg, hogy milyen nagy, ostoba bűn. A „magyarosító” iskola csak nemzetiségi agitátorokat és renegátokat teremt, ezért az eredményért pedig legalábbis kár az iskolák eredeti hivatását feláldozni. És az egyetem! A „senki gyermekei” (Copii nimanui) teljesen elszigetelten állanak az ellenséges tengerben, tanáraik kéjelegve döntögetik bálványaikat, idegen társaik kiszorítják őket maguk közül, és itt lesz közöttük teljessé a szolidaritás. A kolozsvári egyetemi könyvtárból valósággal ki van zárva a román könyv, és a román hallgatók csakhamar rájönnek, hogy ők csak úgy állhatnak meg, hogyha megteremtik maguknak azt, amit szerencsésebb társaik készen kapnak, hogyha kiküzdik maguknak azt a jogot, amellyel mások születnek... A magyar egyetemről félti Goga a fiatalságot, mert azok tájékozatlan, magára hagyatott részét könnyen megtéveszti a csillogó, hangos „Szónokló Magyarország”.

Elvezet Goga a faluba, amely lassanként eltávolodik az új városoktól, a kisvárosba, a „mi kis garnizonjaink”-ba, ahol harcban áll minden tényező egymással és saját magával, és azután rátér azokra, akiket mindezekért a bajokért okol, a képviselőkre. Goga írásaiból ösmerhetjük meg legjobban a románság mai országgyűlési képviselőit, és azok ugyancsak nem hálásak azért a képerért, amelyet Goga fest róluk. Ez a harc a fiatalok és öregek harca, és meg kell jegyezzük, hogy míg Gogák nyugodt tárgyilagossággal kezelik a kényes kérdést, addig az ellenfelek ugyancsak fiatalos hévvel támadják őket. Ebben a harcban a jövő veti előre árnyékát, és ezért kissé részletesebben kell vele foglalkoznunk. A román nemzetiségi képviselők a mai viszonyok között a parlamentben nem játszhatnak jelentősebb szerepet, és egész energiájuk a céltalan és eredménytelen sérelmi politikában merül ki, miközben egyre távolabb esnek a néptől. Ilyen viszonyok között Goga a képviselők szerepét a nép felvilágosításában látja, de kiábrándultan fordul el azoktól a beszámolóktól, amelyeket a nép mai képviselőinek nagy része tart. Csupa irracionális szónoklás, érzelmi politika, a szenvedélyekre való építés ahelyett, hogy a népet felvilágosítsanak, a valóságot vázolnák. „Több kultúrát a politikába.” Részletesen kifejti ezt az álláspontját a Tribuna 1911. október 15-iki számában, amely valóságos zászlóbontás. „Beszéljünk őszintén, a politikai életünk intellektuális nívója nagyon mélyre süllyedt... Körülöttünk minden nép politikája racionális alapokon nyugszik...” míg a mai román nemzetiségi politikában a szentimentalizmus uralkodik. A román nép mai helyzetével senki sem foglalkozik, az ösmertetések „oh-al kezdődnek, és ah-al végződnek”, de csak a régi nyomokon haladnak. Utal a magyar példára, amelynek eddig csak káros kinövéseit utánozták. „Azoknak van egy tudományos lapjuk, a Huszadik Század, amely tíz év óta végez tudományos alapon propagandát, van értékes eredeti és fordított szociológiai könyvtáruk...”, és a románságnál meg sem indult még ez a munka. Az egész mai román nemzetiségi politika a „nemzetiségi szolidaritás” jelszava körül forog, és a pártpolitikai kérdések dominálnak. Mindenre, ami pártpolitikai kérdés, kimondják a Tabu-t, és ezáltal megszakítanak minden kapcsolatot a néppel.

E kérdések körül dúl az a harc, amely már másfél év óta két részre választotta a hazai románságot. Goga oldalán sorakoznak a román írók, a román fiatalság, míg az ellenpárt a román nemzeti komité egy része. A másfél éves harc sok szomorúságot okozott a költőnek, a leghívebb emberek hagyták cserbe a zászlót, és gróf Tisza István mellé állottak. Komor alaphangú cikkek egész sora foglalkozik ezekkel a tünetekkel, „Meghalt egy ember...”, „Ellenfeleinknek harcmodora abban merül ki, hogy renegátokat tenyészt, és inzultálja a románságot...” És a nép még jobban magára van hagyatva, még tájékozatlanabb. A poéta fáradt, kétségbeesett.

„Te végtelenség...

Halld meg panaszomat, mely feléd sikoltja,

Hogy a sok küzdelem már pusztulásba vitt...”

De nem adja fel a harcot, nyugalma visszatér, és tárgyilagosan, hidegen mérlegeli az eseményeket, csak néha zokog fel a sorokban a költő. Kossuthnak, a „magyar szabadság” megteremtőjének szobrához egyházi díszben vonul ki a román püspök, míg a román népszabadság harcosának jeltelen sírja fölé nem szabad emléket állítani, csak az óriás cereceli tölgy jelzi a pusztasírt...

A magyarországi románság keserúsége, a jövő zászlóbontása van az ötvenhat cikkben, amelyeket el kellene olvasni mindenkinek, aki a román nemzetiségi kérdéssel foglalkozik. De különösen hasznos olvasmány lehet azoknak, akik ma intézik a magyar politikát. Ebből a vaskos kötetből megérthetnék, hogy milyen célszerűtlen, meddő és veszedelmes a mai magyarosító politika, és hogy milyen bűnösen ostoba megoldáskeresés az, amely renegátokat teremt, és üldözi, sérti, gyötri a népet. Ebből a kötetből megérthetik, megtudhatják, hogy az erdélyi románság körében új harcosok támadnak, akik érzelmi politika helyett rideg adatokra támaszkodva folytatják a harcot, akik kevesek javára szolgáló engedmények helyett a népjólétért küzdenek, akik néhány korifeus helyett a szenvedő nép százezreit állítják csatasorba. És míg Tiszáék a régi román nemzetiségi pártot fojtogatják-főzik, míg Mangrákat fognak:

Das Alte stürzt, es endet sich die Zeit
Und neues Leben blüht aus den Ruinen.²

A. V.

B

1912 márc. 10

*Közlemény a Komán Nemzeti Párt végrehajtó bizottságának rendkívüli üléséről a lapfúzió és a választójogi bizottság létrehívása tárgyában*¹

A nemzeti párt végrehajtó bizottsága f. év március 10-én rendkívüli ülésre gyűlt egybe Aradon, melyen tudomásul vette és elfogadta a lapunk más helyén közölt jegyzőkönyvbe² foglalt határozatokat.

E határozatok végrehajtására egy öttagú delegációt jelölt ki; s holnaptól kezdődően csak egy lapja jelenik meg a nemzeti pártnak Aradon, megőrizve a „Românu” nevet.

Ugyancsak ezen az ülésen több személyi kérdés megoldása mellett a román nemzeti párt alelnökéül megválasztották dr. Vlád Aurél urat.

A Fogaras megyei klub szervezése, valamint egyes személyi jellegű nézeteltérések elsimítása érdekében kiküldték Ivan Nicolae és Maniu Gyula urakat.

A bizottság a politikai helyzettel kapcsolatban megvitatta az országgyűlés feloszlásának esélyeit, és ennek figyelembevételével meghozta a szükséges intézkedéseket arra az esetre, ha az ország politikai helyzete az országgyűlés feloszlását, s következésképpen a választási harcokba való belépést tenné szükségessé.

Figyelembe véve továbbá azt a tényt, hogy az általános választójog ügye a politikai körök fő foglalatossága lett, a komité dr. Moldován Valér, dr. Onişor Victor és dr. Boilă Romul urakból egy háromtagú bizottságot delegált azon elvek és gyakorlati módozatok rendszeres kidolgozására, melyek alapján e nagy állami probléma a román nép és az ország általános érdekeinek megfelelően megoldható.

² Schiller: Tell Vilmos c. drámájából (IV. felv. 2. jel.): „A régi omlik, fordul az idő,/S új élet zöldell a romok közül.” (Vas István ford.)

¹ A közlemény eredeti címe és lehelhelye: *Communicat* – Közlemény. – Gazeta Trans. 1912. márc. 14; 48. sz.

² L. A. iratot.

Iratok a Khuen-Héderváry kormány utolsó nemzetiségi vitája („horvát ex lex vita”) történetéhez¹

A

1912 márc 30

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök bejelentése a magyar minisztertanács Bécsben tartott ülésén „a horvát-szlavonországi politikai helyzet szempontjából szükséges rendkívüli intézkedések megtétele” tárgyában

MT 1912:9/2

A miniszterelnök úr előadja, hogy a politikai helyzet Horvát-Szlavonországokban az utóbbi időben olyannyira rosszabbodott, hogy az a legsúlyosabb aggodalmakra ad okot, ami az ezen országokra nézve legközelebb kiírandó választások kérdésével kapcsolatban szükségessé teszi, hogy rendkívüli és kivételes intézkedések által a rend ismét helyreállíttassák.

Felszólítja ennél fogva [az] előadó miniszterelnök úr a jelenlevő horvát-szlavon-dalmátországi bán urat [é. Cuvaj Edét], hogy részletesen ismertesse a helyzetet.

A horvát-szlavon-dalmátországi bán úr ezen felszólításnak megfelelően, előadja, hogy az úgynevezett horvát-szerb koalíció a népet állandóan terrorizálja, s üldözi a kormány híveit; a tisztviselői karban meglazult a fegyelem, a sajtónak legnagyobb része féktelen kirohanásokat intéz nemcsak a kormány és Magyarország, hanem a Szent István koronájához tartozó országok közt fennálló, törvényen alapuló jogviszony ellen, s a mesterséges, szított izgalom még a tanuló-

¹ A Khuen-Héderváry kormány utolsó nemzetiségi vitája nem véletlenül a horvát kérdés körül alakult ki. 1912 márciusának végére Cuvaj bán törvényellenes intézkedései valóságos forradalmi feszültséget teremtettek, amire a kormányzat előbb a horvát szábor felosztatásával, majd „a dualizmus letörésére irányuló törekvések megfékezése” ürügyén Cuvaj rendkívüli királyi biztosi kinevezése előterjesztésével válaszolt. (A.) A horvát viszonyokat jól ismerő Khuen nyilván tisztában volt azzal, hogy eljárásával a végsőkig fokozza a társországi válságot, de mint 1883-ban és később annyiszor, személyi hatalmi érdekét megfontolás nélkül fölébe helyezte nemcsak az ország, de az uralkodó osztályok, a kiegyezési rendszer érdekének is. Khuen úgy ítélte meg a helyzetet, hogy az „erős kéz politikája” még konszolidálhatja az ottani állapotokat egy későbbi unionista koalíció számára. Az erőviszonyok azonban merően mások voltak, mint 1883-ban, 1894–95-ben vagy akárcsak a Tomašić-csal és a horvát-szerb koalícióval kötött 1910 eleji paktum idején. Mert Tomašić felmentésével és a horvát-szerb koalíció végleges elidegenítésével Khuen maga juttatta olyan zsákutcába a kormányzat horvátországi politikáját, amelyhez hasonló még a fejleményekért elsörendűen felelős (vasúti pragmatika törvény, zágrábi pör hallgatólagos támogatása,) koalíció idején sem volt. A tízes évek elején ugyanis csak egy teljesen átalakuló kormányzati politikával lehetett volna életben tartani az 1868. évi horvát törvénycikkkel létrehívott itteni kormányzati rendszert. Ezt önszántából többé nem támogatta senki. Néhány ultrakonzervatív vagy éppen kalandorpolitikusan kívül csak az elnyomó közigazgatási és katonai apparátusra támaszkodhatott, s a zágrábi ítélet utáni években még horvát-szlavon-dalmát minisztere sem akadt. – Khuen azonban – bár az országgyűlésen és azon kívül ismételt kilátásba helyezte a vasúti pragmatika felszámolását s a többi sérelmes törvény és rendelet felülvizsgálását, az 1868:XXX. tc. korszerűsítését – valójában semmiféle reform bevezetésére nem volt hajlandó. Ezzel az egykor a horvátországi szerbség egy részére támaszkodó Khuen-féle horvát politika minden reális bázisát elvesztette, s vele együtt a magyar kormánypolitika is teljes csődöt mondott a horvát kérdésben. – Ez a magyarázata annak, hogy a Cuvaj törvényellenes rendkívüli királyi biztosi kinevezését nyomon követő képviselőházi „horvát ex lex vita” három jelentős következménnyel járt. Az első: az „ex lex” következtében az újjáalakított kabinet megrendült, s Khuen rövidesen bekövetkező lemondása egyben közéleti pályafutása végét is jelentette. A második következmény: Cuvaj báni s még inkább rendkívüli királyi biztosi kinevezése, jóllehet belpolitikailag nem egyesítette az egymással is élesen szemben álló horvátországi pártokat (önálló szerb párt, horvát-szerb koalíció, jogpárt), de ugyanakkor – mint azt a magyar országgyűlési képviselők korábban kormánytámogató („többségi”) és horvát-szerb koalíciós („kisebbségi”) nyilatkozata is bizonyítja – minden pártot és frakciót szembeállított a magyar kormányzattal, eleve kizárva egy további unionista politika folytatását. Végül harmadszor: a horvát ex lex vita abban is új helyzetet teremtett, hogy megosztotta az ekkori magyar ellenzékét. A függetlenségi ellenzék hangadói: Batthyány Tivadar és párthívei vezetésével elhatárolták magukat a volt koalíciós kormányzat egyes funkcionáriusainak, Kossuth Ferencnek, Szerényi Józsefnek és másoknak a vasúti pragmatika ügyében horvátellenessé váló politikájától.

ifjúságot is magával ragadta, azt sajnálatraméltó tüntetésekre és makacs renitenciára lázította; szóval olyan viszonyok állottak elő, amelyek sürgős és erélyes orvoslást igényelnek.

A bán úr hangsúlyozza, hogy amint a miniszterelnök úr már jelezte, a horvátországi választásoknak megtartása – amelyek pedig már folyó évi április 3-án volnának kiírandók – a fennforgó körülmények között az említett országokat a legnagyobb veszélynek tennék ki, minélfogva kikerülhetetlennek tartja, hogy rendkívüli intézkedések által az általános politikai bomlásnak eleje vétessek. Kéri ennélfogva a magyar kormány idevonatkozó határozatának meghozatalát.

Miniszterelnök úr konstatálja, hogy ilyen körülmények között Horvát–Szlavonországokban választásokra még gondolni sem lehet. A maga részéről is helyénvalónak tartja, hogy rendkívüli intézkedések által Szent István birodalmának eszméje biztosíttassék, és a normális állapotok ismét helyreállíttassanak. Ezt olyképpen véli legcélszerűbben elérhetni, hogy Horvát–Szlavonországba, amint az legutóbb 1883-ban történt, királyi biztos neveztessek ki, mégpedig a jelenlegi bán úr, mint az ottani viszonyok alapos ismerője, személyében.

Megjegyzi, hogy ma a helyzet még sokkal rosszabb, mint 1883-ban volt, így tehát a rendkívüli intézkedések megtétele ma kétszeresen indokoltnak látszik.

A pénzügyminiszter úr rámutat arra, hogy a bán úrnak korábban tett előterjesztéséből eléggé ismeretesek a politikai helyzet nehézségei, amelyek azóta még szaporodtak. Ha Horvát–Szlavonországokban szeparatistikus és elszakadási törekvések mutatkoznak, ha bebizonyult, hogy olyan értelmű határozatok történtek, amelyek a horvát-szlavon delegációnak a magyar országgyűlésből való visszahívását célozták, miáltal ezen államellenes irány külsőleg is dokumentáltatnék: akkor a kormánynak nézete szerint, nemcsak hogy jogában áll, de egyenesen kötelessége, hogy rendkívüli eszközökhöz nyúljon.

A miniszterelnök úr abbéli meggyőződésének ad kifejezést, hogy a szóban levő intézkedések alkalmasak lesznek arra, hogy az általános izgalom bizonyos, esetleg hosszabb időn belül, de feltétlenül lecsillapuljon, valamint arra, hogy a higgadtan gondolkozó elemek bátorságot merítve, az államfenntartó kormány köré tömörüljenek. Figyelmeztet arra is, hogy itt nemcsak belföldi tényezők, hanem külbefolyások is érvényesülnek, amelyek a dualizmus letörésére irányulnak. Személyes tapasztalatból ismerve továbbá a horvát-szlavon nép pszichológiáját, valószínűnek tartja, hogy az erélyes fellépés meg hozza a remélt, áldásos eredményt.

Miniszterelnök úr végül a kérdés formai oldalára nézve megtévén előterjesztését

a minisztertanács elhatározza, hogy Ivanskai *Cuvaj* Ede, horvát-szlavon-dalmátországi bánnak, Horvát–Szlavonországokba királyi biztossá leendő kineveztetése Ő Felségénél legalázatosabban javaslatba hozassák, s egyúttal felhatalmazza a miniszterelnök urat az e részben szükséges lépések sürgős megtételére.

B

1912 ápr. 1

Gr. Batthyány Tivadar felszólalása a horvát kérdésről az átalakított Khuen-Héderváry kormány bemutatkozásakor elhangzott programnyilatkozat feletti vitában

Képv. Napló, 1910–15, XVI. 27–28. l.

(Részlet)

Gr. Batthyány Tivadar: Amióta gróf Khuen-Héderváry Károly a miniszterelnöki széket elfoglalta, mi a ház ezen oldaláról ismételten és ismételten figyelmeztettük arra, hogy ez a politika, amelyet ő Horvátországban követ, az uniónak legnagyobb hátrányára szolgál, az a politika, amelyet ő és bánja, Tomasics Miklós úr követnek, mindinkább alkalmas arra, hogy elidegenítse a horvátságot a magyar unió eszméjétől. (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Valahányszor mi ezt tényekkel bizonyítottuk, a miniszterelnök úr mindig indulatosan helyezkedett velünk szemben. Annyiban kénytelen volt nekünk igazat adni, hogy megfelelt azon kívánalmunknak, hogy Tomasicsot, az ötbankdirektoros bánt, állásától felmentette. Azonban ahelyett, hogy ezen személyváltozást fűzte volna egybe, ahelyett, hogy az erőszak, a sajtócenzúrának és a törvénytelenéseknek uralmát megszüntette volna, folytatta új bánjával, Cuvajjal, ugyanazt a rendszert, amelyet elődje követett. És hová jutottunk, t. Ház? Oda, hogy, sajnos, nekünk lesz igazunk. Az unionista tábor mindinkább kisebb lesz, és a legközelebbi választások elé csak a legnagyobb aggodalommal nézhetünk. Az a férfiú, aki húsz esztendeig uralkodott mint bán Horvát-

országban, vaskézzel ugyan, de, sajnos, kevés politikai előrelátással, odavitte a helyzetet Horvátországban, hogy az elkeseredés Magyarország ellen nap nap után fokozódik. Annak a férfiúnak, aki Tomasics kormányzatát tűrte két évig Horvátországban, a kormányra jutása elé már csak azért is a legnagyobb aggodalommal nézhetünk, mert hogyha a miniszterelnök úr tovább is ezen az úton fog haladni a horvát kérdésben, akkor a megértés helyett a legnagyobb ellentéteket, a legnagyobb konfliktusokat fogja csak ott felidézni. Ezen államférfiúi előrelátás hiánya miatt is a leghatározottabban állást kell foglalnunk a miniszterelnök úrnak újból való kinevezése ellen.

Vadász Lipót: Hát a koalíció jobban csinálta! Supiló barátsága jobb volt, ugye-e? Azt hiszik, már mindent elfeledtünk? (*Zaj. Elnök csenget.*)

Gr. Batthyány Tivadar: Mi megmutattuk azt az utat, amelyen az egyetértést a király és a nemzet között meg lehet teremteni. Megmutattuk az irányt, hogyan lehet leghelyesebben ezeket a problémákat megoldani. Úgy, hogy a király is kapja meg a legszükségesebbet, amit kívánt és a nemzet is kapja meg a magáét. Hogyha önök nem ezt az utat követik, hanem azt az utat, hogy folytonosan olyan incidenseket idéznek fel, amelyek a nemzetnek csak megalázásával járnak, akkor nem várhatnak tőlünk mást, mint a leghatározottabb, a legelszántabb, a legelkeseredettebb harcot. (*Élénk helyelés a szélsőbaloldalon.*)

C

1912 ápr. 13

Polónyi Géza felszólalása és interpellációja gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz az alkotmányosságot a társországokban felfüggesztő királyi kézirat és az ezt követő ottani ex lex tárgyában

Képv. Napló, 1910–16, XVI. 95., 99. és 102. l.

Polónyi Géza: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Meggyőződésem szerint olyan kérdéssel szándékozom a t. Házat foglalkoztatni, amely nem sporadikus, nem efemer értékű és jelentőségű, hanem kihatásaiban esetleg történelemátalakító jelentőséggel is bírhat. Hogy a hosszabb bevezetést mellőzzem, rátérek magára a tárgyra. (*Halljuk! Hadijuk!*)

A mindnyájunk által eléggé ismert királyi kézirattal kapcsolatosan meg kell állapítanom azt, hogy megjelent a hivatalos lapban egy királyi kézirat, amelynek egyes részeivel és azoknak a mostani politikai helyzettel való összefüggésével kénytelen vagyok foglalkozni...

Megállapítja, hogy ez a királyi leirat egész Horvátország területén felfüggesztette az alkotmányosságot, felszámolta annak maradék biztosítékát is. Figyelmezteti a Házat, hogy mindez nem újszerű, mert Horvát–Szlavon–Dalmátországok területén azóta, hogy „a királyi biztosság proklamáltatott és inauguráltatott” *ex lex*, törvényen kívüli állapot van. – Ellenmondást lát a királyi biztosság fennállása és az uralkodói kézirat több megállapítása között. – A királyi kézirat a magyar országgyűlésre küldött horvát-szlavon képviselők jogi helyzetét is kétségessé teszi. Megbízatusuk addig tart, amíg a horvát szábor új képviselőket nem küld, de ez ügyben belátható időn belül intézkedés várható, miután az uralkodó három hónapon belül köteles összehívni a horvát országgyűlést.

...Tehát a horvát képviselőknek magyarországi megbízólevele, amelyet ők nem közvetlen választások útján, hanem a horvát országgyűléstől kapnak, addig tart, amíg a horvát országgyűlés legaliter létezik, és míg a horvát országgyűlés abban a helyzetben lesz, hogy ha feloszlattott, helyükbe más képviselőket választhat...

Kéri, közölje a kormány „felvilágosításait e tekintetben, hogy vajon mi az ő jogi álláspontja, fennállónak tekinti-e a horvát képviselők mandátumát, dacára annak, hogy annak korrelatív feltételét képező országgyűlés Horvátországban nem hivatott össze...” – A miniszterelnök, a kormány a királyi kézirat ellenjegyzésével „...fedezni vállalkozik egy... olyan királyi akaratot, amely nyilvánvalóan nemcsak az alkotmánnyal, de az ő meggyőződésével, a többség meggyőződésével is homlokegyenest ellenkezik”.

...Ezek azok az indokok, t. képviselőház, amelyek engem a következő interpelláció előterjesztésére kényszerítenek. (*Halljuk! a szélsőbaloldalon. Mozgás a jobboldalon. Olvassa.*)

Interpelláció a miniszterelnök úrhoz.

1. Összeegyeztethetőnek tartja-e a miniszterelnök úr az 1912. évi március hó 30-án kelt királyi kézirattal a magyar alkotmánynak Horvátország területére végrehajtott felfüggesztését?

2. Hajlandó-e a miniszterelnök úr a képviselőházat részletesen tájékoztatni azon indokok és azon alkotmányjogi tételek felől, amelyek őt Horvátország területére a bánnak királyi biztosi hatalomkörrel való felruházására és az 1873. évi XXXIV. törvénycikk¹ 4. §-ára kötelező rendelkezése ellenére arra jogosították, hogy a feloszlott horvát országgyűlésnek három hónap alatt való összehívását saját felelősségére Ő felsége által elmulasztassa?

3. Való-e, hogy az első pontban megjelent királyi kéziratnak szövege a miniszterelnök úrnak 1912. évi március hó 29-ikén Bécsben megtartott királyi kihallgatása előtt tanácskozásoknak és megállapodásoknak tárgyát képezte, és a kormány már ezen kihallgatást megelőzőleg el volt határozva a kormányzat ügyeinek a rezolúció nélkül való továbbvitelére?

4. Való-e, hogy a jelzett királyi kéziratnak az 1888. évi XVIII. t.-cikkre vonatkozó tartalmát Ő felsége úgy értelmezi, és úgy kívánja a végrehajtás során alkalmaztatni, hogy a tartalékosoknak és póttartalékosoknak behívására és benntartására kapott meghatalmazása átmenetre is szól, ha a tartalékosoknak és póttartalékosoknak behívását, illetve további szolgálatra való benntartásukat az országgyűlésig meg nem ajánlott újoncoknak pótlására kívánja igénybe vétetni? (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Ha igen, megegyeztethetőnek tartja-e Ő felségének ezen álláspontját az alkotmánnyal és különösen az 1888. évi XVIII. tc.-cikknek rendelkezéseivel?²

Kérem a miniszterelnök urat, hogy erre nekem választ adni méltóztassék.

A „horvát ex lex vita”, a Khuen-Héderváry kormány utolsó nemzetiségi vitája, az 1912. ápr. 17-i ülés felszólalásaival zárult. A vitát gr. *Pejacsevich* Tivadar, *Popovics* Sándor, *Návay* Lajos házelnök napi-rend előtti felszólalásai vezették be. Ezt *Batthyány* Tivadar és *Polónyi* Géza felszólalásai követték. – A horvát felszólalók közül gr. *Pejacsevich* Tivadar (az egykori horvát bán) a magyar országgyűlésre kiküldött horvát-szlavon képviselők kormánypárti csoportja nevében „többségi”, *Popovics* Sándor a képviselői csoport ellenzéke nevében „kisebbségi” határozatot olvasott fel. A *Pejacsevich*-féle „többségi deklaráció” az 1868. évi „államjogi kiegyezés” (1868:XXX. tc.) alapján kéri a törvényellenes helyzet megszüntetését és „az alkotmányos állapot visszaállítását”. *Popovics* Sándor a horvát-szlavon képviselői csoport ellenzéke nevében felolvasott „kisebbségi” deklarációban megállapítja, hogy a *Cuvaj*-féle rendkívüli kormánybiztosság felállítása olyan alkotmányellenes lépés, „mely sérti magának az államközösségnek alapjait”. A szabor feloszlása mindenképp helytelen, s a kormány szemszögéből is elhibázott lépés volt, hiszen – mondotta – „a horvát és szlavon királyságok kétségen kívül kiegyezéshű többséget választottak volna, de nem egy kormányzat által deklarált többséget...” „Az alkotmány nélküli állapot inaugurálása – összegezi a kisebbségi deklaráció befejezéseként – a képzelhető legszerencsétlenebb politikai lépés. A kiegyezésnek annyi sérelme mellett azoknak orvoslása helyett Horvátországban olyan viszonyokat teremt, aminőket ma már Európában sehol sem találunk.” Nem érdektelen a „kisebbségi deklaráció” záró mondata sem, melyben *Popovics* Sándor, a horvát-szlavon képviselői csoport ellenzékének vezetője kijelenti: „...Mi egy percig sem kételkedünk abban, hogy a magyar népnek semmi köze sincs ehhez a lépéshez.” – A „horvát ex lex vita” aznapi további részében az ellenzék jobbszélén álló, de a kormánnyal is bizalmas kapcsolatot tartó elfogult nacionalista *Szterényi* József, a koalíciós kormány egykori kereskedelemügyi államtitkára és gr. *Batthyány* Tivadar, a függetlenségi ellenzék balszárnyának egyik vezére, éles polémia keveredett az 1907:XLIX. tc., a vasúti pragmatika törvény öt évvel előbbi (1907. máj. 13-i) beterjesztése körülményeivel kapcsolatban. A *Polónyi* Géza részvételével kiszélesedett sajátos ellenzéki vitából kitűnt, hogy *Szterényi* és *Kossuth* Ferenc akkori kereskedelemügyi miniszter, jóllehet korábban hozzájárultak a vasúti pragmatika-törvényjavaslat első szövegezésének éppen a szolgálati nyelvvel kapcsolatos szakasza kisebb módosításához, de a sérelmezett szakasszal kapcsolatban nem várták meg gr. *Pejacsevich* Tivadar akkori horvát-szlavon bán úton levő emlékiratát, mert a gyengélkedő bánnal folytatott telefoni beszélgetés nem hagyott kétséget az iránt, hogy még a mindenkori kormányzati érdekeket oly híven kiszolgáló bán és környezete is a leghatározottabban tiltakozik az országgyűlési horvát nyelvi obstrukcióra és a horvát-magyar viszony többé helyre nem hozható megromlására vezető törvényjavaslat benyújtása ellen. – Az ingerültté váló „belső ellenzéki vitából” – a szorongatott helyzetben levő kormánypárt nem kis meglepődésére – kiderült, hogy *Szterényi* a törvényjavaslat benyújtása körüli szakaszon tudatosan félrevezette a koalíció egész balszárnyát, kivált pedig *Batthyányt*. – Az 1912. áprilisi ex lex vita így lett utólagos, – a volt vezető koalíciós politikusok által történt – elmarasztalása is a koalíció elfogult nemzetiségi politikájának, melyet *Kossuth*, *Szterényi*, *Apponyi*, *Andrássy* és *Wekerle* mellett oly sokan támogattak a koalíciós minisztérium vezető funkcionáriusai közül. (A *horvát ex lex vita* 1912. ápr. 17-i ülésének lefolyását I. Képv. Napló, 1910–15, XVI. 132–148. l.)

¹ „A Magyarország és Horvát-Szlavon- és Dalmátországok közt fennforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött, az 1868. évi XXX. tc. által becikkelyezett egyezmény némely szakaszainak módosításáról, illetőleg kiegészítéséről.”

² A hivatkozott törvénycikk „Tartalékosoknak és póttartalékosoknak béke idején tényleges szolgálat-tételre kivételes visszatartása, illetve behívása tárgyában” rendelkezik.

*A Lukács László miniszterelnök programnyilatkozata feletti országgyűlési vita nemzetiségi vonatkozásai*¹

A

1912 ápr. 29

Lukács László miniszterelnök képviselőházi bemutatkozó beszédének a horvát kérdésben követendő eljárásról szóló része

Képv. Napló, 1910–15, XVI. 156–157. l.

Lukács László miniszterelnök: T. képviselőház! Én részemről ez alkalommal a kormányprogram imént említett pontjainak részletesebb fejtegetésébe nem kívánok belebocsátkozni; azonban van egy pár nevezetesebb momentum, ami időközben merült fel, s amelyekkel kissé behatóbban foglalkozni kötelességem. Itt elsősorban találkozom azzal a sajnálatos változással, mely a Magyarország és Horvát-Szlavonországok közti viszonyban az utóbbi időben beállott. (*Halljuk! Halljuk!*)

T. képviselőház! Azt hiszem, hogy sem az én beszédem kerete és jellege, sem a mai nap nem alkalmas arra, hogy én ez alkalommal ennek a kérdésnek azzal a részével foglalkozzam, hogy minő álláspontot foglal el a magyar kormány azzal a beavatkozással szemben...

Rakovszky István: Kár! (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Lukács László miniszterelnök:... mely, sajnos, az osztrák Reichsrat és az osztrák kormány részéről történt ebben a kérdésben. (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Elnök: Csendet kérek!

Lukács László miniszterelnök: Azt hiszem, lesz alkalmam ezzel a kérdéssel foglalkozni, és biztosítom a t. képviselőházat, hogy egész precizitással és egész nyíltsággal jelezni fogom a kormánynak ezzel szemben elfoglalt álláspontját. (*Helyeslés a jobboldalon. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!*)

Ez alkalommal én a kérdésnek azzal a részével kívánok foglalkozni, mely a Magyarország és Horvátország közötti viszonyt illeti, amely a mi belügyünk. Akárki, t. képviselőház, aki törvényes bázison akar állni, és ezzel a kérdéssel foglalkozik, nem teheti azt másképp, mint hogy ráhelyezkedik a törvény alapjára, az 1868: XXX. t.-cikkre (*Helyeslés.*), mely konstatálja, hogy Horvát-Szlavonországok mind jogilag, mind tetteleg Szent István koronájához tartoznak, és ez az összetartozandóság és elválaszthatatlanság a pragmatika szankción alapszik. (*Élénk helyeslés.*)

Azt is mondja továbbá e törvény, hogy Magyarország és Horvát-Szlavonországok egy és ugyanazon állami közösséget képeznek. (*Helyeslés.*) Ebből folyik, hogy minden oly cselekmény vagy minden oly kísérlet, mely ennek az egységnek megbontására vagy meglazítására irányul, mely tehát a magyar állam integritása ellen foglal állást (*Igaz! Úgy van!*), a legszigorúbb elbírálás alá esik (*Helyeslés.*), és a legsúlyosabb felelősséget vállalja magára az a kormány, mely nem követ el mindent, ha ilyen tapasztalatai vannak, ami alkalmas arra, hogy megakadályoztassanak olyan események, amelyek ha létrejőnének, talán jogi hatállyal nem bírnak, de mindenesetre véglegesen elmérgesítik a viszonyt a két állam között, és ennek következtében irreparábilis bajokat idéznek elő. (*Úgy van! a jobboldalon és a középén.*)

Én azt hiszem, hogy azok a t. képviselők, akik szemrehányást tesznek vagy tettek az előző kormánynak azért, mert preventív intézkedésekkel élt, ebben az esetben sokkal erősebb és sokkal jogosultabb szemrehányásokat tehetnének vagy tettek volna akkor, ha a kormány nem igyekezett volna (*Úgy van! a jobboldalon.*) ezeket az eseményeket megelőzni (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középén.*), és tétlenül nézte volna e veszedelmek tényleges bekövetkeztét. (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.*)

¹ Lukács Lászlónak a nemzetiségi kérdés iránti teljes közömbösségére jellemző, hogy aznapi főrendiházi bemutatkozó beszédében csak a választójogi kérdéssel kapcsolatban említi egy helyütt a problémát. (Főrend. Napló, 1910–15. I. 175–176. l.)

B

1912 máj. 7

Mihali Tivadar román nemzetiségi képviselő felszólalása az országgyűlési nemzetiségi párt nevében a miniszterelnöknek a kormány bemutatkozásakor elmondott beszéde felett megindult képviselőházi vitában

Képv. Napló, 1910–15, XVI., 192., 193., 195–197 és 197–198. l.

Mihali Tivadar: T. képviselőház! Engedje meg az igen tisztelt Ház, hogy az újonnan kinevezett kormány bemutatkozása alkalmából a nemzetiségi párt nevében annak álláspontját röviden kifejtsem...

...Az igen tisztelt miniszterelnök úr bemutató programbeszédében különösen közgazdasági kérdésekkel foglalkozván, igaz, nagyon sok üdvös tervet ad programjában, hogy az ipar, kereskedelem és mezőgazdaság terén is hasznos alkotásokat teremthessen. De tény, hogy csakugyan érkezett annak ideje, hogy a magyar kormány és parlament a közjogi politikai kérdések szűkebb mederbe szorításával különösen közgazdasági kérdések megoldásával foglalkozzék, mert a közgazdasági kérdések szerencsés megoldásától függ az állampolgárok jóléte és tekintélye. (*Mozgás. Elnök csenget.*)

De nem érthetek egyet minden tekintetben a t. miniszterelnök úr programjával. Hiszen tény az, hogy a közgazdaság összes ágait kell kultiválni és azok előmozdításával kell foglalkoznia a kormánynak, mert nem elegendő csak a nagyipar, nagykereskedelem, a nagybirtokosok és a középbirtokosok érdekeit pártolni, hanem a kormánynak elengedhetetlen kötelessége az országban lakó és mezőgazdasággal foglalkozó kisbirtokos-osztály érdekeivel is foglalkozni....

Tapasztalatból mondhatja, mint „ennek az osztálynak szülöttje”, hogy a kisbirtokosság súlyos gazdasági helyzetben van, és ezt a sivár anyagi helyzetét a közigazgatási tisztviselők önkényes eljárása még inkább elkészeríti. – Gazdasági elesettségéből következik a kisbirtokosság kulturális lemaradása is. „Az osztály legalább fele nem tud írni és olvasni, s ugyancsak legalább 50 százaléka „nemzetiségi különbség nélkül” kimarad a választójog gyakorlatából.” – Ezután Lukács László programbeszédének „a magyar állam nemzeti egysége” megóvásáról szóló részével foglalkozik.

...Mi úgy fogjuk fel, t. Ház, ezt a kérdést, hogy ez az ország egységes ezer év óta, és dacára ennek ezen országban a mostan meglevő nemzetiségek, mostani nyelvükben, mostani kultúrájukban és etnikai individualitásukkal léteztek, és semmi ok sincs arra, hogy valaki felvesse a kérdést, hogy azért, mert ez az ország több nemzetiségekből áll, hogy ennek az országnak a nem magyar ajkú nemzetiségei számban körülbelül a felét vagy ennél is nagyobb részét teszik a lakosságnak, a magyar statisztikai adatok szerint, mégis tény az, hogy ez még nem hozatott fel a múltból indokul arra, hogy az a ténykörülmeny, hogy léteztek a nemzetiségek, ez a magyar állam egységének megbontására vezetett volna. Az utóbbi időben a sovinsztikus politika hívei találták fel ezt, valahányszor a kiváltságos osztály részére bizonyos előnyöket akartak elérni; mindig ezt a mumust használták fel, hogy meg van támadva a magyar állam egysége, a nemzeti egység.

A történelem mutatja, hogy ezek a nemzetiségek akkor, amikor az ország veszélyben volt, együttesen védték meg az országot. (*Ellentmondás a jobboldalon.*)...

Polónyi Géza és az erdélyi képviselők (gr. *Lázár István, Mártonffy Márton*) közbeszólásai közepette vázolt történeti bevezetés után kijelenti, hogy a nemzetiségi párt (*Polónyi Géza: Nemzetiségi párt! Mi az?*) idejekorán felismerte, hogy „az ország politikai helyzetét domináló kérdések közül a katonai kérdések a legfontosabbak”. – Mihali felszólalása további részében a nemzetiségi pártnak a véderőjavaslatok ügyében elfoglalt álláspontját fejtegeti. Helyesli, hogy „a véderő fejlesztésével foglalkozik a törvényhozás, hogy a monarchiát abba a helyzetbe hozza, hogy történelmi szerepét a jövőben is teljesíthesse, úgy, mint a múltban”. A terheket azonban az eddiginél arányosabban kell megosztani, és óvakodni kell attól, hogy a hadsereg „bizonyos politikai pártok vagy a mindenkori kormány szolgálatában álljon”. Mihali kompromisszumos álláspontja jelentőségét, mely – a taktikai tekintetek leszámításával is – egyértelmű a Monarchia militarista felkészülésének, leplezetlen fegyverkezési hajszájának helyeslésével, aláhúzza az a körülmény, hogy Mihali ekkor a polgári nemzetiségi pártok véleményét juttatja kifejezésre. A fővárosi sajtó már két héttel előbb hírt ad azokról az előkészítő tárgyalásokról, amelyek együttesen azt célozták, hogy kormányváltás esetén bejelentsék a nemzetiségi politika egységes álláspontját a vita tárgyát képező főkérdésekben. A Népszava például már április 24-én közli, hogy a román nemzeti párt központi végrehajtó bizottsága kétnapos tanácskozás keretében „foglalkozott a kormányváltás folytán beállott politikai helyzettel, és elhatározta, hogy fölkéri az országgyűlési nemzetiségi klubot, hogy a parlamentben a párt álláspontját a kormánnyal szemben kifejezésre juttassa... A párt – állapítja meg

a magyar munkássajtó kommunikéje – Mihali Tivadar országgyűlési képviselőt bízta meg, hogy a kormány bemutatkozása alkalmával a párt álláspontját kifejezésre juttassa.” (*A románok és az új kormány*. Népszava, 1912. ápr. 24; 98. sz.) Miután pedig a felszólaló az egész nemzetiségi közvélemény fel fogásának ad hangot az új miniszterelnök bemutatkozó beszéde vérszegény nemzetiségi utalásainak bírálatakor, az ezzel kapcsolatban elmondottak külön figyelmet érdemelnek.

Mihali Tivadar: Igen sajnálom, hogy a t. miniszterelnök úr e fontos kérdéssel programbeszéde rendén nem foglalkozott, hanem csak mellékesen érintette, éspedig két helyt. Az egyik helyt, ahol a horvát viszonyokról beszélt, és a másik helyt, ahol az általános választói jogról beszélt, de csak indirekte, amennyiben kifejezéseiből és az egész mondatszerkezetből arra lehet következtetni, hogy a nemzetiségekről beszél, de magát a szó szerinti kifejezést nem közjogi értelemben használja, mert, úgy látom, hogy – talán tévesen – idegenajkú honpolgárokról beszél a miniszterelnök úr.

Én az országban lakó nemzetiségeket és a horvát testvéreket nem tekintem és nem tekinthe-tem idegenajkú honpolgároknak, és ezen kifejezés ellen a nemzetiségi párt és az összes nemzetiségek nevében itt ünnepélyes óvást emelek. (*Derűtség*)...

Amin persze a félfudális osztályparlament „derült”, a korabeli ország jövőjének egyik alapkérdése volt, amelynek jelentőségét majd a világháborús összeomlás heteiben, az 1918. októberi üléseken (l. ott) ismerik fel ugyanazok a képviselők. – Igen érdekes viszont Mihali élesen differenciált bírálata a nemzetiségi minimális követelések hivatkozási alapjával, az 1868. évi nemzetiségi törvénnyel kapcsolatban. A nemzetiségi álláspont képviselőjének véleménye szerint a nemzetiségi törvényben foglaltak végrehajtása nem lehet vita tárgya, de ez csak kiindulópontja lehet a kérdések rendezésének. Hiszen ezt a törvényt – országgyűlési vitája alkalmával – a nemzetiségi képviselők nem fogadták el, s még a részletes vita előtt – a közjogi megszorítás és a nemzetiségi kívánságok figyelmen kívül hagyása miatt kivonultak a Házból. Az 1868. évi nemzetiségi törvény végrehajtása tehát elsősorban magyar érdek, a megegyezéshez vezető út állomása, de korántsem maga a megegyezés. De vajon akarják-e magyar részről ezt a megegyezést? Hiszen újabb nemzetiségellenes törvényjavaslattal tüzelik fel ismét a szenvedélyeket, a hajdúdorogi görög liturgiát bevezető magyar görögkatolikus püspökség erőltetésével, melynek tervezett egyház-tartományi beosztása és a püspökség felállítását célzó akció egész tendenciája azt mutatja, hogy egy halva született és erőltetett akció kedvéért újabb viszályt idéznek fel egy amúgyis válságos állapotban levő, megoldatlan kérdésben. „Határozottan állíthatom – jelentette ki ekkor Mihali –, hogy ez nem lesz a magyarság előnyére, mert ezáltal felzaklatják a szenvedélyeket, nagy elégedetlenséget okoznak a nemzetiségeknél [a felszólaló szerint a románokon kívül a ruszinoknál is], támadást intéznek a jó egyetértés ellen azokon a perifériákon is, ahol eddig a magyarság és a románság a legjobb társadalmi viszonyban állott”. – Ezután rátért a horvát kérdéssel kapcsolatos nézetei elmondására.

T. Ház! Az igen tisztelt miniszterelnök úrnak azon kijelentése, hogy a horvát kérdés e Házban oldandó meg, helyes, de nem helyes azon indokolása, amely szerint olybá akarja feltüntetni a mai horvát viszonyokat, mintha horvát testvéreink volnának okai az ottani helyzetnek és a Horvátországban ma uralkodó elégtelenségnek. Hiszen 1867-ben igen szépen autonomisztikus jogokat biztosítottak a horvátoknak, és ezeket hosszú időn át respektálták is, és mindaddig, míg e jogok respektáltattak, a legnagyobb csend, a legjobb egyetértés, sőt a legnagyobb vonzalom uralkodott a két társország között. De már a koalíció idejében kijelentették a horvát képviselők itt a házban, hogy nem lehet tovább folytatni a magyarosító politikát Horvátországban. (*Mozgás, Halljuk! Halljuk*)...

Szerinte, ha a koalíciós kormány nem önkényeskedik, „ha a vasúti pragmatikát nem léptették volna életbe, bizonyosan nem állottak volna elő a jelenlegi állapotok”. – Befejezésül kijelenti: a nemzetiségi párt nem viseltetik bizalommal az új kormány iránt.

C

1912 máj. 7

Gr. Pejacevich Tivadar nyilatkozata „a horvát-szlavonországi képviselők többsége” nevében és Popovics Sándor horvát-szlavon képviselő felszólalása „a horvát-szlavon képviselők kisebbsége” nevében a horvát kérdéstről a miniszterelnöki bemutatkozó beszéd feletti képviselőházi vitában
Képv. Napló, 1910–15, XVI. 205–207. l.

Gr. Pejacevich Tivadar: T. képviselőház! A t. miniszterelnök úr beszéde kapcsán bátor leszek felolvasni a horvát-szlavonországi képviselők többsége részéről horvátul és magyarul is egy rövid nyilatkozatot. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Horvátul olvas.*)

Gr. Pejacsevich Tivadar: T. képviselőház! *(Horvátul beszél. Halljuk! Halljuk! Magyarul folytatja.)* Megnyugvással vettük tudomásul a t. miniszterelnök úrnak programbeszédében megjelölt azon bölcs és államférfiúi álláspontját, mely szerint Horvát-Szlavonországgal szemben hivatalbeli elődjének politikáját követni hajlandó, amennyiben ez a közösügyeket illeti és hogy ennél fogva hajlandó lesz hivatalbeli elődjének azon ígérését is beváltani, amelyet a múlt év március 27-ikén tett ebben a házban a vasutas pragmatikának mással való kicserélését illetőleg, amely törvényben a horvátországi képviselők, mint azt már több ízben volt alkalmunk e házban felemlíteni, kíséreltet látnak aziránt, hogy az államvasutaknál a nyelv kérdése egyoldalúan intéztessék el, amihez Horvát-Szlavonországgal, tekintettel az 1868:XXX. tc.-ben adott jogaiknál fogva, sehogy sem járulhatnak hozzá.

Miután Horvát-Szlavonországgal a kiegyezési törvény 59. §-a értelmében külön territóriummal bíró politikai nemzetet képeznek, amelyek területén ugyancsak a kiegyezés 57. §-a értelmében nemcsak az autonóm, de az összes közös hivatalok hivatalos nyelve a horvát, bizvást reméljük, hogy a vasutas pragmatikára vonatkozó új törvényjavaslat a kiegyezési törvény felemlített rendelkezéseit szemmel fogja tartani.

A horvát nemzet Horvát-Szlavonországgal területén a kiegyezési törvény 56. és 57. §-ai értelmében csak egy hivatalos nyelvet ismerhet el, és ez a horvát. Bármennyire tiszteljünk is minden más nyelvet és elsősorban testvérnemzetünk magyar nyelvét, úgy még sem állhatunk el semmiképp attól a követeléstől, hogy területünkön minden hivatalnak a horvát nyelv legyen hivatalos nyelve, ha hűségesen akarjuk szolgálni a Magyarországgal való egy és ugyanazon állami közösség eszméjét, és ha a jövőre biztosítani akarjuk annak üdvös hatását. Mihelyt befejeződik a véderőtörvény, elérkezettnek tekintjük azt az időpontot, hogy a vasúti pragmatika kérdése tisztába hozassék, és hogy eltávolíttassanak mindazon félreértések, melyek a regnikoláris deputációk eredménytelen tárgyalásai óta nyitva maradtak, és szanáltassanak mindazon kérdések, amelyeket a múlt évben itt előhíztunk.

A t. miniszterelnök úr szimpatikus nyilatkozata után, mellyel megígérte, hogy bajaink orvoslásánál hajlandó az igazság és méltányosság legvégső határáig elmenni, bizva várjuk azt a percet, melyben a véderőtörvény befejeződik *(Mozgás a szélsőbaloldalon.)*, mert akkor a közös kormány be fogja válthatni adott szavát, és mi is abba a helyzetbe fogunk jutni, hogy hűségesen támogathassuk a közös kormányt parlamentáris működésében. Ezt kívántam röviden elmondani. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Lovász Márton jegyző: Popovics Sándor!

Popovics Sándor: *(horvátul beszél, azután folytatja magyarul):* T. Ház! miniszterelnök úr április 29-iki nyilatkozatára a horvát országgyűlés által a t. Háza kiküldött képviselők kisebbsége nevében, utalva a múltkori nyilatkozatunkra, bátor vagyok a következőket kijelenteni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Kötelességünkhöz képest mi kellő időben figyelmeztettük a t. Házat azon közjogi természetű veszélyekre, melyek a Horvátországban inaugurált alkotmányellenes állapot folytán az állami közösség egész szervezetére állhatnak elő. A horvát országgyűlés összehívására hagyott törvényes idő leteltével s ezzel a horvát képviselők mandátumának megújítására szánt idő leteltével a horvát-szlavon és dalmát királyság teljesen elvesztette a maga legális jellegét a közös törvényhozás összes területén. *(Ellenmondások.)*

Ez államjogi szempontból az 1868:I., illetőleg XXX. tc. 34. §-ának szabályszerű magyarázata folytán következett be. Az a tény, hogy a horvát képviselők mégis részt vesznek a törvényhozói munkában, az az ezen kérdésről táplált vélemények megoszlásának következménye, tehát a körülmények kényszerének az eredménye, és ezen kérdés közjogi részében semmiféle következményekkel sem járhat. A horvát-szlavon-dalmát királyság képviselője a királysági biztosság behozatalával és a horvát országgyűlés összehívására megállapított idő leteltével már magában véve is illegálissá vált, és ezen a jogi tényen semmit sem változtathat a horvát képviselők álláspontja, mert ez a kérdés abszolúte jogi természetű. Ezen felfogás megindokolására semmiféle különös jogi dedukció nem szükséges, mert már első tekintetre mi sem természetesebb, mint hogy az alkotmány felfüggesztésével jogilag megszűnnek a belőle eredő összes törvényhozói funkciók is.

Kötelességünk különösen hangsúlyozni ezt a szomorú tény, az alkotmányos szervezetben mutatkozó akadályokat határozott tiltakozásunk jeléül azon politikával szemben, melynek első rekvizituma Horvátország részére az erő, legnagyobb művészete pedig a királyi biztosság. A jelenlegi horvátországi királyi biztosság azonban nemcsak hogy felfüggeszti a törvényhozás működését, hanem maga veszi át a törvényhozói funkciók teljesítését. Mi nem tudjuk, van-e a minisz-

terelnök úrnak tudomása erről, és miután ő erről a körülményről egy szót sem szólt, kénytelenek leszünk a kir. biztos összes tetteiért a legutolsó részletekig e t. Házban a miniszterelnök úrtól magyarázatot követelni.

A meglevő sajtótörvény helyett a királyi biztos rendeletet adott ki, mely megváltoztatja és megszünteti a törvény lényeges határozatait; sőt mi több, azzal és a sztrájkról szóló rendeletével szerencsésen az ipartörvény, azaz közös törvényhozás mezejére is tévedt.

Többek között a büntető törvényt is igen érdekes módon kezdte reformálni. Így például új kihágást teremtett, melyet az követ el, aki a királyi biztosság rövidéletűségéről szóló híreket terjeszti. (*Derültség a szélsőbaloldalon.*) Ezen rendelet alapján már két polgár záratott be, s áldozatául esett az új horvát miniszter, Josipovich úr is, igaz, hogy nem személyesen, mert a királyi biztos úr nem férhet hozzá, hanem csak egy nyilatkozatában. Ugyanis a miniszter úrnak következő nyilatkozata koboztatott el (*Élénk derültség. Olvassa*): „Azonban ki kell jelentenem, hogy a magyar állam fontos érdekének tartom, hogy Horvátországban a királyi biztosság minél előbb szüntessék meg, hogy ott egy percig se tartassanak fenn a kivételes rendszabályok, amikor erre nem lenne szükség.” (*Felkiáltások jobbfelől: Amikor nem lenne szükség!*) Horvátországban ezt nem volt szabad kinyomatni. Horvátországban nem engedik ezt olvasni. (*Tovább olvassa*):

A miniszterelnök úr elismeri, hogy a törvény értelmében, melynek ő az őre, a királyi biztosságnak nincs semmi jogi alapja, azonban ő is precedensre hivatkozik. Ez az egyetlen precedens 1883-ból való, csak hogy ez nem jogi precedens, mert a horvát országgyűlés akkori többsége határozottan tiltakozott az ellen. Bátor leszek felolvasni az erre vonatkozó részeket az 1884. január 14-iki bizottsági jelentésből. Ezek a passzusok a következők: „más természetű azonban a fősérelem, hogy a Tisza Kálmán magyar királyi miniszterelnök ellenjegyzésével ellátott 1883. szeptember 4-iki legfelsőbb leirattal királyi biztos neveztetett ki a horvát és szlapon királyság közigazgatása részére.” Továbbá: „De még abban az esetben, ha valóban szükség lenne a hasonló rendszabályokra, a magyar kir. miniszterelnök törvény szerint nincs felhatalmazva arra, hogy ilyen rendszabályokat ajánljon a horvát és szlapon királyságok területe részére, melyeknek teljes autonómiája úgy a végrehajtás, mint a törvényhozás terén az összes belügyekben, a vallás- és közoktatásügy és az igazságszolgáltatás terén a kiegyezési törvényben van garantálva.” Továbbá: „Ez az alaptörvény csak arra hatalmazza fel a miniszterelnök urat, hogy a bán kinevezését terjessze elő és jegyezze ellen.” Továbbá: „Ezzel a tettel, azaz a királyi biztos kinevezésével, a maga lényegében sértetett meg ezen királyságok alaptörvénye.”

A horvát országgyűlés külön nyilatkozatában tiltakozott ellene, mégpedig szó szerint a következőképpen: „A magyar kir. miniszterelnök ezen alkotmányellenes és törvényellenes tette ellen.”

Érdekelni fogja bizonyára a t. Házat az a körülmény, hogy akkor Horvátországban gróf Khuen-Héderváry volt a bán, és [a]hogy ezt a határozatot az ő többsége hozta, természetesen egyetértésben vele és kormányával.

Polónyi Géza: Nagyon jó! (*Derültség jobbfelől.*)

Szlezák Lajos: Nem lehet jó, ha Polónyinak tetszik!

Popovics Sándor: A precedensre való hivatkozás, amint ebből is kitűnik, nincs megindokolva.

Az állami szükségre való hivatkozás a miniszterelnök úr és az ő felelősségének a dolga, mert az állami objektivitás határ nélküli fogalom, és mindig annak a felfogásától függ, aki reá hivatkozik. Az államszükség sem a jog, sem az alkotmány, hanem a karhatalom eredménye. Az államszükséget mindig az erősebb fogja diktálni. Mi alkotmányos szempontból a leghatározottabban vagyunk kénytelenek visszautasítani a reá való hivatkozást, és pedig nemcsak most, amikor Horvátországról van szó, hanem egyszer és mindenkorra és az egész közös törvényhozás területére nézve. A miniszterelnök úr idegen nyelvű állampolgárokról beszélt.

Ez alatt kétségtelenül nem érthette Horvátországot, mert a horvát–szlapon és dalmát királyság a kiegyezés értelmében külön politikai területet és egységet képez. Kétségtelen, hogy Horvátországra csak az a passzus vonatkozott, melyben a miniszterelnök úr kifejezetten azokra az urakra hivatkozott, akik az előbbi kormány alatt horvát gravamenekkel álltak e tisztelt ház elé. Ezek az urak, mondja a miniszterelnök úr, bizonyoságot fognak tenni a magyar kormány előzékenységéről. A miniszterelnök úr nem volt éppen a legszerencsésebb azzal az állításával, mert nem vette észre, hogy gróf Pejacsevich úr ezen urak nevében azt jelentette ki e t. Házban, hogy a királyi biztosságra Horvátországban nem került volna a sor, ha elég tétetett volna az általuk itt felhozott követeléseknek. Szóval éppen az ellenkezőjét annak, amit a miniszterelnök úr mondott.

A miniszterelnök úr nyilatkozata tekintettel Horvátországra, érdembeli semmi konkrét dolgot

sem tartalmaz, s főleg két irányban rekrimináló. Még pedig abban, hogy a Horvátországban mutatkozó bizonyos tendenciákra hivatkozik, és hogy visszautasítja a külső befolyásokat.

Ez elsőre nézve kijelentjük, hogy az ezekre való hivatkozás értékét legjobban az illusztrálja, hogy miniszterelnök úr meg sem kísérelte, hogy konkrétul beszéljen, és azt tartjuk, hogy nem méltó egy népképviselőnek, hogy fontos állami tények tárgyalása alapjául kombinációkat és ellenőrizhetetlen híreket fogadjon el.

A másodikra nézve pedig kiemeljük, hogy a miniszterelnök úr szem elől téveszti nemcsak az összes kultúremberek nemzetközi szolidaritását a jog és az erkölcs terén, mely a társadalmi haladás eredménye, hanem azt a tényt is, hogy a Dalmát királyság jogilag Horvátország és Szlavonia alkatrésze, és ezzel az egész állami közösségnek is alkatrésze, ami a Wekerle-kabinet minisztereit is arra indította, hogy Horvátország és Magyarország ügyeiről dalmáciai testvéreinkkel is tárgyalásokba bocsátkoztak. Kinek lehet Horvátországot kivéve, nagyobb érdeke Horvátország alkotmányos életében és haladásában Dalmáciánál, melynek visszacsatolását a kiegyezés garantálja?

Hogy dalmáciai testvéreink még mindig túl, Ausztriában kénytelenek a saját és a mi ügyeinkről tárgyalni, ez csak annak a bizonyítéka, hogy mennyire sikeres a diktálás és a királyi biztosság politikája, melyet Horvátországban a magyar kormányok folytatnak. Mi ugyanazon az alapon, vagyis az 1868:I., illetve XXX. t.-cikk alapján állunk, mint a miniszterelnök úr, de követeljük, hogy a horvát kérdés tárgyalassék végre már komolyan, és pedig a testvéri egyetértés érdekében, hogy a kiegyezési sérelmek, melyek akadályai a horvát kérdés egyetértő megoldásának, küszöböltessenek ki, s hogy ezután az összes vitás kérdések oldassanak meg. Mindaddig, amíg Horvátországban királyi biztosság van, be kell látnia a miniszterelnök úrnak és e t. Háznak, hogy mi nem hihetünk az ő komoly akaratában, hogy ezt a dolgot a jogegyenlőség és a testvéri egyetértés szellemében szeretné elintézni.

A miniszterelnök úr ugyan hangsúlyozta ezt az akaratot szavakkal, és a legnagyobb előzékenységet ígérte Horvátországnak, de miután e szavak és a jelenlegi állapot között olyan nagy diszharmonia uralkodik, s miután a miniszterelnök úr Horvátország követelései tekintetében semmi konkrét dolgot nem mondott, mi addig, amíg ebben a tekintetben nem ismerjük az ő konkrét álláspontját, melyhez képest mi is állást foglalhatnánk, de különösen addig, míg Horvátországban királyi biztosság van, nem lehetünk bizalommal a jelenlegi kormány iránt. (*Helyeslés a horvátoknál.*)

109

A horvát szocialista-anarchista frakció budapesti sajtóorgánumának közleményei a horvátországi ex lex elleni külföldi délszláv munkásdemonstrációkról¹

A

1912 máj.

A Budapesten megjelenő „Nova Borba” (Új Harc) horvát nyelvű szocialista-anarchista lap beköszöntő közleménye a horvátországi önkényuralom elleni küzdelem feladatairól²

A horvátországi viszonyok arra készítették a Budapesten élő, Horvátországból származó elégtelenek csoportját, hogy az önkényuralom elleni harcot a havonta egyszer megjelenő „Nova Borba” című lappal elősegítsék. Ez az első szám, a következő pedig júniusban jelenik meg. A „Nova

¹ A horvát szocialista-anarchista frakció 1912–1913-ban több mint egy éven át, rendszertelenül megjelenő, horvát nyelvű havilapot adott ki Budapesten. A *Nova Borba* a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Conti utcai nyomdájában (későbbi Világosság nyomda) készült, előfizetési díjait is ide irányították. A lap feltehetően a Szociáldemokrata Párt jelentős anyagi támogatásával jelent meg, annak ellenére, hogy nem állt osztályharcos alapon, és a délszláv szövetséges köztársaságról vallott nézetei is szemben állottak az ausztrómárxista (*Renner, Bauer* stb.) befolyás alá került magyar szociáldemokrata pártvezetés nézeteivel. – A *Nova Borba* egész fennállása alatt éles küzdelmet folytatott a Cuvaj-féle királyi biztosság népelnyomó és törvénytelen uralma ellen. Olyannyira, hogy voltaképp ez volt alapprogramja: Cuvaj megbuktatása – központi célkitűzése. A lap irányzata a délszláv egység megvalósí-

Borba” céljáról és programjáról felesleges szót szaporítanunk. Ennek a számnak a tartalma tükrözi mindkettőt. Aki ellene van a nép elnyomásának és az alkotmányos jogok megnyirbálásának, segítse törekvésünket. Azon leszünk, hogy fondorlatosabbak legyünk Cuvaj kémjeinél, hogy Horvátországot és Szlavoniát elláthassuk illegális sajtóval. Az egyes számokat bizalmas úton megküldjük mindazoknak, akik a „Nova Borba” címére egy koronát beküldenek. Az előfizetés a következő címre küldendő: Grünhut Jakab, Budapest VIII. Conti u. 4.

B

1912 máj. 5

A „Nova Borba” beszámolója a horvátországi önkényuralom ellen tiltakozó belgrádi szocialista nagygyűlésről¹

Belgrád város proletariátusa testvéri együttérzését nyilvánította Horvátország és Szlavonia dolgozó népével, amikor május 5-én nagy tiltakozó népgyűlést rendezett a Horvátországban uralkodó zsarnokság ellen. A szerb szociáldemokrata testvérpárt elvtársi érzéséről tett tanúságot a horvát proletariátus iránt, és ez a legnagyobb elégedettséget és testvéri hangulatot kelti a horvát dolgozó nép körében is. Minthogy a horvát-szlavonországi szociáldemokrata párt, Juraj *Demetrović* György elvtársat küldte ki, ez a gyűlés egyben a *szerb–horvát proletáregység és szolidaritás* fényes tüntetése is volt.

A demonstráció lefolyásáról a következő rövid tudósítást adjuk.

A gyűlést vasárnap, május 5-én délelőtt 9 órakor nyitották meg a szocialista Népház termében. Körülbelül ezerötszázán vettek részt, akik az említett termet zsúfolásig megtöltötték. A gyűlésen Majdanac elvtárs elnökölt. Triša *Kaclerović*, valamint Dragiša *Lapčević* népképviselő elvtársak szólaltak fel és a horvát szociáldemokrata párt részéről Juraj *Demetrović* elvtárs.

Kaclerović elvtárs – nagy vonásokban – a következőket mondotta:

Ausztria-Magyarország bécsi és pesti urai szörnyű hajsztát indítottak Horvát-Szlavonország egész népe ellen, melynek az élethez és a fejlődéshez szükséges legelemibb szabadságot és jogot sem adják meg. Ma Horvátországban és Szlavoniában a szerbek és a horvátok számára – pedig ez egy és ugyanazon nép, bár különböző néven nevezik – nincs szabadság és nincsen jog. Itt a szerbet, illetve horvátot, ha nemzeti önkormányzatáért, a nép jogaiért küzd, nem veszik emberszámba, hanem rabnak tekintik. A szerb népet, mely ezekben az országokban munkájával, életével és küzdelmével bebizonyította a legmagasabb kultúrához és civilizációhoz való jogát, s azt, hogy egy sorban áll Európa más civilizált népeivel, ezt a szerb népet a magyar és osztrák hatalmon levők, a mágnások, a bürokraták és a tőkés fosztogató klikkek kirekesztik az élethez való jogból, és megtagadják tőle a szabad, autonóm, népi, politikai, gazdasági és kulturális fejlődés legelemibb feltételeit.

tásáért folyó, *köztársasági szeparatista* irányzat volt, amit a Nova Borba egyik vezércikke így juttat kifejezésre: „Ha 1848 még egyszer teljes nagyságában megismétlődik és ha az ausztria-magyarországi börtön elnyomott és rabul ejtett népei megismétlik igazságos harcukat, forradalmunk célja, aranyalapja és vörös zászlaja ez legyen: Éljen a délszláv köztársaság!” (*Živjela republika* – Éljen a köztársaság – Nova Borba, 1912. júl. 1; 2. sz.) – A horvát szociálanarchisták lapja ugyanakkor hosszabb cikkben foglalkozik a horvátországi ex lex bekövetkeztével előállott helyzettel, megállapítva, hogy a horvát munkásság tulajdonképpen csak *szakmailag* fejlett és szervezett, a horvát proletariátusnak azonban nincs *legális politikai szervezete* (az anarchista frakció a szociáldemokrata pártot *nem* tekintette ilyennek), amiért is a lap, a szakmai szervezkedés vagy osztályszempont által nem korlátozott, a délszláv szövetséges köztársaság alapjára helyezkedő illegális politikai szervezet kiépítésében látta az ellenállás bázisát. (*Što nám fali?* – Mi hiányzik nekünk? – Nova Borba, 1912. júl. 1; 2. sz.) A *Nova Borba* minden közleménye ezt a célkitűzést szolgálta, mint azt a szerbiai és a tengerentúli délszláv munkásmozgalom között határozatai (*B* és *C* irat) mutatják. – A lap szeparatista forradalmi irányzatát a Lajtán túl csakhamar felismerték. A bécsi belügyminisztérium már az év dec. 26-án megvonta a Nova Borbától „az osztrák örökös tartományokban való postai terjesztés jogát”. (Vö. *Austrijsko ministarstvo protiv „Nove Borbe*”. – Az ausztriai minisztérium a „Nova Borba” ellen – Nova Borba 1912. dec. 30; 7. sz.)

² A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Objava* – Hirdetmény. – Nova Borba, 1912. máj.; 1. sz.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Protiv tiranije u Hrvatskoj i Turskoj* – A horvátországi és törökországi zsarnokság ellen. – Nova Borba 1912. máj; 1. sz. – Az irat időpontjával a belgrádi szocialista nagygyűlés dátumát vettük.

Ausztria-Magyarország mint hódító imperialista állam jár el így. Horvát-Szlavonországot is, mint több más országrészét, gyarmatának tekinti, melynek anyagi és természeti kincseit minél jobban ki kell aknáznia és kifosztania a hatalmon levők és a kizsákmányoló tőkés klikkek üzletei és profitja érdekében. Ezen országok népét pedig rabnak tekinti, melyet az erőszak és a reakció brutális politikájával meg kell fosztani jogaitól, az ellenállás lehetőségétől és harcképtelenné kell tenni. Ausztria-Magyarország a szerb néppel szemben kezdettől ezt a politikát folytatta. Hosszú éveken át sikerült összeveszítenie a szerbeket és a horvátokat; uszította a horvátokat a szerbek ellen, s így történt, hogy a félrevezetett horvátok tájékozatlanságukban a legönkényesebben támadták a szerbeket és javaikat.

De ez nem maradhatott így sokáig. Végül is a szerbeknek és horvátoknak kölcsönösen be kellett látniok, hogy ők (voltaképp) azonosak, egy és ugyanazon nemzet tagjai, és hogy az egész osztrák–magyar önkényuralmi rendszer ellenségük, és ezért léptek harcba a fennálló rendszer ellen.

Ezt a népi politikát és küzdelmet azonban a legjobban kedves vendégünk Juraj *Demetrović* elvtárs fejt ki majd, aki, miközben beszéltem, a horvát-szlavonországi testvér szociáldemokrata párt küldötteként megérkezett Zágrábból.

Testvérlapunk a belgrádi „*Radničke Novine*”² a továbbiakról így ír:

Amikor Juraj Demetrović elvtárs az emelvényre lépett, az egész termet percekig tartó viharos éljenzés töltötte be. Demetrović elvtárs mindenek előtt megköszönte ezt a hatalmas rokonszeny nyilvánítást, amely személyében a horvát proletariátusnak szólt. Ezután a szónok kifejti, hogy mindinkább szükséges, hogy a délszlávok egymáshoz közeledjenek és egyesüljenek, amit az Ausztria-Magyarországban élő délszlávok viszonyainak leírásával bizonyít. Ezeknek a viszonyoknak kicsinyített mását tükrözi a horvátországi szociáldemokrata mozgalom is. Itt a szónok vázolja a Khuen által indított szociáldemokrácia-ellenes hajszát, valamint azt a harcot, mely Khuen bukásával és a „magyarónok”³ leverésével végződött.

Ezután a szónok rámutatott arra, hogy az osztrák–magyar uralom birtokosai a horvát–szerb népnek a nagyobb szabadság és függetlenség iránti törekvéseit egy „magyar párt” erőszakos megalakításával igyekeznek visszaszorítani. Említi a báni székben történt különböző változásokat és a komisszáriátus⁴ bevezetését, majd vázolja ennek önkényuralmát.

A szónok ezután rátér annak fejtegetésére, hogy a délszláv népek körében ki az, aki a rabtartó politikával szemben ellentálló erővel rendelkezik, és ki az, aki zászlóvivője lehet a népi felszabadításnak. Bebizonyítja, hogy a burzsoá politika e pillanatban is csődöt mondott. A burzsoá politika csak legális küzdelmet ismer, még akkor is, ha a hatalmon levők a nép ellen illegális eszközökkel élnek. A délszláv burzsoázia azonban ebben a helyzetben sem állta meg helyét, mint ahogy az osztrák–magyar törvényhatóságok általában nem töltötték be hivatásukat.

Mi tudjuk, hogy a felülről jövő állami csapásra csak egy válasz lehetséges, ez pedig az alulról, a nép részéről jövő visszacsapás. Az ilyen politikát azonban csak a szociáldemokrácia követheti, mert ez képviseli a tömegmegmozdulást, ez fejleszti az erőt jelentő tömegakciót. A burzsoá küzdelem inkább egyéni jellegű, így alkalmatlan arra, hogy az önkényuralmat erővel visszaszorítsa. De a burzsoá politika eddig Ausztria-Magyarországon majdnem semmit sem tett, még a *törvényes* eszközökhöz sem nyúlt akár a pesti, akár a bécsi parlamentben, de a delegációkban sem, bár ugyanakkor a hatalmon levők a végső eszközökhöz nyúltak egy nép megsemmisítése céljából. A burzsoázia, de főként ennek klerikális része nem tette meg azt, amit meg kellett volna tennie, nevezetesen, hogy az egész Ausztria-Magyarországon minden politikai tevékenységet beszüntet, és odakiáltja a mai osztrák–magyar monarchiának, hogy *ilyen arcátlan államnak nincs létjogosultsága, és ellene a harc minden eszköze megengedett.*

Ebből kiindulva tehát nekünk, mint szocialistáknak és délszlávoknak, más kiutat kell keresnünk a jelen helyzetből, mégpedig a *Balkán összes délszlávjai egyetértése és egysége útján.* Mi egyek akarunk lenni, és egynek is kell lennünk, a proletariátus pedig úttörője lesz ennek az egységnek. Miután pedig a Balkánon a délszláv elem a legfejlettebb és a legképzettebb, a balkáni kérdés tulajdonképp az ő kérdése, neki kell azt megoldania, ha nem akar idegenek, imperialisták politikai zsákmányává lenni.

² „Munkás Újság”, belgrádi szocialista munkáslap.

³ Értsd: unionisták, azaz a dualizmust támogatók.

⁴ A *Cuvaj* Ede, majd *Skerletz* báró horvát bánok vezetésével működő királyi kormánybizottság, a horvátországi önkényuralom szervezete.

Beszéde végén a szónok sajnálkozásának ad kifejezést, hogy az első konferenciával⁵ megkezdett munka megszakadt, és ennek folytatását sürgeti.

Ezután még *Lapčević* elvtárs beszélt, főleg a törökországi viszonyokról, végül pedig egyhangúlag elfogadták a következő *határozatot*:

Az 1912. május 5-én a Szocialista Népház termében egybegyűlt belgrádi proletariátus figyelemmel meghallgatta Juraj Demetrović elvtársnak, a testvér horvát szociáldemokrácia küldöttének, valamint Dragiša Lapčević és Triša Kaclerović népképviselő elvtársak beszámolóit a horvátországi és a törökországi politikai viszonyokról és az ottani munkásosztály helyzetéről,

megállapítja, hogy a hatalom horvátországi osztrák–magyar és a törökországi ifjútörök uralom birtokosai a népekkel szemben a szó teljes értelmében zsarnoki politikát folytatnak, mellyel megsemmisítik azok elemi emberi és polgári jogait, és lehetetlenné tesznek minden kulturális fejlődést;

megállapítja továbbá, hogy elnyomást gyakorolnak minden ellenálló és ellenzéki elemmel szemben és a horvátországi és törökországi uralkodó osztályok ezt az elnyomást elsősorban a szociáldemokrata munkásmozgalommal szemben gyakorolják, amiért is ez mindkét országban minden ellenzéki elem élcsapatát képezi, mint az a megfélemlíthetetlen erő, mely fáradhatatlanul pártolja a proletariátus osztályérdekeit, és egyidejűleg harcot folytat a nemzetek teljes szabadságáért és önkormányzataért,

tiltakozik az osztrák–magyar és török uralom birtokosainak jogbitorló, erőszakos és barbár politikája ellen, mely a XX. században még egy tökéletes rendszer számára is szégyenletes,

testvéri üdvözlését küldi Horvátország és Törökország proletariátusának, mely utóbbi veszélyes háborús helyzetben van, és felszólítja őket, hogy küzdelmükben tartsanak ki, mert jó úton haladnak, mert támogatja őket az egész szocialista internacionálé rokonszenve,

hangoztatja, hogy a nemzetközi szocialista proletariátus ez alkalommal is minden másnál erélyesebben és őszintébben közbelép az elnyomottak és letiportak szabadságáért, egyidejűleg hozzáfűzi azonban, hogy a kisépek *teljes szabadságát*, önkormányzatát és teljes fejlődési lehetőségét egyedül az a társadalom biztosítja, amelyre a mi Internacionálénk törekszik, vagyis: a szocialista társadalom,

kifejezésre juttatja azt a határozott kívánságát, hogy minél előbb folytassuk a balkáni proletariátus megszakított közös akcióját, amely oly ígéretesen indult a szocialista pártok I. balkáni konferenciájával,

elhatározza, hogy ezt a határozatot eljuttatja a Nemzetközi Szocialista Irodának, ennek útján pedig az európai közvéleményhez.

Felkiáltások: Éljen az egész világ proletariátusának nemzetközi szolidaritása! Éljen a balkáni proletariátus! Éljen a szabad balkáni népek szövetsége!

C

1912 máj. 19

*Az amerikai délszláv munkások 1912. május 19-én Detroitban tartott tiltakozó nagygyűlésének határozatai*¹

Május 19-én, vasárnap, Detroitban (Michigan) a délszláv kolónia olyan nagyszabású tiltakozó népgyűlést tartott, amilyenben Amerikában élő népünknek feltehetően még nem volt része. A felszólalások tárgyaként „az osztrák–magyar monarchia bűnei” szerepeltek. A szónokok a szerb-horvát Teodor *Cvetkov*, a bolgár Elia *Matev*, az angol *Kummerfeld*, a német *Wolff*, a magyar *Markey*² és az orosz *Rowen* voltak.

A gyűlésen óriási lelkesedéssel és nagy helyesléssel a következő határozatot fogadták el:

A 61. számú délszláv szocialista csoport és a bolgár-macedón szocialista szervezet által Det-

⁵ Értsd: az 1910. évi első balkáni szocialista konferencia.

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Brača u Americi protiv apsolutizma* – Amerikai testvéreink az önkényuralom ellen. Nova Borba 1912. júl. 1; 2. sz. – Az irat időpontjául a detroiti délszláv munkásgyűlés dátumát vettük.

² Feltehetően: Márki (?)

roitba (Michigan) egybehívott tiltakozó nagygyűlésen 1912. május 19-én³ a jelenlevők a következőket határozták:

1. A jelenlevők úgy vélik, hogy minden egyes embernek és épp így minden népnek is teljes és természetes joga van a zavartalan fejlődésre.

2. A jelenlevők úgy vélik, hogy Ausztria-Magyarországon az osztrák és a magyar, hatalmon levők részéről történő népelnyomás egyrészt az osztrák–magyar kapitalizmus következménye, hogy áru számára minél több és nagyobb piacot biztosítson, másrészt pedig a Habsburg-uralkodóház és a magyar arisztokrácia monarchisztikus irányzatából következik. Ezeknek ugyanis az a feladatuk, hogy az ország minden népét mind politikailag, mind gazdaságilag önkényes alárendeltségben és rabságban tartsák.

3. A gyűlés úgy véli, hogy az ilyen törekvések teljesen ellentétben állanak az új idők szellemével, mely azt követeli, hogy minden nemzetiség maga döntsön saját sorsáról.

4. Ebben az értelemben a gyűlés elszántan tiltakozik a horvát néppel szemben elkövetett merénylet ellen, melyet a kormánybiztosság bevezetésével és a már hosszabb ideje fennálló szabor feloszlattal követtek el.

5. (Ezt a pontot a dicső magyar sajtószabadság védőszárnyai alatt nem hozhatjuk nyilvánosságra.)

6. A jelenlevők felhívják a horvátországi és általában az ausztria-magyarországi haladó elemeket, hogy erőteljes kulturális harcot vívjanak a törvénytelen ségek ellen.

7. A jelenlevők meleg rokonszenvüket és üdvözlétüket küldik az ausztria-magyarországi és külön a horvátországi szociáldemokráciának, amely megfélemlíthetetlenül kiállott, és már hosszabb ideje kitartó harcot vív az ország véres rendszerei ellen, és amely az egyedüli politikai párt, amelynek a népek önálló és alkotmányos életére vonatkozó kérdések megoldására alkalmas tétel programja és taktikája van.

8. A gyűlés úgy véli, hogy az Ausztria-Magyarországon fennálló politikai válság csakis az általános, egyenlő és titkos választójog révén ér véget, kiváltképp pedig a monarchikus kormányzati rendszer megsemmisítése és az osztrák–magyar köztársaság létrehívása útján.⁴

110

Iratok a román nemzetiségi mozgalom 1912. évi közeledési tárgyalásai, nemzetiségpolitikai határozatai és választójogi szervezkedése köréből¹

A

1912 máj. 19

A magyar munkássajtó tudósítása a Tisza-féle román paktum-tárgyalások folytatásáról²

Paktál a román nemzetiségi párt³ a miniszterelnökkel: ez magyarázza meg azt, hogy a választójogi ligával rendezendő nemzetiségi népgyűlésen, amelyen a szerbség, tótság, németség képviselve lesz, a román nemzetiségi párt nem képviselteti magát. Mihályi⁴ Tivadar képviselő, a ro-

³ Az eredeti szövegben nyilvánvaló sajtóhibából: 1918. máj. 19.

⁴ A detroiti délszláv munkásgyűlésnek különösen ez az utolsó programponja érdemel figyelmet. Ebből ugyanis kitűnik, hogy a délkelet-európai és a tengerentúli délszláv nemzetiségi munkásmozgalmak egybehangolása egyelőre még nem következett be. Míg a belgrádi szocialista nagygyűlés és a pesti horvát szociálanarchista Nova Borba már programjába veszi a délszláv szocialista köztársaság követelését, a detroiti délszláv szocialista gyűlés még elképzelhetőnek tartja a válság megoldását az „osztrák-magyar köztársaság” létrehívása révén.

¹ A román nemzetiségi mozgalom polgári szárnyán az 1912. évi *aradi egyezményt* (l. ott) követőleg viszonylagos nyugalmi állapot következett be. A Román Nemzeti Párt, illetve annak végrehajtó bizottsága (komité) az év első felében *Mihali Tivadar*, az országgyűlési nemzetiségi klub egyik vezetője révén tájékoztató jellegű tárgyalásba bocsátkozott *Lukács* miniszterelnökkel, akit erre a tárgyalásra nyilván Tisza készítetett. A magyar munkássajtó által közölt ekkori Tisza-féle román paktumtárgyalásokat mindenesetre talányossá teszi az a körülmény, hogy eddigi ismereteink szerint – a paktumtárgyalások első szakaszával, a Mihai-akcióval (l. ott) és fejleményeivel ellentétben – Tisza bizonyíthatóan nem vett részt ezeken a megbeszéléseken, csak közvetve érvényesítette befolyását azokra. Ilyen értelemben adha-

mán nemzetiségi klub elnöke, megbeszéléseket folytat Lukáccsal, és amint a „Kel[eti] Ért[esülés] jelenti, „részletesen ismerteti a románok óhajtásait és panaszait”. Természetes, hogy az ilyen panaszismertetés nem történik előzetes fölhívás nélkül; természetes, hogy az ilyen panaszismeretetés nem egyéb a paktum föltételeinek megadásánál, a leszerelés árának meghatározásánál. Az is világos, hogy a románok óhajtásai között nem szerepel a tisztességes választójog, és panaszai között nem foglal helyet annak a választójogi rendszernek fönnállása, amely zsíros falatokhoz juttat ugyan egynéhány román nemzetiségi paktumpolitikust, de teljesen jogfosztottá teszi a román népet. Ha nem így állana a dolog, akkor nem jelenthetné a könyomatos, hogy „a miniszterelnök nagy érdeklődéssel hallgatta meg a képviselő fejtegetéseit, és végül kilátásba helyezte, hogy a fölvetett kérdéseket lehetőleg igyekezni fog megoldás elé juttatni”. Egyelőre annyi a pozitívum, hogy Lukács megígérte annak a román gyűlésnek megengedését, amelyet a magyar görög katolikus püspökség felállítása ellen akartak tartani⁵, amelyet azonban a helyi hatóságok semmi áron sem akartak megengedni.

tunk hitelt a *Népszava* közölt, jól értesült körökből vett tudósításának (A). Ehhez viszonyítva jórészt a képzelet világába kell utalnunk *Aradi Viktor Tisza román barátai* című, a Huszadik Században 1912 júniusában (Huszadik Század XXV. köt. 6. sz. 763–766. l.) közölt glosszáját, melyben a nemzetiségi kérdések iránt behatóan érdeklődő, az 1914. évi máramarosi skizma per idején általánosan ismertté váló publicista – bizonyító anyag nélkül – bő fejtegetést közöl *Tisza*, illetve *Mangra*, *Brote* Jenő (Eugen Brote) és *Slavici* János (Ion Slavici) kapcsolatairól. *Aradi* Viktor fejtegetéseiből egyet azonban így is elfogadhatunk. A három román politikus – közel negyedszázaddal előbb – a nagyszebeni Tribuna köréhez tartozott. *Slavici*, a Tribuna főmunkatársa és tényleges szerkesztője, *Brote*, a román nemzeti komité tagja majd másod-alelnöke mint a lap gazdasági szakírója és *Mangra* mint alkalmi publicista kétségkívül szoros baráti viszonyba kerültek a lap révén, hiszen mindhárman a „tribunisták” nacionalista szárnyához tartoztak. Ez a barátság Slavicinak a Doda-pörben történt elítélése (Iratok I. köt. 184/G. irat), majd Bukarestbe költözése, azután Brote ugyancsak ide költözése és Mangra kormánytámogató politikussá válása következtében sem szűnt meg teljesen, jóllehet Slavicit és Brotét ekkor már döntő politikai különbség választja el Mangrától. Feltehető azonban, hogy I. Károly és a román kormány – az Ugron-féle audiencia (l. 88/A. irat) utáni szakaszon szívesen vett egy ilyen érdeklődést a Bukarestben élő egykori erdélyi román nemzetiségi politikusok részéről, s ez esetben kézenfekvő lehetett, hogy az előzetes tájékozódás felvételére Mangra, Tisza bizalmi embere, úgymint egykori „tribunista” és jóbarát bizonyult a legalkalmasabb összekötőnek. Ez az érdeklődés azonban Tisza 1912. jún. 4-i, a véderőjavaslatok elfogadását kieroszakoló és az ellenzék 38 tagját az ülésteremből rendőri karhatalommal eltávolító akciója után feltehetően teljesen megszakadt. Hiszen ez időtől kezdve nemcsak a nemzetiségi munkásmozgalmat, de a román nemzeti párt politikáját is mind inkább az országos választójogi ellenállásban való részvétel gondolata hatja át. (L. a D. iratban közölt szatmárudvardi román nemzeti párti választójogi népgyűlésről szóló tudósítást, a román szociáldemokrata tagozat 1912. márc. 31-i szebeni – Adeverul 1912. ápr. 20; 4. sz. – és ugyanez év okt. 20-i szászvárosi – uo., 1912. nov. 1; 31. sz. – választójogi népgyűléseiről szóló beszámolókat, valamint a román nemzeti párt 1912. augusztus végére hirdetett kongresszusáról szóló előzetes Népszava-híradást – *A román nemzeti párt kongresszusa*, Népszava 1912. aug. 8; 187. sz. –, mely kilátásba helyezte, hogy a párt végre erélyesen állást foglal a titkos választójog, a korszerű választójogi reform mellett stb.) A román politikai közvélemény ebben a kérdésben 1912 második felére valósággal egységes képet mutat. Még a tárgyalókészségben és engedékenységekben legtovább elmenő „mérsekelt” töredék hangadója, az Argus szerzői álneven Írogató *Babeş* Emil is elkerülhetetlen szükségletnek és a megegyezés feltételének mondja a választójogi reformot a kérdés nemzetiségi vonatkozásairól írt röpiratában (C).

² A közlemény címe és lelőhelye: *Paktál a román nemzetiségi párt a miniszterelnökkel* – Népszava 1912. máj. 19; 119. sz.

³ Értsd: a Román Nemzeti Párt, illetve annak végrehajtó bizottsága (komité).

⁴ Értsd: Mihali.

⁵ A Lukács László hozzájárulásával megtartott demonstrációt a gör. kat. román kongresszus gyulafehérvári gyűlése keretében rendezték meg; a gyűlés elfogadott határozati javaslatának szövegét l. B irat.

B**1912 máj. 31**

*A gör. kat. román egyházi kongresszus gyulafehérvári gyűlésének tiltakozó határozata a hajdúdorogi gör. kat. magyar püspökség felállításával kapcsolatban*¹

I. Tekintve hogy egy új, Rómában görög nyelvűnek feltüntetett² magyar görög katolikus püspökség felállítását sem a történelem, sem az úgynevezett magyar görög katolikusok lelki szüksége nem indokolja,

II. tekintve, hogy egy új magyar görög katolikus püspökség feláldozza Krisztus egyházának azon érdekét, hogy az egyházból ne váljék elnemzetlenítő és kényszerítő politikai eszköz, feláldozza az egyház általános érdekeit: a hívők közötti béke és megértés s az egyházi súrlódások elkerülése érdekében a kongresszusnak az a meggyőződése, hogy

azon sok rossz következtében, ami ebből származhat, a magyar görög katolikus püspökség felállítása veszélyes,

III. tekintve, hogy egy görög katolikus magyar püspökség felállítása még a kormány által tervezett formájában is lábbal tiprása őseink Rómával való egyesületekor fenntartott jogainak: megmaradni román rítusban és nyelvben – ilymódon sérelmet szenved a Szentszék által adott és biztosított jogunk, hogy mindenkor együtt legyünk a gyulafehérvári és fogarasi egyháztartományban, ilymódon sérelmét szenved érseki egyháztartományunk területi sérthetlensége, a kongresszus tiltakozik ennek a magyar görög katolikus püspökségnek olyan formában való megvalósítása ellen, amint azt a magyar kormány tervezi,

IV. [A kongresszus] elhatározza e határozatok értelmében szóló emlékirat megküldését a római apostoli Szentszéknek és e kongresszus ügyintézéséből való személyekből álló bizottságot küld ki Őszentsége dr. Mihályi Viktor³ gyulafehérvári és fogarasi érsek-metropolita úrhoz, megkérve őt az emlékiratnak a Szentszékhez történő továbbítására.

Ugyanez a küldöttség felkéri a nagyméltóságú és tiszteletű⁴ érsek-metropolita urat, hogy a nagytiszteletű⁵ felszentelt⁵ püspök urakkal együtt a legrövidebb időn belül vezessen zarándoklatot Rómába,

V. A hozott határozatok teljesítése érdekében a kongresszus ötven tagú bizottságot küld ki, melynek feladata lesz, hogy a Rómával egyesült görög katolikus egyház autonóm jogainak védelmében minden szükséges és törvényes intézkedést tegyen, akárcsak a román nyelvnek ez egyházon belül való megőrzése érdekében, még abban az esetben is, ha a tervezett püspökség létrejönne.

C**[1912 aug. ?]**

*Részlet Babeş Emil (Argus) röpiratának a választójogi reform végrehajtása esetén állítólagosan előálló „nemzetiségi túlsúly” kérdésével foglalkozó fejezetéből*¹

...Ha mégis meglesz a választási reform: az leginkább annak köszönhető, hogy a mostani kormány – elődjével ellentétben – nem akarja megszegni programszerű ígéretét², s amelynek folytán a munkapárt számos tagja a választóközönséggel szemben erkölcsi obligót vállalt.

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Rezoluțiuni – Határozatok – Gazeta Trans.* 1912. máj-31; 108. sz.

² Értsd: görög nyelvű liturgiával működő.

³ Az eredeti szövegben: legszentségesebb.

⁴ Az eredeti szövegben: magasságos és igen szentséges.

⁵ Az eredeti szövegben: sufraganeus = a metropolita alá rendelt, konzisztórium szavazattal bíró felszentelt püspök.

¹ A közölt részlet leőhelye: *Argus* [Babeş Emil]: A választójogi reform és a nemzetiségek. Bp. 1912. Pfeiffer. 11–16. l.

² Argus röpirata még a Khuen-Héderváry kormány idején íródott, az utalás a koalíciós kormányra vonatkozik.

A választói jogosultság szűkebb megállapításának indoklására más plauzibilis indítékot kellett keresni; ilyen gyanánt legalkalmasabbnak találtatott ismét az oly sokszor bevált jelszó: a szociális és nemzetiségi veszedelem, mely a magyarság szupremáciáját és ezzel az ország magyar jellegét fenyegeti.

Ezért nem lehet [a] választási jog általános és titkos, sőt a választókerületek „célszerűbb” beosztását igényli; mindezt az értelmiség vezető állásának, illetve a magyar elem szupremáciájának biztosítása végett!

Vizsgáljuk meg tehát: miben felel meg ez az indok a valóságnak?

Mín alapszik a magyarság szupremáciája, és lehetséges-e azt egyáltalán ilyen módon veszélyeztetni?

E részben minden[ek]előtt helyesbítésre szorul a meg nem felelő terminus. A „szupremácia” fogalma nem egyeztethető össze az 1848. évi demokratikus alkotmányos jogrenddel: a jogegyenlőség alapelvével, amelyen alkotmányunk felépült, s amelyet az 1868:44. tc. bevezetése [a] következő szavakkal alapelv gyanánt statuál:

„Mint hogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozék is, egyenjogú tagja; mint hogy továbbá ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, amennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik: a honpolgárok teljes egyenjogúsága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván...” stb.

Eszerint nem „szupremáciáról”, hanem csakis a magyarság vezető szerepét jelző hegemoniáról lehet szó.

Ezt a véleményemet megerősíti br. Eötvös József is, a „Nemzetiségi kérdés” című művében foglalt következő kijelentésével:

„Sohse törekedjünk alkotmányunk alap gondolatával össze nem egyeztethető szupremáciára, mert ezzel nemzetiségeinket elkeserítjük, és a magyar alkotmányba vetett hitüket megingatjuk.”

A hegemoniát megállapító mozzanatokot vizsgálva, megállapítandó, hogy valamely népelem erejét, befolyását és ebből folyó vezérszerepét annak számbeli, kulturális és vagyoni ereje határozza meg; ezektől a tényezőktől függ, mily mértékben képes valamely népelem vagy osztály a közügyek intézésére befolyást gyakorolni.

Szemügyre véve a magyar népelem viszonyait a más ajkúakkal szemben, e részben a választói reform tervezői az orsz[ágos] statisztikát és annak száraz adatait veszik alapul; ámde ezek a néma számok inkább arra alkalmasak, hogy a tervezőket megzavarják, mert pl. abból a tényből, hogy Bereg megyének túlnyomó lakossága nem magyarajkú, korántsem szabad arra következtetni, hogy a megye kerületeinek magyar érzelmű választóközönsége a nemzetiségi képviselők számát fogná szaporítani. Hiszen politikai tekintetben a választók anyanyelve igen keveset határoz, hanem azoknak faji és politikai érzülete mérvadó; oly statisztika azonban, mely a népesség érzelmi viszonyaira vonatkozólag nyújtana tájékoztatást, nem áll rendelkezésre.

Mindenképpen azonban kétségtelen a magyarajkú népelem óriási kulturális és gazdasági túlsúlya, mely tekintetben a magyar úgy viszonylik a nem magyar lakossághoz, mint 10:2.³ A létszám tekintetében egyformának mutatkozik ugyan aránya, de ha tekintetbe vesszük azt a döntő mozzanatot, hogy a másajkúaknak körülbelül felerésze (a németek, rutének és zsidók egészen, a román és tót népnek pedig nagy része) a magyarság befolyása alatt áll, és politikai tekintetben ezzel egy szempont alá esik, a magyarság számbeli túlsúlya is kétségtelennek mutatkozik.

Oly törvényt, mely eltérve a most megjelölt természetes alapoktól a választási jogosultságot más, azokkal ellenkező alapokra: a kisebb létszámra, az analfabetizmusra vagy a vagyontalanságra fektesse, vagy pedig az értelmiségi és vagyoni kvalifikációt teljesen figyelmen kívül hagyja, el sem lehet képzelni; hiszen a reform legradikálisabb hívei sem követelnek választói jogosultságot a koldus, a csavargó vagy a kóbor cigány részére!

Hogy a népparlament, illetve annak nemzetiségi és szocialista csoportja letörhesse a magyarságot, megváltoztathassa az ország magyar jellegét (pl. a magyar helyett a német vagy tót nyelvet avathassa hivatalos nyelvvé), ennek az volna a legelső feltétele, hogy a magyarelles elemek a parlamentben többségben legyenek. Hiszen csak nem képzelhető, hogy ily magyarelles célzat

³ Ilyen és hasonló félrevezetően „lojális” kijelentések miatt vált Babeş Emil általánosan népszerűtlené nemzetiségi, komolytalaná magyar haladó körökben.

támogatására magyar nemzetiségű képviselők is kaphatók; márpedig még az annyira perhorreszkált Kristóffy-féle javaslat szerint is legjobb esetben 40–50 nem is „nemzetiségi”, hanem különböző pártállású nem magyarajkú és legfeljebb 20–25 szocialista népképviselő kerülhetne a parlamentbe, akik a 40 horvát képviselővel együtt mindössze egy száz főnyi kisebbséget alkotnának szemben egy 350 főnyi magyar többséggel? Ebben pedig komoly veszedelmet látni oly gyámoltalanság és gyávaság volna, mely valóban nem volna méltó egy életrevaló és önértékes nemzethez. Aki pedig mégis feltételezi, hogy magyar képviselők, országos jelentőségű oly kérdésekben, amelyek fajuk és nemzetük érdekét veszélyeztetik – megfélemlítve létérdekeikről és hitvallásukról –, az ellentáborhoz csatlakoznak, és saját erődük lerombolására segédkezet nyújtanak, ezzel a képtelen feltevessel azt bizonyítaná, hogy faját és nemzetét már nem tartja méltónak arra a vezérszerepre, amelyet egy évezred óta elfoglalt.

Ugyanezért erős meggyőződése, hogy Magyarországon, alkotmányos úton egyáltalán lehetetlen oly választási törvényt alkotni, mely a magyarság hegemoniáját és az ország magyar jellegét veszélyeztetné.

De nem is arról van szó, mintha egy demokratikus reform ellenzői komolyan attól tartanának, hogy a szocialisták és a nemzetiségi képviselői a parlamentben túlsúlyra vergődve majorizálhatják a magyarság képviselőit. Ily képtelenséget ők maguk sem hisznek el, de tartanak attól, hogy ezek a hazafiság szempontjából megbízhatatlannak tartott elemek oly számban találnak bejutni a törvényhozó testületbe, hogy „galibát” csinálnak, megzavarhatják a magyar pártok közti egyensúlyt, és obstrukciókkal akadályozhatják a parlament rendes működését.

Ámde ily aggályok mellett a kisebbségeket egyáltalán lehetetlenné kellett tenni, mert hiszen minden számottevő kisebbség csinálhat galibát, és okozhat nehézségeket. Ily természetű zavaroknak is meg van különben a törvényes korrektívuma egy helyesen konstruált házszabályzatban, amilyennek a népparlament részére leendő megalkotásától maga az ellenzék sem idegenkedik...

Ily állapotok mellett pedig inkább a választói jogosultság megszorítása látszanék helyénvalónak, mint annak kiterjesztése, erős értelmi és erkölcsi kautélák felállítása mellett.

Ha ennek dacára mégis célszerűnek, sőt elkerülhetetlen szükségesnek vélem a választói jog reformálását és széles alapon való kiterjesztését, erre indít az a tudat, hogy abban a kiterjesztésben, de főképpen a szavazás titkosságában, valamint a községek vagy körzetek szerinti gyakorlásában rejlik annak a mélyreható korrupciónak leghatályosabb ellenszere, amellyel szemben minden más korrektívum hiábavalónak bizonyult.

Ettől eltekintve, a liberális reform eszméje fel lévén vetve – most már a közélet homlokterébe lépett olyannyira, hogy azt a napirendről levenni már alig is volna lehetséges. Az elégedetlenek milliói ettől várják – joggal vagy anélkül – boldogulásukat, az ország összes bajainak orvoslását...

D

1912 szept. 3

Sajtótudósítás a Román Nemzeti Párt szatmárudvardi választójogi népgyűléséről¹

Szatmárudvard községben vasárnap délután a román nemzetiségi párt népgyűlést tartott, amelyen tiltakoztak a községnek a hajdúdorogi püspöki egyházmegyéhez csatlakozás ellen, és foglalkoztak a politikai helyzettel.

A népgyűlésen megjelent Pap György² a román nemzeti komité elnöke, Mihályi³ Tivadar országgyűlési képviselő és Lukács Konstantin esperes is. A hatóságot Helmeczy Pál főszolgabíró képviselte, aki kijelentette, hogy román szónoklatot nem engedélyez. A népgyűlés román lakossága fenyegető magatartása volt erre a felelet és hiába volt a főszolgabíró minden hadakozása, Mihályi Tivadar országgyűlési képviselő elmondotta román nyelvű beszédét, amelyben támadta a kormányt a június 4-iki törvénytelen ségekért, majd válaszolt a miniszterelnök nagyenyedi beszédére, amely a választójog kérdését továbbra is sötétségben hagyta. Lukács László⁴, a román

¹ A közlemény eredeti címe és leközlönte: *Románok a választójogért.* – Népszava 1912. szept. 3; 208. sz.

² Pontosabban: *Ilyefalvi Pap György* – George Pop de Băsești.

³ É. *Mihályi*.

⁴ Vasile *Lucaciu* román nemzetiségi politikus, volt országgyűlési képviselő.

nemzeti komité titkára akart ezután belefogni román nyelvű felszólalásába, de a főszolgabíró többször félbeszakította azzal, hogy beszéljen magyarul. A szónok erre nem mutatott hajlandóságot, és a főszolgabíró végül is belátta, hogy a román beszédet meg kell engednie. A tömeg ugyanis olyan fenyegetően viselkedett, hogy a gyűlésen megjelent csendőrség igénybevétele csak összetűzésre adott volna alkalmat. Lukács László különben rövid beszéd után előterjesztette a határozati javaslatot, amelyben a népgyűlés bizalmat szavaz a román nemzeti komité vezetőségének, követeli az általános, egyenlő, titkos választójogot azzal a hozzáfűzéssel, hogy az új választói törvényt a román nemzetiségi kataszter alapján alkossák meg. Végül tiltakozik az ellen, hogy a községet a hajdúdorogi püspöki egyházmegyébe olvassák. Kimondotta a népgyűlés, hogy a kormánynak az új püspökségre vonatkozó eddigi intézkedéseit nem veszi tudomásul, s azokat kötelezőknek el nem ismeri.

111

Az 1912. május 23-i budapesti választójogi tömegtüntetés („vérvörös csütörtök”) visszhangja a nemzetiségi munkás- és radikális sajtóban és mozgalomban¹

A

1912 máj. 24

A román munkássajtó vezércikk-felhívása az általános és titkos választójog megvalósításáért folyó közös küzdelemben való részvételre²

Országunk vezetői elvesztették a fejüket, látván, hogy az ellenzéki pártok visszautasítják azt a megalázó kufárkodást, mely a nép becsapásához és politikai jogai eltulajdonításához, azoknak a jogoknak az elorzásához vezetett volna, melyekért tüzzel-vassal, a rendőrfőnök erőszakával és önkényével hajtják végre akarataikat.

¹ A választójogi harc, az országos sztrájkra való felkészülés és az egyesült választójogi ellenzék, a „választójogi blokk” (a Justh-párt és a szociáldemokraták) egyezsége útján fordulópontot jelentett a történelemben „vérvörös csütörtök” néven bevonuló, 1912. május 23-i hatalmas budapesti tömegtüntetés. Ez a monstre-tüntetés, a választójogból és a politikai hatalomból kiszorítottak legnagyobb arányú és méretű tömegtiltakozása a dualizmus korában egyben a nemzetiségi munkásmozgalom jelentős erőpróbája is volt. Ezt az erőpróbát a magyarországi szociáldemokrata párt nemzetiségi tagozatai a magyar munkásmozgalommal, szélesebben a választójogi blokkal szoros együttműködésben állták ki, mint erről a román, a szerb és a szlovák munkássajtó egykorú beszámolóí tanúskodnak. – A közölt iratokból különösen két jelenséget emelhetünk ki. Az egyik a cseh munkásmozgalom, az ún. cseh-szláv szociáldemokrata munkáspárt rokonszenv-nyilatkozata az 1912. máj. 23-i budapesti eseményekkel kapcsolatban (B), amit helytelen lenne kizárólag a munkásmozgalmi szolidaritás jelenségeként számon tartanunk. – A másik az 1912. jún. 2-i újvidéki szerb-magyar közös választójogi tüntető nagygyűlés ténye. Ezen a választójogi nagygyűlésen Justh Gyula és Tomić Jása deklarálták az egymás mellett kitartó függetlenségi-szerb radikális politikai-választójogi együttműködést, amit a Balkán-háborúba, majd a világháborúba torkolló események csakhamar berekesztettek. Mégis Justh ekkor tett nyilatkozata Magyarország demokratizálása és népei testvérisége, valamint a szocialistákkal kötött választójogi blokk ügyében a nemzetiségekkel való megegyezésre törekvő magyar ellenzéki választójogi küzdelem jelentős történeti eseménye maradt. – Érdemes ennek az összefüggő dokumentumot nem képező nyilatkozatnak néhány nemzetiségpolitikai vonatkozású megállapítását az egykorú szerb sajtó szövegezésében idézni. Az újvidéki Sloboda nagygyűlési beszámolója szerint Justh „...beszédét azzal kezdte, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz. És csak az általános titkos választójoggal lehet Magyarországot átalakítani. Magyarország demokratizálását és összes népei testvériségét senki sem állíthatja meg. Ne kérdezzük többé, ki milyen felekezethez és melyik nemzetiséghez tartozik. Hasonlóképp Magyarország és Horvát-Szlavonországok között is egyetértésnek kell létrejönnie, ezt az egyetértést pedig csak a demokratikus Magyarország képes megvalósítani. Bécs és Ausztria nem engedik, hogy ez az egyetértés létrejöjjön, mert ők Magyarország és Horvát-Szlavonországok nemzetiségeiben szövetségeseket keresnek a magyarok ellen. Justh e kijelentése – állapítja meg a szerb-bunyevác szociáldemokrata tagozat nagygyűlési beszámolója – viharos helyelést váltott ki.” – *Novi Sad za opšte pravo glasa* – Újvidék az általános választójogért. – Sloboda 1912. jún. 8; 23. sz.

² A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Jos tiranija!* – Le a zsarnoksággal! – Adevèrul 1912. máj. 24; 8. sz.

Az országgyűlésen megszegették a hárszabályokat, fenyegetik és megfélemlítik a Justh-párti becsületes kisebbséget.

Az országgyűlésen kívül áthágják a törvényeket, elkobozzák a lapokat, megakadályozzák az utcai tüntetéseket, minden utcát katonákkal és lovasrendőrökkel raknak meg, provokálják a békés munkásságot, bántalmazzák és letartóztatják a békés polgárokat.

Szabályszerű ostromállapot bejelentése ez: a horvátországi zsarnokság átültetése Magyarországra.

Es miért történik mindez? Azért, mert a semmirekellő oligarcha banda érdekei és kiváltságai kockán forognak. Mert a felfuvalkodott és becsvágyó Tisza gróf meghíusultnak látja álmát.

Mert ütött az óra, amikor a zsarnokok és ragadozók egész érdekszövetségének le kell mondania kiváltságairól. Ezért dühöngenek annyira, ezért tajtékoznak és erőlködnek ilyen veszettül, [mert] látják, hogy kicsúszik a talaj a lábuk alól. Kétségbeesetten kiáltoznak, ordítóznak – miként a sárkány torkában –, ide-oda hadonásznak és szitkozódnak.

Mi a kötelességük az alsóbb néprétegeknek ezzel a tébollyal, ezzel a felülről jövő anarchiával szemben? Készüljenek fel a harcra, és induljanak küzdelembe minden vonalon azonnal és minden eszközzel. Az ország urai lábbal tiporják az ország törvényét, szenvedélyeiket kitombolni, étvágyukat kielégíteni akarják. Nékünk, munkásnépnek is meg kell mutatnunk, hogy számunkra sem létezik törvény, ha azok, akik arra hivatkoznak, hogy betartásán öröködnék, semmibe veszik azt, – számunkra sem létezik törvény, amikor arról van szó, hogy kivívjuk a minket megillető jogokat.

Román munkás! Emelkedj most hivatásod magaslatára. Egységben, Magyarország egész proletariátusával összefogva szervezd meg a nagy harcra méltó sereget.

Az általános sztrájk bejelentése a szociáldemokrata párt parancsszava. Teljesítsd ezt azonnal, teljesítsd kötelességedet, hozd meg az áldozatot, mely azután néked és gyermekeid számára meg- hozza a régen várt jutalmat.

Ütött a tizenkettedik óra. Most vagy soha, el kell tipornunk a zsarnokság uralmát, és uralomra kell juttatnunk a demokráciát, a nép uralmát.

B

1912 máj. 30

A cseh-szláv szociáldemokrata munkáspárt végrehajtó bizottságának rokonszenv-nyilatkozata az 1912. május 23-i budapesti eseményekkel kapcsolatban¹

A cseh-szláv szociáldemokrata párt prágai végrehajtó bizottsága a pozsonyi szlovák végrehajtó bizottságnak² az alábbi üzenetben fejezte ki a magyarországi választójogi harc iránti rokonszenvét:

¹ A közlemény eredeti címe és lelohelye: *Prejav sympatii československej sociálnej demokracie – A cseh-szláv szociáldemokrácia rokonszenv-nyilvánítása.* – Robotnicke Noviny 1912. máj. 30; 22. sz. – A cseh-szláv szociáldemokrata munkáspárt végrehajtó bizottsága közölt rokonszenv-nyilatkozatán kívül a szlovák és a cseh munkásmozgalom több ízben tett ezekben a hetekben szolidaritásáról tanúbizonyosságot. Így a *Robotnicke Noviny* hosszabb közleményben számol be az egykorú szlovák és cseh sajtó-visszhangról. (*Hlasy o budapeštianskej revolte* – A budapesti forrongás visszhangja – Rob. Noviny 1912. jún. 6; 23. sz.) – Ebben idézi a szlovák nemzeti párt két budapesti szlovák sajtóirányzatának, a Šrobár-Štefanek féle cseh-szlovák irányzat, és a Hodža-féle szlovák agrár-demokrata irányzat lapjainak, a *Slovenský Denník*nek és a *Slovenský Týždenník*nek elismerő sajtónyilatkozatait, valamint František Soukup cseh szociáldemokrata politikus, birodalmi gyűlési képviselő ez ügyben a prágai szociáldemokrata nagygyűlésen elmondott nyilatkozatát. Soukup ezen a nagygyűlésen többek között kijelentette: „A mi kötelességünk és az egész cseh-szláv szociáldemokrácia kötelessége, hogy az egész szervezett cseh proletariátus nevében kijelentsük, egynek érezzük magunkat a magyarországi nemzetek harcban álló proletariátusával, és küzdelmüket, amennyiben csak erőnkből telik, támogatjuk, hogy győzelemre vígyék ezt a harcot.” – A nyilatkozat jelentőségét ugyanakkor a kellő értékére szállítja le annak a történelmi ténynek az ismerete, hogy a *cseh szociáldemokrácia*, és főként maga *Soukup* ekkor már a szeparatista törekvések egyik főmozgatójaként szemben állott a magyar szociáldemokrácia, a magyar demokrácia létérdekeivel, mint azt a luhačovice-i cseh-szlovák értekezlet (vö. 94/A. irat) előkészítése is mutatja.

² Értsd: a magyarországi szociáldemokrata párt pozsonyi szlovák végrehajtó bizottsága. – Ez a szervezet intézi – *Lehocký* Emánuellel, a *Robotnicke Noviny* szerkesztőjével az élen – a szociáldemokrata tagozat adminisztrációjának, szervező munkájának, politikai szervezkedésének irányítását. A szlovák

Tisztelt Végrehajtó Bizottság!

A minden magyarországi városra gyorsan kiterjedő [buda]pesti események a magyarországi proletáriátus ereje felett érzett örömmel töltenek el minket. Szilárd meggyőződésünk, hogy az Önök szervezetének is jelentős része s nagy érdeme van ezekben az eseményekben, függetlenül attól, hogy a [buda]pesti harcok visszhangja bizonyára az Önök agitációs mozgalmában is mély nyomot hagy, és Önök is tevékeny akciót készítenek elő az általános és egyenlő választójog kivívásának támogatása érdekében. Saját tapasztalatainkból tudjuk, hogy vérveszteség és emberi életek feláldozása nélkül elképzelhetetlen a középkori *feudalizmus elleni harc*, de bizonyosak vagyunk abban is, hogy ezek a roppant áldozatok végül meghozzák a szlovák munkásság politikai felszabadítását is.

Ezért kívánunk Önöknek az általános, egyenlő választójog kivívásáért folyó harcukhoz teljes sikert, és legyenek biztosak afelől, hogy a magyar határokon túl Önökért dobog a cseh munkásság testvéri szíve.

Növekedjék a szlovák proletáriátus ereje!

Éljen az általános, egyenlő választójog!

A cseh-szláv szociál-demokrata munkáspárt
végrehajtó bizottsága megbízásából
testvéri üdvözzellet
Jur. Dr. Václav Houser

C

1912 jún. 1

A magyarországi szerb munkássajtó vezércikke a „vérvörös csütörtök” (1912. máj. 23) jelentőségéről¹
(Részlet)

A világtörténelem írói joggal örökíthetik meg 1912. május 23-át azoknak a híres napoknak sorában, melyek nevezetes eseményekkel kitűnnek a többi napok közül. Ez a nap *megmutatta*, mennyi hősi elszántság és nagyszerű önfeláldozás van a munkásságban, *rávilágított* a munkásosztály erejének nagyságára, *figyelmeztetett* mindenkit, hogy a munkás nyomora oly nagy, és a jogtalanságot oly nehéz és szégyenteljes bélyegnek érzi, hogy minden áron és minden eszközzel kész véget vetni ennek az állapotnak, s ha kell, a társadalmi rendet is megváltoztatni, feláldozni testi épségét, szabadságát, utolsó falat kenyerét, és szembeszállni minden állami és társadalmi hatalommal.

Az elmúlt csütörtökön a budapesti munkásság nem tüntetett, nem tiltakozott, hanem történelmet csinált, amely az időszerű folyamatot új irányba lendíti, az új és legyőzhetetlen hatalom életbe lépéséig. Kibontotta vörös forradalmi zászlaját a meghunyászkodó főváros felett. Minden

tagozat életére általában jellemző, amit a szlovák munkássajtó egyik egykorú közleménye is hangsúlyoz: megnehezedett a tagozat és a végrehajtó bizottság helyzete, megújult a hatósági üldözés a szervezet és sajtója ellen. (*Pohoň na slovenských socialistov* – A szlovák szocialisták üldözése – Rob. Noviny 1912. okt. 10; 41. sz.)

A közlemény eredeti címe és lelohelye: *Revolucija rada* – A munka forradalma – Sloboda 1912. jún. 1; 22. sz. – A *Sloboda* vezércikke egyben újabb jelentős választójogi ellenzéki összefogás bejelentése volt. Ugyanebben a számban a lap közli az „egyesült választójogi ellenzék” másnapi újvidéki népgyűlésének felhívását. A felhívást követően, melyet a *Szociáldemokrata Párt*, a *Függetlenségi és 48-as Justh-párt* és a *Szerb Nemzeti Radikális Párt* adott ki (I. *Naroda Novoga Sada!* – Újvidék népe! – Sloboda 1912. jún. 1; 22. sz.), megjelenik a lapban az 1912. jún. 2-án Újvidéken tartott közös szerb-magyar ellenzéki nagygyűlés beszámolója. (*Novi Sad za opšte pravo glasa* – Újvidék az általános választójogért – Sloboda 1912. jún. 8; 23. sz.) – A nagygyűlést a szerb radikális párti összehívók nevében Kosta *Hadži* nyitotta meg. Az elnökségben kivüle a Justh-párti *Lovrekovičs* Ferenc és a szociáldemokrata *Hajdu* Sándor foglalt helyet. A nagygyűlésen *Justh* Gyula hosszabb beszédet mondott. Ebben kifejtette, „ha az ellenzék elfogadta volna Lukács választójogi reformjavaslatát, mely nem kevesebb mint 14 osztályba sorolja a választókat, a nép ezt az ellenzékét megvetette volna”. – *Jása Tomič* felszólalásában támadta Tiszát és híveit, amiért a magyar függetlenségi-szerb radikális közös választójogi fellépés miatt oly hevesen és alaptalanul rágalmazzák Justhot és pártját. A gyűlés szónokai között szerepelt „az általános és titkos választójogi liga” képviselőjében *Ormos* Ede és a szerb szociáldemokrata szervezet nevében felszólaló *Láza Vukičević*, aki kijelentette, hogy „a véres csütörtök” egyesítette az ellenzékét”.

más erő tehetetlennek bizonyult a munkásosztály forradalmi erejével szemben. Ebből a két tényezőből következik, hogy ekkora erkölcsi és politikai erőtlől nem lehet a követeléseket megtagadni. A véres csütörtök eldöntötte az általános választójogért folyó csatát is: a munkásságnak meg kell kapnia azt a politikai jogot, amelyért harcol. Ez a szörnyű nap megmutatta hogy a munkásság *magához ragadja* ezt a jogot, ha azt az uralkodó osztály önként nem adja meg. Az általános választójog megadása feltétele a társadalmi és állami béke fenntartásának, mivel a munkásság és a nép további jogfosztottságban tartása egyet jelent a forradalom és az anarchia előkészítésével.

A véres tüntetéseket a kormánypárt provokálta ki, mely a képviselőház elnökéül olyan embert állított, aki az erőszak eszközehez nyúlt, aki a fennálló törvényeket semmibe sem veszi csak azért, hogy elfojthassa az obstrukciót, amely a katonai reform² ellen, s a választójogi reform *felé* irányul. Erre a felülről gyakorolt erőszakra pártunk *alulról* jövő erőszakkal válaszolt. Budapesten [a párt] az elmúlt hó 23-ára általános sztrájkot hirdetett. Bejelentett két gyűlést és egy tüntetést az országgyűlés előtt. A rendőrség ezeket betiltotta. A nép nagy tömegei mégis kivonultak az utcára, hogy politikai jogaikért tüntessenek, mire a társadalmi rend hatalmának mai birtokosai rengeteg katonát és rendőrt vezényeltek az utcára, és sok helyütt véres összeütközésre került sor.

Mielőtt bővebb tudósítást adnánk ezekről az összetűzésekről, röviden visszatérünk az országgyűlés szerepére, mely e véres események idején éppen ülésezett. Tisza Pista elnökölt, akinek elnökké választása is törvénytelen módon zajlott le. Egy Justh-párti képviselő beszéde közben – aki éppen az elnök törvénytelen megválasztásáról beszélt – néhány ellenzéki képviselő a következő kiáltással rontott be az országgyűlés termébe: „Az utcákon vér folyik! Gyilkolják a népet! Függesszék fel a gyűlést!” Mire a hírhedt Tisza azt válaszolta, hogy a szónok csak folytassa beszédét. Ezután egy ellenzéki képviselő rámutatott az utcai szörnyűségekre, és követelte az ülés felfüggesztését, mire az elnöki székéből a következő kijelentés hangozott el: „Mi nem vagyunk jótékonyági intézmény!”³ Erre az ellenzék titkos ülést javasolt, hogy megvitassák azt, ami a szívükön fekszik. Amikor az egyik képviselő szemrehányást tett Tiszának az ülés folytatása miatt, az kijelentette: „Nem vagyok hisztérikus vénasszony! Hát mi is történt? Hiszen nincs is több három halottnál.” Az elnöki széket bitorló egyénnek ez a kihívó magatartása érthető. Őt az a mai országgyűlési többség választotta, mely nem a népből került ki, nem is lehet jó szívvvel a néphez, és mit bánja az utcákon kiömlő vért!?

112

1912 jún.

Részlet Szende Pálnak a Huszadik Században Jászi Oszkár „A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés” című munkájáról közölt bírálatából¹

A könyv előszava szerint a nemzetiségi kérdés a demokrácia archimedesi pontja és állami létünk központi problémája. Aki figyelemmel kísérte az utolsó évtizedek politikai történetét, társadalmi és gazdasági mozgalmait, ugyanerre a meggyőződésre jut. Alig van közéleti kérdés, mely annyira az érdeklődés, sőt a szenvedélyes viharzás középpontjában állana, mint ez. Ha sike-

² Értsd: véderőjavaslatok.

³ A cikkben szó szerint: jótékonyági bizottság.

¹ Jászi Oszkár 1912 tavaszán megjelent főműve: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* fordulópontot jelentett a magyar nemzetiségi kérdés magyar publicisztikai irodalmában. Szerzője – mint azt a baráti bíráló és munkatárs, Szende Pál is közli cikkében – öt évig dolgozott művén, ami a korábbi szakirodalmi nyomokból is megállapítható. Ugyanis Jászi 1908-ban közölte folyóiratában első jelentős nemzetiségi tárgyú írását (*Nemzetiségi politikánk iránya* – Huszadik Század 1908. XVIII. köt. 579–592. l.). Ebben a tanulmányban voltaképp előmunkálatát adta 1912-ben megjelent munkája magyarországi nemzetiségi fejezeteinek, vázolta – mint írja – „azokat a gazdasági, kulturális és politikai bajokat, melyek a magyarországi nemzetiségi kérdés legmélyebb gyökereihez elvezetnek.” Ebben a cikkében előljáróban – az 1900. évi népszámlálás adatai alapján – felvázolta a soknemzetiségű magyar állam nemzetiségi statisztikáját. (Jászi közlése szerint az ország egész lakosságából – a társországokat nem számítva – 8.588.834 azaz 51,4 százalék a magyarok és 8.132.740 azaz 48,6 százalék a nem magyarok, nem magyar anyanyelvűek száma. Amiből következik, hogy Horvát-Szlavonországot is számítva, a nem magyar elem meghaladta a magyart, mutatva egyszersmind a nemzetiségi kérdés körébe tartozó problémák elsőrendű jelentőségét.) – Jászi művét tehát elsőrendű társadalmi-politikai igény váltotta ki, s

rül nemzetiségi politikáknak helyes irányt adni, úgy jövőnk fejlődésünk legbiztosabb alapjait raktuk le. De ha téves úton haladunk tovább, a mérges kóroanyag állandóan bennmarad a nemzeti vérkeringésben, megbénít minden előrelépést, és egy általános európai konfliktus esetén katasztrófát is idézhet elő. A demokratikus eszmék térfoglalásának alig van Magyarországon nagyobb akadálya, mint a nemzetiségi veszélytől való félelem. Az iskola és sajtó a lelkekbe belénevelték, üzleti politikusok és közéleti kalózok mesterségesen nagyra növelték a nemzetiségektől való félelmet, s ennek kényszerképzete úgy megüli a gondolkodást, hogy bármely demokratikus reformnak megakadályozására elegendő a nemzetiségi harangok egyszeri félrevertése. Az általános választójog körüli küzdelemben volt módunkban ezt számtalanszor tapasztalni. Férfiak, akiknek progresszív érzületéhez kétség nem fér, akik megvetéssel és elfojtott indulattal szemlélik az uralkodó társadalom visszaéléseit, állandó lelkiismereti kétségek szirtjei között hanyódnak: nem fogja ez a reform, amelynek helyességéről, szükséges és igazságos voltáról különben meg vannak teljesen győződve, a nemzetiségeket úrrá tenni a magyar államban. Van a jóhiszemű félrevezetetteknek egész tömege, akiket a legátlátszóbb taktikázás, a nemzetiségi veszélyre való legszemérmelenebb hivatkozás is már elbátortalanít. Nagyszámú embert ismerünk, aki kész prédája az ilyenféle érveléseknek, „az általános választójog a drótos tótok és a havasi mócok uralmát jelenti”, és akikben meginog a demokratikus meggyőződés, mihelyt azt hallják, hogy Scotus Viator örülni fog az általános választójognak. Életszükséglete tehát a magyar demokráciának, hogy ez a probléma véglegesen tisztázódjék, és a nemesebb értelemben vett hazafias kötelességet teljesít az, ki világhosszút gyűjt ebben a kérdésben. A szemorvos szerepe, aki egy-egy embernek adja vissza látóképességét, tiszteletre méltó, de az utókor hálijára és elismerésére számíthat a kutató, aki egy egész nemzet szeméről akarja a hályogot eltávolítani.

Ezért az eszményi pályabérért lép sorompóba Jászi Oszkár most megjelent munkájával. Bármilyen forrongásban is tartja a nemzetiségi probléma a magyar közéletet, összefoglaló, minden szempontra kiterjedő, pragmatikus munka róla még nem íródott. Voltak eddig is oly dolgozatok, amelyek kitűnően humánus felfogással, demokratikus érzületükkel, az egyes részletkérdések megvilágításával, statisztikai adatok összeállításával, az orvoslás módjának a megjelölésével

A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés abban a tekintetben valóban fordulópont volt, hogy első ízben állította hosszabb lélegzetű társadalompolitikai munkát középpontjába azt a kérdést, amelyen az egykorú magyar állam és társadalom sorsa, jövője megfordult. Abban is elismerés illeti meg a Társadalomtudományi Társaság sorozatában megjelent mű szerzőjét, hogy Jászi igyekezett összefoglaló áttekintést adni a kérdés európai, sőt világképerő, társadalmi-politikai helyzetéről. Kétségkívül helyes volt az a végkövetkeztetés is, hogy a nemzetiségi kérdést csakis demokratikus feltételek mellett lehet végrehajtani. Ezzel a végkövetkeztetéssel és műve általános része több fejezetével, de nem kevésbé a hazai nemzetiségi kérdések demokratikus megoldásának követelésével *Jászi* maradandó nevet vívott ki magának a kor haladó magyar publicisztikájában. Anélkül azonban, hogy a kérdés tudományos felméréséhez, elvi elemzéséhez, történeti feltáráshoz, gyakorlati feladatainak szakszerű felméréséhez lényegesen hozzájárult volna. – *Jászi* historiográfiájának, szakirodalmi érdeklődésének keretei egyébként is igen szűkek voltak ez idő tájt. A magyar polgári demokrata szerzők, köztük a nemzetiségi körökben ellenséges magatartása miatt bojkottált *Grünwald* Béla és mások, a *Huszádik Század* doktriner publicista-szociológusai s az osztrák szociáldemokrata doktrinerek, ezek közül is inkább csak *Bauer* és *Renner*, nem voltak elegendők az összetett magyarországi probléma megismerésére. Ebből következik az is, hogy nemzetiségi részről – ha hivatkoztak is itt-ott egy-egy élesebb, az uralkodó osztályokat bíráló megjegyzésre – a munkát komolyabban nem tartották számon, s így annak alapvető célkitűzése már a feldolgozás módja miatt is megfeneklett. Amiben nem kevés része volt annak is, hogy a munka szerzője az uralkodó osztályok kérélnthetetlen publicisztikai bírálata mellett alig fordított figyelmet a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó korábbi szakirodalom, másrészt a hazai nemzetiségi mozgalmak, köztük a nem magyar agrár-, demokrata és munkásmozgalom vizsgálatára. Különösen sajnálatos, hogy *Jászi* munkájának nem volt mélyebb elméleti bázisa, és nem érzékelte a különválás útjára lépő nemzetiségi mozgalmak valódi jelentőségét, – hat évvel a dualizmus rendszerének teljes csődje, a monarchia összeomlása előtt sem.

Az elmondottak előrebocsátásával és ismeretében is megállapítható, hogy *Jászi* művének elsőrendű jelentősége volt a kor magyar haladó politikai irodalmában. *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* – mint ez *Szende* Pál baráti és munkatársi elfogódottságtól áthatott ismertetéséből is kitűnik – történeti bírálatot mondott az uralkodó osztályok tarthatatlan és katasztrófával fenyegető elnyomó nemzetiségi politikája felett, s igazolta egy haladó, a nemzetiségi kérdésben sürgős megoldást kereső és kívánó magyar politikai álláspont jelenlétét. – A részletében és magyarázó, összekötő szövegekkel közölt tanulmány-bírálat címe és lelőhelye: *A nemzetiségi államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. (*Irtá Jászi Oszkár*. Társadalomtudományi Könyvtár. Új sorozat. A Huszádik Század szerkesztésében. Bp. 1912, Grill Károly. – Huszádik Század XIII., 1912. XXV. köt. jún., 6. sz. 774–787. 1.) (Könyvismertetések és bírálatok.)

igyekeztek a megoldást előmozdítani, de oly munka, mely a magyar nemzetiségi kérdést az egyetemes történelmi fejlődéssel hozza kapcsolatba, és azt a gazdasági és politikai szervezet változásainak törvényszerűségéből igyekszik megmagyarázni, – a magyar irodalomban eddig egyedül [a] kezünkben levő könyv.

A tanulmány szerzője a továbbiakban elmondja, hogy bár „meghitt barátság” fűzi Jászi Oszkárhoz, választ kell adnia arra a kérdésre, nem látszik-e összeférhetetlennek, hogy a folyóirat „felelős szerkesztője és szellemi vezére” művével foglalkozik ezeken a hasábocon. Megnyugtatja azonban magát, hogy „oly országban, ahol a progresszív tudományos irányzatnak egyetlen folyóirata van [!?!], nemcsak fényezés, hanem oktalanság lenne a könyvet helytelenül értelmezett tapintat-aggályokból hallgatással mellőzni”. Annál kevésbé, mert „az öt évi verejtékes fáradozás” eredményét tartalmazó művet, „melynek megjelenését az eddigi lapbírálatok [értsd: a Világ] eseménynek minősítették”, nem lehet kiszolgáltatni „a mindenkori kormányok és uralkodó csoportok szolgálatában álló folyóiratok ferdítéseinek és rossz-hiszemű bírálatának”. – A mű történeti szemléletéről szólva *Szende* – jó kritikai érzékkel – elismeri, hogy Jászi – kétségkívül pozitíven értékelendő antifeudalizmusában – igen nagy mértékben kerül *Acsády* és *Grünwald* (A régi Magyarország) befolyása alá, s jórészt azok idézésével igyekszik a XVIII. század bonyolult magyarországi soknemzetiségű fejlődésének magyarázatát adni. Hasonlóan elnagyolt, s a reformkori nemzetiségi mozgalmak majdnem teljes mellőzése miatt szinte minden előzmény nélkül jelentkezik a Jászi által bemutatott 1848/49. évi kép. Ezután a történeti-társadalmi elemzés fokozatosan letisztul, s helyenként valóban az igényes történeti esszé szintjére emelkedik. Ezekről a részekről *Szende* – a szabadságharc nemzetiségpolitikai summázásában Jászi nézetei jó részét félreértve, de az ötvenes évektől híven és következetesen tolmácsolva, az alábbiakat mondja:

Az V. részben (317–348. l.) szerző a magyar [értsd: a magyarországi] nemzetiségi törekvések geneziséjét mondja el. E célból visszanyúl az 1848–49-iki forradalom idejére, melynek sorsa szerinte meg volt akkor pecsételve, amikor a nemesség, amely osztályérdekeit múlóan legyőzte, képtelen volt faji gögjét fékezni, és a nemzetiségek támogatását a magyar ügy mellett megnyerni, amint azt Bem és Kossuth Lajos is elismerték. Ezzel szemben az erőszakos nemzetiségi politika hívei arra hivatkoznak, hogy a nemzetiségek 1848-ban cserbenhagytak bennünket, és ezért nem érdemelnek ma sem kiméletet. Szerző felfejti előttünk a 48-iki események főbb okait. Kimutatja, hogy az erdélyi oláhságnak [sic!] az előző századokban történt felkelései nem nemzeti, hanem vallási, szociális és gazdasági okokra vezethetők vissza. A magyar nemesség gazdasági uralma az oláh parasztság felett [Jászi és Szende nyilvánvaló félreértése, hiszen egyazon feudális uralom nehezedik a feudalizmus századaiban a magyar és nem magyar jobbagyra] a kizsákmányolás és erőszak legszörnyűbb képét nyújtja. Mikor 1848-ban Erdély és Magyarország egyesítése jött szóba, a románok azért foglaltak állást az unió ellen, mert attól tartottak, hogy az erdélyi nemesség magyar támogatással akarja ezt az uralmat továbbra is fenntartani, és számtalan jelenség igazolta is ezt a gyanút. A magyar országgyűlés nem volt hajlandó velük szemben a megértő engedékenység álláspontjára helyezkedni, és csak 1849. július 21-én a végső veszélyben mondotta ki a nemzetiségi egyenjogúsítást, amikor már késő volt. Az évszázados elnyomás ilyképpen az igazságos ügyön bosszulta meg magát, és a szabadságharc elbukott.

A Bach-korszak kezdetben demokratikus [?!] irányának elfajulása a nemzetiségeket a centralizmusból kiábrándította, és hajlamossá tette az együttműködés iránt. A magyar vezető körök akkor liberális szelleme szintén lehetővé tett ilyen közeledést. A fő eltérés abban volt, hogy a nemzetiségek területi autonómiát követeltek maguknak. Ezzel szemben az Eötvös József által képviselt magyar álláspont ezt a kívánságot mint a rendi gondolkodás maradványát elutasította, és általános jogegyenlőség, az érzelmekkel való egyesítés és a nemzetiségek szabad kultúrfejlődésének biztosításával kívánta a nemzetiségi béke ügyét szolgálni. Ennek eredménye volt az 1868. XLIV. tc., az ún. *nemzetiségi törvény*.

A következő fejezet érdekesen magyarázza meg azt a frontváltást, mely a magyar és a nemzetiségi közvélemény részéről a nemzetiségi törvénnyel szemben bekövetkezett. Kezdetben a nemzetiségeknek ez a törvény nem kellett, sőt a románok ellene passzivitásba léptek. Viszont a magyar sovíniszták nem hajtják végre a törvényt, sőt kezdik nyíltan hirdetni, hogy nem szabad végrehajtani. Ezzel szemben a nemzetiségek egyre jobban kívánják a törvény végrehajtását, és ez lesz a nemzetiségi defenzíva fő fellegvára. Ez irányváltás okai a következők:

Az 1867-iki kiegyezés után a nemesi osztály visszakapta a kizárólagos politikai hatalmat. Minthogy túlnyomó része gazdaságilag tönkrement, vagy pedig gazdálkodni nem tudott, kezdetét veszi a nemesi tenyészpolitika, mely főleg Tisza Kálmán óta a közhivatalok nagymérvű szaporításában nyert kifejezést. Ez a tenyészpolitika szükségképpen magával hozta oly kollektív ideológia kifejlődését, amely a nemzetiségi középosztályt a hivataloktól és különösen a várme-

gyétől távol akarta tartani. Megszületik a nemzetiségi veszély ideológiája. A kormányok részéről is ez a túlzó irányzat egyre nagyobb támogatásban részesült, mert a nemzetiségi veszély falra festése alkalmas volt arra, hogy elterelje a széles néprétegek figyelmét a gazdasági és szociális bajoktól, azonfelül az Ausztriával kötött kedvezőtlen kiegyezéseket azzal lehetett elfogadhatóvá tenni, hogy csakis Ausztria segédelmével tudunk a nemzetiségi veszéllyel megbirkózni. De más tényezők is közreműködtek eme irányzat megerősödésén. A kiegyezést követő pezsgő politikai és gazdasági élet egy erős asszimilációs folyamatot indított meg. A renegátoknak száma rendkívül megszorodott, és ezek minél hangosabb lárma által akarták múltjukat feledtetni. Az alkotmány sáncaiba újonnan befogadott társadalmi osztályok feltörekvő elemei mind hangosabb szószólói lettek a sovíniszta irányzatoknak, a zsidókat az antiszemitizmusról való félelem is ebbe az irányba hajtotta. De ami a leglényegesebb, a gazdasági fejlődés és a társadalmi viszonyok átalakulása rendkívül kedvezett a magyarságnak. Gazdaságilag főleg azok a területek emelkedtek, a városok, az ipar, a kereskedelem növekedése mind a magyarságot erősítette, a mozgó tőke jórészt magyar kezekbe jut, a magyar közoktatásügy és főleg a sajtó óriási lendületet nyer. Ez a fejlődési folyamat egyrészt lehetetlenné tette a nemzetiségek territoriális kívánságainak teljesítését, mert ez a fejlődés a haladás követelményével állt volna ellentétben, másrészt a gazdasági fejlődésnek, az erőnek érzete erőt adott a túlzó sovíniszta irányzatoknak. De ugyanezek az erők azt is előidézik, hogy egyre jobban előtérbe nyomul a nemzetiségi kérdés békés megoldásának szükségessége.

A VI. rész (359–406. l.) a magyarországi nemzetiségek erőviszonyaival foglalkozik. Pontos statisztikai adatok alapján kimutatja, hogy 1787–1900 között körülbelül 2 millió 800 ezer idegen anyanyelvű ember olvadt be a magyarságba. Ez a nagyméretű asszimiláció már *a priori* nyilvánvalóvá teszi, hogy ez merőben politikai hatalmi természeti okokkal nem magyarázható, hanem csak úgy, ha feltételezzük, hogy a magyarság jelentékeny természetes gazdasági és kulturális fölény birtokába jutott az ország többi nemzetiségei felett. Mindazok a tényezők, melyek a modern gazdasági élet kialakulására hatnak közre, egyúttal emelték a magyarság szellemi és anyagi fölényét is. A naturálgazdálkodás felbomlása, az ipar és a nagyvárosok kialakulása mind a magyarságnak kedvezett, és a magyarságnak számaránya egyenes arányban áll a községek nagyságával, és *mentül modernebb gazdasági szerkezetű az ország valamely része, annál inkább magyar*. A városok kialakulása a termelőerő természetes felhasználásának, elsősorban a föld magasabb termelőképességének folyománya. Az összes városi képződmények 76,9%-a magyar. A jelentékeny városok túlnyomó része a magyar területre esik. Az intelligens keresők közül 77,1% tartozik a magyarsághoz, ami még akkor is óriási arány, ha megállapítjuk, hogy a közalkalmazásokból a nemzetiségeket lehetőleg kizárják. Ugyanez a fölény kimutatható az ipar terén. Minél fejlettebb az iparvállalat, annál nagyobb arányban foglal abban részt a magyarság szemben a nemzetiségekkel. A nagyiparosok 75%-a, a 20-nál több segéddel dolgozó bányá- és iparvállalatok vezetőszemélyzetének 82%-a, a kereskedők 2/3-a a magyarságból kerül ki. Az ipartestületi tagok 79,79%-a magyar nyelvű vidéken él, a munkáspénztárak tagjai közül pedig 77,66%. A nemzetiségi pénzügyek összvégyona körülbelül 250 millió koronát tesz ki, a magyar vidéki pénzügyek végyona 4056 millió korona, a budapesti pénzügyeket hozzászámítva 9243 millió korona. Az írni, olvasni tudás arányszáma a németektől eltekintve, a magyarok között a legmagasabb. A középiskolai tanulók 8/10 része, az egyetemi hallgatók 9/10 része magyar stb. Ezzel szemben a kisbirtokosok között a nemzetiségek aránya túlnyomó. Az összes földbirtokosok 40,1%-a magyar és 59,9 %-a nem magyar. Ez az arány a 2–20 holdig terjedő kategóriában még szembetűnőbb. A nemzetiségi törpe- és kisbirtokosságuk ez a viszonylag erős állapota teszi a nemzetiségi törekvéseket a gyakorlati politika szempontjából belátható időközön belül legyőzhetetlenné. Ezek az adatok rendkívül aktuálisak ma, midőn az összes konzervatív körök amellet, hogy folyton a magyarság szupremáciájáról szavalnak, egy alacsony cenzushoz akarják kötni a választójogot, ellenben rendkívül szűkmarkúak a városi lakosság, főleg az ipari munkásság választójogával szemben...

A statisztikai táblák túlnyomó részét Rácz Gyula készítette nagy szaktudással és kombináló éleselméjűséggel.

A VII. rész (436–485 l.) a magyarországi nemzetiségi kérdés mai állapotát tárgyalja. A tényleges viszonyok igazolják a magyarság nagy gazdasági és kulturális fölényét. Ezekkel a tényekkel kiáltó ellentétben van az uralkodó ideológia és a nemzetiségi politika iránya, mert logikailag az következne, hogy a magyarság a megdönthetetlen fölény érzetében a türelem, igazságosság és nagylelkűség politikáját fogja követni.

Sorra megcáfolja és valódi értékükre szállítja le azokat a hazaárulási vádakot, amelyeket a nemzetiségek ellen szoktak emelni. Nagyszámú izgatónak, felháborító, a komikumba átcsapó példák-
kal ismerteti azt az eljárást, amelyet a magyar kormánykörök és a hatóságok a nemzetiségekkel

szemben követnek, és melyet Tisza István jogosan nevezett a „tyúkszemre hátság politikájának”. Részletesen foglalkozik ezután a nemzetiségi sérelmekkel. Ezek a sérelmek három nagy osztályba sorolhatók. 1. A nép közigazgatási és igazságszolgáltatási bajai, 2. a nép gazdasági bajai, 3. a nép iskolai és kulturális bajai. Ezek nagyrészen ugyanazok, mint a magyar anyanyelvű alsóbb néposztályok sérelmei, de bizonyos vonatkozásban még fokozódnak. Így a rossz közigazgatás és igazságszolgáltatás még rosszabbá válik annak folytán, hogy a tisztviselő és bíró nem beszél a felek nyelvén, és azok tolmácsra vannak utalva. A gazdasági bajok tekintetében megjegyzendő, hogy a nemzetiségek elmaradottabb kulturális fokuk miatt inkább esnek áldozatul bárminő gazdasági kizsákmányolásnak. Az iskoláztatás bajait pedig a nemzetiségeknél a kényszermagyarosítás növeli, mely egyik fő oka a nemzetiségi nép kulturális elmaradottságának, mert gyermekei az iskolában sem a magyar nyelvet nem tanulják meg, sem pedig anyanyelvükön nem kapják a műveltség legalsóbb elemeit. A magyarországi alsóbb néposztályok közös szociális és gazdasági sérelméhez még speciális nemzetiségi sérelmek is járulnak, és éppen ez a *plusz* alkotja a nemzetiségi kérdést, mert ezek magyar vidéken nem fordulnak elő.

A kényszermagyarosítás lélektani eredményei egybevetve a külföldi tapasztalatokkal, a következők: A kényszerasszimiláció politikája az elnyomott népből a nemzeti érzület és gondolat kör megerősítésére vezet. A kényszerasszimiláció demoralizálja az uralkodó nemzetek ezt a politikát űző rétegét, ellenben az elnyomott nép életképesebb elemeit megerősíti, erkölcsileg és szellemileg fejleszti. A kényszerasszimiláció odavezet, hogy az elnyomott nemzetiség szolidaritása legyőz minden osztálykülönbséget. A kényszerasszimiláció eredményei ott, ahol megfelelő gazdasági helyzet az iskola munkáját nem támogatja, minimálisak, és az általános szellemi színvonal lesüllyesztésére vezetnek. Nemcsak az elnyomott nemzetiségek gazdasági és kulturális haladását nehezítik meg, hanem az egész országot is visszavetik. Mindezen okokból az erőszakos asszimiláció mindenütt lehetetlenné teszi az asszimilációt nyelvben is, de különösen érzelmekben. A régi feudális zsilipek immár alkalmatlanok amaz óriási népies energiák befogadására és irányítására, melyeket a kapitalizmus és a népies kultúra fejlesztett.

A VIII. fejezet (496–535. l.) a nemzetiségi kérdés főirányait jelöli meg. Foglalkozik Renner² ismert megoldási tervével, mely szerint tanügyi, közigazgatási, sőt az igazságszolgáltatási funkciók elvégzése a nemzetiségek hatáskörébe utaltatnék át, akik e funkciókat nem terület szerint elhatárolt, hanem az egész országra kiterjedő s minden azonos nemzetiségű állampolgárt magukba foglaló testületekben végeznék, szóval a nemzetiségek az egyházakhoz hasonló szervezetet nyernének. Jászi kimutatja, hogy ez a program gazdasági és politikai visszafejlődést jelentene. A nemzetiségi béke megvalósítására a következő programot állítja fel: *Jó iskola, jó közigazgatás, jó bíráskodás a nép nyelvén. Minden nemzetiség ama jogának elismerése, hogy nyelvét és kultúráját szabadon fejleszthesse.* Ez a minimális nemzetiségi program egyúttal a minimális szociális program is. Ezután részletesen kifejti, hogy miképpen véli ezt a programot az egész vonalon megvalósíthatónak.

Kimutatja végül, hogy komolyan számbavehető kifelé gravitáló törekvés ma már a nemzetiségek között nem létezik. Ellenben helytelen nemzetiségi politikájából kifolyólag az önálló magyar államot az a veszély fenyegeti állandóan, hogy az elnyomott nemzetiségek a dinasztíának a *Gesamtmönarchie* megalapítására irányuló törekvéseit fogják támogatni. A magyar uralkodó osztály ugyanis mindenha két front ellen harcolt. A dinasztíával folytonos közjogi konfliktusokat idézett fel, másrészt az alsóbb néposztályokat és nemzetiségeket elnyomta. Az osztrák beolvasztási és hatalmi törekvések ellen hatályos működést csak akkor fejthet ki, ha felhagy eddigi antidemokratikus politikájával, mert ellenkező esetben két tűz közé kerül. Ennek a helyzetnek felismerése adott életet a Gross-Österreich koncepciójának, melynek hirdetői azt vélik, hogy ha a dinasztia demokratikus imperializmus útjára fog rátérni, akkor a magyar oligarchia alól kiránthatja a talajt, és a magyar nemzetiségekben erős segítőtársra találhat. Különösen Otto Bauer³ volt az, aki tudományos alapon, történelmi és gazdasági érveknek segítségével ezt az elméletet következetesen kifejtette. Jászi kimutatja a koncepció gyenge oldalait és tévedéseit, de viszont kiemeli azt is, hogy – ha ez a terv nem is valósul meg – a nemzetiségi politikánk folytatása rendkívül

² Karl Renner (1870–1950) osztrák politikus; a köztársasági Ausztriának 1918–20-ban kancellárja, a második világháború után elnöke. Az ausztrómarxizmus ideológiájának és a „kultúraautómia” elméletének hirdetője: jobboldali szociáldemokrata. Főművei: *Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat* és a *Der deutsche Arbeiter und der Nationalismus* a század elején jelentek meg.

³ Otto Bauer (1882–1938) osztrák szociáldemokrata politikus, 1918/19-ben az osztrák köztársaság külügyminisztere. Pártja és a II. Internacionálé egyik vezére. Rennerrel azonos ideológiát propagált, századeleji főműve: *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*.

komoly veszélyt jelent a magyar állam függetlenségére, gazdasági és kulturális haladására. Az utolsó fejezetben végül azt fejt ki, hogy a nemzetiségi kérdés nem a szétszakadás, de az egység felé gravitál.

Igyekezünk a munka lényeges gondolatmenetét lehetőleg a szerző szavainak felhasználásával ismertetni, abban a reményben, hogy az olvasó is sokkal tisztább képet nyer a könyv tartalmáról.

A munka, mint már a bevezető szavakban is említettük, nagyszabású összefoglalása a nemzeti államok kialakulására és a nemzetiségi kérdésre vonatkozó tényeknek. Feltétlen elismerést érdemel az a szorgalom, mellyel az adatokat egybehordta, világos és áttekinthető rendszerbe foglalta. Aki ezt a könyvet elolvasta, teljes tájékozást nyer a nemzetiségi kérdéstről, és nincsen olyan elrejtett zuga ennek a problémának, melybe szerző be ne világítana, valósággal az egész világ történelmét foglalja össze dióhéjban. Történeti ismereteink felfrissítése mindenképpen üdvös dolog, de kétszeres a haszon, ha ez a felfrissítés olyképpen történik, hogy az adatok egy egyetemes szempontokból kiinduló és mélyre hatoló összefoglalás[a] keretében kapjuk meg. Jászi Oszkár egyik kedvenc mondása, hogy a tudományos propaganda legfőbb célja az eszmegerjesztés. Alig ismerek könyvet, mely erre alkalmasabb volna, mely az olvasót annyira gondolkodásra, olvasásra és vitatkozásra serkentené, mint ez. A magyar történeti fejezet első kísérlet arra, hogy főképpen a történelmi materializmus segítségével egybefüggő képét adja a magyar állam ezeréves történetének. Szerző elsősorban azt kutatja, hogy miképpen jöttek létre Magyarországon a nemzeti egység fő tényezői, de a kép, amelyet megrajzol, alapjául szolgálhat egy teljes magyar történet megírásának, mely csak a részletkérdésekben szorulna bővebb kidolgozásra.

Otto *Bauer* könyve mellett a világirodalomban ez a könyv az egyetlen nagyszabású munka, mely a nemzeti államok kialakulásának kérdését és a nemzetiségi problémát a gazdasági fejlődés, a termelési szervezet, az árucseré módjának változásaival hozza összefüggésbe. Előnyösen különbözik Otto *Bauer* munkájától abban, hogy az ideológiai szempontokra sokkal nagyobb súlyt fektet, s állandóan hangsúlyozza ezek fontosságát. Rendkívül becses az egész könyvön át megátvonuló az a megállapítás, hogy az idegengyűlölet, a más nyelvű elnyomók iránti ellenséges érzés akkor fejlődik ki a mai értelemben vett nemzetiségi kérdéssé, amikor a gazdasági átalakulás és osztályeltolódások kapcsán a sajtó, közvélemény és az iskola egy külön nemzetiségi köztudatot teremt. Azok, akik a történelmi fejlődést gazdasági rugókra vezetik vissza, gyakran tévesztik szem elől azt aényt, hogy ebben a kérdésben mily nagy jelentősége van az ideológiai elemnek és az érzelmi momentumoknak. A könyvnek tehát ezekre a körökre is üdvös hatása lesz...

Befejezésül néhány kritikai megjegyzést tesz. Sokallja az idézetek számát. Kifogásolja, hogy „a horvát kérdéssel nem foglalkozik, bár igaza van abban, hogy e téren nem annyira nemzetiségi, mint inkább alkotmányjogi és államfejlődési bonyodalommal [!?] állunk szemben”. Hiányolja, hogy a szerző nem foglalkozik a „horvát-szerb konfliktussal” [feltehetően a délszláv egységmozgalom körüli mozzanatokra utal itt a bíráló], hogy nem ismerteti a bosnyák kérdést, és a nemzetiség fogalmát meghatározó tényezők közül nem foglalkozik bővebben a „faji” tényezővel. Nem fogadja el egészen Jászinak azt a megjegyzését, hogy a nemzetiségi értelmiség (Szende értelmiséget ért, de kora szóhasználatával „középosztályt” mond) demokratikusabb lenne a magyarnál, hiszen – véleménye szerint – a hazai nemzetiségi mozgalmakban mutakozó „egység” „még ma azt jelenti, hogy a nemzetiségi mozgalom a klérus befolyása alatt áll”. (Ettől az át nem gondolt általánosítástól Jászit mindenesetre mentesíti a magyarországi nemzetiségi mozgalmakról alkotott ismeretanyaga. Jóllehet több mint félezer oldalra terjedő művét e mozgalmak belső osztályelemzése, gazdasági szerkezetének, intézményeinek, kulturális, irodalmi és közművelődési fejlődésének közelebbi ismerete nélkül írta meg.)

1912 jún. 6

Minisztertanácsi elvi határozat a fiumei kormányzóhoz benyújtott és ezentúl benyújtandó horvát nyelvű beadványok visszautasítása tárgyában

MT 1912:16/5

A miniszterelnök úr előadja, hogy Supilo Jakab fiumei lakos a fiumei kir. pénzügyigazgatóság útján horvát nyelvű fellebbezést nyújtott be a kir. kormányzói tanácshoz, IV. osztályú kereseti adójának kivetése ellen.

A kormányzói tanács elhatározta, hogy ezen ügyet tekintettel arra, hogy a kormányzói tanács hivatalos nyelve az 1901 évi IX. tc. végrehajtására vonatkozó 1901 évi 2435/M. E. sz. kormányrendelet 60. §-a értelmében a magyar, és csak a Fiume városhoz intézendő kiadványokra nézve az olasz, továbbá tekintettel arra, hogy Fiume város törvényhatósági hivatalos nyelve az olasz, és hogy a magyarul és olaszul is értő ügyfél által horvát nyelven beadott fellebbezés nyilvánvalólag a politikai célzat ismérvét viseli magán: elvi határozathozatal végett felterjeszti.

Ezen kormányzói tanácsi határozat végrehajtása céljából a kormányzó úr utasítást kért arra nézve, vajon a kormányzói tanács horvát nyelvű beadványokat köteles-e elfogadni, és hogy igenlő esetben az ily beadványokra a hatósági válasz milyen nyelven szerkesztendő?

Tekintettel a felvetett kérdés elvi és politikai fontosságára, az akkori miniszterelnök úr kéri az akkori igazságügyminiszter úr szakvéleményét.

Ezen megkeresésre a jelenlegi igazságügyminiszter úr azon szakvéleményt közölte, hogy a kérdés megoldása végett az 1901: IX. tc. 6. és 8. §-aiban nyert felhatalmazás alapján 1901 évi július hó 2-án 2435/M. E. szám alatt (R.T. 340 l.) kibocsátott rendelet 60. §-ából kell kiindulni.

E szerint a fiumei kormányzói tanács ügykezelési nyelve a magyar, és a határozatokat is ezen a nyelven kell szerkeszteni és kiadni, kivéve a Fiume városhoz és annak hatóságaihoz intézett kiadványokat, amelyeket olasz nyelven, mint a törvényhatóság hivatalos nyelvén kell kiadni.

Abból a szabályból azonban, hogy a fiumei kormányzói tanács ügykezelési nyelve a magyar, csak akkor következne az, hogy a kormányzói tanács más, mint magyar nyelvű beadványt nem tartozik elfogadni, ha nem volna oly jogszabály, mely kötelezné azokat a hatóságokat, amelyekhez a kormányzói tanács is tartozik, hogy a magyar nyelven kívül más nyelven írt beadványt is elfogadjanak.

Ily jogszabályul tekinthető az a gyakorlat, amely Fiume városában és kerületében az olasz nyelv javára a kormányzósággal szemben kétségkívül fennáll.

Ha ehhez hasonló, a gyakorlatból eredő jogszabály a horvát nyelv javára is fennállana, akkor Supilo Jakabnak a fiumei m. kir. pénzügyigazgatóság útján a fiumei kormányzói tanácshoz a IV. osztályú kereseti adó kivetése ellen benyújtott horvát nyelvű fellebbezését is el kellene fogadni, ellenkező esetben azonban, vagyis ha a horvát nyelv javára a kormányzóság tekintetében ily jogszabály nem áll fenn, a szóban forgó beadványt vissza kell utasítani.

Az igazságügyminiszter úr véleménye folytán a miniszterelnök úr közvetlen hivatali elődje érdemleges határozathozatal előtt, felkérte a kir. kormányzó urat annak közlésére, vajon fennáll-e a kir. kormányzóság, illetve a kormányzói tanács tekintetében oly gyakorlat, mely szerint a kir. kormányzóság a magyar és az olasz nyelven kívül a horvát nyelven írt beadványt is elfogadni tartozik?

A kir. kormányzó úr erre a kérdésre azt jelentette, hogy oly gyakorlat, mely szerint a horvát nyelven írt beadványok is elfogadtnának, a kir. kormányzóságnál *fenn nem áll*, és hogy a most tárgyalt eset volna – az eddigi gyakorlattal szemben – az *első*, mely ezért praecedens-alkotás jellegével bírna.

A szóban forgó elvi kérdésnek illetén előkészítése, illetve az igazságügyminiszter úr szakvéleménye és a fiumei kormányzó úrnak most említett jelentése alapján, a miniszterelnök úr javaslatára

a minisztertanács kimondja, miszerint tekintettel arra, hogy az 1901 évi 2435/M. E. sz. rendelet 60. §-a szerint a fiumei kir. kormányzói tanács ügykezelési nyelve a magyar, hogy továbbá e jogszabállyal ellentétes gyakorlat a horvát nyelv javára a horvát nyelvű beadványok tekintetében a fiumei kir. kormányzóságnál fenn nem áll: a kir. kormányzói tanács a horvát nyelvű beadványokat elfogadni és azokat érdemleges tárgyalás alá venni nem köteles, hanem azokat tárgyalás nélkül hivatalból visszautasítani tartozik.

*Iratok a magyarországi szerb nemzeti-egyházi önkormányzat felfüggesztéséről szóló 1912. júl. 11-i uralkodói rendelet tárgyában*¹

A

1912 jún. 6

Lukács László miniszterelnök előterjesztése a minisztertanácsban a gör.-kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusnak a szervezeti szabályzat létrehívása céljából történő összehívása tárgyában

MT 1912:16/6

A miniszterelnök úr előadja, hogy Ő cs. és ap. kir. Felsége 1911. november 8-án kelt legfelsőbb elhatározásával a gör.-kel. szerb püspöki zsinat által törvényszerű hatáskörben alkotott zsinati szervezeti szabályzatot legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatván, hivatalbeli elődje 1911. november 17-én 6551. sz. a. kelt leiratával felhívta a gör.-kel. szerb metropoliai egyházi tanácsot, hogy a legkegyelmesebben szentesített zsinati szabályzatot az alárendelt egyházmegyei szentszékeknél hirdesse ki s foganatosítsa.

A metropoliai egyházi tanács 1911. december hó 21-én 479. sz. alatt hozott határozatával ezen szabályzat kihirdetését és foganatosítását megtagadta, sőt amidőn hivatali elődje, törvény adta jogánál fogva, ezen megtagadó határozatot 1912. március hó 5-én 309. sz. a. kelt leiratával megsemmisítette, s a metropoliai egyházi tanácsot a legkegyelmesebben szentesített szabályzat haladéktalan kihirdetésére és foganatosítására ismételten utasította, a nevezett tanács a kihirdetést és foganatosítást 1912. évi március hó 20-án 105. sz. alatt kelt határozatával újból megtagadta, *illetve ezt az egybehívandó kongresszus beleegyezésétől tette függővé.*

A metropoliai egyházi tanács ezen eljárása a legteljesebb renitencia jellegével bír, s megtorlás nélkül nem hagyható.

Ennek folytán a miniszterelnök úr legfelsőbb helyre legalázatosabb javaslatot szándékozik tenni aziránt, hogy a renitens metropoliai egyházi tanács, amely a legkegyelmesebben jóváhagyott szabályzat életbeléptét indokolatlan és illetéktelen beavatkozásával gátolja, feloszlatassék.

Miután azonban a jelenleg fennálló szabályok szerint a metropoliai egyházi tanácsot a kongresszus választja, s a jelenleg működő metropoliai egyházi tanács egyszerű feloszlata maga után vonná annak szükségét, hogy a kongresszus az új metropoliai egyházi tanács megválasztása végett

¹ A magyarországi gör.-kel. szerb egyház önkormányzatát felfüggesztő 1912. júl. 11-i uralkodói rendelet kiadásához vezető út korábbi állomásait a szerb nemzeti-egyházi kongresszusi ügyekkel foglalkozó iratok bemutatásakor ismertettük. A rendelet kiadását követő szakaszra pedig általában az jellemző, amit a szerb radikális sajtó hangsúlyoz a rendelet elleni harcban pártközi egységre lépett szerb pártok tiltakozó gyűlésének határozataival kapcsolatban (l. E. irat). Az 1912. júliusi jogfosztó rendelet teljes egészében felszámolja az 1868. évi alaprendeletet, aminek következtében a magyarországi szerbség legjelentősebb önkormányzati jogait elvesztette. Itt és korábban rámutattunk arra is, hogy a munkapárti kormányzat tervét fokozatosan és céltudatosan valósította meg, akkor, amikor erre az időpontot a legalkalmasabbnak vélte. Mind *Khuen*, mind pedig *Lukács* László azonban egy körülményre nem számítottak. Arra ugyanis, hogy a szerb nemzeti-egyházi önkormányzat ügye – pártkülönbségre és éles elvi ellentétekre való tekintet nélkül – egyesíti a szerb közvéleményt. *Bogdan* Zsivko 1912. nov. 27-i képviselőházi interpellációja már ennek az egységre lépett pártközi álláspontra a nevében hangzik el. *Lukács* László válasza lényegében megkerüli a kérdést, mert a gör.-kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusoknak a politikai pártok befolyásától való függetlenítése más alkalommal is elképzelhetetlen volt. (L. Képv. Napló, 1910–15, XVII. 123–127. l.) 1912 júliusa után pedig ennek biztosítékként való megkívánása irreális feltétel volt, és ismét bebizonyította, hogy *Lukács* mennyire tájékozatlan a hazai nemzetiségi ügyekben. Az uralkodói rendelet megjelenését követően éppen az ellenkező irányú fejlődés indult meg. A rendelet döntően kihatott a magyar- és a társországi szerb politikai pártok akcióegysége kialakítására, mint azt az 1912. aug. 16-i újvidéki szerb határozatok (*E.*) is bizonyítják. A magyar- és horvátországi szerb pártok együttes vezetőségi ülésének felhívása egyébként is túlmutat már a nemzeti-egyházi önkormányzatért folyó harc körén. Ez a felhívás már előkészítő állomása a délszláv egységért folyó küzdelem deklarálásának. A Lukács-kormány erőszakos beavatkozása így közvetlen előidézője lett a délszláv egységmozgalom kiszélesedésének s egyben meggyorsulásának is.

egybehívassék, ez esetben pedig a helyzeten mi változás sem történék, mert a nevezett zsinati szabályzat ellen megindított s a kongresszus többségi pártja által szított féktelen agitáció folytán az új metropoliai egyházi tanácsban legfeljebb a személyek változnának, de az elvek nem, ennek folytán, de egyéb ismert indokokból is legfelsőbb helyen javasolni szándékozik, hogy Ő cs. és ap. kir. Felsége a *gör.-kel. szerb egyházmegyék és a gör.-kel. szerb metropoliai és iskolai tanács szervezetére* vonatkozó, 1871. évi május hó 29-én jóváhagyott szabályzatot hatályon kívül helyezni s egyben az 1868. évi augusztus 10-én kelt legfelsőbb királyi rendeletbe foglalt autonom szervezeti szabályoknak az egyházmegyei és metropoliai hatóságokra vonatkozó IV. fejezetét, amely a most hivatkozott 1871 évi szabályzat előtt érvényben volt, hatályába legkegyelmesebben visszahelyezni méltóztassék.

A többször említett zsinati szervezeti szabályzat ellen azonban nemcsak a metropoliai egyházi tanács, *hanem a kongresszusi választmány is síkra szállt*, s dacára annak, hogy ez irányban hozott határozatai visszautasítottak, több ízben kérelmezte a kongresszus egybehívását, *hogy azon ez a szabályzat tárgyalassék*.

Miután a kongresszusi választmány állásfoglalásából szintén a renitenciára való törekvés s a kongresszusnak is ellenállásra való buzdítása iránti szándék legteljesebben kiviláglik, de egyéb, a miniszterelnök úr által ismertetett okokból, nevezetesen a legfelsőbb felügyeleti jog érdekében, de magasabb állami és politikai érdekekből is, a miniszterelnök úr nézete szerint *szükséges itt is megtenni a megfelelő intézkedéseket*.

Ezek pedig a miniszterelnök úr nézete szerint csak abból állhatnak, hogy *az 1875. évi május 14-én kelt legfelsőbb elhatározással jóváhagyott kongresszusi szervezeti szabályzat legkegyelmesebb hatályon kívül helyezése s ennek helyébe is az 1868:IX. t.-cikknek megfelelő 1868. évi augusztus 10-én kelt legfelsőbb királyi Rendeletbe foglalt autonom szabályok vonatkozó határozmányainak legkegyelme-*

sebb újbóli életbe léptetése hozassék legfelsőbb helyen javaslatba, annál is inkább, mert a visszaállítandó 1868 évi autonom szabályzat *teljesen megfelel az 1868: IX. törvénycikknek s az ebben biztositott felügyeleti jog eredményes gyakorolhatásának*.

Miután ezek szerint megszűnnék a kongresszusi választmány institúciója, gondoskodni kell arról is, hogy *ki kezelje a gör.-kel. szerb zárdák vagyonát*, amelynek kezelését szintén a kongresszusi választmány ragadta magához.

Miután ez a kezelési mód állandó elégtelenséget szült a tulajdonos zárdák főnökei és tagjai sorában, állandó forrása a panaszoknak, *a gyakorlatban egyáltalán be nem vált*, a miniszterelnök úr nézete szerint *restituálandó volna az előbbeni állapot*, amikor ti. minden zárda maga kezelte a vagyonát, és szükséges lesz egy szabályzatot kidolgozni – amint ezt az 1868 évi többször említett s most érvényébe visszahelyezendő rendelet V. fejezet 5. §-a is mondja – az iránt, hogy ez a nagy vagyon miként kezeltesék a zárdák által, s miként óvassék meg a jövő generációk számára.

Végül az autonomia ügyének eredményes rendezését biztositandó, feltétlenül szükséges még *a kongresszusi képviselők választásának módjáról szóló 1871. évi május 29-én jóváhagyott szabályzatot*, amelynek eredetét s visszas határozmányait a miniszterelnök úr ismerteti, *hatályon kívül helyezni*, mert mindaddig, míg ez a szabályzat érvényben van, a kongresszusok eredményes és megfelelő működésére számolni nem lehet.

Abban az esetben, ha ezek a szabályok hatályon kívül helyeztetnek, visszatérünk az egyedül legális állapotra, az 1868:IX. tc. alapjára, amelyről az egyháznak, iskoláknak és ezekre vonatkozó alapítványi ügyeknek az 1848:XX. tc. 8. §-ával adott autonomia apránként, lassanként lesiklott, a *törvény intenciói* ellenére mindinkább kitágított, s az autonomia, az egyházi belügyek, iskolai és vagyonkezelési ügyek teljesen a rendszerint nem megbízható *nemzetiségi politikai pártok* prédájává, *hatalmi eszközövé vált[ak]*.

A szabályok hatálytalanításával az egész vonalon érvényt szerezvén az autonomia rendezésére vonatkozó 1868:IX. tc. intenciójának és határozmányainak, a *gör.-kel. szerbek „egyházi kongresszusa”*, a törvény 5. §-a értelmében *a minisztérium kezdeményezésére* a patriárka által, a régi választási rend alkalmazásával – mint ahogy ez az 1868:IX. tc. életbe lépte után, az ezen törvény alapján összehívott első kongresszusnál történt – megfelelő időben össze lenne hívandó, s ezen kongresszusnak a törvény 7. §-a értelmében *első feladata leend a szervezeti szabályzatot* Ő Felsége jóváhagyása mellett *megállapítani*.

Mindezen okokból kéri a minisztertanács hozzájárulását, hogy előterjesztése értelmében legálázatosabb javaslatát Ő cs. és ap. kir. Felségénél megtehesse, megjegyezvén, hogy a királyi biztosi teendőkkel megbízott horvát-szlavon-dalmátországi bán úr ezen intézkedések megtételét felette szükségesnek tartja, s a maga részéről a minél előbbi rendezést nagyon kívánatosnak tartja.

A minisztertanács a kért hozzájárulást megadja.

B

1912 jún. 6

Lukács László miniszterelnök előterjesztése a minisztertanácsban a gör.-kel. szerb pátriárkai javadalmak kormányfelügyelet alá vétele tárgyában

MT 1912:16/7

A miniszterelnök úr előadja, hogy a g.-kel. szerb pátriárka a javadalmazásához tartozó ingatlan vagyon egy részének bérbeadása alkalmából, amidőn a bérlő bérleti szerződésének kormányi megerősítését még hivatali elődjénél megsürgette, megállapított, hogy a 21 évre kötött ezen haszonbéri szerződés jóváhagyás végett a miniszterelnökhöz fel nem terjesztett.

Hivatalbeli elődje felhívta a pátriárkát, hogy a szerződést vizsgálat és jóváhagyás végett terjessze fel.

Az erre vonatkozó tárgyalások során megállapított, hogy a gör.-kel. szerb egyház autonóm szervei a pátriárkai javadalmazást *nemzeti egyházi vagyonnak* tekintik, mégpedig az autonóm szabályzatok homályosan szövegezett rendelkezésének teljes félremagyarázásával. Ezzel szemben megállapított, hogy a pátriárkai javadalmazás *királyi donációból* ered, s így nem lehet nemzeti-egyházi vagyon, s az autonóm szabályzatnak az a része, amely a nemzeti-egyházi vagyon fogalmát körülírja, erre a javadalomra nem vonatkozatható.

Miután a tárgyalások során az is megállapított, hogy a javadalom haszonvétele, kezelése és felügyelete tekintetében egyáltalán *mi szabályzat sem létezik*: a felügyeletet s az érseki szék legutóbi üresedése idejében a kezelést és igazgatást is a *kongresszusi választmány* az előző gyakorlattól eltérőleg szintén *magához ragadta*: hivatalbeli elődje e hiányon segítő, egy *szabályzat-tervezetet készített* azzal a céllal, hogy ezt a szabályzatot Ő Felsége legkegyelmesebb engedélyének kieszközlése után elő fogja írni.

Előzőleg azonban *szaktanácskozmányt* hívott egybe, s erre a vallás- és közoktatásügyi, az igazságügyi, a horvát-szlavon-dalmát minisztériumok, valamint a horvát-szlavon-dalmátországi bán képviselőit és a közalapítványi ügyigazgatóság főnökét meghívta.

Az 1912. január 2-án megtartott szaktanácskozmány *egyhangúlag megállapodott abban*, hogy a pátriárkai javadalom mint a mindenkorai érsek-metropolitának haszonélvezetére adott vagyon *királyi donációból* eredvén, *nemzeti-egyházi vagyont nem képezhet*, azzá át nem változhatott; megállapodott abban, hogy a vagyon haszonvételének, kezelésének és felügyeletének módját, amely eddig tételesen szabályozva nincs, a vagyon az intercalare és a javadalombeli utódok érdekeinek megóvása szempontjából *hatályosan szabályozni kell*; ezen szabályozásra nem az autonómia szervei, hanem Ő Felségének legkegyelmesebb hozzájárulásával a *kormány van hivatva*: csekély módosításokkal egyhangúlag *elfogadta* a római katolikus főpapok javadalmára vonatkozó, érvényben álló szabályzat ductusán készült *tervezetet* „a karlócai gör.-kel. érsek szerb metropolita-patriárka javadalmazásához tartozó, hasznot hajtó ingatlanok és jogok haszonvétele és felügyelete tárgyában”.

E szabályzatot azonban hivatali elődjének már nem volt módjában legfelsőbb helyre legkegyelmesebb jóváhagyás végett felterjeszteni.

Miután a miniszterelnök úr abban a nézetben van, hogy ezt a kérdést minél előbb szabályozni kell, már csak azért is, *hogy a vagyon eredetének jellege hatásosan megóvassék, illetve hogy a vagyon nemzeti-egyházi jellege tekintetében keletkezett s vitatott tévhit megdöntessék*, nemkülönben, hogy ez a nagy főpapi vagyon is éppúgy, mint a római katolikus egyházban, *kifejezetten is kormányi felügyelet alá kerüljön*, ismertetvén a szabályzat-tervezetet, kéri a minisztertanács hozzájárulását, hogy a még hivatalbeli elődje által készített szabályzatot legkegyelmesebb jóváhagyás végett legfelsőbb helyre felterjeszthesse.

A minisztertanács a kórt hozzájárulást megadja.

C

1912 júl. 11

*Uralkodói rendelet a magyarországi gör.-kel. szerb nemzeti-egyházi önkormányzat felfüggesztéséről*¹

Mi Első Ferenc József
Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Csehország Királya stb.
és
Magyar-, Horvát–Szlavon–Dalmátországok Apostoli Királya.

Miután a görög-keleti szerb egyházi kongresszusok által az 1868:IX. törvénycikk életbe lépte után alkotott némely szabályzatok az ősidőktől fennállott és törvénybe iktatott legfelsőbb felügyeleti jogunk szempontjából téves és hátrányos magyarázatokra s ez által felségjogaink csorbítására vezettek; miután továbbá ezen szabályzatok az ország törvényeivel a görög-keleti vallásfelekezet részére egyházi, iskolai s ezekre vonatkozó alapítványi ügyeik tekintetében legfelsőbb felügyeleti jogunk teljes fenntartásával biztosított önkormányzati jognak a törvények, nevezetesen az 1868:IX. törvénycikk elvei szerint való végleges rendezését kellően nem biztosítják: magyar miniszterelnökünknek a minisztertanács hozzájárulásával tett előterjesztésére a görög-keleti szerb egyházmegegyék, valamint a görög-keleti metropoliai egyházi és nemzeti iskolai tanács ideiglenes szervezéséről szóló, 1871. május hó 29-én jóváhagyott szabályzatokat, továbbá a kongresszusi képviselők választási rendjéről szóló s ugyancsak 1871. évi május hó 29-én jóváhagyott szabályzatot, nemkülönben az 1875. évi május hó 14-én kelt királyi Rendeletünkbe foglalt kongresszusi szervezeti szabályzatot, valamint az ezek magyarázata, módosítása és kiegészítése tárgyában később keletkezett szabályzatokat és rendelkezéseket ezennel hatályon kívül helyezzük s elrendeljük, hogy a most hatályon kívül helyezett szabályzatok helyébe az 1864/5. évi kongresszuson alkotott s az 1868. évi IX. törvénycikk végrehajtásaként 1868. augusztus hó 10-én kelt királyi Rendeletünkkel jóváhagyott s kibocsátott autonómiai szabályzatok IV. és V. fejezete s a régi, az 1868:IX. törvénycikk szellemének megfelelő választási rend, kormányunk által eszközözendő kellő módosításokkal ismét életbe lépjenek.

Egyben az 1875. évi szervezeti szabályok hatályon kívül helyezésének következményeként hatályon kívül helyezzük a görög-keleti szerb zárdajavak kezelésére vonatkozó s 1903. évi március hó 28-án kelt legfelsőbb elhatározásunkkal jóváhagyott szabályzatot is, rendelvén, hogy ennek helyébe is a megelőzőleg érvényben állott gyakorlat lépjen ismét életbe.

Ezen rendeletünk végrehajtásával s a további intézkedések foganatosításával magyar miniszterelnökünket megbízuk, meghagyván, hogy az 1868:IX. törvénycikk értelmében a szerb görög-keleti egyházi kongresszus összehívása iránt annak idején intézkedjék, ezen kongresszusnak a törvény 7. §-a alapján legelső feladatává tévén a szervezeti szabályzatnak legelső jóváhagyásunk mellett leendő megállapítását.

Kelt Bad-Ischlben, 1912. évi július hó 11-én.

Ferenc József s. k.
Lukács László s. k.

¹ A közölt rendelet címe és lelőhelye: „Ő császári és apostoli királyi Felségének 1912. évi július 11-én kelt legelső rendelete a görög-keleti szerb egyház autonómiájának rendezése tárgyában” (ad 4224/1912. M. E. szám). – Magyarországi Rendeletek Tára 1912. 709–710. l. – A von. rendelet szövegét l. még a hivatkozott helyen: ME 1912:4224. – Újabb hivatkozását l. Kóvágo László: A magyarországi délszlávok 1918–19-ben. Bp. 1964, Akadémiai K. 32. l. – A szerb nemzetiségi sajtó már 1912. júl. 12-én – telefonjelentés alapján – tudósítást közöl a magyarországi gör.-kel. szerb nemzeti-egyházi önkormányzat felfüggesztéséről. (*Suspenzija srpske narodne crkvene avtonomije* – A szerb nemzeti-egyházi önkormányzat felfüggesztése – *Zastava* 1912. júl. 12; (esti kiad. 154. sz.) – A szerb nemzeti-egyházi autonómia felfüggesztésével hosszabb cikkben foglalkozik az ellenzéki sajtó. A tiltakozó cikkek sorából kiemelkedik a *Népszava* cikke (*Oszályharc és abszolútizmus az egyházban* – *Népszava* 1912. júl. 27; 177. sz.) A magyar munkássajtó szerint „a szerb egyház önkormányzati jogának felfüggesztése csak láncszem ebben a sorozatban, és ugyanaz a szellem nyilvánul meg benne, amely Cuvajt küldötte Horvátországba és Pavlikot a magyar képviselőházba”.

D

1912 aug. 3

A magyar munkássajtó tudósítása a szerb nemzeti-egyházi önkormányzat felfüggesztése ellen tiltakozó újvidéki szerb radikális párti értekezlet lefolyásáról és határozatairól¹

A „Keleti Értesítő” jelenti, hogy a szerb radikális párt bizalmi férfiai a Szerémségből, Szlavoniából, a Bácskából, Torontál, Temes és Baranya megyéből, 200 község képviselőjében pénteken Újvidéken értekezletet tartottak, hogy az egyházi autonómiát felfüggesztő királyi leirat tárgyában állást foglaljanak. Az értekezlet egyhangúlag elhatározta, hogy az autonómia felfüggesztése ellen küzdeni fog minden törvényes eszközzel. A szerb radikális párt meg fogja tiltani tagjainak, hogy az újonnan kinevezett és kinevezendő egyházi és metropoliai hatóságokban állásokat elfogadjanak. Akik már kinevezettek, azok vagy állásukról mondanak le, vagy a pártból való kilépésre kényszerítik őket. A párt tagjainak megtiltja az egyház kormányzatában való részvételét. Fölhívja az egyházközségeket, hogy az autonómia fölfüggesztése ellen valamennyien tiltakozzanak, és ha a képviselőtestületeket föloszlatnák, új képviselőtestületbe való kinevezést senki se fogadjon el. Szükségesnek tartja a párt, hogy az összes többi szerb pártokkal, amelyekkel elvileg már készen van a megállapodás, az egyéni küzdelem mikéntjének a megállapításáról beható tanácskozások induljanak. A szerb radikális párt a következményekért a püspöki kart és a kormányt teszi felelőssé. A szerb radikális párt központi választmánya egyhangúlag magáévá tette a bizalmi férfiak értekezletének határozatait. Elhatározta még, hogy ha az összes pártokkal sikerül a közös küzdelemre nézve a megállapodást létrehozni, akkor a népgyűlések egész sorozatán tiltakozni fognak az autonómia felfüggesztése ellen.

E

1912 aug. 27

A magyarországi szerb pártok egységes vezetőségi ülésének felhívása a karlócai metropolia területén élő szerbséghez a szerb nemzeti-egyházi önkormányzat felfüggesztése elleni közös fellépés és akcióegység tárgyában¹

A szerb nemzeti egyház önkormányzata védelmében egységre lépett szerb pártok elhatározták, hogy valamennyi görögkeleti szerb részére népgyűlést hívnak össze Újvidéken.

A pártok végrehajtó bizottsága nevében a népgyűlést Újvidéken, 1912. szept. 2/15-én 11 órára a Nikolajevska templom udvarába², rossz idő esetén pedig a Kovačev (korábban Majer) szálló termébe hívjuk össze.

Szerb testvérek! Jöjjetek el az ülésre, mert a nép érdekei forognak veszélyben:

az államhatalom adminisztratív úton hatályon kívül helyezte valamennyi fontos, a nemzeti-

¹ A közlemény címe és lelohelye: *A szerb radikálisok bojkottja az egyház ellen.* – Népszava 1912. aug. 3; 183. sz. – A cikk címe nem eléggé kifejező, és félreértésekre is alkalmas. A szerb radikális párt újvidéki rendkívüli értekezlete ugyanis ez alkalommal nem az egyházat, hanem a magyarországi gör.-kel. egyházra erőszakolt új szabályzatot támadja, és az ellen hirdet társadalmi-politikai bojkottot. Az újvidéki radikális párti értekezlet éppen ellenkezőleg – a hazai szerb közvélemény hatására – módosítja korábbi álláspontját a szerb egyházi szervezet kérdésében és támadásait ezentúl az új kormányzati egyházi statumra korlátozza. Mint az újvidéki értekezlet határozataiból is kitűnik, a szerb nemzeti-egyházi önkormányzatot felfüggesztő „uralkodói rendelet” megjelenése után lényegesen javul a szemben álló szerb polgári pártok: a radikálisok, az önálló párt és a liberális párttörődék közötti viszony. A munkapárt erőszakos nemzetiségi politikája így egyfelől előkészíti a magyarországi délszláv pártok akcióegységét, másrészt lényeges eredményt a rendeletet követő időben az első világháborúig, sőt azon túl a monarchia és a dualizmus rendszerének összeomlásáig sem ért el, mert eljárásával a legmaradibb, a kormányzat célkitűzéseit eddig fenntartás nélkül kiszolgáló felső papságot is szinte teljesen maga ellen fordította.

¹ A közlemény eredeti címe és lelohelye: *Srpskom narodu u mitropoliji karlovačkoj* – A karlócai érsekség szerb népéhez – Zastava 1912. aug. 27; (esti lap) 189. sz.

² Nagyobb kiterjedésű templomtér az ekkori Újvidéken. – A régi újvidéki Szt. Miklós templom udvara.

egyházi kongresszusok által hozott és Ő felsége, a király által jóváhagyott határozatot és rendeletet, amelyek magvát és alapját képezték törvényben biztosított önkormányzatunknak. Ezzel szemben visszaállította félszázadnál is régebbi, rég megszűnt és elavult intézményeket. Mindezt az államhatalom *olyan úton vitte végbe*, amelyen nem járnak az alkotmányos, hanem csak az abszolutisztikus kormányok.

Ezek a fontos, az egész népre s a görögkeleti egyházra kiható változások nincsenek összhangban a nemzeti-egyházi kongresszus mint a szerb nép törvényes képviselője színe előtt kihirdetett 1868:IX. alaptörvénnyel. A miniszterelnök egyszerűen rendeletet intézett Lukijan pátriárkához, hogy a királyi rendeletet mindenben hajtsa végre. Így a mi nemzeti-egyházi kongresszusunknak nem volt módjában, hogy törvényben biztosított jogainál fogva ezzel a ténnyel szemben állást foglaljon.

Az államhatalom megkerülte kongresszusunkat és törvénytelenül – a *hatalom erejével* – szörnyű változtatásokat eszközölt egyházi életünkben. Ezzel nemcsak önkormányzatunkat helyezte hatályon kívül, de a görögkeleti szerbséget is megfosztotta attól a törvényben biztosított jogától és az ilyen eljárás elleni állásfoglalás lehetőségétől.

Egyetlen jogunk maradt csak, hogy hazánk alkotmányos polgárait, éljünk gyülekezési és felszólalási jogunkkal.

Szerb testvérek! Megfosztottak önkormányzatunktól, nemzeti-egyházi kongresszusunktól, a mi törvényes képviselőtől. Éppen ezért a szerb népnek az utcára kell mennie, hogy a szabad ég alatt szót emeljen az ellen, ami történt.

Képviselői helyett a népnek kell megszólalnia, önmagát kell képviselnie, önmagának kell a maga nemzeti jogait megvédenie.

Testvéreink! Vigyázzatok arra, hogy mit tesztek! Nagy nemzeti érdekeink forognak kockán. Kell, hogy a nép egész az égig hallassa szavát! Ha a nép nem teszi ezt tüstént, ha meghajlik, ha nem fordít elég figyelmet ezekre a végzetes eseményekre, – akkor minden rosszra fordul! Megígérték nekünk a kongresszuson, hogy helyreállítják önkormányzatunkat, de miféle ígéretet kaptunk? Olyant, amit a választási rendelet szerint, olyant, amit a kormány szerkeszt meg.

Vajon ez akkor hát a nép szábora lesz? Nem ám! Ez a kormányé és a püspököké lesz! Az efféle kongresszuson összetoldozott önkormányzat lehet hogy egyházi lesz, de nemzeti-egyházi semmi esetre sem. Arra megy itt minden, hogy az egyházban is mindent központosítsanak, éppúgy mint az országban. Arra, hogy az állam részére minél nagyobb befolyást biztosítsanak az egyház igazgatásában. Arra törekszenek, hogy a szerb nemzeti egyházat megfosszák nemzeti, szerb jellegétől, hogy a szerbeket megfosszák ettől az egyetlen nemzeti menedéktől.

Akarhatja-e ezt, beletörődhetik-e ebbe a szerb? Ha a kormány megkerült bennünket, ha főpásztoraink el is hagytak, a nép nem hagyhatja el magát. Annak önmagának, minden törvényes eszközzel, de meg kell védenie a maga jogait.

Deák Ferenc, a nagy magyar államférfi és patrióta mondotta: „*Csak az a nép veszti el jogait, amelyik önként lemondott azokról.*” – Ne hagyjuk jogainkat, mert azokat őseink hagyták reánk, ezeket vérrel megszolgáltuk, s biztosítják érvényüket mind a császári és királyi kiváltságok, mind a fennálló állami törvények.

Jöjjetek el, testvéreink, a gyűlésre! Minél nagyobb számban jösztek, annál jobban bizonyítjátok az öntudatotokat, azt, hogy követelitek jogaitokat. Aki szerb, akinek szerb vér csörgedez az ereiben, el kell jönnie népgyűlésünkre!

Nem az a szerb, aki szerbül beszél, hanem *aki szerb lélekkel él, akinek a szíve szerbül érez*. Aki nem érzi ezt a szívverést, az elveszett számunkra.

Ezen a gyűlésen nyilvánosságra hozzuk nehézségeinket, az egységre lépett nemzeti pártok határozati javaslatát, a király Ő felségéhez és a Háromegy Királyság³ országgyűléséhez intézett felirati javaslatunkat.

A szerb népet kormánybiztosság vezeti.⁴ Mindenfelé, amerre csak nézünk, kormánybiztos áll. *Hát a szerb nép mindennek a csodának a láttán hajoljon meg és hallgasson? Ilyen mélyre süllyedt volna már a szerb nép? Ennyire méltatlanok lennénk őseinkhez?*

A gyűlésre fel, testvéreink! Jöjjetek el valamennyien, pártállásra való tekintet nélkül! Most valamennyien egyek vagyunk, egy vérből eredő szerb testvérek, hogy egyesült erővel védelmezzük

³ Értsd: Horvát-Szlavon-Dalmátországok.

⁴ Utalás a kongresszus, helyesebben a magyarországi gör.-kel. egyház mellé kirendelt kormánybiztosra.

a nép jogait. Jöjjetek, öleljük meg egymást, béküljünk ki, hogy testvérek módjára tanácskozhassunk a felől, hogy mit tegyünk nagy nemzeti szerencsétlenségünk idején.

Testvér a testvérrrel, rokon a rokonnal minden bajt elháríthat. Az egységre lépett pártok vezetőségi üléséből, Újvidéken, 1912. aug. 16/29-én.

Dr. Jojkić Dusan s. k.
jegyzőkönyvvezető

Jaksić Milutin s. k.
elnök

115

Maros-Torda vármegye törvényhatósági bizottságának határozata „a telepítés és parcellázás kérdéseinek a magyar nemzeti birtokpolitika szellemének megfelelő felkarolása és megoldása” ügyében¹

1912 szept. 6

Maros-Torda vármegye törvényhatósági bizottsága 1912. máj. 30-án tartott közgyűlése vonatkozó határozatának kivonatos jegyzőkönyvi közlése

Áll. Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913. 28/1913.
(Eredeti gépírással)

Kivonat

Maros-Torda vármegye törvényhatósági bizottságának 1912. évi május hó 30-án tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyvéből.

Szám: 291/12 k. gy.

Olvastatik idei 5301 alisp. szám alatt gróf Bethlen István országgyűlési képviselő atyánk fia következő indítványa:

Indítvány

Maros-Torda vármegye törvényhatósági bizottsága határozatban kimondja, hogy:

1. A telepítés és parcellázás kérdéseinek a magyar nemzeti birtokpolitika szellemének megfelelő felkarolását és megoldását nemzetünk érdekében elodázhatatlan sürgős szükségnek tartja, ha a politikai intézményeknek az egységes politikai nemzet fogalmából folyó egység[é]ről és végeredményben a magyar nemzeti állam politikai eszméjéről is lemondani nem akarunk.

2. Azon kéréssel fordul a m. kir. összkormányhoz, hogy terjesszen a törvényhozás elé mentől előbb oly szerves törvényjavaslatot, amely a telepítés és parcellázás kérdéseit nemzeti szempontból behatóan szabályozza, és amely legalábbis hasonló anyagi eszközöket bocsát a kormány rendelkezésére, mint amelyeket a múlt országgyűlési cikluson benyújtott törvényjavaslat ezen célok szolgálatába állított.²

3. Felirattal fordul ezen célból a törvényhozás mindkét házához, és kérésének támogatására felhívja az ország összes törvényhatóságát.

Indoklás

A magyar középbirtokos osztály vagyonbukása, valamint az exorbitans földv[étel]árak, melyek a nagyobb földbirtokoknak a felparcellázását a tulajdonosokra nézve újabb időben gazdaságilag előnyössé teszik, a magyar földbirtok rohamos feldarabolódására vezetnek, és miután nemzetiségi vidékeken a vevők többé kevésbé az ott lakó nemzetiségi kisbirtokosokból kerülnek ki, – ezen gazdasági folyamat természetszerűleg a magyar birtok rohamos fogyására és a nemzetiségek térhódítására vezetett.

¹ A közölt kivonatos szöveget Maros-Torda vármegye törvényhatósági bizottsága az ország valamennyi törvényhatósági bizottságának, a vezető magyar társadalmi és gazdasági egyesületeknek is megküldötte. Az ügyben külön akcióra vállalkozott az EMKE (Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület) igazgató választmánya, mely a Magyar Gazdaszövetséggel egyetértve szintén jelentkezett átiratával az egyes törvényhatóságoknál. Így került sor Pozsony vármegye alispánja megkeresésére is (l. uo.), akít a szóban levő ügyben a Pozsony megyei Gazdasági Egyesület is felkért a Maros-Torda vármegye törvényhatósága által kezdeményezett akció támogatására (uo.). Ez a magyarázata annak, hogy a Maros-Torda vármegyei bizottsági határozat a Pozsony megyei alispáni iratok között maradt fenn.

² Az iratban ez a pont fekete ceruzával írt szögletes zárójelben.

Ezen folyamatot ma már nemcsak a nemzetiségi pénzintézetek, hanem a magyar gazdasági szervezetek és különösen az élelmes egyéni vállalkozás is mesterségesen segíti elő³, úgy hogy a következő években a birtokpusztítás még fokozottabb mértékben várható, sőt félős, hogy Erdély néhány vármegyéjében, úgy mint az már kettőben megtörtént, teljesen el is tűnik.

Hogy az a nagy magyar központtól távol fekvő, kultúrában és gazdaságilag hátramaradott nemzetiségi vármegyékben mit jelent, ahol ma is kizárólag a föld szolgáltatja a lakosságnak a kenyerét, ahol a földbirtok az alapja és lesz talán még hosszú időn keresztül az egyéni boldogulásnak, de a társadalmi állásnak, a tekintélynek és minden politikai erőnek is, – azt hiszem mindenki előtt világos, mert nem lehet kétség az iránt, hogy ezen folyamat, mely a magyar földbirtok pusztulásával párhuzamosan a nemzetiségek ugyanolyan arányban való gazdasági megerősödését [eredményezi] és következőképpen hasonló eltolódásokat eredményez a politikai erőviszonyokban is, végeredményben a magyar faj hegemoniáját is kétségessé teheti azáltal, hogy mind több és több vármegye kerül általa nemzetiségi vezetés alá, aminek bekövetkeztével az egységes magyar nemzet[i] állam a tények logikájánál fogva, minden nagyobb rázkódás vagy szomszédi beavatkozás nélkül is önmagától fog alkotó részeire felbomlani.

Ezen veszéllyel ma még talán eredménnyel lehetne szembeszállani. Azok a kezdeményezések azonban, amelyeket ezen célból a jelenlegi kormány tesz, bármily szép és nemes intenciók vezették is benne, mit készséggel kell elismerni, messze mögötte maradnak a még megoldandó feladatnak. Amióta az altruista bank⁴ létesült, amely pedig feladatának legjobb akarattal igyekszik megfelelni, sok ezer hold magyar birtok veszett el és fog ezentúl is elveszni mindaddig, míg egy megfelelő telepítési és parcellázási törvény minden ilyen parcellázást állami engedélytől nem tesz függővé, és a kormánynak megfelelő anyagi eszközöket rendelkezésére nem bocsájt, amelyekkel a mentési akciót viheti. Hogy erre a bank önmagában nem képes, azért szemrehányás nem érheti. Minden bank áldozatok csak szűk határok közt hozhat, épp ezért a birtok politikai irányítása nem tarthat feladatai közé: a birtokpolitikát a kormánynak kell csinálni, a bank legfőbb eszköze lehet a keresztülvitelnél. Maros-Torda vármegye közönsége kötelességét teljesíti akkor, amikor a magyar kormány és törvényhozás figyelmét ezekre a körülményekre felhívja.

Jogcímet abból meríthet, hogy mint a székelység előretolt bástyája, ezen pozícióból s [mint] a felhozott szomorú jelenségek s a közelgő veszélyek állandó szemtanúja is inkább van abban a helyzetben, mint a központi kormány, hogy a bajokat lássa, hanem az ezek orvoslására igénybe vett eszközöknek az életben mutatkozó eredményeit vagy hiányait megbírálhassa, és a szerzett tapasztalatok alapján azok elégtelenségére a törvényhozás figyelmét is reá irányítja.

Az iránt pedig senkinek sem lehet jogosan kétsége, hogy a törvényhozás, ha kellő támogatásban részesül, hazafias áldozatkészséggel fog az erdélyi részek segítségére sietni.

*

Gróf Bethlen István előrebocsátván, hogy indítványát minden pártpolitikai színezet nélkül, csupán a birtokában megtámadott erdélyi magyarság megmentése érdekében tette meg, adatokat sorol fel arra nézve, hogy az utolsó öt esztendőben az erdélyi vármegyékben mennyi magyar föld-birtok és milyen értékben került román kézre. Adatai azonban nemcsak erdélyi részekre vonatkoznak, hanem az anyaország románság lakta vidékeire, vármegyéire is. Eszerint az utolsó öt évben 166.000 hold került magyar kézből román kézbe 68 millió korona értékben, mely olyan agasztó előnyomulását jelenti a román nemzetiségnek a nemzetfenntartó magyarság rovására, mellyel szemben minden eszközzel küzdenünk kell, s melynek további folyamatát a törvényhozás útján meg kell akasztanunk. E célból országos akciót kell indítanunk; emeljék fel szavukat az összes törvényhatóságok, s kérjék a kormány sürgős közbelépését most a tizenkettedik órában.

Ezért halaszthatatlan és sürgős az akció, mert ez az utolsó cenzusos választás útján összeült országgyűlés, melyben a nemzetiségek elenyésző kis számmal vannak képviselve, s így a benyújtandó törvényjavaslat ellen nem képesek eredményes harcot indítani, míg az általános, egyenlő és titkos választójog alapján összeülő országgyűlésen a nemzetiségek várható nagyobb képvisellete mellett félő, hogy a felsorolt bajok orvoslására irányuló törvényjavaslat sokkal nagyobb ellenállásra talál, s esetleg nem is lesz törvényté emelhető.

Az előadottak alapján kéri indítványának egyhangú elfogadását.

³ Értsd: elő.

⁴ Helyesen: Altruista Bank, az 1911:XV. te. alapján alakult Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége közreműködésével létesült a parcellázások és telepítések megkönnyítésére és végrehajtására.

Sántha Albert törvényhatósági bizottsági tag, mint aki szintén foglalkozott ezen kérdéssel, Bethlen István gróf indítványát helyesnek, szükségesnek és hazafiasnak mondja, ezt támogatja, s egyben indítványozza, hogy a törvényhatóság közgyűlése Bethlen István grófnak indítványa megtételéért mondjon jegyzőkönyvi köszönetet.

Dr. Szabó György mindenben osztja az indítvány aggodalmait, mely szerint az utolsó óra érkezett el a veszedelmesen terjedő román előnyomulási politika megakasztására, épp ezért az indítványt örömmel és hazafias lelkesedéssel fogadja, s hozzájárul ahhoz, hogy az indítványozónak jegyzőkönyvi köszönet szavazzassék. Javasolja egyúttal, hogy az indítvány mielőbbi sikeres megvalósítása érdekében kiküldendő bizottság nagyobb legyen, illetve több tag küldessék ki, mint az állandó választmány javaslata célozta.

Jeney Józsefnek az indítványt támogató felszólalása után az alispán felvilágosításképp megjegyzi, hogy a kiküldendő bizottság önmagát kiegészítheti; a bizottságba még pótlólag felvenni javasolja dr. gróf Toldalagi László, gróf Teleki Domokos, br. Bálintitt József, Sándor Pál és Sántha Albert bizottsági tagokat.

Deák Lajos királyi tanácsos utalva arra, hogy a románok veszedelmes térhódításának kérdéseivel már a Székely társaság[ok]nak országos szövetsége is foglalkozott, legnagyobb örömmel járul hozzá úgy az állandó választmány javaslatának, mint a Sántha Albert indítványának elfogadásához.

Az állandó választmány javaslatának, Sántha Albert és Köllő Ignác alispán indítványainak egyhangúlag történt elfogadása után hozatott a következő

Véghatározat

A törvényhatósági bizottság kimondja, hogy

1. a telepítés és parcellázás kérdéseinek a magyar nemzeti birtokpolitika szellemének megfelelő felkarolását és megoldását nemzetünk érdekében elodázhatatlan sürgős szükségnek tartja, ha a politikai intézményeknek az egységes politikai nemzet fogalmából folyó egységéről és végtermékben a magyar nemzet[i] állam politikai eszméjéről lemondani nem akarunk;

2. azon kérelemmel fordul a m. kir. önkormányhoz, hogy terjesszen a törvényhozás elé mentől előbb oly szerves törvényjavaslatot, mely a telepítés és parcellázás kérdéseit nemzeti szempontból behatóan szabályozza, és amely legalább is hasonló anyagi eszközöket bocsájt a kormány rendelkezésére, mint amelyeket a múlt országgyűlési cikluson benyújtott törvényjavaslat ezen célok szolgálatába állított;

3. felirattal fordul ezen célból a törvényhozás mindkét házához, kérésének támogatására felhívja az ország összes törvényhatóságait és gazdasági egyesületeit;

4. a cél sikeres megvalósítása érdekében a törvényhatóság kebeléből bizottságot küld ki, melynek tagjaiul gróf Teleky Sámuel, Désy Zoltán, gróf Bethlen István, dr. Gál Sándor, dr. Urmányi Sándor és dr. Nagy József országgyűlési képviselőket, továbbá Farkas Albert, Sánta Elek, dr. Szoboszlai László, Matskásy István, Seibriger Frigyes, dr. gróf Toldalagi László, dr. gróf Teleki Domokos, br. Bálintitt József, Sándor Pál és Sántha Albert törvényhatósági tagokat választja meg;

5. Gróf Bethlen István országgyűlési képviselőnek hazafias intencióktól sugallt indítványa előterjesztéséért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

A kivonat hitelül:

Marosvásárhely, 1912. évi szeptember hó 6-án.

Olvashatatlan aláírás
vm. aljegyző

1912 okt. 1

A „Nova Borba” felhívása a balkáni háború kérdésével kapcsolatban a társországok népéhez¹

Íme, népünk, idegen szabadság oltalma alá kellett menekülnünk, hogy ebben a félelmetes pillanatban nyíltan, férfias szóval forduljunk Hozzád. A Balkánon háború folyik. A szerbek, a bolgárok és a görögök véres harcot vívnak minden emberi jog és szabadság kerékkötője, a feudális és önkényuralmi Törökország ellen. A barbárságba zuhant népek örültek módjára mészárolják egymást, és vajon miért?

A Balkán-államok burzsoá osztályainak gazdasági iramához, gazdasági fejlődéséhez több szabadságra van szüksége. Határait túl szűknek érzik, szét akarják feszíteni, ki akarják bővíteni ezeket. S hogy mindennek jobb csengést adjanak, mindezt a balkáni népek török járom alóli felzabálásának nevezik, pedig a valóságban ez nem más, mint gazdasági előnyök és kedvezmények szerzése ezernyi emberélet, roppant nyomor és a nép ínsége árán.

Egyrészt tehát a balkáni államok uralmon levő osztályainak osztályprofitjáról van szó.

Másrészt azonban a nép már valóban megelégette a török rabságot. A reakciós kormányzati rendszer, a nép leigázása és kizsákmányolása, a gonosztevő, barbár, megsemmisítő kísérletek és az elmaradottság végső tönkremenetellel fenyegetik a Törökországban élő délszláv és más népeket, és éppen ezért ezt a helyzetet tovább békésen szemlélnünk, még kevésbé elviselnünk már nem lehet.

A kapitalista Európa mégis belenyugvással tekintett erre, mert óriási hasznot húzott ebből. Hozzájárult a Balkán népei *gátlás nélküli* rendszeres mészárlásához, sőt maga is segédkezet nyújtott ahhoz, hogy ezeket elnyomóik még inkább rabságban tartásák. A török feudalizmus és az európai kapitalizmus együttesen harácsolta a nyomorult balkáni rájáktól, akiket a legnagyobb nyomorúságban, elmaradottságban és civilizálatlanságban tartottak.

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: *Radnom narodu Hrvatske i Slavonije!* – Horvátország és Szlavonia dolgozó népéhez! – Nova Borba 1912. okt. 1; 4. sz. 1. l. – A pesti horvát szocialista-anarchista sajtónak a társországi önkényuralom elleni jogvédő küzdelmében új fejezetet nyit a balkáni háborúk idősza. A *Nova Borba* félreérthetetlenül állást foglal a kérdésben, akárcsak Georgi Dimitrov 1913 nyarán a magyarországi szerb munkássajtóban közölt híres szófiai levelében (*Ko je doveo Bulgarsku u slepu ulicu?* – Ki vitte Bulgáriát zsákutcába? – Sloboda 1913. aug. 2; 31. sz.). A lap cikkírója megállapítja, hogy a balkáni kis népek most saját uralkodó osztályaik önző nacionalista politikája következtében testvérgyilkos háborút vívnak egymás ellen ahelyett, hogy erőiket a valódi elnyomók ellen összpontosítanák. Erről a csoportról is elmondható, hogy még nem tud különbséget tenni az *első*, a jogos és igazságos, s az igazságtalan, nacionalista érdekekért folyó *második* Balkán-háború között. – A Nova Borba a Balkán-háború kérdésében Horvát-Szlavonország népéhez intézett felhívásában egyébként megállapítja, hogy változatlanul az 1910. januári első balkáni szocialista konferencia alapján áll, amely – mint a felhívásban is közli – „egyhangúlag a balkáni köztársaságok föderációja mellett nyilatkozott”. – A felhívással csaknem egy időben értesülünk a balkáni háború ellen tiltakozó 1912. okt. 6-i újvidéki szerb szociáldemokrata népgyűlés betiltásáról. (*Ugušen glas protiv rata* – A háborúellenes hang elfojtása – Sloboda 1912. okt. 12; 41. sz.) – A pesti horvát szocialista-anarchista sajtó a továbbiakban is hallatja szavát a balkáni háborúk ellen. A Nova Borba 1912. novemberi számának vezető helyén hosszabb közleményt olvasunk a horvát-szlavonországi proletariátusnak a Szocialista Internacionálé háborúellenes felhívásával kapcsolatos feladatairól. (*Zadača revolucionarnog proletarijata* – A forradalmi proletariátus feladata – Nova Borba 1912. nov. 1; 6. sz.) – A lap ugyanitt közli a *Nemzetközi Szocialista Iroda* felhívását a világ munkásságához a balkáni háború kiterjesztésének megakadályozása érdekében. (*Socijatička internacionala radničima svih zemalja* – A Szocialista Internacionálé minden ország munkásaihoz. Uo., 1912. nov. 1; 6. sz.) – Ugyanekkor a budapesti horvát szocialista frakció felhívást intéz a délszláv proletariátushoz a balkáni háború elleni propaganda ügyében. (*Socijalni demokrate i balkanski rat* – A szociáldemokraták és a balkáni háború. Uo, 1912. nov. 1; 6. sz.) A felhívás hangsúlyozza, hogy a balkáni kérdés „nemcsak az államhatárok megvonása [é.: rendezése], vagy pedig ahogy azt tévesen gondolják, a törököknek Európából való kiűzése, hanem elsősorban *társadalmi kérdés*. Ezen belül azonban a cikkíró a balkáni háborút a múlt század eleji szerb felkelésektől kezdődött balkáni forradalmak első szakasza lezárultának is tekinti, „amelynek következménye a balkáni feudalizmus végső megszűnése lesz”. Igen fontos kísérő jelensége ennek a felhívásnak, hogy a budapesti horvát szociál-anarchisták a „balkáni feudalizmus elleni harc” szerves folyományaként tartják számon a délszláv területi-politikai egységért folyó küzdelmet.

A mai időkben könnyű a balkáni burzsoá osztályoknak a balkáni rabok felszabadítója szerepében tetszelegni. S mégis, mi balkáni és délszláv szocialisták tagadjuk, hogy joguk lenne magukat bárki felszabadítójának nevezniök, hiszen a profit utáni leküzdhetetlen sóvárgásukban ugyanazt a népet, amelyet most „felszabadítanak”, kapitalista rabságba vetik majd, erővel veszik el tőle azt, amiért keservesen megdolgozott, és kiszipolyozzák életerejét, ahogy ezt a jelenlegi határai között élő népekkkel teszik.

És mégis dül a balkáni háború. A Balkán dolgozó népe sajnos még túlságosan elmaradott és igen kevésbé felvilágosult ahhoz, hogy békés úton megoldja a balkáni problémát. A felvilágosult és szervezett proletáriátus azonban tisztában van a balkáni kérdés megoldásának lehetőségével. Kimondotta ezt már az első balkáni szocialista konferencián, 1910-ben, mégpedig úgy, hogy egyhangúlag a *balkáni köztársaság föderációja* mellett nyilatkozott.

Ezt a határozatot az Ausztria–Magyarország-i délszláv proletáriátus minden szocialista pártja magáévá tette.

Európa minden nemzetét szörnyű kísértet fenyegeti: az egész Európára kiterjedő legrettelesebb háború [réme]! Az emberiség egész haladása, az egész kultúra és civilizáció kockán forog. A világ érdekei a Balkánon ütköznek. Mindannyioknak, minden tőkésnek egyaránt érdeke a délszláv, a balkáni népek leigázása és kizsákmányolása és leginkább az az egymással szemben álló ellenfeleknek, Ausztria–Magyarországnak és Oroszországnak. Ezért olyan veszedelmes minden népre az európai háború.

117

*A magyar delegáció külügyi albizottságának 1912. évi délkelet-európai vitája*¹

A

1912 nov. 19

*Br. Láng Lajos*² *felszólalása a monarchia délkelet-európai politikájának irányelveiről és gyakorlati törekvéseiről a külügyi albizottság jelentésének közösügyi bizottsági tárgyalásakor*
Közösügyi Biz. Naplója, 1912, 8–10. l.

...Aki a gazdasági viszonyokat figyelemmel kíséri, fogja tudni, hogy a kiegyezés idejében a magyar és osztrák agráriusok sűrűn érintkeztek egymással, s hogy a mérsékeltebbek akkor nem az osztrák, hanem a magyar agráriusok voltak. És hogy az agrárius álláspont sokkal erősebben érvényesült Ausztriában, arra akarok utalni, hogy az agráriusok legfőbb kívánsága: a börze meg-

¹ A magyar delegáció 1912. évi külügyi délkelet-európai vitája során három főkérdés körül alakultak ki a felszólalások. A felszólalások többsége a Balkán-háború (a delegátusok szóhasználatával élve: a „Balkán-bonyodalom”) elszigetelésének és a nagyhatalmak békés egyetértése mellett helyreállítandó béke feltételeinek megteremtésével foglalkozott. A második kérdéskör a Monarchia külpolitikai érdekét érintő délkelet-európai időszerű kérdéseket tartalmazta. Ennek keretében foglalkoztak a delegátusok Szerbia adriai tengeri kikötő-igényével, amit egybehangzóan elutasítottak, és az Albániának biztosítandó önkormányzat ügyével, amit ugyancsak egybehangzóan helyeselték. Harmadik főkérdésként a felszólalók a bosznia-hercegovinai tartománygyűlés („bosnyák szabor”) 1912. nov. 16-i határozatával foglalkoztak, mely elmarasztalta az osztrák-magyar diplomáciát mind Szerbia adriai kikötőigénye elutasítása, mind pedig az albán önkormányzat kilátásba helyezése miatt, melyet olyan időben ígér, amikor a Monarchia szerbségének sincs semmi néven nevezendő önkormányzati joga. A delegáció tagjai a sarajevói szabor határozatát egyértelműleg visszautasították anélkül, hogy azt érdemben és közelebbről megvizsgálták volna.

A közösügyi bizottság külügyi albizottságának vitája 1912. okt. 12-én Nagy Ferenc előadói jelentésével kezdődött (Közösügyi Bizottság Naplója, 1912. 6–7. l.), amelyhez Lukács György, Miklós Ödön, gr. Zichy Tivadar és gr. Majláth József szoltak hozzá. A felszólalásokra gr. Berchtold Lipót közös külügyminiszter válaszolt. Berchtold kijelentette (uo., 13. l.), hogy a Monarchiának a Balkán-félszigeten létérdekei vannak, és a felelős tényezők elhatározták, hogy ezeket az érdekeket minden körülmények között megvédik. A katonai-külpolitikai érdekekre hivatkozó harcias külügyminiszteri nyilatkozat nyomán br. Láng Lajos még élesebben nyilatkozik a felmerülő kérdésekről nov. 19-i felszólalásában (A). Szerinte „geográfiai helyzetünknel fogva a Balkánon nagyhatalom vagyunk, és a Török birodalom lerokkadása után az egyetlen nagyhatalom”. Hasonló hangnemet üt meg a vita befejező szakaszán, nov. 22-én a magyar banktőke delegációs exponense, Chorin Ferenc (uo., 1912. 63–64. l.). Hosszabb felszólalásában

rendszerbeillesztése, a tőzsdei határidőüzlet eltörlése Ausztriában már megvalósult, nálunk pedig még nem éretett el. De talán utalhatok arra is, hogy a közös vámterület mellett is a magyar állatforgalom, nevezetesen a sertésforgalom bizonyos korlátozásban részesült Ausztria részéről. Tehát Ausztriában védelmezik az agrárérdekeket, s ezért helytelen felállítása a dolognak, mintha egyrészt állana Ausztria, mely csak az ipar, másrészt Magyarország, mely csak az agrár érdekeket védelmezi. (*Igaz! Úgy van!*) A mi álláspontunk ebben a tekintetben évtizedek óta konzekvens volt. Amely mértékben nyitlak meg előttünk a nyugat kapui, abban a mértékben meg tudtuk mi is nyitni kapuinkat kelet felé. Ez volt a magyar álláspont, és én azt hiszem, hogy ez egy jogos és méltányos álláspont.

Változás ebben a tekintetben akkor fog bekövetkezni – remélem, hogy nemsokára –, ha Németország enyhíti agrárvámjait, az a hatalmas Németország, melynek oly fejlett ipara van, s amely oly erős agrárvédelmet gyakorol. És ha ott kénytelen az ipar megbarátkozni az agrárvédelemmel, azt hiszem, mégis igazságtalanság ezért nekünk szemrehányást tenni, akiknek legfőbb vagyona mégis a mezőgazdaságban van. (*Helyeslés.*)

Hogy különben ez a feltevés nem is áll útjában annak, hogy mi a Balkán-országokkal sűrű összeköttetést létesíthessünk, kitűnik abból, ha nézzük, hogy miképpen alakult az utolsó évtizedekben Románia és Szerbia forgalma velünk szemben. Romániával szemben a behozatal körül-

„trialista” és „pánszláv” törekvésekkel és Magyarország iránt tanúsított antagonizmussal vádolja meg az annektált tartományokban felülkerekedett délszláv irányzat hangadóit. A bosznia-hercegovinai szabor említett határozatát élesen elítéli, és monarchiaellenes összeesküvésnek mondja. Hasonló élességgel szól erről a határozatról Pap Géza, a négy egyesült albizottság előadója, aki 1912. nov. 22-én kérdést intéz e tárgyban Bilinski közös pénzügyminiszterhez. (Uo., 1912. 61–62. l.) – A magyar delegáció 1912. évi külügyi délkelet-európai vitájának érdemi nemzetiségi felszólalója nem volt. Különösen feltűnő volt Bogdanović Lucian gör.-kel. szerb patriárka nov. 19-i, a gör.-kel. szerb nemzeti-egyházi önkormányzat ügyét, melyre közvetve a bosnyák szabor határozata utal, nem is érintő, szintelen „lojális” nyilatkozata (B), melynél még gr. Pejacsevich Tivadar, a társországi érdekek ekkori egyetlen delegációs képviselője is tovább ment. Hangsúlyozza, hogy a Monarchiának a kialakuló Balkán-szövetségen belül kell biztosítania Szerbia helyét, és kiépítenie Szerbiával a jószomszédi viszony feltételeit. – A bécsi kül- és hadügyminisztérium politikai irányvonalát híven követő külügyi vitának érdekes színfoltja volt Vio Antal fiumei olasz nemzetiségi képviselő nov. 22-i felszólalása és határozati javaslata a fiumei kérdésben Magyarország részéről adandó alkotmányos biztosítékok, illetve a bosznia-hercegovinai vasúti hálózat kiépítése tárgyában. (Közösügyi Biz. Naplója, 1912. 62–63. l.) – A külügyi delegációs vita két szakasza között – 1912. nov. 6-án – az uralkodó kihallgatáson fogadta a magyar delegáció küldöttségét, Budapesten. Gr. Zichy Ágost, a magyar delegáció elnöke üdvözlő beszédében a Balkán-háború elszigetelésének célkitűzését emelte ki (L. bőv. Közösügyi Biz. Ir. 1912. 1–2. l.), Ferenc József válaszbizbeszédében hangsúlyozza, hogy a Monarchia kész „a nagyhatalmaknak a béke helyreállítására irányuló akciójában résztvenni”. (Uo., 1912. 3. l.) – A magyar delegáció külügyi vitáját lezáró – a közös külügyminisztériumi, 1913. évi költségvetési előirányzat keretében készített – külügyi albizottsági vélemény (L. Közösügyi Biz. Ir. 1912. 23–30. l.) a Balkán-kérdések végleges rendezésének két feltételét említi. Az első feltétel – a delegációs külügyi albizottsági irat fogalmazásában – így hangzik: „...Minden balkán nemzetiség [így!] számára biztosítsák a nyugodt zavartalan politikai kulturális és gazdasági fejlődést”. A második feltétel a balkáni kérdések megoldását; a balkáni nemzetek magatartásától teszi függővé („...a végleges béke és tartós állapot létrejövetele a Balkánon [értsd: a Balkántól] függ...”), ugyanakkor azonban kiköti a Monarchia balkáni érdekei, gazdasági és politikai befolyása érvényesítését, ami a teljesen elrontott szerbiai kapcsolatok adott helyzetében elképzelhetetlen és egyébként is, agressziós kíváncsolom volt. – Összefoglalva: a közösügyi bizottság (magyar delegáció) 1912. évi délkelet-európai külügyi vitája semmi-lyen sem járult hozzá a függőben levő, elsőrendű délkelet-európai kérdések tisztázásához. A magyar delegáció – osztályállásából következően – kizárólag arra ügyelt, hogy a bécsi illetékes körök, a közös kül- és hadügyminisztérium agresszív délkelet-európai irányvonalát kövesse, amely – minden békeszólam ellenére – gazdasági és külpolitikai vezetőszererepre törekedett a Balkánon, s ezt a hegemoniát minden rendelkezésére álló eszközzel igyekezett biztosítani. Ezzel szemben, pontosabban ebből következően, a delegáció tagjai mereven elutasították a szarajevói tartománygyűlés elsőrendű fontosságú határozatát, mely az utolsó lehetőségek egyike volt az annektált tartományokkal való kapcsolat normalizálása, a délkelet-európai szláv népekkel, de kivált a Szerbiával való politikai kiegyezés terén. A közösügyi bizottság magyar delegációjának külügyi albizottsága azonban nem ismerte fel sem a Monarchia erőviszonyait, sem a délkelet-európai népek belső helyzetét, kiváltképp pedig teljesen tájékozatlan volt a Monarchia szláv nemzetiségeit ekkor már jelentékenyen befolyásoló délszláv forradalmi egységmozgalom hatóerejét és elterjedését, illegális hálózatát illetően.

² Br. Láng Lajos (1849–1918) közgazda, publicista, statisztikus, egyetemi tanár, 1902–3-ban kereskedelemügyi miniszter (ekkor tanulója: *A nemzetiségek Magyarországon és Ausztriában*); Debrecen I. kerületének munkapárti képviselője, a képviselőház pénzügyi bizottságának elnöke.

belül megháromszorozódott, ellenben Szerbiával szemben nem fejlődött, pedig senki sem fogja mondhatni, hogy a monarchia gazdaságilag másképpen bánik Romániával, mint Szerbiával. Egyáltalában Szerbiának nincs oka kereskedelmi és gazdasági téren panaszra velünk szemben. Mi az utolsó időkben csak tért veszítettünk Szerbiában. Volt idő, midőn a monarchia a felét fizette azoknak a vámoknak, melyeket más országok fizettek, és midőn ezt a kivételes bánásmódot Szerbia megszüntette, mi nem gondoltunk megtorlásra.

Később jöttek Szerbia részéről más korlátozásai a forgalomnak, s ismét nem gondoltunk megtorlásra, sőt azt mondhatjuk, hogy ami a legnagyobb panasz volt az agráriusok részéről: a kivételes elbánás Szerbiával szemben, melynél fogva egész gabonaforgalmát mint határszéli forgalmat kezeltük, megvolt a legutóbbi időkig, a nagy agráráradat idejében is. Hamis feltevés tehát, ha valaki azt hiszi, hogy gazdasági kedvezmények és előzékenységek valami politikai befolyással bírnak. Én azt hiszem, nem szükséges arra utalni, hogy Németország velünk szemben semmiféle kedvezményeket nem gyakorol, s azért a viszony köztünk a legbensőbb. Ellentétes példa ismét Románia és Szerbia. Mi semmivel sem voltunk előzékenyebbek Romániával mint Szerbiával szemben, és mégis Romániával szemben azt látjuk, hogy a politikai bizalom megerősödött napról napra, ugyanakkor, midőn azt látjuk, hogy Szerbiával, fájdalom, kevésbé tudjuk egymást megérteni. (*Igaz! Úgy van!*)...

A továbbiakban azt fejtegeti, hogy a folyamatban levő délkelet-európai átalakulás nem gazdasági, hanem politikai jellegű. „Geográfiai helyzetünknel fogva – véli – mi a Balkánon nagyhatalom vagyunk és a Török birodalom lerokkadása után az egyetlen balkán nagyhatalom. Ennek következtében természetes vezetői vagyunk a Balkán-államoknak. Sorsuk irányítója, védőjük és támaszuk és az érdekközösség közöttünk jóban és rosszban, semmiféle körülmények által kétségbe nem vonható. Ez alól nem vonhatják ki magukat a balkán népek, hogyha érdekeiket józanul megfontolják, és nem vonhatjuk ki magunkat mi sem ezen kötelezettség alól, hogyha nagyhatalom akarunk maradni.”

B

1912 nov. 19

Bogdanović Lucián karlócai gör.-kel. szerb patriárka és gr. Pejacsevich Tivadar horvát-szlavon delegátus felszólalása a magyarországi szerbség és a társországok lakosságának a Balkán-kérdésben elfoglalt álláspontja és a monarchia külpolitikája iránti szolidaritás tárgyában a külügyi albizottság jelentésének közösügyi bizottsági tárgyalásakor
Közösügyi Biz. Naplója, 1912, 13–14. l.

Bogdanovics Lucián: T. országos bizottság! (*Halljuk! Halljuk!*) Engedelmet kérek a tisztelt országos bizottságtól, hogy jelen felszólalással igénybe vegyem idejét és türelmét. (*Halljuk! Halljuk!*)

Én nem vagyok ugyan aktív politikus, és ha mégis felszólalok ez alkalomból, teszem ezt egyrészt mint a Szent István koronája alá tartozó gör.-kel. szerb egyház fejedelme és patriarkája, aki már hivatásánál fogva is hivatva van mindenütt hirdetni a békét és a keresztényi szeretetet; de teszem másrészt azért is, mert a jelenlegi külpolitikai viszonyok fontossága és nagy hordereje sem engedi, hogy azok tárgyalása alkalmával főpásztori lelkiismeretemet e rövid felszólalásom keretében meg ne nyugtassam.

Köztudomású sajnós tény az, t. országos bizottság, hogy már hosszabb idő óta véres harcok folynak a szomszéd Balkánon, patakokban folyik embertársaink vére a csatatereken és engem, őszintén bevallom, kétségbe ejt már a gondolat is, hogy a népek közötti ellentéteket valóban nem lehet másként, mint ily véres harcokkal és kegyetlenségekkel elintézni, és hogy a nemzetközi problémákat nem lehet másként megoldani.

Ez az irtózatossá váló háború még most is tart és kérdés, mikor lesz vége, de ha ez hamarosan meg is történne, a hírlapi közlemények szerint máris újabb bonyodalmak fenyegetik a béke létrejöttét. Van-e ezeknek a hírlapi híreknek komoly alapjuk, azt én nem tudhatom, de már a lehető háborútól való borzalmam és tisztán vallási érzületem késztet engem arra, hogy a legnagyobb őszinteséggel forduljak a t. külügyminiszter úr ő excellenciájához, akinek külpolitikájával szemben egyébként bizalommal viseltetem, hogy monarchiánk tekintélyét és életbevágó érdekeit mindig szem előtt tartva keressen és találjon módot arra, hogy a minket is érintő jelenlegi politikai bonyodalmak és vitás kérdések a háború lehető elkerülésével békés úton méltányosan megoldassanak.

Még csak egyet akarok felemlíteni és hangsúlyozni, azt ti., hogy a hazánkban lakó görögkeleti

szerb híveim, jóllehet faji és vallási viszonyuknál fogva a balkáni keresztény népek iránt testvéri rokonérzést éreznek, mégis híven és kitartóan, őseinktől öröklött legőszintébb alattvalói hűséggel és ragaszkodással viseltetnek felséges apostoli királyunk iránt, és őszintén ragaszkodnak szeretett hazánkhoz is (*Élénk helyeslés és éljenzés.*), és hogy erről az útról őket semmiféle kísértések el nem térítik. (*Élénk helyeslés és taps.*)

A költségvetést általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadom. (*Élénk helyeslés és taps.*)

Pejacsevich Tivadar gr.: T. országos bizottság! (*Halljuk! Halljuk!*) Mielőtt beszédem tulajdonképpen tárgyára áttérnék, csak röviden akarok utalni dr. Smodalkának az osztrák delegációban tett azon kijelentésére, hogy Horvátország itt csak egy személy által van képviselve. Ezzel szemben bátor vagyok konstatálni azt, hogy Horvátországot itt a törvényben előírt számban képviselik (*Helyeslés.*), ami pedig az osztrák delegátusoknak ügyeinkbe való egyéb beavatkozását illeti (*Halljuk!*), azokra ma nem tartom szükségesnek érdemileg reflektálni, mert az erre vonatkozó nézetemet már bátor voltam a múlt szesszió alkalmával Bécsben nyilvánosan és precízen kinyilvánítani. (*Élénk helyeslés.*)

Ezek után áttérek beszédem tulajdonképpen tárgyára. (*Halljuk!*) T. országos bizottság! Ha ma az országos bizottság horvát tagjai nevében szót emelek, azt nemcsak az ügy fontossága miatt teszem, hanem tekintettel azon nevezetes momentumra is, amelyben – amint az ma már nyilvánvaló – egy nagy császárságnak likvidációja megy végbe. Ha még hozzáteszem, hogy Horvát- és Szlavonországek, melyeket mi itt képviselünk, legközelebbi és legközvetlenebb szomszédai azon nézőtérnek, melyen ezen nagy tragédia lejátszódik, és hogy azok népessége faji és nyelvi rokonságban áll a Balkánon élő népekkel, úgy teljesen érthető, hogy hivatottaknak érezzük magunkat ezen vita alkalmával felszólalni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Horvát- és Szlavonországek Magyarországgal együtt egy egész századon át hadakoztak az akkora nagy és hatalmas Török birodalommal, és az együttesen elért siker folytán a dicsőséges „antemurale christianitatis” nevet nyerték el. Ezért nem lehet azon csodálkozni, hogy a Balkán-államok győzelme a törökök felett nálunk rokonszenvre talált, és ezen rokonszenvnek itt, azt hiszem, annál inkább adhatunk kifejezést, minthogy monarchiánk politikája mindig azon elvből indult ki, hogy a Balkán-államok függetlensége előmozdítandó és megvédelmezendő, mert az legjobban felel meg monarchiánk konzervatív érdekeinek és expanzív aspirációival szemben (*Helyeslés.*); a Balkán-szövetségnek immár az lesz a feladata elsősorban, hogy ezen célnak szolgáljon.

Hogy a Balkán-szövetségnek megjelenése a nemzetközi politika színterén és annak győzelme kiváló fontossággal bír monarchiánkra nézve, az kitűnik a tisztelt külügyminiszter úr ő excellenciájának expozéjából, amelyben többek közt azt mondja (olvassa): „Készek vagyunk arra, hogy a Balkán-államok győzelmei által teremtett helyzetet a legmesszebbmenőleg tekintetbe vegyük, és így megvessük a tartós, barátságos együttérzés alapjait ez államokkal; másfelől azonban jogunk van követelni, hogy a monarchia legitim érdekei a dolgok új alakulása következtében kárt ne szenvedjenek.”

Mi ezen kijelentését a t. külügyminiszter úrnak a magunk részéről aláírjuk, és egyúttal azon reménynek adunk kifejezést, hogy a Balkán-államok ezen szövetsége, ha tartós jellegű lesz, monarchiánknak csak előnyöket hozand egyrészt, és hisszük, hogy másrészt nekik is hasznukra fog válni, nevezetesen, hogy általa Szerbiával is javulni fog viszonyunk, minek szükségét legjobban bizonyíthatja minden oly kereskedő, aki kivitellel foglalkozik.

Különben a Balkán-szövetség garanciát nyújt az iránt, hogy a monarchia Szerbiával barátságos viszonylatba kerülhessen, mert más Szerbia a Balkán-szövetségben, mint Szerbia a Balkán-szövetségen kívül magára hagyatva. (*Igaz! Úgy van!*) A dolog természetéből folyik ugyanis, hogy a szövetségben az egyik szövetséges fél esetleges agresszív kívánalmai paralizálva lesznek a többi szövetségesek kívánalmai által úgy, hogy az egyik állam túlhajtott aspirációi szükségszerűleg összhangzásba lesznek hozandók a többi államok érdekeivel, a szeparatizmus meg fog szünni, és ebben a körben Szerbia nem fog extratúrát csinálhatni.

Különben természetes, hogy a monarchia legitim érdekei minden esetben megvédendők, amint azt a t. külügyminiszter úr expozéja egész helyesen kifejezi. Hogy mik azok a legitim érdekek, az expozé ugyan implicite nem mondja, de mégis ismeretesek a közvélemény előtt, s nagyban pertraktáltak. Mindenesetre első helyen áll itt gazdasági érdekeink biztosítása és biztosítása kereskedelmi és forgalmi út[j]ainknak Kelet és Dél felé...

A delegációs költségvetés elfogadását ajánlja.

C

1912 nov. 22

Pap Géza¹ a közösiügyi bizottság (magyar delegáció) négy egyesült albizottsága előadójának kérdése lovag Bilinski Leo² közös pénzügyminiszterhez a bosznia-hercegovinai szábor tagjainak monarchia-ellenes nyilatkozata tárgyában

Közösiügyi Biz. Naplója, 1912, 61–62. l.

...A négyes albizottság legutóbbi ülésén kiemeltem, hogy Bosznia és Hercegovina lakói a közelükben lefolyt szerb–török háborúval szemben nyugodt magatartást tanúsítanak, és lojális érzelmekkel vesznek tudomást a szomszédságukban lefolyt eseményekről. Ezen idő óta azonban, tisztelt országos bizottság, történt egy esemény, melyet nem szabad figyelmen kívül hagyni. (*Halljuk! Halljuk!*) Sajnos, hogy a politikai kérdésekkel foglalkozó magyar közélet figyelmét elkerülte ez a körülmény; de ez nem ment fel engem attól a kötelességtől, hogy erre itt, mint a legilletékesebb helyen, rá ne mutassak, és ellene tiltakozó szavamat föl ne emeljem (*Halljuk! Halljuk!*), és kérjem a közös pénzügyminiszter urat, legyen szíves ezzel szemben a saját álláspontját is a leghatározottabban precizírozni. (*Halljuk! Halljuk!*)

T. országos bizottság! A szábor képviselői és [a] virilisták Szarajevóban konferenciát tartottak, és ezen egy nyilatkozatot fogadtak el, s ezt a nyilatkozatot egynek kivételével alá is írták, amely nyilatkozatnak szó szerinti szövegét nem akarom itten ismételni; sajnos, hogy az egyáltalán megtörtént és elmondott. Ennek a nyilatkozatnak a tartalma az osztrák–magyar monarchia ellen irányul és aláírói igazoltnak tartják benne a szerbek térfoglalását egészen az Adriáig, és továbbmenve, kijelentik, hogy míg Albániának autonómiát kíván az Osztrák–Magyar Monarchia, addig a délszlávoknak jogait vonakodik megadni.

Ez a nyilatkozat a legnagyobb mértékben elítélendő és sajnálatos (*Helyeslés.*), különösen azért, mert az ottani lakosságnak legnagyobb részét mint lojális és az osztrák–magyar monarchiához hű népességet ismerjük. Az ily felfogások és vélemények alkalmasak lehetnek esetleg arra, hogy az a jó viszony és őszinte barátság, mellyel Bosznia és Hercegovinában lakó polgártársaink irányában viseltetünk, részben indokolatlanul megzavartassék, s ezért kívánatos, hogy a legszigorúbban tartsuk meg mindannyian az egymással szemben tartozó lojalitást. (*Helyeslés.*)

Kérem a t. közös pénzügyminiszter urat, szíveskedjék ezen minden tekintetben kifogásolandó és az Osztrák–Magyar Monarchiával szemben meg nem engedhető nyilatkozattal szemben saját álláspontját velünk megismertetni, és velünk közölni, hogy ennek a nyilatkozatnak egyáltalán minő jelentőséget tulajdonít. (*Helyeslés.*)...

118

[1912 nov. 28]*

Beszámoló a horvát-szerb koalíció küldötteinek budapesti értekezletéről¹

A horvát-szerb koalíció bizalmi emberei csütörtökön délelőtt tartották meg azt az értekezletet, amelyet tegnapelőtti lapunkban mi is jeleztünk². Negyvenegy horvát és tizenhét szerb bizalmi férfiú jelent meg az értekezleten és alig hogy összeültek ezek a politikusok, tapasztalhatták, hogy

¹ A bégaszentgyörgyi kerület (Torontál m.) munkapárti képviselője.

² Bilinski Leo, lovag (1846–1923) volt leMBERGI egyetemi tanár, osztrák pénzügyminiszter, majd (1900) az osztrák-magyar bank kormányzója. 1912 februárjától 1915 februárjáig közös pénzügyminiszter, majd Bosznia-Hercegovina kormányzója. (Utóbb az önálló Lengyelország pénzügyminisztere.)

* A horvát-szerb koalíció budapesti értekezletének időpontja.

¹ A horvátországi pártpolitika egyik erőtenyezője a horvát-szerb (szerb-horvát) koalíció 1912. novemberi budapesti értekezlete nagy fontosságú esemény mind a társországi politikai viszonyok és a Cuvaj-féle kormánybiztosság („komisszáriátus”) elleni küzdelem, mind a horvát-magyar kapcsolatok alakulása szempontjából. A fővárosi értekezleten elfogadott határozat mindenekelőtt cáfolhatatlanul kifejezésre juttatja, hogy az 1868 óta, tehát a horvát-magyar kiegyezési törvénycikk (1868:XXX. tc.) meghozatala óta erőltetett, Khuen két évtizedes (1883–1903) báni uralma alatt pedig minden eszközzel foganatosított

van Magyarországon is olyan kozákuralom, mint odalenn náluk, Cuvajországban. Mielőtt ugyanis *Tuskán Gergely*³ az értekezletet megnyitotta volna, megjelent Tóth rendőrtanácsos Risztics fogalmazó kíséretében, és hivatkozva a főkapitány rendeletére, kijelentette, hogy a „rendőrség értesülése szerint” az értekezleten külföldiek is részt vesznek. Ennek megállapítása végett följegyezte a jelenvoltak neveit, és miután meggyőződött arról, hogy külföldiek nincsenek a teremben, eltávozott azzal, hogy erről fölöttes hatóságának jelentést tesz.

horvátországi „unionista politika” útja végleg berekesztődött. Nemcsak azért, mert az 1909. évi *zágrábi pör*, az 1910. évi *Khuen–Tomašić-féle paktum* nyilvánvaló csődje, s végül a *Cuvaj Ede* horvát bán és rendkívüli királyi biztos 1912 tavaszától bevezetett itteni önkényuralma következtében nem akadt Horvátországban egyetlen számottevő politikus sem, aki a Lukács-kormánnyal kötendő bármiféle egyezményre hajlandóságot mutatott volna. Horvátországban *Tomašić*, az utolsó unionista bán dicstelen bukásával végképp megszűnt mindenfajta unionista pártközi kísérletezés lehetősége, de ezt sem a kormánykörök, sem az ellenzék közjogi prókátorai, mint *Polónyi Dezső* és *Géza* nem hajlandók tudomásul venni. Az egykorú magyar közélet rövidlátására mi sem jellemzőbb, hogy a fővárosi sajtó – az egy Népszava kivételével – szinte valamiféle előkészítő közeledési jelenségeként kezeli a horvát-szerb koalíció demonstratív célzatú budapesti találkozóját. Ez a találkozó egyben, a költségvetési viták előtti szakaszon – másnap kezdődött az 1913. évi állami költségvetés általános vitája – a szerb-horvát, de szélesebben a magyarországi délszláv ellenzéki politika irányjelzője kívánt lenni. S bár az elfogadott határozati javaslat kifejezetten nem foglalkozik Szerbia adriai kikötőigényével, nyilvánvaló az elvi-gyakorlati összefüggés a horvát-szerb koalíció pesti és a bosnyák szabor korábban ismertetett szarajevói határozata között. Külön figyelmet érdemel az a körülmény is, hogy a budapesti horvát-szerb értekezlet a társországi koalíció és a horvát jogpárt választási paktumának megkötése után ült össze. Másrészt az a körülmény, hogy a budapesti találkozón a horvát-szerb koalíció és a részt vevő többi társországi vezető politikus a magyar közvélemény előtt deklarálja a horvátországi délszláv politikai frontokat, tovább fokozni a horvátországi feszültséget, mely a koalíció részvevőin kívül most már a jogpártra, sőt a Pribičević-vezette baloldali ellenzékre, a volt horvátországi önálló szerb pártra is kiterjedt. A Khuen–Lukács-féle erőszakos társországi beavatkozás tehát teljes párt- és akcióegységet eredményezett, s ez az akcióegység lesz majd a világháborús szerb-horvát emigráció magva. – Kétségtelen, hogy a budapesti délszláv értekezlet – mint arra a magyar munkássajtó már előzetes kommentárjában rátapint (*Horvátok és románok*. – Népszava 1912. nov. 27; 281. sz.), hatással volt a nemzetiségi képviselők későbbi, a költségvetési viták során elfoglalt konkrét állásfoglalásaira, és célját abban a vonatkozásban is elérte, hogy sikerült – legalábbis Tisza kormányalakításáig – teljesen megmerevítenie a politikai frontokat, tovább fokozni a horvátországi feszültséget. – Ha az értekezlet közvetlen nemzetiségpolitikai kihatásait mérlegeljük, még abban is érezzük nyomát, hogy a soron következő általános költségvetési vitában a kormánypárt és ellenzék előtt egyaránt népszerűtlen *Vajda Sándorra* esik a választás, hogy *Mihali* helyett kifejezésre juttassa az országgyűlési nemzetiségi képviselői csoport álláspontját. – Fokozta az elzárkózást a Lukács-kormány kivált sajtóvonalon kiélezett adminisztratív eszközökkel operáló politikája. Maga *Lukács László* mint a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök a budapesti délszláv értekezlet előtti hetekben – 1912. okt. 24-én, nov. 12-én és 25-én – három ízben tesz előterjesztést egész sor tengerentúli nemzetiségi és szerbiai sajtóorgánium hazai postai szállítási joga megvonása tárgyában. (Vö. MT 1912:23/17. és 19., 24/23. és 27., valamint 25/27.) – A miniszterelnök „agilitásától” felbuzdulva, akit szűk látókörű kíméletlensége, erőszakos beavatkozásai miatt méltán sorol Tisza Kálmán mellé a nemzetiségi sajtó és közvélemény, a képviselőház mentelmi bizottsága is munkához lát. 1912. dec. 10-én a mentelmi bizottság sajtóvétség címén *Budisavljević* Bude horvát-szlavon képviselő, 1912. dec. 12-én pedig *Szkićák* Ferenc és *Juriga* Nándor szlovák nemzetiségi képviselők mentelmi joga felfüggesztését kéri. (L. Képv. Napló, 1910–15, XXII. 221., ill. 431–434. l.) – A nemzetiségi közvélemény, kivált a magyarországi szerbség politikai magatartására az is jellemző, hogy nyíltan és fenntartás nélkül kiáll az első Balkán-háborúban küzdő Szerbia mellé. A Népszava egyik tudósításából például értesülünk, hogy egyedül a szenttamási szerbség – melynek 1848/49. évi szerepét még a munkássajtó is célzatosan emlegeti – 40 ezer dinárt és két vagon ruhaneműt küldött a sebesültek számára. Az Ó-Becse mellett levő Arács helységéből pedig a községi bíró vezetésével küldöttség utazott Belgrádba, hogy személyesen adják át *Pašić* szerb miniszterelnöknek az erre a célra gyűjtött pénzüsszeget. (*Magyarországi szerbek Szerbia mellett* – Népszava 1912. nov. 12; 268. sz.) – Ha meggondoljuk, hogy 36 évvel előbb, 1876 nyarán ennél sokkal kevesebbet tragikus kimenetelű konstrukciós „felségárlási” pört indítottak a magyarországi szerbség akkori politikai vezére, *Miletić* Szvetozár ellen, – a körülmények ilyen alakulásában lehetetlen bizonyos változókat fel nem ismernünk. Ilyen mindenek előtt az egykorú, hasonlóképp nemzetiségellenes kormányhatalom kétségtelen meggyengülése, de ugyanakkor az a kormányzati felfogás is, hogy az európai botrányba fulladt *zágrábi*, s az ennek folyamányaként indult *Friedjung*-pör (47. sz. irat) európai jogi botránya után nem ajánlatos újabb mesterségesen felidézett „felségárlási” perekkel kísérletezni. – A közölt hírlapi beszámoló címe és lelőhelye: *A horvát-szerb koalíció* – Népszava 1912. nov. 29; 283. sz. 3. l.

² *Horvátok és románok* – Népszava 1912. nov. 27; 281. sz.

³ *Tuskán Gergely*, a horvát-szerb koalíció vezérkarához tartozó horvátországi politikus, volt horvát-szlavon képviselő.

Az értekezlet ezután megkezdődvén, *Badaj* volt igazságügyi osztályfőnök⁴ mint előadó hosszabb beszédben vázolta a helyzetet. Sajnálja – úgymond – a magyar országgyűlésen ma uralkodó állapotokat, mert ez a horvátok országgyűlése is. De nem foglal állást, mivel a koalíció az országgyűléssel szemben a passzív rezisztencia álláspontján van, és azért tárgyalásain nem vesz részt. Hosszasabban fejtegette a királyi biztosság intézményének törvénytelenességét, majd áttért a koalíció politikájára, és kijelentette, hogy pártja a pénzügyi önállóságra törekszik. De ha egy alkotmányhoz hű párt törvényes úton erre törekszik, ez ellen nem lehet kifogást emelni, mert *a koalíció sohasem fogja a magyar–horvát kiegyezési törvényt meg nem változtathatónak elismerni*. A koalíció reális politikát űz, akarja a békét, de becsületes, igazságos és egészséges békét akar.

Rajačić József báró⁵ a külpolitikai helyzetről beszélt. Kifejtette, hogy a szerbek és horvátok fölfogása *nem egyezik meg a monarchia hivatalos tényezőinek fölfogásával*. A monarchia határain túl élő szerb–horvát nép – úgymond – vér a mi vérünkéből. Volt idő, amikor a délszlávok monarchiánkat mint fölszabadítót üdvözölték volna, de ezt az időpontot elmulasztották, mert a monarchia vezetői nem csináltak Habsburg-politikát⁶. *Határozottan ellenzi Albánia függetlenségét*. Ahelyett, hogy a győzelmes balkáni népeket barátunkká tennők, éppen ellenkezőleg, mindent elkövetünk érdekeik ellen.

E fölszólalás után *Lukinics*⁷ Ödön határozati javaslatot terjesztett elő.

Ebben a koalíció kijelenti, hogy azért volt kénytelen Budapestre jönni, *mivel saját hazájában az alkotmány és a gyülekezési jog fölfüggesztése miatt aktuális politikai kérdésekről nem nyilatkozhatik*. A horvát–szerb koalíció mindenekelőtt kifejezést ad rokonszenvének, amellyel a szövetséget balkáni országoknak, „különösen a vitéz szerb testvéreknek szabadságáért és civilizációért folytatott küzdelmét kíséri”. Tekintve a nemzetközi helyzetben beállott bonyodalmakról szóló nyugtalanító híreket, a koalíció kötelességének ismeri, hogy kifejezést adjon azon várakozásának, hogy a mértékadó tényezők *a monarchia népei többségének érületével megegyezően a béke megnyugtató politikájáért fognak síkra szállani*.

A horvátországi kivételes állapot és a magyar parlament zavaros viszonyai máris súlyos sebeket ejtettek úgy Horvátországon, mint Magyarországon. Ez alkalommal a koalíció kifejezést ad a monarchia horvát és szerb népe fájdalomának afölött, hogy a vezető államférfiak *több érzéssel viseltetnek a félvad arnauta-törzsek autonómiája és állami függetlensége, mint Horvátországnak törvényben biztosított közjogi autonómiája iránt*, holott a horvát–szerb kultúrnép, a török arnauta invázió ellen folytatott harcaival a monarchia érdekében elévülhetetlen érdemeket szerzett. A mai horvátországi királyi biztosság súlyos megsértése a közös magyar–horvát közjog által biztosított alkotmányos garanciáknak. A koalíció kötelességének fogja ismerni, hogy garanciákról gondoskodjék, amelyek jövőre ily állapot teremtését lehetetlenné teyék. A koalíció elvárja, hogy mértékadó tényezők végre is belátják, mily tarthatatlan és veszélyes Horvátországban a mai abszolutista rendszer, és hogy e tényezők legrövidebb idő alatt visszaadják Horvátországnak jogait. Az okok, amelyekkel hivatalos részről a királyi biztosság létesítését indokolják, éppenséggel nem állnak meg.

Lukács miniszterelnöknek az az állítása, hogy a koalíció a joggárttal kötött paktumával kötelezte magát a Magyarországtól való elszakadás politikájára, és hogy fönnforgott a veszély, hogy a horvát országgyűlés többsége törvényes formában el fogja határozni Horvátország elvadását Magyarországtól, *teljesen alaptalan*. A paktum egyáltalában nem érinti a koalíció eddigi politikáját és arra való készségét, hogy a fönnálló törvények alapján reális politikát folytasson. Amidőn ezt konstataálta, a koalíció határozottan visszautasítja azt a magyar hivatalos fölfogást, mintha Horvátország nem törekedhetnék *közjogi önállóságának és területi egységének kiszélesítésére*. Ezen álláspont ellenkezik a nemzet eszményeivel és magával az 1868-iki törvénnyel, amely mutatja az utat, amelyen az ily nemű törekvések és követelések megvalósíthatók. Az a körülmény, hogy Horvátország lakossága a kivételes helyzetet nyugodtan túri, nem bizonyítéka a nép elégedettségének. A nép nyugodt, mert tudatában van jogának és erejének. Ezt belátják az illetékes körök is, akik nem írják ki az új választásokat, mert tudják, hogy ez alkalommal a nemzeti öntudat és a nemzeti erő a legfényesebben megnyilatkoznának.

⁴ *Badaj* Sándor, a koalíciós kormány és Pejacevich bánása idején a horvát–szlavyon–dalmát minisztérium igazságügyi osztályának főnöke.

⁵ Br. *Rajačić* József volt horvát–szlavyon képviselő.

⁶ A homályos és félreérthető fogalmazás feltehető értelmezése, hogy a Monarchia vezetői nem váltották be korábbi ezirányú ígéreteiket.

⁷ *Lukinics* (Lukinić) Ödön horvát–szlavyon képviselő.

A határozati javaslat fölött hosszabb vita indult meg, amelyben részt vettek Barcsics, Nikolics Vladimir volt osztályfőnök, Pribicevics Szvetozár, Popovics Dusán, Muacsevics, Bertics, Hranjovics és Tuskán Gergely, mire a határozati javaslatot *egyhangúlag elfogadták*. Az értekezlet résztvevői még csütörtökön este hazautaztak Horvátországba.

119

*A nemzetiségi kérdés az 1913. évi költségvetés általános és közoktatásügyi vitájában*¹

A

1912 nov. 29

Vajda Sándor román nemzetiségi képviselő felszólalása az 1913. évi költségvetés általános tárgyalásakor

Képv. Napló, 1910–15, XVII. 152–153., 155. l.

Vajda Sándor: T. Ház! A nemzetiségi párt „megfogyva bár, de törve nem” került vissza ide a parlamentbe. Már az a körülmény, hogy az öt román képviselő megválasztatása több mint 10 román választópolgár életébe került, kötelességünkké teszi, hogy felszólaljunk ezen történelmi jelentőségű pillanatokban, és véleményünket kifejtjük az ország és a parlament színe előtt. Mi ezáltal akarva, nem akarva, jó szolgálatot teszünk a kormánynak is, mert hiszen bár nem változtatjuk meg ezzel a parlamentnek csonka jellegét, mégis alkalmat szolgáltatunk a kormánynak arra, hogy hivatkozassék az ellenzéki képviselők ittlétére.

¹ Az 1913. évi költségvetés általános és közoktatásügyi vitája több ponton összefonódott a nemzetiségi problémákkal, bár a nemzetiségi képviselők az egy *Juriga* kivételével érezhetően tartózkodtak a szélesebb körű és élesebb hangvételű vita felvetésétől. – A felszólalások előterében a román nemzetiségi párt véleményét tolmácsoló *Vajda Sándor* felszólalása (A) állt, aki érdekes fejtegetés keretében elemezte, hogy a nemzetiségi képviselők sem a kormánytól, sem az ellenzékétől nem várhatják jogaik védelmét, sérelmeik orvoslását, a magyar–nemzetiségi megegyezést. Gr. *Pejacsevich* Tivadar felszólalása és a horvát-szlavon képviselők nevében felolvasott deklarációja (B) a horvát tárgyalási nyelv elvi fenntartását hangsúlyozta, és a társországi kivételes állapotról mondott elmarasztaló bírálatával tünt ki. A beszéd fontos hozzászólást váltott ki az ekkori teljhatalmú házelnök, gr. *Tisza* István részéről. Beszéde befejező részében ugyanis *Pejacsevich* Tisza egyik korábbi, az országgyűlési horvát nyelvhasználat jogosultságáról szóló kijelentésére hivatkozott, mire Tisza a házelnöki székéből hosszabb válasszal élt. Ebben egyrészt utalt arra, hogy magát tekinti az első olyan magyar politikusnak, aki a Ház színe előtt megállapította, hogy ez esetben a horvát-szlavon képviselőknek „a horvát kiegyezési törvényben biztosított jogáról van szó, amit senki kétségbe vonni nem kíván”. Elmondotta, hogy 1868-tól 1907-ig a horvát beszédeket a Napló nem rögzítette. Ezt – mint egy ellenzéki hozzászólás megjegyzi – csak *Justh* Gyula vezette be, ki mint házelnök „hites horvát tolmácsot és gyorsíró alkalmazott”, de ez a gyakorlat, sajátos módon, de *Khuen* horvát politikájából logikusan következően, az 1910. évi választások, tehát a munkapárti győzelem és a munkapárti kormány képviselőházi bemutatkozása után megszűnt. Az ügyben 1910 végén kormányelnöki nyilatkozat is hangzott el. *Khuen* kijelentette, miszerint „horvát érdek”, hogy a magyar képviselők is megértsék a horvát felszólalásokat. Tehát a magyar országgyűlésre kiküldött társországi képviselők „célszerűen járnak el Horvátország érdekében, ha itt lehetőleg olyan nyelven szólalnak fel, melyet a Ház többi tagjai is megértenek”. Ebben az értelemben – fejezte be házelnöki nyilatkozatát Tisza – álláspontja „teljesen kongruens a régi gyakorlattal”, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy Tisza a horvát nyelvi kérdésben, tehát az országgyűlési horvát nyelvhasználat kérdésében bizonyos mértékig visszakozott. – Az általános vitát követő tárca-költségvetések vitájában nem összefüggően ismételt felmerült a nemzetiségi kérdés. Ez alkalommal elsősorban a szlovák nemzetiségi képviselők felszólalásai érdemelnek említést. 1912. dec. 9-én, a földművelésügyi tárca költségvetése tárgyalásakor *Szkicsák* Ferenc – több gazdasági javaslat megtétele után – szlovák tanítási nyelvű gazdasági iskolák felállítását sürgette, s ezzel a *Hodža* lapjában (l. 101/F. sz. irat) is propagált *Šrobár*-féle morvaországi szlovák gazdasági iskolatervvel szemben az egyedül ésszerű és kötelező hazai megoldást javasolta. *Szkicsák* felszólalásának külön érdekessége, hogy a szlovák nemzetiségi képviselő úgy véli, hogy ez a felszólalása egyetértésben van a földművelésügyi miniszter intenciójával, aki olyan gyakorlati gazdasági iskolát szándékozik felállítani szlovák nemzetiségi területen, „...amelyben... az illető vidék nyelvén történik majd a tanítás”. (Vö. Képv. Napló, 1910–15, XVII. 372–373. l.) – A soron következő közoktatásügyi vita legfontosabb nemzetiségi felszólalója *Juriga* Nándor volt. Ekkor elmondott beszéde

Már évek óta történtek kísérletek arra nézve, hogy a nemzetiségekkel a béke megkötésük: különösen a románokkal, nem ugyan velünk, hazaáruló agitátorokkal, hanem más elemekkel, akikről azt tételezték fel, hogy könnyebb lesz őket leszerelni, és velük a békét megkötni. Törekvések folytak oly irányban, amelyek nekünk ugyan ártottak volna, a magyarságnak pedig nem használtak volna, hanem csakis a kormánynak könnyebbé tették volna a helyzetét. Mindezek a kísérletek azonban kudarcot vallottak.

Helyes irányú törekvést azonban e tekintetben nem láttunk, mert mindazoknak a kísérleteknek, amelyek eddig történtek, komoly jelentőséget nem tulajdoníthatunk. Mert hiábavaló a dikciózás, hiábavaló a békéről való teoretikus csevegés, amíg nem lesz olyan szerve a magyar államnak, amely a békét papirosra ratifikálva, képes legyen azt az életben is megvalósítani.

Ezt a szervet hiába kutatjuk, nem tudjuk felfedezni. Azt mondják, kössünk békét a nemzetiségekkel, különösen a románokkal. A magyar nemzetet az 1868:XLIV. t.-cikk értelmében a honpolgárok összes[s]ége képezi. Mi románok nem vagyunk önmagunkkal meghasonolva, sem nem magyarajkú testvéreinkkel. A mi népünk mind a mi oldalunkon van, és nevezhetnek minket agitátoroknak, kikiálthatják rólunk, hogy hazaáruló vagyunk, azért népünknek érzelme, a közvélemény a mi oldalunkon van, és nem azoknak az oldalán, akik a kormánynak megteszik azt a szívességet, hogy dacára annak, hogy a mi népeink fiai, a kormány szolgálatába állottak.

Az állammal kötendő békéről lehetetlen beszélni, mert az egy virtuális lény, nem olyan lény, amely konkrétan békéről tárgyalhatna. Akkor tehát szó lehetne a magyar nemzetiségről mint etnikai fogalomról, ahogy az 1868. évi XLIV. törvénycikk említi.

Analizáljuk kissé ezt a fogalmat és rájövünk arra, hogy ez az etnikai magyar nemzetiség nem szolidáris; ma nincsenek olyan felhatalmazott tényezői, akik az ő nevében a papirosra megkötött békét a valóságban tényleg érvényesíthetnék. Ha mi, követve gróf Tisza István házelnök úr tanácsát, beléptünk volna az ellenzéki pártokba, akkor, ha meg is kötöttük volna a békét, most ott volnánk, ahol a mádi zsidó, de még rosszabbul, mert hiszen akkor mi is az ellenzéki pártokkal együtt ellenzékiekedtünk volna, és most ép[p] úgy ki lennénk innen az igen tisztelt Pavlik úr segítségével dobva, mint ők.

Farkas Zoltán: Igen, ha trombitáltak volna!

Vajda Sándor: Az ellenzékkel nemzetiségi békét kötnünk abszurdum. De ugyanez a helyzetünk, ha arról van szó, hogy a kormánypárttal kössünk békét...

„Ha a koalícióval kötöttünk volna békét – fejtegeti –, most mi lennénk a »die blamierten Europäer«.” De nem kevésbé bizalmatlan a munkapárt, s kivált gr. *Tisza*, István közeledési akcióival szemben. *Tisza* szerinte politikai segédeszközként használja fel a nemzetiségi kérdésre való hivatkozást. Így 1910-ben „sok beszédben hangsúlyozta a nemzetiségekkel való kibékülés szükségességét. És mit tapasztalunk? Tapasztaljuk azt, hogy a választásoktól kezdve egészen a mai napig ez a kormány velünk szemben direkt ellenségesen viselkedett...”

...T. Ház! Mi azt hittük, a kormánynak talán szüksége van erre, hogy elhervadhatatlan babérokat szerezzen azért, hogy mindazt a sok balfogását és hibáját, amit a magyar pártok és a magyarság ellen elkövetett, szépítgesse, és elfelejtse a magyar közvéleménnyel. Később azután beláttuk, hogy ez nemcsak ezért történt, hanem azért is, mert a hatalom képviselői nagyok akkor, mikor kísértésekről és retorikai eredményekről van szó, de nem tesznek semmit se, hogy retorikai óhajaikat a konkrét életbe is átvigyék. (*Zaj.*)

Egy hang (a középén): Igaz ez?

(C) mind szerkezetileg, mind mondanivalója elvi határozottsága és konkrét jellege tekintetében kiemelkedik eddigi országgyűlési felszólalásai köréből. Nem érdektelen megjegyeznünk, hogy *Juriga* beszédének az a része, amelyben az új pozsonyi egyetemen szlovák tanszéket sürget, nem hangzott el hiába. *Jankovich* kultuszminiszter a következő, *Tisza* által alakított kormányban egyetértőleg nyilatkozik majd erről a kívánságról. – A beszéddel kapcsolatban külön figyelmet érdemel az is, hogy *Juriga* ebben a felszólalásában és ettől kezdve 1918 októberéig, a dualizmus osztályparlamentje fennállásáig bezárólag, tudatosan szlovák nemzetiségről, művelődésről, irodalomról, szlovák politikai és kulturális jogokról szól. Nagy kár, hogy ezt a szlovák-magyar történeti együttélést és összetartozást hangsúlyozó beszédét a nemzetiségi kérdésben elfogult *Farkas* Pál munkapárti képviselő – a nacionalista kormánypárti többség zajos helyeslése mellett – az albánok ellen elkövetett állítólagos szerb atrocitások ürügyén mint a nemzetiségi politikában követett „szláv gyakorlat” példáját vetette a szlovák nemzetiségi képviselő szemére, – anélkül, hogy a képviselők közül bárki is rámutatott volna arra, hogy a dilettáns kirohanásnak semmi köze nincs a *Juriga* által felvetett szlovák nemzetiségi problémákhoz.

Vajda Sándor: És nem is tehetik ezt, t. Ház, mert az egész rendszer úgy megszilárdult, úgy megerősödött, hogy lehetetlen a magyar képviselőket és lehetetlen a törvény kezelésére hivatott közegeket is rávenni arra, hogy úgy kezeljék a törvényt, amint azt kezelni kellene. (*Zaj.*) Igen elhatalmasodott a sovinizmus; rendszer lett abból, hogy a nemzetiségi törvény lábbal tiprása az államhatalom képviselői által, a minisztertől kezdve a legutolsó falusi jegyzőig hazafias érdelemnek lesz feltüntetve és elismerve a helyi és a nagy magyar közvélemény által. (*Zaj.*)

Mihali Tivadar: Igaz! Úgy van!

Felkiáltások: Nem igaz! Izgatás az egész! (*Igaz! Úgy van!*)

Mihali Tivadar: Az önök részéről izgatás! Önök izgatják az országot! (*Nagy zaj. Elnök csenget.*)

B. Podmaniczky Géza²: Maguk izgatnak! (*Úgy van!*)

*Elnök (csenget)*³: Csendet kérek! Miháli Tivadar képviselő urat felhívom, hogy közbeszólásával ne zavarja a Ház nyugalalmát. (*Helyeslés.*)

Mihali Tivadar: Ne provokáljanak! (*Nagy zaj!*)

Elnök: Miháli képviselő urat rendreutasítom! (*Élénk helyeslés.*)

Mihali Tivadar: Kérem.

Vajda Sándor: T. Ház! Ott van az Apponyi-féle törvény és a vallásoktatásra vonatkozó rendelet. Ezzel egyebet nem érnek el, mint azt, hogy ahelyett, hogy magyarosítanának, ahelyett, hogy megkedveltetnék a magyarság eszméjét a mi nagy néptömegeinkkel, ahelyett a magyar állam ellen gyűlöletet szítanak a nemzetiségekben. (*Zaj és ellentmondások.*)...

Idéz gr. Tisza Istvánnak a Munkapárt aradi alakuló gyűlésén mondott beszédéből, melyben az a magyar-román, illetve a magyar–nemzetiségi megbékéléstől szólt. Feltehető – véli Vajda –, hogy Tisza elméletileg gondol is erre, a gyakorlatban azonban – szerinte – ennek az ellenkezője folyik. Nemzetiségi béke helyett létrejött a hajdúdorogi magyar gör. kat. püspökség, ógörög szertartási nyelvvel.

Vajda Sándor: ...Éppúgy járt el a kormány a szerbek ellen is. Nagy könnyelműséggel felszlatták a szerbek egyházi autonómiáját (*Ellentmondás.*) éppen a jelen viszonyok közt, mert más alkalmat nem találtak évtizedeken át, és így most kellett hogy ez megtörténjék. Persze, mikor a szerb hitközségek ez ellen tiltakoznak, és passzív rezisztenciát fejtenek ki, látjuk, hogy a Pester Lloyd hivatalos felháborodással konstatálja, hogy ugyanis „Aus dem Süden unseres Landes treffen Nachrichten ein, die darauf schliessen lassen, dass serbische Kirchengemeinden der königlichen Entschliessung gegenüber, die die Suspendirung der serbischen Kirchenautonomie verfügt hat, offene Renitenz üben, und dass dieses Verhalten auf offenbar auswärtige Einflüsse zurückzuführen sei”⁴.

Nagyon sajnálatraméltó, t. Ház, hogy mikor a kormány elkövet egy hibát és jön a reakció, akkor a szerbekre sózza a hazaárulást, hogy őket kívülről insztigálták és nem a kormány insztigálja, egyszermind pedig a königliche Entschliessung-ra hivatkozik, a kormány és a király palástjával takaródnak. (*Ellenmondás.*)...

Beszéde befejező részében Vajda a Monarchiával való együttműködés politikáját elfogadó román államférfiak (Ion *Bratianu*, Lascar *Catargiu* és Mihail *Cogălniceanu*) példáját idézte, és annak a véleményének adott kifejezést, hogy Titu *Maiorescu*, az akkori román miniszterelnök, Ion *Bratianu*, a liberális párt vezére, a konzervatív Alexandru *Marghiloman* és mások is ugyanezt az utat járják. Éppen ezért – szerinte – indokolt lenne, ha a magyar sajtó és közélet is alkalmazkodna a szövetségi kapcsolat megkívánta hangnemhez. – A költségvetést nem fogadja el.

² *Podmaniczky Géza* br. Pest megyei földbirtokos, a megyei törvényhatóság tagja, a Magyar Tud. Akadémia tiszteletbeli tagja.

³ Ekkor Tisza István.

⁴ Azaz: „Az ország déli részéből olyan hírek érkeznek, amelyek arra engednek következtetni, hogy szerb egyházközségek nyíltan renitensek a királyi elhatározással szemben, amely elrendelte a szerb egyházi önkormányzat felfüggesztését, és hogy ez a magatartás nyilván külső befolyásra vezethető vissza.”

B

1912 dec. 2

Gr. Pejacsevich Tivadar deklarációja a horvát-szlavon képviselők nevében az országgyűlési horvát nyelvhasználat jogáról és gr. Tisza István felszólalása e tárgyban az 1913. évi költségvetési vitában
Képv. Napló, 1910–15, XVII. 202–204. l.

Gr. Pejacsevich Tivadar: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Bár jogom volna a horvát nyelvet használni, ezt még sem teszem, mert őszinte kívánságom, hogy a Ház minden t. tagja által megérttessem. (*Éljenzés.*) Mi, horvát képviselők összes kívánságainkat egy rövid kijelentésben foglaltuk össze az ügy fontossága miatt, s engedelmet kérek arra, hogy ezen kijelentést felolvassam. (*Halljuk! Halljuk! Olvassa:*)

„A horvát-szlavon-dalmátorországi képviselők többsége már több ízben és különösen 1911-ben a költségvetés tárgyalása alkalmából itt e Házban, tehát a törvényes fórum előtt és nem kerülőutakon, minden hátsó gondolat nélkül, lojálisán hozta elő azon sérelmeket, amelyek akár törvényhozási, akár közigazgatási úton a Magyar- és Horvát-Szlavon-Dalmátorországok közt létrejött kiegyezési törvény be nem tartása folytán keletkeztek.”

Az illető sérelmek orvoslását kértük, valamint teljesítését egynéhány, törvényen alapuló nemzetgazdasági kívánalmainknak, mert mindig az volt erős és elvitázhatlan meggyőződésünk, hogy Magyarországgal való uniónkat, amelyért mindig nyíltan és férfiasan exponáltuk magunkat úgy le-, mint felfelé, csak akkor védhetjük meg állami közösségünk érdekében hathatósan minden ellene intézett megtámadtatástól, ha ezen általunk oly sokszor felhozott sérelmek és kívánalmak orvosoltatnak és teljesíttetnek.

Legnagyobb sajnálatunkra és az oly szükséges zavartalan testvéri viszonyunk rovására ezen követeléseink egyike se lett eddig kielégítve, dacára annak, hogy azok teljesítése ismételen és ünnepélyes formában helyzetet kilátásba. Azért követeltük, nehogy kénytelenek legyünk ebből a legvégső konzekvenciákat levonni, mindazon sérelmek orvoslását azonnal a véderőtörvények meghozatala után, amely törvények létrejöttéért ezen tisztelt Házban magyar testvéreinkkel együtt harcoltunk.

Ezenfelül konstatáltuk még ez év április 17-én, itt e házban, hogy éppen mindezen gravame nek meg nem történt orvoslása legfőbb oka annak, hogy nálunk autonómiánkban kivételes, alkotmányon kívüli állapot állott be, s ezen állításunk egy oldalról sem cáfoltatott meg.

Mi ezen kivételes állapot feletti mély sajnálatunknak már akkor adtunk kifejezést, s ezt fájdalom, most újból vagyunk kénytelenek megismételni.

Mi, azt hiszem, joggal hihettük, hogy a mértékadó faktorok tett ígéreteire és az azóta eltelt hosszú időre való tekintettel mindezen égető kérdések már végleges elintézése előtt állunk. Fájdalom, a t. miniszterelnök úrral ez iránt folytatott tárgyalás alkalmával, valamint a múlt hó 30-án, itt e t. Házban adott kijelentéséből arról győződünk meg – és féltő, a tettek és nem a szavak unio nizmusa rovására –, itt a horvát koalíció rezolúciójára alludálok, hogy mindezen kérdések és főleg a már annyi bajt okozott vasúti pragmatika még csak a horvát kormánnyal való tárgyalás stádiumában vannak.

A dolgok ily állása mellett elhárítva magunktól minden felelősséget, amellyel minket akár mely oldalról terhelni kívánnának, még ez egyszer, főleg tekintettel monarchiánk nehéz külpolitikai viszonyaira, bizalommal vesszük tudomásul a t. miniszterelnök úr határozott és ünnepélyes kijelentését (*Helyeslés.*) és a költségvetést megszavazzuk. (*Helyeslés.*) Azonban azon fenntartással, hogyha a vasúti pragmatika az utolsó ülésben előterjesztett fontos állami törvények elintézése után sem nyerne elintézés, kénytelenek lennénk legnagyobb sajnálatunkra bár, abból a szükséges konzekvenciákat levonni.

Mielőtt bevégezném kijelentésemet, engedelmet kérek arra, bár azt hiszem, hogy ez a múltkor felszólalt horvát képviselőtársamnak lett volna inkább feladata, hogy a t. Ház t. elnökének múltkor tett nyilatkozatára a horvát nyelv használatát illetőleg rövid egy pár szóval reflektáljak.

Megelégedéssel vettük tudomásul, hogy a Ház t. elnöke a horvát képviselők ezen jogát tisztelni kívánja.

A t. elnökségnek ezen kijelentése annál természetesebb, miután ezen jogunk az 1868:XXX. t. cikk 59. §-án alapszik és nem a házszabályokon, s így egyoldalú interpretációval sem egyik, sem másik részéről semmi esetben sem változtatható meg. És ép[pen] ezért, mert ezen jog a kiegyezési törvényen alapszik, okvetlenül szükséges volna, hogy a horvát képviselők ezen beszédei a naplóba

is felvétessenek, mint az régibb időben meg is történt, inert csakis így lehet befolyásuk e beszédeknek a Ház tárgyalásaira, ami a törvényhozó intenciója is volt akkor, amikor ezen jogot Horvát-Szlavon-Dalmátországek képviselőinek megadta és fenntartotta. Horvát-Szlavon-Dalmátországek ezen a kiegyezésen alapuló jogának gyakorlását tehát semmi esetben sem lehet demonstratív cselekedetnek minősíteni. Az állami közösség érdeke, és a magyar-horvát barátság érdeke egyaránt imperative megkívánja, hogy ezen jogunk gyakorolhatása a t. elnökség által liberális módon engedélyeztessék, amiért is bizalommal elvárjuk, hogy a horvát nyelv lojális módon való használása elébe nem fognak e t. Házban akadályokat gördíteni. (*Helyeslés.*)

*Elnök:*¹ T. Ház! A képviselő úr felszólalásának utolsó részére egészen röviden megjegyzem és konstataóom, hogy múltkori elnöki kijelentésemet ép[p]en az 1868:XXX. tc. idevágó szakaszának felolvasásával kezdtem; én voltam tehát az első, aki konstataóom azt, hogy itt igenis a képviselő uraknak a horvát kiegyezési törvényben biztosított jogáról van szó, amit senki kétségbe vonni nem kíván. (*Igaz! Úgy van!*)

Ami azonban a dolgoknak további konzekvenciáját illeti, tévesen méltóztatik a múlt gyakorlatra hivatkozni, amidőn a horvát beszédeknek a naplóban való megörökítését kívánják, mert 1868-tól 1906-ig vagy 1907-ig horvát beszédek a naplóban nem örökítették meg.

Lengyel Zoltán: Csak Justh Gyula alatt!

Elnök: Csak akkor változtatott a Ház ezen a gyakorlaton, amennyiben hites horvát tolmácsot és gyorsírót alkalmazott, és a horvát beszédek a naplóban megörökítették. Ez a gyakorlat 1910-ben a választások után megszűnt. (*Helyeslés.*) Azon nagynevű férfiak, kik elődeim voltak az elnökségben, abból indultak ki, hogy a horvát képviselőknak joguk van a horvát nyelvet is használni, de ebben a Házban senki nem köteles a horvát nyelvet érteni a horvát képviselő urakon kívül, ennek folytán sem az elnökség, sem a Ház tisztviselői arról, ami itt horvát nyelven mondatik, noticiát venni nem kötelesek. (*Helyeslés.*)

Kifejezésre jutott ez az álláspont 1910. november 30-án és december 1-én tartott ülésekben, midőn úgy az akkori miniszterelnök, gróf Khuen-Héderváry Károly, mint az egyik napon elnöklő Berzeviczy Albert és a másik napon elnöklő Návay Lajos ugyanazt az álláspontot foglalták el, amit elnöki kijelentésemben én is elfoglaltam.

Én tehát régi gyakorlattal összhangzóan és közvetlen elődeim álláspontjának is megfelelően azt az álláspontot foglalom el, hogy a képviselő uraknak joguk van horvát nyelven beszélni, ezt a jogukat senki nem akarja kétségbevonni vagy elhomályosítani engedni, viszont azonban — talán leghelyesebb, ha gróf Khuen-Héderváry Károly nyilatkozatát citáóom Horvátországnak is érdekében áll, hogy a magyar képviselők is megértsék azt, amit a horvát képviselő urak szavaikkal kifejezni akarnak. (*Élénk helyeslés.*)

Ennek folytán méltóztassék a horvát nyelvet is használni, e tekintetben teljesen jogukkal élni, senki ezt rossz néven nem fogja venni, viszont azonban, úgy mint a mai szónok úr is tette, célszerűen járnak el Horvátország érdekében, ha itt lehetőleg olyan nyelven szólalnak fel, melyet a Ház többi tagjai is megértenek, mely tehát a Ház többi tagjainak meggyőzésére vagy megnyugtására alkalmas. (*Élénk helyeslés.*)

Konstataóom tehát, hogy az az álláspont, amelyet én elfoglalok, teljesen kongruens a régi gyakorlattal, és teljesen a kongruens az elnöki székből közvetlen elődeim által a Ház általános helyeslése mellett hangoztatott felfogással. (*Élénk helyeslés.*)

¹ Gr. Tisza István. – Tisza hosszabb szünet után jelentkezik nemzetiségpolitikai vonatkozású felszólalással. Nemzetiségi tárgyalásainak ezt az új szakaszát a konzervatív felfogású Réz Mihály kolozsvári egyetemi tanárral a *Magyar Figyelő* hasábjain lezajló polémiaja vezette be. (Vö. Réz Mihály: *A nemzetiségi kérdés – gr. Tisza. István: Megjegyzés Réz Mihály cikkére.* – Magyar Figyelő 1912. IV. köt. 187–203. és 204–206. l.) – Tisza ebben a válaszcikkében fejti ki nézetét „a helyes nemzetiségi politika Janus-arcúságáról”.

C

1912 dec. 11

*Juriga Nándor szlovák nemzetiségi képviselő felszólalása és Farkas Pál hozzászólása a Juriga-felszólaláshoz a vallás- és közoktatásügyi tárca 1913. évi általános költségvetési vitájában*¹

Képv. Napló, 1910–15, XVII. 416–423. l.

Juriga Nándor: T. Ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Igazán örülök, hogy előttem szólott igen tisztelt képviselőtársam öntudatosan vallotta magát örménynek, és még érzi ereiben annak az örmény fajnak a vérét, amely az üldöztetések elől idejött az országba, és itt igazán jómódra, becsületre, tisztességre és magas állásokra tett szert. Annál inkább meg kell becsülnöm az ő örmény voltának ezt az öntudatos bevallását, mert ő az örmények ügyeinek fejtegetése közben – bár az örményekről igen jól tudjuk, hogy óvatosak és igen szemesek – (*Derültség.*) mégis csak elárulta az ő igaz jó örmény szívét, akkor ti., midőn azt mondotta, hogy az örmények az oláhokkal szemben védelmezték nemzeti nyelvüket; hogy vallási önállóságra törekedtek, és őrizkedtek attól, hogy az oláhokkal össze ne olvadjanak. Ez is szép beismerés, t. Ház, valamint az is szép vonás, hogy ő az örmények nyelvét nemzeti nyelvnek nevezte, mert én pl. alig is merem magamnak megengedni azt, tekintettel bizonyos hangulatra, hogy én az én szlovák nyelvemet nemzeti nyelvnek nevezzem. (*Felkiáltások: Olyan nincs! Mozgás és zaj.*)

Elnök: Csendet kérek!

Juriga Nándor: Én ezt nem állítom, csak azt mondom, hogy analóg esetben éppen olyan joggal és annyi öntudattal mondhatnám én is, hogy szlovák vagyok, és szlovák nemzeti nyelven beszélek. Ez azonban politikai kérdés, és én erre bővebben kiterjeszkedni nem kívánok. Csak azt akartam megjegyezni azokra az oldalvágásokra, melyeket a t. képviselő úr a nemzetiségeknek adni iparkodott...”

A továbbiakban kijelenti, hogy Mártonffy kijelentését, miszerint „a gyermek az államé” elutasítja, mert „a gyermek elsősorban nem az államé, hanem a szülőé”. Az ilyen és hasonló egészségtelen frázisok mérgezik a népek közötti viszonyt, és gátolják a nemzetiségi megbékélést Magyarországon. – Hosszasan fejtegeti, mennyire indokolatlan kultúrpolitika az, amely feltételezi, hogy ebben az országban „csak egyetlen kultúra legyen, melyet a kultuszminisztérium állapít meg”.

...Annál is inkább, mert Magyarország nem egy fajnak az országa, hanem közös hazája az összes itt lakó népeknek, nemzetiségeknek. A politikai magyar nemzet különböző népekből áll, és a nemzetiségi törvény meghatározása szerint is itt minden nemzetiség egyenjogú, s így az ő kultúrájuk sem áll kívül ezen az országon, hanem benne van Magyarország lelkében, benne van akár a román nép kultúrája, akár a szlovák lélek kultúrája, akár a német lélek kultúrája, akár ha esetleg valakinek az anyanyelve francia, – pl. valamelyik grófé (*Derültség.*), vagy a másiké angol –, akkor ez is benne van az ország kultúrlelkületében, és ép[p] azért nem szabad azt gondolni, hogy mindaz idegen kultúra volna, és csak a magyar volna hazai.

Hát mióta vagyunk mi szlovákok idegenek ebben az országban? Hiszen, ha arról volna szó, hogy ki volt itt előbb, könnyen bebizonyíthatnám, hogy a szlávok voltak itt előbb, mint a magyarok. (*Ellenmondás.*)

Egy hang (a jobboldalon): Meghódítottuk!

Juriga Nándor: A hódításra az ember sohase hivatkozzék. (*Zaj és közbeszólások. Elnök csendet.*)

Nagyon helytelen az a felfogás, hogy más kultúrák, amelyek ebben az országban vannak, idegenek volnának és nem hazafiak. Hisz mi éppen azt akarjuk, hogy ezek is hazafiak legyenek. Mi nem akarjuk magunkra venni, hogy idegenek vagyunk, mi nem akarjuk magunkat kiközösíteni hagyni ebből az országból, protestálunk ez ellen, és azt mondjuk, hogy mi olyan kultúrrészei vagyunk ennek az országnak, mint bárki más.

És éppen a politikai magyar nemzet összetételéből kifolyóan egészen jogos az a követelés, hogy bármelyik kultúra, bármelyik nyelv, bármelyik világnézet kifejlődése egyformán istápolitás-

¹ A felszólalások időpontjában a házelnök tisztjét gr. Tisza István látta el. – Juriga beszéde előtt Mártonffy Márton felszólalása hangzott el. – Juriga a szamosújvári képviselő örmény vonatkozású megjegyzésére hivatkozott.

sek a magyar, az uraltáji magyar nyelv fejlesztése mellett, annál is inkább, mert maga a nemzetiségi törvény mondja ki az egyenjogúságot...

Egyébként is a nyelvek, a kultúrák kölcsönösen hatottak és hatnak egymásra, „maga a magyar nyelv – mondotta – sem magyarázható meg kellőképpen fogalmilag, főleg a szláv nyelvek és kultúra ismerete nélkül”. Nézetét a magyar nyelvben előforduló szlovák szóátvételekkel illusztrálja.

Elnök: Figyelmeztetem a képviselő urat, hogy ezek a nyelvfejtetések a közoktatásügyi tárcával semminemű összeköttetésben nem állanak. Kérem, szíveskedjék a tárgyhoz szólni.

Beszéde további részében arról szól, hogy kulturális és iskolai téren a legelőnytelenebb helyzetben a szlovákok vannak. – A 3 milliós szlovákságnak nincs egyetlen középiskolája sem, közművelődési egylete sincs: nem tudja magát nyelvében, irodalmában tovább képezni. – A magyarosítás utópia, de ilyen kulturális körülmények között felmerülhet egy másik veszély, az ui., hogy „felszívódunk – mondotta – a cseh kultúrába”. Pedig a szlovák irodalomnak jövője és vonzóereje van. Elismerik ezt ennek az irodalomnak a magyar barátai is.

...Méltóztassanak megkérdezni *Kozma*² Andor igen t. képviselőtársamat, aki annyi fáradtságot vett magának, hogy felnőttkorában megtanult szlovákul s olvasva a szlovák irodalmat, költeményeket, el van ragadtatva e nyelv gyönyörűségeitől és kincseitől, s a léleknek, hogy úgy mondjam, egy gyönyörű szivárványát látja visszatükröződni benne. Tessék megkérdezni Kozma Andort, ő magyar ember, nem mondhatják róla, hogy egy tót beszél így, egy Juriga beszél így. Kozma Andor beszéljen! És kérdezzék meg, hogy nem kár-e a szlovák kultúráért, és hogy nem sokkal veszedelmesebb-e a magyar nemzeti állameszme szempontjából is, ha ez a három millió szlovák átmege a cseh kultúrába, s a csehek egyszer azt találják mondani, hogy nekik itt Magyarországon van az ő Macedóniájuk, hogy ha a szlovák nép a maga individualitását, az ő speciális kultúráját mint erkölcsi és kultúrtestület tovább is megtarthatja? Kérdezzék meg, nem jobb és nem helyesebb politikai irányzat-e ez, a magyarság szempontjából is?

T. Ház! Fontos kérdések ezek, s lehet mondani, döntőek Magyarország jövőjére nézve. Fel kell már adnunk azt a politikát, hogy egyeduralom legyen. Természeti alapon kell állani: *sum cuique*, mindenkinek a magáét, közös összetartással. Nem egységről, hanem közös összetartásról van szó, mert az összetartás az emberi cselekedeteknek helyes forrása. Nincs talán az egész világon két individuum, amely mindenben teljesen egy volna, annál kevésbé képzelhető, hogy milliók és milliók teljesen egyek lehetnének.

Ezek azok, t. Ház, amiket nemzetiségi szempontból bátorkodtam előhozni, s az elmondottakat most csak azzal akarom megtoldani, hogy igen jó alkalma volna a kultuszminisztériumnak a pozsonyi egyetem felállításánál mindjárt érvényesíteni ezeket az elveket. Mert tudjuk, hogy vannak a mi egyetemeinken olyan nyelveknek is tanszékei, amely nyelveknek igazán talán semmi közük nincs Magyarországhoz. Hogy az ilyen előadásoknak van-e hallgatóságuk, és ha van, mennyi, azt nem tudom, de bizonyosan csak azért tartják fenn ezeket a tanszékeket, hogy ne mondhassák, hogy a magyar tudományos egyetemen ennek a nyelvnek nincs tanszéke. Nem tudom, nem néztem, utána, hogy mily tanszékek vannak, de talán még a japáni nyelvet is prelegálják... (*Felkiáltások: Japán tanszék nincs!*) Ma nincs, de holnap talán lesz, a nagy japán kultúra kifejlődik, érdeklődni fognak iránta, csinálnak. De török van. (*Felkiáltások: Az igen!*) Hát nem vagyunk-e mi legalább olyanok, mint a törökök? Mi állampolgárok vagyunk, s a budapesti egyetemen, amelynek költségeihez mi is hozzájárulunk, mégis török katedrát csinálnak, nekünk szlovákoknak pedig nincs tanszékünk. (*Felkiáltások: Szláv van!*) Éppen itt volna a leghelyesebb alkalom, hogy például a pozsonyi egyetemen... (*Mozgás és zaj*)

Elnök: Csendet kérek!

Juriga Nándor: ...állíttassék fel a szlovák nyelv számára egy katedra. Ha lehet a román, ha lehet a szerb, a német nyelvnek külön tanszéke, akkor éppen olyan teljes joggal kell, hogy megfelelő katedrája legyen az egyetemen a szlovák nyelvnek is, annál is inkább, mert hiszen ez törvényes kötelességünk; [a] nemzetiségi törvény ezt előírja, és elsősorban a minisztériumnak kellene a törvényt megtartania...

² *Kozma* Andor (1861–1933) költő, műfordító, Tisza híve; a Kisfaludy Társaság tagja, majd titkára, Hviezdoslav Ország Pál beválasztásának ajánlója (l. 101/C. irat). Műveit több nyelvre, többek között szlovákra is lefordították.

Beszéde befejező részében néhány, a tárcaköltségvetéssel kapcsolatos problémát érint (katonai szolgálatra behívott tanítók felmentése a folyó tanév végéig, az antialkoholista mozgalom társadalmi támogatása, a testnevelés népszerűsítése). – A testnevelés terén elért eredményekkel kapcsolatban például állítja oda a bolgárokat. „Itt van a bolgároknak a példája – mondta–, akik részére az értelmi súly mellett valószínűleg az a kitartás, az a testi edzettség szerezte meg azokat a diadalokat, amelyeket arattak.” – Végül kéri a tankönyvkiadás egyszerűsítését, ne jelentessenek meg minden második évben új tankönyveket. De ennél is fontosabb, hogy a nemzetiségi vidékeken igen laza az iskolai fegyelem, a gyermekek rendszertelenül látogatják az iskolát. – A közoktatásügyi költségvetést „pártállásánál fogva” nem fogadja el.

Elnök: Ki következik!

Gr. Draskovich János jegyző: Farkas Pál!

Farkas Pál³: T. Ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Méltóztassék megengedni, hogy a parlamenti gyakorlat szerint az előttem szolt t. képviselőtársam beszédére néhány szóval reflektáljak. (*Halljuk! Halljuk!*) Ő azt a politikát követte, hogy igen sok helyes dolgokat, amiket senki a világon nem tagad, összevegyített oly szempontokkal, amelyekkel aztán a látszatot kelthette, mintha a Ház nem helyeselné a többit sem, azt sem, amit helyesen mondott. Ezt a taktikát ismerjük. Mindazt, amit elmondott, hogy ebben az országban nincs nemzetiség, minden kultúra a maga helyét megtalálja (*Zaj. Elnök csenget.*), nem áll ellentétben a Ház egyetlen tagjának meggyőződésével. (*Igaz! Úgy van!*) Azzal azonban, amit ő Mártonffy Márton t. képviselőtársunk beszédére reflektálva eleinte beállított, megint azokat a bizonyos szempontokat próbálta visszafejleszteni, amelyek védelmére és támogatására és a külföld előtt való bemutatásra már sokszor törekedtek. (*Zaj a közepén. Elnök csenget.*)

Juriga Nándor (közbeszól.)

Farkas Pál: Én teljes nyugalommal hallgattam meg a képviselő urat, talán méltóztatik meghallgatni.

Juriga Nándor: Bocsánatot kérek...

Farkas Pál: Talán méltóztatik meghallgatni. Én arra akartam alludálni, hogy igen jól ismerjük azt a politikát, amely Scotus Viatort a Felvidékre hozatja, elviszi minden választásra, és könyvet irat vele, amellyel a művelt külföldnek megmutassák, hogy Miaván és Szeni[c]án visszautasítottak-e szavazatokat, amivel a szlávok elnyomását akarják mutatni.

Én azt ajánlom, t. képviselőtársam, hogy a Scotus Viatorral való összeköttetéseket használja fel arra, hogy ezt az érdekes nemzetiségi tudóst vigyék le a Balkán meglátogatására, ahol ebben a pillanatban szintén egy nemzetiségi politika folyik, mégpedig szláv nemzetiségi politika, amelynek részleteit a t. képviselőtársam által annyira komolyan vett angol lapokból olvassuk napról napra, és olvassuk, hogy azok, akik szláv nemzetiségi politikát csinálnak, egy nép kiirtásával csinálják ezt (*Igaz! Úgy van!*), napról napra megdöböntő, hajmeresztő dolgokat olvasunk albán falvak kiirtásáról, asszonyok, öregek, gyermekek lemészárlásáról, és halljuk, hogy egy nemzetiségi politika alapja...

Juriga Nándor: Mi közöm hozzá!?

Farkas Pál: ...egy nemzetiségi politika alapja egy nemzet kiirtása.

Juriga Nándor: Mi közöm hozzá?

Farkas Pál: Mi köze hozzá?

Elnök: Juriga Nándor képviselő urat rendreutasítom. A képviselő úr itt a Ház túlnyomó nagy többségének legszentebb érzelmeit provokálta, és kötelességszerű tisztelettel a szólásszabadság iránt, meghallgatta a Ház. Most a képviselő úr folytonos közbeszólásokkal zavarja a szónokot. (*Igaz! Úgy van!*)

Farkas Pál: Azt kérde Juriga képviselő úr, hogy mi köze ehhez. Megmondom. Az a köze, hogy akkor, amikor itt mindig túlnyomó nemzetiségi politikáról beszél, nézzék meg, hogy azok, akikkel szolidárisoknak tartják magukat, akikkel való szolidáriságukat annyira hangsúlyozzák, miként csinálják a nemzetiségi politikát, akkor, amikor nemzeti államukat akarják megalapítani. (*Igaz! Úgy van! Taps!*) Az a köze, hogy nézze meg, hogy akik a szláv politikát csinálják, azok előtt nem szent az albán gyermek élete, sem az albán asszony becsülete, sem az albán férfi munkaképessége, nem szent előttük, hanem egy nép teljes kiirtásával inaugurálnak nemzetiségi politikát. (*Úgy van! Úgy van!*) T. képviselőtársam nem gondolja-e, hogy frázisos okoskodás tulajdonkép[p]en, amikor

³ A szászvárosi kerület munkapárti képviselője (1878–1921), a Magyar Társadalomtudományi Egyesület főtíkára, író, folyóirat-szerkesztő (Új Idők); regényben, tanulmányban foglalkozott a nemzeti-
iségi kérdéssel.

gyik részről választásokra viszünk angol nemzetiségi tudóst és rámutatunk: nézd, most is visszatartottak egyet, így üldözik, gyötrik, így kínozzák nálunk a szlávokat; akkor pedig, mikor a szlávok a Balkánon egy rettenetes, vérben gázoló politikát csinálnak, akkor azt mondja t. képviselő-társam, hogy ehhez pedig semmi közöm. Nem akarok ennek a dolognak részleteibe belemenni, csak arra akartam felhívni a képviselő úr figyelmét, hogy mikor nemzetiségi elnyomtatásról és üldözésről beszél, ép[p]en a mai napon, talán ajánlatos, ha egy pillanatra dél felé tekint, és megnézi, hogy hogyan inaugurálnak ott egy nemzetiségi politikát. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)...

120

Egykorú indítványok a román nemzetiségi pénzüzetek térhódításával kapcsolatos gazdasági és politikai akció kezdeményezése tárgyában

A

1913. jan. 12

Pákéi Sándor József, az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) tiszteletbeli főtitkárának javaslatai Dózsa Endre Kolozs megyei alispán „EMKE legelőgyelet létesítése tárgyában” benyújtott tervezetével kapcsolatban¹

Nem áll az..., amit a nemzetiségi pénzüzetek kulturális fedezet alatti hírhedt egységéről, s ez alapon immár a csata elvesztéséről hirdetünk... Kellő felvilágosítást adnak erre nézve oly művek, mint *Veridicus*: „A nemzetiségi kérdés mint üzlet” (Bp. 1909) és a román *Brote* Eugen: „Organizațiunea Creditului prin bancile românești” (Arad, 1909) című könyvei, de ezektől függetlenül... már mi is kimutattuk, hogy [ez] intézetek mindig valamely politikai mártíromság visszahatásául a kulturális intézeteink által felszaporított román értelmiség elhelyezésére szolgálnak, sokszor éles ellentétben, sőt versenyezve egymással is. Nem számítva az Albinát, mely 1871-ben, amint mondtuk, a kiegyezésre s ezen az alapon az Unió újabb kimondására részvénytársasági úton és százsz mintára keletkezett, az intézetek erdélyrészi és anyaállambeli létrejöttét a következő táblázat tünteti fel:

1883	1	-	=	1	1891	1	+	2	=	3	1899	3	+	2	=	5	1907	11	+	5	=	16	
1884	2	-	=	2	1892	2	+	1	=	3	1900	3	+	3	=	6	1908	8	+	2	=	10	
1885	1	+	1	=	2	1893	1	+	2	=	3	1901	3	+	2	=	5	1908	5	+	1	=	6
1886	3	-	=	3	1894	4	+	1	=	5	1902	2	+	1	=	3	1910	2	-	=	2		
1887	4	+	1	=	5	1895	4	1	=	5	1903	9	+	2	=	11	Összesen:	90	+	50	=	140	
1888	1	-	=	1	1896	-	-	=	-	1904	1	+	8	=	9								
1889	-	-	=	-	1897	5	+	4	=	9	1905	3	+	3	=	6							
1890	1	-	=	1	1898	2	+	1	=	3	1906	7	+	5	=	12							

¹ A közölt részlet lelohelye: *Dózsa Endre cs. és kir. kamarás-alispán indítványa egy 8.722.000 koronás EMKE legelő vállalat létesítése tárgyában.* (Az EMKE igazgatóválasztmányának elutasító határozatával közrebozsátja Pákéi Sándor József, az egyesület tiszteletbeli főtitkára.) Kolozsvár, 1913. EMKE kiad. (A nemzetiségi pénzüzetek kritikája c. fejezetből.) – Mind Sándor József fejtegetései (A), mind Zemplén vármegye törvényhatósága (Szemere Géza) indítványa egyszersmind hű kifejezését adják annak a szemléletnek, amellyel a kor nacionalista köreiből tekintették a hazai nemzetiségek, kivált a román nemzetiségi pénzüzetek fejlődését és korabeli gazdasági helyzetét. – Az indítványok fontosságát aláhúzza az a körülmény, hogy a kormánykörök ez idő tájt Bethlen István földbirtok-kimutatásának a hatása alatt állottak, amely szerint 1907–1911 között, tehát öt év leforgása alatt a megvizsgált hat vármegyében: Máramarosban, Szatmárban, Szilágyban, Arad, Krassó-Szörény és Torontál megyében összesen 102.843 hold korábban magyar tulajdonban volt földterület került román tulajdonba, amit a szerző (Sándor József) a román nemzetiségi pénzüzetek gazdasági tevékenységének tulajdonított. – Sándor József (Pákéi) erdélyi politikus, újságíró, az EMKE egyik alapítója, alelnöke, a harmincas években ügyvezető elnöke; 1922 után bukaresti szenátor.

Kitűnik ebből, hogy a megindulás a hármasszövetség következtében elmaradt 1883. évi orosz–osztrák–magyar háború és ezzel a dákoromán törekvések megghiúsulta alapján keletkezik; felemelkedik a hullám 1887-ben, midőn a tehetetlen politikai vergődés következtében a nagyszebeni május 7–9-i konferencia Ő Felsege elé Memorandum vitelét határozta el; majd ismét fokozatosan nőni kezd az 1894. évi kolozsvári Memorandum-per idejében, midőn *Hieronymi* Károly kir. belügyminiszter eredménytelenül bár, de feloszlatja a nagyszebeni nemzetiségi komitét; még inkább az elítélteknek a szegedi Csillag-börtönből kiszabadulása idején, midőn a vértanúk saját ellátásukra gazdag pénzüzeteket alapítanak; de legesleginkább a koalíció, vagyis a „nemzeti küzdelem” éveiben, midőn minden eddigi arányt túlhaladólag, egyszerre 10, 12, sőt 16 intézet alapításával jelennek meg „a közgazdasági tevékenység”-ben munkáló új román nemzetiségi orsz. képviselők. Hogy mily természetűek ez intézetek, elég legyen felhozni, hogy az összesen 128 román pénzüzetnek, melyek közül csak 3 igazán nagy van, a többi nagyobbacska, közepes és 69 a valóban kicsiny, 128.861.000 K forgótőkéből a saját vagyon, úgymint a részvénytőke és a tartalékalap (az egész országra nézve) csak 25.653.700 K, vagyis 20%, míg 80% a mások pénze, ti. betét 73.706.957, visszleszámítolás 23.528.400 és folyószámla-hitelezés 5.972.600, együtt 103.207.957 K. A betétben, mert 6%-ot adnak, sok a magyar és szász pénz, míg a visszleszámítolást a nagy magyar pénzüzetek táplálják hitellel, amint közelebről is történt, midőn a cseh bankok visszavonulva, a lapok szerint (minden megbotránkozás nélkül) budapesti magyar pénzüzetek húzták ki a nemzetiségi pénzüzetek lábából a tövist. A 128 román pénzüzetből 69, tehát több mint fele félmilliónál kisebb forgótökével üzérkedik, tizenkettőnek tiszta nyeresége 30–80, kilencvenegynek 15–30 százalék, s csak húsz van olyan, mely tíz százalékon alul dolgozik. Ezek szerint ez intézetek is tiszta osztalékpolitikára alakultak; cél a nép nyúzása minden áron, midőn a 14.136.200 K[orona] részvénytőke után 2.285.800 K[orona] tiszta hasznót, vagyis 16 százalékot fizet általában a román paraszt, aki kezelési költségben is 1.512.200 K[orona] hasznót ad, s így évi 3.798.000 Koronát fizet, ami a régi jobbágyságnál is nagyobb visszaesés. Nem csoda hát, ha tíz év alatt 1909-ig 7 ezer román kisbirtok szűnt meg, s ment ugyanennyi román család tönkretételével a bankigazgató agitátor urak kezére, kik a nép természetes földhétségét és a magyar urak megszorultságát és – valljuk be – jövedelemszámítását, a kétszer kettő négy elvét is felhasználva, az országos példára parcellázni kezdett erdélyi földbirtokot 20–30 százalékkal drágábban adják el nekik, minek következménye, bárki meglássa, a román nép teljes tönkretétele és a városokba özönlése leszen.² Mert mit ér, ha a következményektől megriadva maguk a nagyobb román pénzüzetek 1898 jún. 25-én az „*Albina*” vezetése alatt előbb delegációt, majd „*Solidaritatea*” c[ím] alatt a kamatlábak minimumra szállítása és a szükségtelen újabb román versenyintézetek bojkottálása, a jelzálogkölcsonőknak az „*Albina*”-ra átbocsátása végett stb. korlátolt felelősségű szövetkezetet alakítottak, ha a rablógazdaság, az uzsora ez új fajtája, nagyban és általában foly tovább. S a végén egy, a magyar bíróságok, végrehajtók és csendőrök asszisztenciája mellett tönkre tett nép minden izgatásnak megközelíthetőleg és mindent a változástól remélve, a legelső nemzetközi összeütközés esetén, kivált ha Oroszország és Románia ellenünk fordul, a legkétségbeesettebb lépésre is rávetemedik.

Azért mutattunk rá már a nov[ember] 17-iki közgyűlésen³, hogy itt, ha nem is poseni porosz mintára nemzeti alapon, hanem szociál-politikai, humánus és emberbaráti szempontból igenis mindenesetre nagy állami, törvényhozási és pénzüpiaci intervencióra van szükség, amelyben az EMKÉ-re, úgy. mint eddig, a felvilágosító, közbenjáró és megnyerő szerep vár, mert lehetetlen, hogy az illetékes, arra hivatott tényezők az igazság meggyőző ereje elől elzárkózzanak...

A továbbiakban 12 pontból álló javaslatot terjeszt elő a román nemzetiségi pénzüzetek hiteltevékenységének korlátozása céljából. Ezek: 1. „helyes telepítő és parcellázó törvény” elfogadtatása, 2. az 1883:XXV. tc.-ben kifejezett uzsoratorvény „módosítása oly irányban, hogy bármiféle jogügylettel üzött tervszerű kizsákmányolás, illetve uzsorasügylet semmis és büntetendő legyen”, 3. ennek megfelelően revideálják az 1888:XVII. kereskedelmi törvénynek a betéti üzletekkel foglalkozó pénzüzetekre vonatkozó részét, 4. módosítsák az örökösödési jog gyakorlatát oly értelemben, hogy az biztosíthassa „bizonyos gazdasági egységek egy kézben tartását”, 5. valósítsák meg a *Bernát* István, a Magyar Gazdaszövetség igazgatója által ajánlott földtehermentesítő javaslatokat, 6. az Altruista Bankot és az Országos Központi

² A szerző téves feltevése. A nemzetiségi pénzüzeti hálózat kamatuzsoráját ugyanis a szövetkezeti szakasz jelentősen szabályozta. A birtokfelvásárlásoknak valódi kárvallottja pedig a földjét vesztő erdélyi magyar közép- és kisbirtokos réteg lett.

³ Értsd: az EMKE 1912. nov. 17-i kolozsvári közgyűlésén.

Hítelszövetkezetet lássák el egy tervszerű agrárpolitika végrehajtásához szükséges államsegéllyel, 7. kétszítsék el a magyar földbirtokpolitika térképét, és évenként tegyenek jelentést az országgyűlésnek a földbirtok forgalmáról, a birtokviszonyok változásáról, 8. folytassák a „telepítési eljárást”, 9. az árvák földbirtoköröksége parcellázásánál körültekintéssel járjanak el („nemzeti földbirtokpolitika”!), 10. hassanak oda, hogy a nemzetiségi pénzüzetek számára visszszámítolást fővárosi vagy vidéki vezető magyar pénzüzet ne végezzen, 11. földbirtokot ne adjanak el más nemzetiségűeknek és végül, 12. a földbirtokkérdés egész területén folytassák a megkezdett szociálpolitikai tevékenységet.

B

*Iratok Zemplén vármegye törvényhatóságának a román nemzetiségi bankok működésének korlátozását célzó indítványa tárgyában*¹

1

1913 márc. 28

Szemere Géza, Zemplén vármegye törvényhatósági tagjának indítványa a magyar országgyűlés képviselőházához és a magyar kormányhoz a román nemzetiségi bankok működése tárgyában

Áll. Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913. 7094/1913

(Másolat)

Zemplén vármegye törvényhatósági bizottságától.

271/5288/1913.

Tárgy: Szemere Géza indítványa a román nemzeti bankok működésének ellensúlyozása tárgyában.

Mélyen tisztelt Képviselőház!
Nagyméltóságú Miniszter Elnök Úr!

Évek óta aggódó szemmel nézzük a román nemzetiségi bankoknak Erdélyben, az ország e legnagyobb vidékén való rohamos terjeszkedését, melyek mint a román nemzetiségi politika védőbástyái, nemcsak Erdélyben, de szerte az országban, a Tiszántúl is, gyökeret vertek már.

Elszomorító az a gyors terjeszkedés, melyet a nemzetiségi térfoglalás ezen erősségei feltüntetnek.

Hogy a román bankokat a nemzetiségi politika hozta létre, hogy azoknak nemzetiségi céljuk van, s a nemzetiségi akcióra tetemes összeget áldoznak, bizonyításra nem szorul.

A nagyszebeni Astra egyes falvakban kulturális ügynökségeket tart fenn, melynek tagjai a tanítók, papok, ügyvédek stb., kiknek hivatása az oláh parasztok egységes szellemben való vezetése minden téren, tehát a kultúra, politika és a hitel terén is.

Ma már 146 román bank működik szerte az országban, körülbelül másfélszáz millió alaptőkével, s a betétek egyharmada magyar pénz.

A románok tehát részben magyar pénzen vásárolják meg a magyar Erdélyt, amíg az egyszerű földműveseket elrománosítják, addig birtokvásárlásaikkal a magyar középosztályt Erdélyből kiszorítják.

Hogy Erdély elrománosítására és a magyar földbirtok összevásárlására töreksszenek, kétségtelen.

Látva tehát sötét fellegeket Erdély és hazánk fölött elvonulni, kötelességünknek tartjuk, hogy arra Nagyméltóságod, a mélyen tisztelt képviselőház figyelmét felhívjuk.

A magunk részéről azon meggyőződésben vagyunk, hogy a román bankok ellen csak hasonló fegyverekkel lehet fölvenni a harcot.

¹ A közölt indítványt a helyi törvényhatóság megküldötte az országgyűlés képviselőházának, a kormánynak és az egyes törvényhatóságoknak is. Pozsony megye törvényhatóságának közgyűlése (– az irat az itteni alispáni iratok között maradt fenn –) 1913. május 19-én pártolól foglalkozott Zemplén megye törvényhatósági feliratával (D irat).

Miután pedig a kultúrakciónak a bankakcióval való szoros összeköt[et]ése, a bankok egyöntetű összműködése, a kölcsönigények gyors kielégítése a román bankok fegyvere, kétségtelen, hogy az ellensúlyozó magyar nemzeti védekezésnek is ezekkel a fegyverekkel kell fölszerelnie magát.

Tisztelettel kérjük tehát Nagyméltóságodat, a mélyen tisztelt képviselőházat, miszerint Erdély megmentése, a magyar földbirtok megmaradása érdekében a nyilván nemzetiségi törekvések szolgálatában álló román pénzüzetek ellensúlyozására nemzeti hitelintézetek felállítása iránt a szükséges intézkedéseket megtenni méltóztassék.

Kelt Zemplén vármegye törvényhatósági bizottságának Saújhelyben² 1913. márc. 28-án tartott közgyűlésében.

Zemplén vármegye közönsége nevében

Olvashatatlan aláírás³
alispán

2

1913 márc. 28

*Zemplén vármegye törvényhatósági bizottsága közgyűlésének átirata az egyes törvényhatóságokhoz
Szemere Géza indítványa ügyében*

Áll. Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913. 7094/1913

271/5288/1913.

Tárgy: Szemere Géza indítványa a román nemzeti bankok működésének ellensúlyozása tárgyában

Kedves Barátaink és atyánk fiai!

A mai alolított napon tartott törvényhatósági bizottsági közgyűlésünkben a román nemzeti bankok nemzetellenes működésének ellensúlyozása céljából, magyar nemzeti hitelintézetek felállítása iránt feliratot intéztünk az országgyűlés képviselő házába¹ és a m. kir. kormányhoz.

Ezen feliratunkat mellékelve² azon kérelemmel küldjük meg, hogy ott hason szellemű felirattal támogatni szíveskedjete.

Kelt Zemplén vármegye törvényhatósági bizottságának Saújhelyben, 1913. márc. 28-án tartott közgyűlésében.

Zemplén vármegye közönsége nevében

Olvashatatlan aláírás
[Dókus Gyula?]
alispán³

² Itt és a továbbiakban értsd: Sátorajáújhely.

³ Magyarország Tiszti Cim- és Névtára 1913. évi 32. köt. szerint Dókus Gyula.

¹ Értd: képviselőházához.

² L. B/1. sz. iratot.

³ Az iraton levő irattári bélyegző adata szerint a szóban levő törvényhatósági átirat 1913. máj. 7-én érkezett Pozsony megye alispáni hivatalához.

3

1913 márc. 28

Zemplén vármegye törvényhatósági bizottságának határozata Szemere Géza bizottsági tag indítványa tárgyában

Áll. Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913. 7094/1913.

271/5288/1913.

Olvastatott Szemere Géza bizottsági tag indítványa a román nemzetiségi bankok működésének megakadályozása tárgyában.

Határozat

A törvényhatósági bizottság határozatilag kimondja, hogy a román nemzetiségi bankok működését az országra nézve a maga részéről is károsnak és veszélyesnek tartja, s elhatározza feliratilag felkérni az országgyűlés képviselőházát és a m. kir. kormányt, miszerint hasson oda, hogy azok nemzetellenes működése nemzeti hitelintézetek felállításával ellensúlyoztassék.

Szemere Géza bizottsági tag lasztoméri lakos által e célra adományozott 200 koronát köszönettel veszi, s a vármegye alispánját utasítja, hogy ezen összegről szóló takarékbetétí könyvet a saújhelyi m. kir. állampénztárba helyezze letétbe.

Végül az összes hazai törvényhatóságokat felkérni határozza, hogy ezen határozatát az országgyűlés képviselőházához és a m. kir. kormányhoz intézendő hason szellemű felirattal támogatni szíveskedjék.

Erről Szemere Géza bizottsági tag lasztoméri lakost és a vármegye alispánját jelen véghatározattal értesíti.

Kelt Zemplén vármegye törvényhatósági bizottságának S[átoralja]újhelyben, 1913. márc. 28-án tartott közgyűlésében.

Kiadta:
Dr. Mizsák József
aljegyző

4

1913 máj. 19

Pozsony vármegye törvényhatósági bizottságának határozata a Szemere Géza-féle Zemplén vármegyei törvényhatósági átirat tárgyában

Áll. Levéltár (Bratislava) Alisp. iratok 1900–1913. 7094/1913.

(Másolat)

7094/alisp (1913.)
308. gyűl.

Tárgy: Zemplén vármegye közönségének megkeresése a román nemzetiségi bankok működésének ellensúlyozása érdekében a magyar országgyűlés képviselőházához és a m. kir. kormányhoz intézett feliratának pártolása iránt

(Határozat)

Pártoltatván az országgyűlés képviselőházához és a m. kir. kormányhoz pártoló felirat intéztetik azzal, hogy az összes nemzetiségi bankok működésének ellensúlyozására nézve történjék intézkedés.

Kmf.

Kiadta:
Horváth s. k.
vármegyei]
főjegyző¹

¹ Az irathoz 1. mell. Horváth vármegyei főjegyző hasonló értelmű fogalmazványát, amelyből kitűnik, hogy Pozsony megye törvényhatósága határozatát mind a kormánynak, mind az országgyűlés képviselőházának megküldötte.